Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

XVII. YÜZYILDA OSMANLI-LEHİSTAN SINIR İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ÖZİ EYALETİ VE KALESİ

Gamze TOKER

Doktora Tezi

Ankara, 2024

XVII. YÜZYILDA OSMANLI-LEHİSTAN SINIR İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ÖZİ EYALETİ VE KALESİ

Gamze TOKER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Gamze Toker tarafından hazırlanan "XVII. Yüzyılda Osmanlı-Lehistan Sınır İlişkileri Bağlamında Özi Eyaleti ve Kalesi" başlıklı bu çalışma, 04/07/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Süleyman POLAT (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Danışman)

Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Üye)

Doç. Dr. Güner DOĞAN (Üye)

Doç. Dr. Ömer GEZER (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. [(1)]
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. [(2)]
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. [(3)]

……/……/……

Gamze TOKER

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

*(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

*(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

*(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

***** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.***

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Mehmet ÖZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gamze TOKER

Devletine ve milletine

sadakatle hizmet etmiş

tüm neferlerimize,

saygı ve minnetle.

TEŞEKKÜR

Elinizdeki doktora tez çalışması, Ankara'da başlayıp İstanbul'da sona eren sekiz yıllık bir çalışma ve emeğin ürünüdür. Aşağıda isimlerini zikredeceğim kişiler olmasa, bu çalışma şüphesiz eksik bir çalışma olurdu.

Tez hocam Prof. Dr. Mehmet Öz, çalışmanın başından sonuna kadar yol gösterici, teşvik ediciydi. Mevâcib Defterilerinin bize söylediklerini daha iyi anlamlandırmam konusundaki yardımları ve okuyamadığım her kelimede imdadıma koşması, sıkışık mesaisine rağmen ilgisini eksik etmemesi, tezime en büyük katkılarıdır, müteşekkirim.

Tez İzleme Komitesi'nde yer alan Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü'ye ve Dr. Evgeni Radushev'e teşekkür ederim. Dr. Evgeni Radushev'in emekliliği sebebiyle tez izleme sürecine sonradan dâhil olan ve çalışmama çok önemli katkılar sunan Prof. Dr. Süleyman Polat'a hassaten teşekkür ederim. Prof. Dr. Orhan Kılıç, yoğun mesaisine rağmen kendisine sorduğum sorulara çok kısa süreler içinde cevap verip ilgisini eksik etmedi. Kendisine müteşekkirim.

Erasmus+ Programı çerçevesinde Polonya'da bulunduğum sırada tez konumu netleştirmeye çalışırken Biblioteka Narodowa (Polonya Millî Kütüphanesi), Biblioteka Uniwersytet w Warszawie nam-ı diğer BUW'da (Varşova Üniversitesi Kütüphanesi) ve Polonya Arşivi'nde uzun saatler geçirdim. Tarih Enstitüsü Kütüphanesi ise ders aralarındaki vaktimi değerlendirmemi sağlayan zengin koleksiyonu ile araştırmalarıma büyük katkılar sundu. Varşova'daki araştırmalarımı keyifli ve rahat geçirmek, tek bir kişide toplanmış çok sayıdaki özellikle mümkün oldu. Paweł Gierech, hem çeşitli kütüphane ve arşivlerdeki akademik araştırmalarımda hem de Varşova, Krakov ve Wroclaw şehirlerindeki gezilerde bana yoldaşlık etti. Sosyolog olması ve derin sanat ve tarih bilgisi sayesinde gittiğimiz her yerde kıymetli bilgiler edinmemi sağladı. Aynı şekilde, araştımalarım sırasında elde ettiğim Lehçe ve Almanca kaynakların çözümlemesindeki katkıları benim için paha biçilmezdi; *dziękuję bardzo*.

Hem iş arkadaşım hem komşum hem en yakın arkadaşım olan İleyha Tuğçe Durmaz her türlü desteği sundu, beni gayretlendirdi ve alanı olmamasına rağmen bitmek bilmez alan içi değerlendirmelerimi dinleyip fikirler öne sürdü. Hepsinden öte, ne zaman tezimi vaktinde ve düzgün bir biçimde bitiremeyeceğim endişesine kapılsam beni yüreklendirdi ve her an yanıbaşımda olup beni destekledi. Kendisine hassaten ve içtenlikle teşekkür etmek istiyorum. Eşi Ahmet Durmaz, yoğun mesaisine rağmen iki

farklı işletim sistemini en etkili şekilde kullanmama yardımcı olarak en büyük desteği verdi, teşekkür ederim. İki kutu dolusu kitabı Ankara'dan İstanbul'a taşıyarak beni büyük bir yükten kurtarmaları ise en büyük yardımları oldu, müteşekkirim.

İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Ekin Öyken'e, Latince konusundaki yardımları ve kıymetli vaktini ayırdığı için çok teşekkür ederim. Konuyu Ekin Hoca'ya açma ve yardım isteme konusundaki teşvikleri içinse Tuğçe'ye tekrar teşekkür etmek istiyorum.

Hem TTK'dan hem de Hacettepe'den arkadaşım olan Öğretim Görevlisi Talat Karataş, bazı çetrefilli kelimelerin okunması konusunda her zaman yardımıma koştu ve tez müsveddelerini yoğun mesaisine rağmen okuyup fikirlerini benimle paylaşma nezaketini gösterdi, sağ olsun.

Müsveddelerin tez yazım kılavuzuna uygun olarak şekillenmesinde büyük emeği olan ve depremzede olduğu gerçeğini bir tarafa bırakıp başım her sıkıştığında yardımıma koşan kıymetli arkadaşım Murad Abacı ise teşekkürlerin en büyüğüne ve en içten olanına lâyıktır. Yardımları olmasa tez metnini hâl yoluna koyamazdım. Sağ olsun, ayağına taş değmesin.

"Kızıl omuzla" bir şeyler yapmaya çalıştığı için her zaman orada olamasa da varlığını bildiğim babam Ertuğrul Toker ve maddî manevî elinden geleni hatta gelmeyeni de bana ve kardeşim Salih'e vermeye çalışan annem Seher Toker'in gayretleri olmasa, bu tez ne başlar ne de sona ererdi. Çekirdek aileme hassaten müteşekkirim.

"Hata yapmak, insanın öğrenme sürecinin bir parçasıdır", derler. Elinizdeki çalışmada da benim öğrenme sürecimin bir parçası olması hasebiyle eksik ve hatalar mutlaka olacaktır. Takdir okuyucunundur.

Gamze TOKER

Süleymaniye, İstanbul

ÖZET

TOKER, Gamze. *XVII. Yüzyılda Osmanlı-Lehistan Sınır İlişkileri Bağlamında Özi Eyaleti ve Kalesi*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki kuzey ve kuzeybatı sınırları politikası, bir önceki yüzyıldan farklılık arz etmektedir. Daha önce Fatih Sultan Mehmed'in oluşturduğu ve kuzeyde birden fazla gücün aynı anda var olup hiçbirinin çok güçlü olmamasına ve Karadeniz'deki mutlak bir Osmanlı egemenliğine dayanan politika, Lehistan, Kazaklar ve tabiri caizse onların arkasına saklanan Moskova'nın saldırıları sebebiyle XVII. yüzyılda değişikliğe uğramıştır. Her şeyden önce, XVI. yüzyılda bölgedeki iki önemli güç olan Osmanlı Devleti ve Lehistan'ın arasındaki dostane ve diplomatik ilişkiler, sonraki yüzyılda Kazakların da etkisiyle yerini savaş meydanlarındaki çekişmelere bırakacaktır. Bu arada Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren sınırlarını korumak ve İstanbul yakınlarına kadar uzanan Kazak saldırıları için ciddi savunma tedbirleri almaya başlayacaktır. Karadeniz'in kuzey kıyısında, Özi Nehri'nin Karadeniz'e açılan ağzında yer alan Özi Kalesi'nin önemli bir sınır kalesi ve Özi ve çevresinin önemli bir eyalet merkezi hâline gelmeye başlaması da bu dönemde gerçekleşecektir.

Anahtar Sözcükler

Osmanlı, Lehistan, XVII. yüzyıl, Sınır, Kale, Özi, Mevâcib, Eyalet, Yerli kulu

ABSTRACT

TOKER, Gamze. *Özi Province and Fortress in the Context of 17th Century Ottoman-Polish Frontier Relations*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

The Ottoman Empire's northern and northwestern border policy in the XVIIth century, differs from the previous century. The policy previously established by Sultan Mehmed the Conqueror, which was based on the existence of more than one power in the north at the same time while none of them being very strong, and absolute Ottoman sovereignty in the Black Sea, was changed in the XVIIth century due to the attacks of Poland, the Cossacks and Moscow, which was hiding behind them, so to speak. First of all, the friendly and diplomatic relations between the Ottoman Empire and Poland, the two important powers in the region in the XVIth century would be replaced by relations on the battlefields in the following century, under the influence of the Cossacks. Meanwhile, the Ottoman Empire, starting from the end of the XVIth century began to take serious defensive measures to protect its borders and to prevent Cossack attacks nearing Istanbul. It was during this period that Özi Castle, located on the northern coast of the Black Sea, at the mouth of the Özi River opening to the Black Sea, began to become an important border castle and the Özi and its surroundings began to develop into an important provincial center.

Keywords

Ottoman, Poland, XVIIth century, Frontier, Fortress, Ochakov, Mevâcib, Eyalet, Yerli kulu

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....i
YAYIMLAMA VE FİKRÎ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....ii
ETİK BEYAN.....iii
ADAMA SAYFASI.....iv
TEŞEKKÜR.....v
ÖZET.....vii
ABSTRACT.....viii
İÇİNDEKİLER.....ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....xii
TABLOLAR DİZİNİ.....xiii
GRAFİKLER DİZİNİ.....xiv
GİRİŞ.....1
1. BÖLÜM: XVII. YÜZYILA KADAR OSMANLI-LEHİSTAN SINIR İLİŞKİLERİ.....13
1.1. SINIR KAVRAMI VE OSMANLI KUZEY SINIRI….....13
1.2. İLK KARŞILAŞMAYA KADAR LEHİSTAN 17
1.3. İLK KARŞILAŞMA VE SONRASI.....20
2. BÖLÜM: SINIR KALESİNDEN EYALETE: ÖZİ EYALETİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLÂTLANMASI.....23
2.1. OSMANLI EGEMENLİĞİNE GİRİŞİNE KADAR ÖZİ KALESİ VE ÇEVRESİ……...23
2.2. ÖZİ KALESİ'NİN OSMANLI EGEMENLİĞİNE GİRİŞİ.....32
2.3. ÖZİ EYALETİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLÂTLANMASI.....38
2.4. ÖZİ EYALETİ'NİN PAŞALARI (XVII. YÜZYIL).....48
3. BÖLÜM: XVII. YÜZYILDA ÖZİ KALESİ.....69
3.1. KALE VE OSMANLI KALELERİ.....69

3.2. SALDIRI - MUHAFAZA - TAMİR ÜÇGENİNDE ÖZİ KALESİ.....71

3.2.1. XVII. Yüzyıla Kadar Gerçekleşen Saldırılar ve Alınan Önlemler.....71

3.2.2. XVII. Yüzyılda Gerçekleşen Saldırılar ve Alınan Önlemler.....81

3.3. ÖZİ KALESİ'NDEKİ YERLİKULU NEFERAT VE MERKEZDEN GÖNDERİLEN KUVVETLER.....104

3.3.1. XVII. Yüzyılın İlk Yarısı.....114

3.3.1.1. Yerlikulu Neferatı.....114

3.3.1.2. Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri.....118

3.3.1.3. Dergâh-ı Âlî Topçuları.....122

3.3.1.4. Dergâh-ı Âlî Cebecileri.....124

3.3.2. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı.....128

3.3.2.1. Yerlikulu Neferatı.....128

3.3.2.2. Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri.....133

3.3.2.3. Dergâh-ı Âlî Topçuları.....136

3.3.2.4. Dergâh-ı Âlî Cebecileri.....141

3.4. XVII. YÜZYILDA ÖZİ KALESİ'NDEKİ YERLİKULU NEFERAT VE MERKEZDEN GÖNDERİLEN KUVVETLERİN TAHSİSATI.....153

SONUÇ.....158

KAYNAKÇA.....161

EK1. UKRAYNA'DA HOCABEY, KERSON, MİKOLAYİF, ÖZİ VE KILBURUN KALELERİNİN BULUNDUKLARI YERLER İLE AZAK CİVARININ TAKRİBÎ BİR HARİTASI (BOA, HRT. H. 0090).....177

EK2. ÖZİ NEHRİ VE KOLLARI İLE ÜZERİNDEKİ KALELERİ GÖSTERİR TAKRİBÎ HARİTA (BOA, HRT. H. 0091).....178
EK3. ÖZİ NEHRİ VE KOLLARI İLE ÜZERİNDEKİ KALELERİ GÖSTERİR TAKRİBÎ HARİTA (BOA, HRT. H. 0092).....179
EK 4. WACŁAW GRODECKİ'NİN YENİDEN DÜZENLENEREK 1570'TE YAYINLANAN HARİTASINA GÖRE ÖZİ.....180
EK 5. 1590 YILINA AİT LATİNCE BİR HARİTAYA GÖRE ÖZİ.....181
EK 6. GERARDUS MERCATOR'UN HARİTASININ 1595 BASIMINA GÖRE ÖZİ.....182
EK 7. GERARDUS MERCATOR'UN HARİTASININ 1609 BASIMINA GÖRE ÖZİ.....183
EK 8. JOHANN BAPTIST HOMANN'IN XVIII. YÜZYILA AİT HARİTASINA GÖRE ÖZİ.....184
EK 9. KARADENİZ KIYILARINDAKİ KALELERİN HARİTASI.....185
EK 10. BOA, MAD.d. 3953, (H. 1104), s. 2-3.....186
EK 11. ORİJİNALLİK FORMU.....187
EK 12. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....189
EK 13. ÖZGEÇMİŞ.....191

KISALTMALAR DİZİNİ

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

çev.: Çeviren

ed.: Editör

haz.: Hazırlayan

s.: Sayfa

vd.: ve devamı

İA: İslâm Ansiklopedisi

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

MAD.d.: Mâliyeden Müdevver Defterler

MD: Mühimme Defteri

AE: Ali Emiri Tasnifi

İE: İbnülemin Tasnifi

C.AS.: Cevdet Askeriye

D.BKL.d.: Büyük Kale Kalemi Defterleri

A.NŞT.: Nişan ve Tahvil Kalemi

TS.MA.: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

M: Muharrem

S: Safer

Ra: Rebiü'l-evvel

R: Rebiü'l-âhir

Ca: Cemâziye'l-evvel

C: Cemâziye'l-âhir

B: Receb

Ş: Şaban

N:Ramazan

L: Şevval

Za: Zilkade

Z: Zilhicce

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: XVII. Yüzyılda Özi Paşaları

Tablo 2: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi'nin Yerlikulu Neferatı ve Mevâcibleri (1604-1617)

Tablo 3: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri ve Mevâcibleri (1625-1648)

Tablo 4: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Topçuları ve Mevâcibleri (1609-1647)

Tablo 5: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Cebecileri ve Mevâcibleri (1610-1647)

Tablo 6: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Özi Kalesi'nin Yerlikulu Neferatı ve Mevâcibleri (1654-1699)

Tablo 7: H. 1108 Yılında Özi ve Çevresi Kalelerdeki Yerlikulu Neferatın Ayrıntılı Tablosu (1696-97)

Tablo 8: XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri ve Mevâcibleri (1678-1699)

Tablo 9: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Topçuları ve Mevâcibleri (1650-1697)

Tablo 10: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Cebecileri ve Mevâcibleri (1652-1699)

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: XVII. Yüzyılda Özi Kalesinin Yerlikulu Neferatı (1604-1699)

Grafik 2: XVII. Yüzyılda Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri (1625-1699)

Grafik 3: XVII. Yüzyılda Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Topçuları (1609-1697)

Grafik 4: XVII. Yüzyılda Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Cebecileri (1610-1699)

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile kuzey sınırındaki önemli komşusu Lehistan'ın XIV. yüzyılda başlayan ilişkileri dostane bir çerçevede başlamıştır. Ancak bu ilişkiler, XVII. yüzyıla gelindiğinde daha sert bir seyir takip etmeye başlamıştır. Aynı yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren bir diğer güç, Osmanlı Devleti'nin "kuzeydeki sınır komşusu" olarak tarih sahnesindeki yerini alacaktır: Moskova Knezliği. XVII. yüzyılda Osmanlı kuzey sınırını bu iki güç ve onların güdümünde ve zaman zaman güdümü dışında hareket eden Kazaklar ile olan mücadeleler meşgul edecektir.

Lehistan, İstanbul 1453'te Osmanlılarca fethedildiğinde net bir aksiyon almamıştır. Oysa, Lehistan, aynı yüzyılda Lehlerin kendi deyimiyle *przedmuzre chrześcijaństwa*, Latince deyimiyle *antemurale christianitatis* unvanını memnuniyetle kabul etmiştir[1]. Bu arada Osmanlılar, Karadeniz'in bir "Türk Gölü" olması için kuzeyde emin adımlarla ilerlemektedir: 1475'te Kefe fethedilmiş, aynı tarihlerde Kırım, Osmanlı tâbiliğini kabul etmiştir. II. Bâyezid döneminde Boğdan'ın, dolayısıyla Lehistan'ın Karadeniz ile bağlantısının kesilmesine sebep olan iki fetih gerçekleşmiştir: Kili ve Akkirman (1484)[2]. Bu fetihlerle Karadeniz'in bir "Türk Gölü" olma sürecinde ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemelerin son adımı, 1538 Boğdan Seferi'dir. Bu seferden sonra Boğdan'ın Osmanlılara tâbi olması, Karadeniz ve bölge ticaretinin güvenliği konusunu gündeme getirmiş, Lehistan ile ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Bu tarihlerden önce Fatih, Karadeniz ve çevresinde Osmanlı hâkimiyetinin etkin olması gerektiğini takdir ettiğinden, bölgedeki Osmanlı idaresini kurmak ve sağlamlaştırmak için gerek askerî gerek diplomatik anlamda faaliyet göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin kuzey politikasının temelinde, özellikle XVI. yüzyılda, Karadeniz'in güvenliğini tehdit edecek büyük bir devletin var olmaması, var olan küçük devletler arasında da siyasî dengenin devam etmesi vardır. Ayrıca, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı himâyesinde kalmaya devam etmesi,

[1] Türkçe'ye "Hristiyanlığın koruyucu duvarı" olarak çevrilebilecek bu tanım, genel olarak İslâm'ı Avrupa'da yaymaya çalışan Osmanlı Devleti'ne karşı Hristiyanlığı koruyan devletlerin tümünü kapsamaktaydı. Özellikle XV-XVII. yüzyıllarda bunu yapabilecek güçte olan ve Osmanlı kuzey sınırına en yakın Katolik devlet Lehistan olduğu için o dönemlerde bu sıfat anıldığında akla ilk gelen devlet idi. Batı sınırında ise bu unvana Macaristan layık görülmüştü. Bu konuda bkz. Paul W. Knoll, "Poland As Antemurale Christianitatis in the Late Middle Ages", *The Catholic Historical Review*, vol. LX, no. 3 (1974), s. 381-401.

[2] Kili ve Akkirman'ın fethi ile ilgili olarak bkz. Nicoara Beldiceanu, "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi", (çev. Zeki Arıkan), *Belleten*, c. 47, sy. 186 (1983), s. 587-98.

ancak tam bağımsızlığını ilan etmemesi söz konusu politika açısından önem arz etmiştir. Kırım hanlarının kendilerini Altınordu'nun meşrû varisi görüp biraz toparlandıktan sonra Altınordu mirasını ihya ederek bölgede güçlü bir devlet kurma girişimleri, her defasında Osmanlı Devleti tarafından akim bırakılmıştır. Bu yoldaki ilk girişimi gerçekleştiren I. Mehmed Giray (1515-1523) şahsında tüm Giraylara karşı incelikli bir siyaset izlenmiştir[3].

Lehistan, Osmanlıların ilerlemesi karşısında Karadeniz'deki çıkarlarını korumak için kendine bağlı Kazak gruplarını kullanmaya çalışacaktır. Aynı şekilde, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iyice güçlenmeye başlayan Moskova Knezliği de kendi topraklarına yakın olan Kazak gruplarından yararlanmaya çalışacaktır. Önce Lehistan'ın, kısa süre sonra Moskova'nın bu faaliyetleri, Osmanlı Devleti'ni bölgede tedbirler almaya ve bölgede bulunan kalelerin durumunu yeniden ele almaya sevk edecektir. Bu kalelerden biri olan ve önceleri Karadeniz'in kuzeyinde pek de önem arz etmeyen bir sınır kalesi durumunda bulunan Özi, daha sonraları önemli bir kale hâline gelecektir. Elinizdeki çalışmada Özi'nin ahşap, izole bir kale iken bir eyalet merkezi hâline gelmesi ve kalenin önemli bir sınır kalesi hâline geliş süreci ele alınacaktır.

1. Konu, Problematikler, Amaç ve Yöntem

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan ve uçsuz bucaksız düz arazilerden oluşan Deşt-i Kıpçak, üzerinde yer alan nehirler vasıtasıyla hem kuzey-güney hem de doğu-batı yönlü ticaret ve etkileşime sahne olmuştur. Özi Kalesi'nin de bulunduğu bu bölge, aynı zamanda kuzeydeki kavimlerin güneye inmesinde önemli bir geçiş noktasını oluşturmuştur. İskitler ile başlayan hâkimiyet ve yerleşim süreci, tarih boyunca devam etmiştir. Karadeniz'in güneyindeki Roma gibi büyük devletler, İstanbul'un güvenliği için Karadeniz'in kuzeyinde söz sahibi olma çabası göstermişlerdir. 1453'ten itibaren Fatih Sultan Mehmed şahsında Osmanlı Devleti'nin de bu çabayı gösterdiği bilinmektedir. Fatih, bölgedeki hâkimiyetini Kırım Hanlığını tâbiyet altına alarak kurmaya çalışmıştır. Sonrasında Kili ve Akkirman kalelerinin fethi, bölgedeki hâkimiyetin güçlenmesini sağlayacak olup, bu iki önemli ticaret merkezinin Osmanlı iktisadına getirdiği büyük artıları söylemeye gerek yoktur.

[3] Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten,* c. XII, sy. 46 (1948), s. 354-5.

Özi Kalesi, Karadeniz'in kuzey kıyısında Özi Nehri'nin Karadeniz'e açılan ağzında kurulmuş küçük bir kale olarak ortaya çıkmıştır. Önceleri küçük ve ahşap bir kale iken XVI. yüzyılın sonlarında önemli hâle gelmeye başlayan ve XVII. yüzyılda Kili, Akkirman, Bender, Hotin ve Kamaniçe gibi kalelerle birlikte önemli bir savunma hattının mihveri hâline gelen Özi Kalesi'nin güçlü bir sınır kalesi olarak ortaya çıkışı ile Özi Eyaleti'nin vücuda geliş süreci, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. XVIII. yüzyıl askerî literatürüne bakıldığında, kuzeyde Ruslara karşı yapılan savaşlarda önemli yeri olan kalelerin bir anda ortaya çıktığı hatta sanki Ruslara karşı mücadele için yapıldıkları izlenimi oluşmaktadır. Oysa durum böyle değildir. Özi de bu duruma iyi bir örnek oluşturmaktadır.

2. Kaynaklar ve Araştırmalar

Elinizdeki çalışmanın şekillenmesinde özellikle Maliyeden Müdevver Kataloğunda yer alan Kale ve Mevâcib Defterlerindeki veriler önemli katkılar sunmuştur. Bilindiği üzere Mevâcib Defterleri, asker ve memurlara verilen maaşların bir dökümünü içermektedir. Osmanlı Devlet'inde, maaş alan görevlilerin mevâcibleri günlük olarak hesaplanmış ve ödemeler üç aylık aralıklarla yapılmıştır[4]. Ulûfe dağıtımlarının düzenli olarak yapıldığı ve devletin malî bunalımda olmadığı yıllarda Masar (**M**uharrem-Safer-**R**ebiü'l-evvel) ulûfesi Muharrem'de, Recec (**R**ebiü'l-âhir-**C**emâziye'l-evvel-**C**emâziye'l-âhir) ulûfesi Cemaziye'l-evvel'de, Reşen (**R**eceb-**Ş**aban-Ramaza**n**) ve Lezez (Şevva**l**-**Z**ilk**a**de-**Z**ilhicce) ulûfeleri Şaban ayı içinde birlikte dağıtılmıştır. Son iki maaşın bir arada verilmesi "kısteyn mevâcibi" olarak adlandırılmıştır. Her üç aylık dönem, 354 günden oluşan Hicrî takvime göre 4'te 1 olarak hesaplanıp 88,5 gün olarak kabul edilmiştir. Yevmiyyeler de bu rakamla çarpılarak *mukarrer* denilen üçer aylık ödenekler tespit edilmiştir[5]. Mevâcib Defterlerindeki veriler ışığında Özi Kalesi'ne merkezden gönderilen yeniçeri, cebeci ve topçu neferatına dair bilgiler, özellikle İbnülemin ve Ali Emirî tasniflerindeki veriler ışığında ise Özi Kalesi'nde bulunan müstahfız, faris, topçu, azeb, gönüllü, gılman gibi yerli kulu neferatın mevcudu, maaşları ve gelir kalemleri tespit edilmiş ve ele alınmıştır. Aynı şekilde Büyük Kale Kalemi'ndeki defterlerden de istifade edilmiştir.

---

[4] Erhan Afyoncu, "Mevâcib", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, c. 29, s. 418.
[5] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 411.

Zamansal açıdan XVII. yüzyıl dâhilinde olan 250'den fazla mevâcib defteri tespit edilmiştir[6]. Bu defterlerdeki verilerin taranması ve arşiv sistemindeki katalog bilgileri vasıtasıyla doğrudan Özi ile ilgili olan 53 defter tespit edilmiş ve bu defterlerin tarama ve tasnifine öncelik verilmiştir[7]. Daha sonra katalog bilgisinde Özi adının geçmediği ancak tarih olarak XVII. yüzyıla ait olan mevâcib defterleri de taramaya tâbi tutulmuştur. Bu 94 defterden bazılarında katalog bilgilerinde Özi adı geçmediği hâlde Özi ile ilgili kayıtlar tespit edilmiş ve ilgili veriler kullanılmıştır[8].

Özi, sınırda yer aldığı için özellikle Kazaklar tarafından gerçekleştirilen çok sayıda saldırıya maruz kalmıştır. Bu saldırılardan sonra ise tamirden geçmiş ve ekleme ve yenileme çalışmaları yapılmıştır. Osmanlı ricalinin bu saldırılara karşı tepkisi, tamir ve yenileme çalışmalarındaki süreç, Mühimme ve Topkapı Sarayı Arşivi gibi çeşitli tasniflerde yer alan belgeler vasıtasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. XVII. yüzyıl kapsamında olan mühimme defterlerindeki hükümler taranmış ve konularına göre tasnif edilmiştir. Bu minvalde, Devlet Arşivleri tarafından yayınlanmış mühimme defterleri ve yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olan defterler yanında, henüz üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan çok sayıda mühimme defteri taranmıştır. Bunlardan 15 tanesi, Devlet Arşivleri tarafından yakın zamanda araştırmacıların istifadesine sunulmuş olan defterlerdir. Yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olan defterler kullanılırken arşivdeki asıllarıyla karşılaştırılmak suretiyle kontrollü bir şekilde ilerlenmiştir. Defterlere yapılan atıflarda yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olanlar da dâhil olmak üzere BOA sistemindeki sayfa ve hüküm numaralandırmaları esas alınmıştır. Ayrıca atıflardaki tektipliği sağlamak adına deftere yapılan ilk atıftan sonra yayınlanmış yahut üzerine akademik çalışma yapılmış olsun veya olmasın, "MD" kısaltmasından sonra defter numarasına yer verilmiştir. Mühimme Defterleri, XVII. yüzyılın sonlarına doğru neredeyse her yılın kayıtlarını bize sunarken, aynı yüzyılın başlarında durum böyle

[6] Bazı defterlerin tarih bilgisinin yanlış olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri, tarihi 1104 olarak görünen ancak aslında 1162 yılına ait olan BOA, MAD.d. 17211'dir.

[7] Bu defterler arasında özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiş olan bazı defterlerin görüntüsünün arşiv sisteminde yer almadığı anlaşılmıştır. Özi Kalesi'nin XVII. yüzyılın ilk yarısındaki durumunu ortaya koyması açısından önem arz eden bu defterlerin durumu arşiv yetkililerine bildirilmiştir. Ancak bu defterlerin görüntüsünün çok harap durumda olmaları sebebiyle sisteme aktarılamayacağı cevabı alınmıştır. Söz konusu defterlerin kodları şunlardır: BOA, MAD.d. 16537, 16556, 16558, 16608, 19967, 20171, 20179, 21245. Bunlardan biri olan BOA, MAD.d. 16911'in katalog bilgisinde Özi adı geçmesine rağmen, yapılan taramalarda Özi'ye dair herhangi bir veri bulunamamıştır. Bazı defterler ise Arşiv sisteminde görünmezken Belge Tarama Sistemi'nde görüntülenebilmektedir. Bkz. BOA, MAD.d. 16370.

[8] Bkz. BOA, MAD.d. 6701, 2203, 5974, 6577, 788, 6969, 7243, 14743.

değildir. Örneğin, Osmanlı-Leh ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasını teşkil eden 1621 Hotin Seferi konusunda Mühimmeler sessiz kalmaktadır. Çünkü, 1617-18 arasındaki divan kayıtlarını içeren 82 numaralı defterden sonra gelen 83 numaralı defter, hemen sonraki yılları değil, on yıllık bir boşluktan sonra 1626-28 yıllarındaki hükümleri içermektedir. Bu on yıllık dönemin Hotin Seferi ile ilgili olarak bugün bildiğimizden daha fazla ayrıntıyı bize vereceği şüphesizdir. Ancak bu döneme ait mühimme kayıtlarının tasniflerde mevcut olmaması, bizi ister istemez o döneme ait başka kaynaklara yönlendirmektedir. Keza Sultan II. Osman'ın tahttan indirilip katledilmesi olayı da bu döneme rastlamakta olup, Mühimmeler bu konuda yine sessiz kalmaktadır[9]. Aynı şekilde 1630-32 arasındaki kayıtları içeren 85 numaralı defterden sonra gelen 86 numaralı defter, hemen sonraki yılları değil, dört yıllık bir boşluktan sonra 1636-37 yıllarındaki kayıtları içermektedir. Bu sebeple örneğin, 1633-34'te Abaza Mehmed Paşa'nın Leh topraklarına yaptığı ve Osmanlı-Leh ilişkilerinde önemli bir yeri olan akınları, bir yahut birkaç cümlelik bir bilgiyle sadece kroniklerden haber alabilmekteyiz[10].

Özi Eyaleti ele alınırken Özi'de görev yapmış idareciler ile Özi Kalesi'nin askerî görevlileri de büyük paşalar haricindeki idarecileri pek önemsemeyen Osmanlı askerî bürokrasisinin verdiği imkânlar nisbetinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki kuzey sınır politikası da genel anlamda ele alımış, kuzeydeki sınır komşuları olan Lehistan, Eflak-Boğdan-Erdel voyvodalıkları, Kırım Hanlığı ve Kazaklar ile olan ilişkilerine de yeri geldikçe değinilmiştir.

Çalışmanın zaman boyutu kabaca XVII. yüzyıl olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, Özi'nin bir kale olarak var olduğu XV. yüzyıl ile ciddi Kazak saldırılarına maruz kaldığı XVI. yüzyıla da yeri geldikçe değinilmiştir. Çalışmada görüleceği üzere, 1683 Viyana Kuşatmasındaki mağlubiyet sonrasında kalede birtakım askerî düzenlemelere

[9] Sultan II. Osman'ın tahttan indirilip katledilmesini konu alan çağdaşı bir kaynak için bkz. Hüseyin Tugi, *Musîbetnâme Tahlil-Metin ve İndeks*, (haz. Şevki Nezihi Aykut), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

[10] Bu konuda yapılmış ve Türkçe kaynaklara da yer verilmiş yakın zamanlı bir çalışma için bkz. Mahmut Halef Cevrioğlu, "Sultan Murad IV's Polish Campaign (1634)", *Acta Poloniae Historica*, no. 122 (2020), s. 209-246. Dariusz Kołodziejczyk, Erasmus+ öğrenciliğim sırasında yaptığımız bir sohbette bu konudan bahsetmiş, bu konunun daha çok Leh tarihçilerce Türkçe kaynaklara pek yer verilmeden ele alındığını belirtmişti. Yine kendisinin tavsiyesiyle kaleme alınmış olan bu makalede de Türkçe arşiv kaynaklarına yer verilmiş olmakla birlikte, bahsi geçen tarihlere ait Mühimme(ler) elde mevcut olmadığı için bu defterlerden yararlanılamadığı görülmektedir. Söz konusu makale, bu özelliğiyle Mühimmeler ile ilgili tarih boşluklarına dair bahsettiğimiz duruma iyi bir örnek oluşturmaktadır.

gidilmiştir. Bu döneme ait merkez ve yerli kulu neferatının mevacib kayıtlarındaki kesafet, bu gerçeği ortaya koymaktadır. Ancak yine görüleceği üzere, Özi ve çevresi ne zaman saldırıya maruz kalsa yahut bunun tehlikesi altına girse, Özi'nin muhafazası için harekete geçilmiştir. Elinizdeki çalışmada, XVII. yüzyılda Özi Kalesi'nde merkezden gönderilmek sûretiyle yahut yerli kulu olarak görev yapan yeniçeri, topçu, cebeci, müstahfız, azeban, farisan, gılmanan ve gönüllüyana ait kayıtların yer aldığı defterlerdeki kayıtlar taranmış, bu taramalar sonucunda hangi tarihlerde ne miktarda merkez ve yerli kulu neferatın Özi Kalesi'nde bulunduğu, bu askerlere ne kadar ulûfe dağıtıldığına dair bilgiler özet tablolar hâlinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'nin elindeki insan gücü ve geliri sınırların muhafazasında nasıl kullandığı mikro tarih ölçeğinde ortaya koymak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu kaynaklarla başka sınır kaleleri üzerine çalışmalar yapmak mümkündür.

Özi Kalesi ve kuzey serhaddindeki yeri ele alınırken, arşiv kaynakları yanında XVII. yüzyıl Osmanlı müelliflerinin kaleme almış olduğu kroniklere de başvurulmuştur. Bu minvalde Katip Çelebi'nin *Fezleke* adlı kıymetli eseri ile *Peçevî Tarihi*, *Râşid Tarihi*, *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, *Silahdar Tarihi*, *Naîmâ Tarihi*, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi* ve *Zübde-i Vekâyiat* gibi daha genel tarihler yanında, Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l- Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*'ı ile Halil Paşa'nın adamı tarafından kaleme alınmış olan *Gazânâme-i Halil Paşa* gibi daha sınırlı bir konuyu ele alan eserlerden yararlanılmıştır[11]. Özi'nin XVII. yüzyıldaki durumu için Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si çalışmanın önemli bir kaynağını oluşturmuştur.

Kâtib Çelebi'nin *Fezleke* adlı eseri, kendisinden sonraki tarih yazımını da etkilemiş olması bakımından özellikle önemlidir. 1000-1065 (1592-1654) yılları arasındaki olayların sıralı bir anlatımını içeren eserde, Osmanlı-Leh ilişkileri ile kuzey sınırına dair ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür. Elinizdeki çalışmada, Zeynep Aycibin'in doktora tez çalışmasından yararlanılmıştır[12]. Yine Kâtib Çelebi'nin *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr* adlı Osmanlı deniz savaşlarını ele alan eseri, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a karşı Karadeniz'de yürüttüğü faaliyetleri takip edebilme şansı vermektedir. Elinizdeki

[11] Eserlerden bazılarının müelliflerinin verdiği kendi isimleri olduğu malumdur, ancak burada karışıklık olmaması için çok bilinen isimlerini zikretme yoluna gidilmiştir.

[12] Zeynep Aycibin, "Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I", Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2007. (Bundan sonra Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin)). Zeynep Aycibin'in doktora tezi yayınlanmış olmakla birlikte çalışmanın tez hâlinin kullanımı tercih edilmiştir.

çalışmada İdris Bostan'ın hazırladığı ve Denizcilik Müsteşarlığı yayınları arasından çıkmış olan nüsha kullanılmıştır[13].

Kâtib Çelebi'den sonra gelen Osmanlı tarih yazarlarından Naîmâ Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı ve genellikle *Tarih-i Naîmâ* adıyla bilinen eser, Fezleke'den geniş alıntılar içermektedir. Ancak başka eserlerden de yararlandığı için eserinin kendine has bir anlatımının olması, kaynak değerini yükseltmektedir. Müellifinin 6 cilt olarak tasarlamış olduğu eser, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında daha önce dört cilt olarak basılmışsa da son baskısında aslına sadık kalınarak ve 6 cilt olarak yeniden basılmıştır[14]. Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin özellikle muharebeler, hazırlıkları ve bu muharebeler sırasındaki durumunu takip edebilmek açısından Topçular Kâtibi Abdulkadir Efendi tarafından kaleme alınmış olan *Târîh*, önemlidir. Müellifinin savaşlara bizzat katılmış olması ve kâtiplik görevi nedeniyle bazı değerli ayrıntılar vermesi, eserin önemini artırmaktadır. Ziya Yılmazer tarafından TTK yayınları arasında yayınlanan ve istifade ettiğimiz eser, bazı belirgin yanlışlar içermekle birlikte dikkatli kullanıldığında özellikle askerî açıdan kıymetli bir çalışmadır[15].

Sultan IV. Mehmed dönemini onun yakın çevresinden birinin gözünden izleyebilmek bakımından, Abdurrahman Abdi Paşa'nın *Vekayi-nâme*'si önemlidir. Sultan IV. Mehmed'in nişancısı ve vakanüvisi olması hasebiyle sürekli yanında olduğu için taşradaki olayları tam aksettirememekle birlikte, verdiği birtakım ayrıntılar eserin değerini artırmaktadır. Eserin Fahri Çetin Derin tarafından doktora tezi olarak çalışılmış olan nüshasından yararlanılmıştır[16].

Sultan IV. Mehmed dönemi söz konusu olduğunda bir diğer önemli eser, Silahdar Fındıklılı Mehmed Efendi'nin *Fezleke*'ye zeyl olarak kaleme aldığı ve *Zeyl-i Fezleke*

---

[13] Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, (haz. İdris Bostan), Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008.

[14] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, c. III Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Naîmâ*, c. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Naîmâ*, c. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, c. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007. (Bundan sonra *Naîmâ Tarihi*).

[15] Ziya Yılmazer, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003 (Bundan sonra Topçular Kâtibi Tarihi).

[16] Fahri Çetin Derin, "Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si (Tahlil ve Metin Tenkidi)", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1993. (Bundan sonra *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*).

adını verdiği eseridir. Eser, genelde *Silahdar Tarihi* ismiyle bilinmekte olup 1654-1695 yılları arasındaki olaylardan bahsetmektedir. Elinizdeki çalışmada Nazire Karaçay Türkal tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve basılmamış olan nüshasından yararlanılmıştır[17].

XVII. yüzyıl kronikleri arasında 1637-1661 yılları arasındaki olaylar hakkında kıymetli bilgiler veren *Vecîhî Tarihi*, müellifinin ithaf kaygısı taşımaması ve bizzat gözlemlerini aktarması bakımından önemlidir. Eser, müellifi belli bir isim vermediği için genellikle bu isimle tanınmaktadır. Yine özellikle XVII. yüzyıl ilişkileri ile ilgili olarak, *Tarih-i Râşid* adlı eserden de yararlanılmıştır[18].

Yukarıda bahsi geçen umumî Osmanlı tarihleri hâricinde Osmanlı-Leh ilişkilerinin askerî boyutunu gözlemleyebilme şansı veren gazavatnâmeler ile özel tarihler de mevcuttur. Bunlardan *Gazânâme-i Halil Paşa*, sadarette de bulunmuş olan Halil Paşa'nın 1595-1623 yılları arasındaki faaliyetlerini ele almaktadır. Hotin Seferi ve sonrasındaki döneme dair bilgiler, elinizdeki çalışma açısından önemlidir. Söz konusu eser, Meltem Aydın tarafından doktora tezi olarak çalışılmış olup yine kendisinin yaptığı çalışma ile Türk Tarih Kurumu yayınları arasında kitap olarak basılmıştır[19].

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, özellikle Özi Kalesi'nin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında birinci elden bilgi vermesi hasebiyle çalışmamız açısından büyük önem arz etmektedir. Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa sadaretten azledilip Özi Beylerbeyi olarak atandığında, onunla birlikte bölgeye hareket etmiştir. Yol üzerinde konakladıkları yerler hakkında verdiği bilgiler, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuzey ve kuzey batı toprakları ile ilgili değerli bilgiler edinmemize imkân sağlamıştır[20].

---

[17] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695)", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2012. (Bundan sonra *Silahdar Tarihi*).

[18] Ziya Akkaya, "Vecihi Devri ve Eseri 1637-1661", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1957.; Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, c. I-III, 1. bs., Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

[19] Sarı Abdullah Efendi, *Gazânâme-i Halîl Paşa (1595-1623)*, (haz. Meltem Aydın), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

[20] Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006. (Bundan sonra *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*).; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*, (haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, ve Yücel Dağlı), c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Osmanlı-Leh ilişkileri söz konusu olduğunda, konunun daha çok diplomasi ve iyi niyet gösterilerinin bulunduğu mektuplar çerçevesinde ortaya konduğu ve meselenin siyasî düzlemde kaldığı görülmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar da genelde bu çizgide olmuştur. Ünlü Polonyalı tarihçi Dariusz Kołodziejczyk'ın *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15-18th Centuries)* adlı eseri[21], bu çizginin önemli bir temsilcisi olup Leh arşivlerindeki ahidname ve kraliyet onaylarının belgelerini ilim dünyasına kazandırmış olması açısından önemlidir.

Fransız Türkolog Gilles Veinstein'in Özi üzerine kaleme aldığı ve tez açısından can alıcı bir noktada olan Fransızca makalesi önemli bir kaynak olarak çalışmadaki yerini almıştır[22]. Yine bu makalede kullanılan ve Polonyalı Türkolog Zygmunt Abrahamowicz'in 1957'de yayınlamış olduğu katalog da elinizdeki çalışmada önemli bir yere sahiptir[23]. Katalog, 1455-1672 tarihleri arasındaki Osmanlı-Leh ilişkilerine dair olan ve Polonya arşivlerinde yer alan belgelerden oluşmaktadır. Eserde, belgelerin özetleri, kağıt özellikleri gibi bilgiler yer almaktadır.

Ukraynaca ve Rusça eserlerdeki bazı küçük kesitlerin okunması ve anlaşılması zahmetli bir süreç olmuştur. Bu kaynaklardan dilimize kazandırılmış (ki sayıları bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır) ve İngilizce çevirisi olanlardan yararlanılmıştır. Örneğin, ünlü Ukraynalı tarihçi Mykhailo Hrushevsky'nin İngilizce'ye çevrilmiş olan ve Ukrayna tarihini ele aldığı çok ciltli çalışması elinizdeki çalışmaya büyük katkılar sunmuştur. Söz konusu eserin özellikle 7, 8 ve 9 numaralı ciltlerinden faydalanılmıştır[24]. Akdes Nimet Kurat'ın Karadeniz'in kuzeyindeki Türk kavimleri

---

[21] Dariusz Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relationships (15th-18th Century) An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Brill, Leiden-Boston-Köln 2000, s. 129-58. (Bundan sonra Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*).

[22] Gilles Veinstein, "L'Occupation Ottomane d'Očakov et le Problème de la Frontière Lituano-Tatare 1538-1544", *Passé Turco-Tatar Présent Soviétique Études Offertes à Alexandre Bennigsen*, Éditions Peeters, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris 1986, s. 123-155. (Bundan sonra "L'Occupation Ottomane d'Očakov").

[23] Zygmunt Abrahamowicz, *Katalog Dokumentów Tureckich*, c. I, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959. (Bundan sonra *Dokumentów Tureckich*).

[24] Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age to 1625*, vol. 7, (ed. Serhii Plokhy- Frank E. Sysyn), (çev. Bohdan Strumiński), Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto, Edmonton 1999.; Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age, to 1625*, c. 8, (ed. Serhii Plokhy ve Frank E. Sysyn), (çev. Marta Daria Olynyk), Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto, Edmonton 2002.

üzerine kaleme aldığı eseri, Özi'nin Osmanlı idaresine girmeden önceki tarihi hakkında kıymetli bilgiler vermektedir[25].

Doğrudan Özi Kalesi üzerine kaleme alınmış birkaç makale ve tez bulunmaktadır. Bu makalelerden biri, Özi Kalesi ve çevresinin iktisadî ve askerî durumunu 1570 tarihli ve 483 numaralı tapu tahrir defterindeki bilgiler ışığında ortaya koymaya çalışan bir çalışmadır. Mustafa Işık'ın bu makalesinde, Özi Kalesi ve çevresi hakkında kroniklere ve telif eserlere dayalı bilgiler verildikten sonra, tahrir defterindeki bilgilerin değerlendirmesi yapılmaktadır. Defterin tarihi kale ve çevresinin XVI. yüzyıldaki durumunu ortaya koymakla birlikte, XVII. yüzyıl öncesine dair bilgileri içeriyor olması açısından önemlidir[26]. Özi Kalesi'nin özellikle XVIII. yüzyıldaki durumunu mercek altına almakla birlikte, garnizon yapılanmasını ortaya koyması ve XVII. yüzyıla dair birtakım önemli veriler sunması açısından çalışmanın önemli yol göstericilerinden biri de Caroline Finkel ve Victor Ostapchuk'un birlikte kaleme aldıkları makale olmuştur[27]. Özi'yi odağa alan bir başka makale çalışması, Virginia Aksan'ın makalesidir. Aksan, makalesinde Özi Kalesi örneğinde XVIII. yüzyıldaki asker toplama uygulamaları ve asker isyanlarını ele almaktadır[28]. Özi ve çevresi ile ilgili bir diğer önemli çalışma, Ukraynalı tarihçi Oleksandr Sereda'nın çalışması olup, daha ziyade XVIII. yüzyıla odaklanmıştır. Sereda, eserinde Özi ve çevresi ile ilgili Türk, Rus ve Leh arşivlerinden elde ettiği belgeleri bir önsözle birlikte neşretmiştir. XVI. yüzyıla ait tek bir belgenin yer aldığı eser (Sultan Süleyman'dan 1542'de Leh Kralı I. Zygmunt'a gönderilmiş olan

[25] Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972. (Bundan sonra *Karadeniz Kuzeyindeki*).

[26] Mustafa Işık, "XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Kalesi; Cankerman (Özü)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 5, sy. 5 (2008), s. 55-76. Aynı tahrir defteri, Osmanlı Devleti'nin Tuna ve Dinyeper Nehirleri arasındaki topraklarını konu alan bir dosya içinde Mihnea Berindei ve Gilles Veinstein tarafından Fransızca kaleme alınmış olan bir makale içerisinde yayınlanmıştır. Bkz. Mihnea Berindei ve Gilles Veinstein, "Règlements Fiscaux Et Fiscalité de la Province de Bender-Aqkerman 1570", *Cahiers du Monde russe et soviétique*, vol. 22, no. 2/3 (Apr.-Sep., 1981), s. 251-328.

[27] Caroline Finkel-Victor Ostapchuk, "Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archaelogy and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *Muqarnas*, vol. 22 (2005), s. 150-188.

[28] Virginia Aksan, "Manning a Black Sea Garrison in the Eighteenth Century: Ochakov and Concepts of Mutiny and Rebellion in the Ottoman Context". *International Journal of Turkish Studies*, vol. 8, no. 1/2 (2002), p. 63-72.

mektup), Özi ve çevresi ile ilgili Osmanlı Arşivi'nden alınmış Türkçe haritaları ihtiva etmesi bakımından önemlidir[29].

Özi'yi doğrudan dikkate alan ve yakın denebilecek bir tarihte yapılmış çalışmalardan biri, Özi Kalesi'nin uğradığı Kazak saldırılarına karşı tamiri ve güvenliğinin sağlanması bağlamında Mühimme hükümlerine dayanarak kaleme alınmış bir yüksek lisans tezidir[30]. Murat Öntuğ'un söz konusu çalışmasında giriş kısmı ile birinci bölümde genel olarak Özi'den, coğrafî, iktisadî ve siyasî açıdan mevcut kaynaklar çerçevesinde kısaca bahsedilmekte, XVII. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar olan siyasî durum hakkında kısaca bilgi verilmektedir. İkinci bölümde, 83 Numaralı Mühimme Defterinde yer alan hükümler üzerinden XVII. yüzyıldaki Kazak saldırıları ve Osmanlı Devleti'nin bu saldırılara tepkisinden bahsedilmektedir. Son bölümde ise, XVIII. yüzyıla ait Maliyeden Müdevver 3162 ve 3609 numaralı defterlerde yer alan bilgiler ışığında Özi Kalesi ve kalenin teşkilatlanması hakkında bilgi verilmektedir. Kullanılan kaynaklar yüksek lisans çalışması için makul sayılabilirse de, döneme dair başka arşiv kaynaklarının kullanılmaması, bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Tez sonunda yer alan ve elle hazırlandığı anlaşılan harita, Karadeniz'in tüm kıyılarındaki kalelerin ayrıntılı bir dökümünü vermesi bakımından kıymetli olup, elinizdeki çalışmada ekler kısmında yer verilmiştir.

Özi Kalesi'ni ele alan bir başka tez çalışması, çok yakın zamanda kaleme alınmış olan ve XVIII. yüzyılda Ruslarla gerçekleşen iki savaştaki durumunu ortaya koyan bir doktora çalışmasıdır. Söz konusu iki savaşa odaklanan ve bu yüzden XVI. ve XVII. yüzyıllardan çok kısa olarak bahseden çalışmada bu yüzyıla ait önemli defter ve belge tasniflerinden kıymetli bilgiler devşirilmiştir. Eldeki veriler vasıtasıyla hem kalenin tamiri için yapılan faaliyetler hem de savaşların sürecine dair önemli bilgiler verilmiştir[31].

---

[29] Özi adı ile ilgili tartışma kısmında bu konuda çok sayıda iddia ortaya atılmış olmakla birlikte, verilen bilgilerin bir kısmının herhangi bir kaynağa dayanmadığı görülmektedir. Oleksandr Sereda, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti*, 1. bs., TİKA, Astroprint, Odesa 2015.; Sereda'nın kitabının giriş kısmı, makale olarak yayınlanmıştır. Bkz. Oleksandr Sereda, "Osmanlı-Ukrayna Serhattinde Özi Bozkırı", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 35 (2020), s. 17-34.

[30] M. Murat Öntuğ, "Özü ile İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hükümleri ve Kalesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir 1995.

[31] Bkz. Ozan Kahya, "Özi Kalesi (1768-1792)", Basılmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 2023.

Özi'yi idarî açıdan ele alan en önemli çalışma, Orhan Kılıç'ın "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdarî Taksimat ve Yönetim)" adlı makalesidir[32]. Makalede, Özi ve kuruluşundan kısaca bahsedildikten sonra Özi'nin bir eyalet olarak teşkilatlanması ele alınmaktadır. İdarecilerine dair kapsamlı bir tablo ile son bulan makale ağırlıklı olarak Ruus Defterlerindeki kayıtlara dayanmaktadır. Makale içindeki tablo, Ali Emirî ve İbnülemin tasnifleri ile Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki çeşitli belgelerin eklenmesi suretiyle genişletilerek çalışmamızda kullanılmıştır.

Elinizdeki çalışmada, yerli ve yabancı çağdaş genel tarihlerden de istifade edilmiştir. Bu anlamda Rumen tarihçi Nicolae Jorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* adlı eserinin cep boy olan baskısından yararlanılmıştır[33]. Yerli ve çağdaş genel tarihlerden İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*[34] ile *Mufassal Osmanlı Tarihi,*[35] genel çerçeveyi ortaya koyabilmek açısından yararlanılan diğer kaynaklardır.

[32] Orhan Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 12, sy. 23 (2017), s. 29-82.
[33] Eserin özellikle dördüncü cildinden yararlanılmıştır. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774),* 5. bs, c. IV, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
[34] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. II, 10. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım*, 8. ., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım*, 7. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
[35] Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 2. bs., c. I-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

1. BÖLÜM
XVII. YÜZYILA KADAR OSMANLI-LEHİSTAN SINIR İLİŞKİLERİ

1.1 SINIR KAVRAMI VE OSMANLI KUZEY SINIRI

Sınır kavramının ortaya çıkışı, insanların İlkçağda teşkilatlı bir şekilde yaşamaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. Bu kavramın tarih yazımının gündemine gelişi ise, Frederick J. Turner'ın bu kavramı ve Amerika tarihindeki önemini açıkladığı tebliği ile olmuştur[36].

Türkçede kullanılan *sınır* ve *hudut* kelimeleri, bazı küçük farklarla aynı anlamda kullanılmaktadır. Siyaset bilimci Kristof Ladis, "*The Nature of Frontiers and Boundaries* adlı makalesinde, bu kavramların İngilizcedeki karşılıkları olan *boundaries* ve *frontiers* kelimelerini karşılaştırmalı olarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, bu iki kelime tam olarak olmasa da birbirinden farklı şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu iki kelime arasındaki ayrımın tam olarak yapılamamasını ise, bazı dillerin bu iki kelimeyi ayrı ayrı açıklamak için müstakil kelimelerinin olmaması olarak belirtmektedir. Yine her iki kelimeden anlaşılanın bölgesel farklılıklar sebebiyle birbirinden ayrılmasını da bir diğer sebep olarak göstermektedir. Bununla birlikte, bu iki kelime, doğaları açısından bakıldığında birbirlerinden farklı iki şeyi ifade etmektedir. *Frontier*, yani sınır bölgesi (uc), dışa dönüktür. Kelimenin esas ilgi alanı, sınırların içi değil, herhangi bir tehlike arz eden yapıların kaynağı olarak dıştaki bölgelerdir. Yani *frontier* kelimesi, sınırın içinden çok dışı ile ilgilenir ve o bölgeleri korumayı amaçlamaktadır. Sınırların dışından gelebilecek tehlike yahut başka birşey, daha iç bölgelerde fazla etkili olmayacaktır. Bu nedenle, sınır bölgelerinin dert edindiği ve önemsediği şeyler ile daha iç bölgelerdekilerin dert edindiği yahut önemsediği şeyler

[36] Bu konuda bkz. Frederick Turner, "The Significance of the Frontier in American History", *Annual Report of the American Social Association for the Year 1893*, Government Printing Office, Washington 1894, s. 6-37.

açısından birbirinden farklıdır. Buna karşılık, *boundary*, ki Türkçe'de *sınır* kelimesi ile karşılanmaya daha müsaittir, içe dönüktür[37].

Kökeni Yunanca *sinoron*[38] kelimesine dayanan sınır kelimesi, günümüzde iki devletin topraklarını, değişiklik gösteren iki bölgeyi, idârî veya hukukî olarak bölünmüş il, ilçe, arazi türü yerleri ayıran çizgi, hudut anlamlarına gelmektedir[39]. Sınır çizgisi dendiğinde, her ne kadar özellikle Afrika'da bazı devletlerin sınırları diğer başka devletler tarafından çizilmiş olup cetvelle çizilmiş gibi düz ise de, geometrik anlamda tek bir çizgi akla gelmemelidir. Sınırı belli etmek için tarlalar arasında taşları üstüste dizmek suretiyle yapılmış yığınlar ile birkaç santimle birkaç metre arasında genişliği olan patikalar sınır çizgileri olarak kabul edilebilir. Sınır bölgesi ise, daha geniş bir alanı ifade etmekte olup, gerektiğinde iki ülke insanları bu bölgeye gelip yerleşebilmektedir[40]. *Kamûs-ı Türkî*, "sınır" kelimesini tanımlarken *hudud, serhad, sugûr* ve *avâsım* kelimelerini birbirlerinin yerine kullanmıştır[41]. Bu kelimeler aşağı yukarı aynı anlama gelmekle birlikte, ayrıntıda birtakım farkları olan kelimelerdir. *Hudud*, Arapça "had" kelimesinin çoğul hâli[42] olup, "bir devletin topraklarını diğer komşu devletlerden ayıran çizgi, sınır" anlamına gelmektedir[43]. *Serhad* kelimesi Farsça kökenli bir kelime olup[44], Osmanlı Devleti'nde sınır boylarından bahsederken daha çok bu kelime kullanılmıştır. Arapça karşılığı *sugûr* kelimesidir[45]. Sözlükte "geçit, düşman saldırısına açık yer, sınır" anlamlarına gelen "sagr" kelimesinin çoğulu olan *sugûr* kelimesi, "dârü'l-islâm" denilen İslâm ülkesi ve "dârü'l-harb" denilen gayrımüslim ülkeleri birbirinden ayıran sınır bölgeleri ve geçiş noktalarıdır. Bu kelime daha çok, Anadolu topraklarının güneyindeki Bizans-Arap sınırı ile Endülüs Emevî Devleti ile kuzeydeki İspanyol krallıkları arasındaki bölgeyi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır[46]. *Avâsım* kelimesi, özellikle Arap-Bizans sınır boylarının en uç noktasında yer alan ve askerî açıdan tahkim edilmiş

---

[37] Ladis, sınır kavramını karşılamak üzere kullanılan bu iki kelimeyi farklı yönlerden de karşılaştırmaktadır. Bkz. Kristof K. D. Ladis, "The Nature of Frontiers and Boundaries", *Annals of the Association of American Geographers* vol. 49, no. 3 (1959), p. 271-81.
[38] Osman Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilig*, sy. 52 (2010), s. 80.
[39] İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. bs., İstanbul 2008, s. 2814.
[40] Kâmil Günel, *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, 2. bs., Çantay Kitabevi, İstanbul 1997, s. 85.
[41] Şemseddin Sâmi, *Kamûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317, s. 739.
[42] *Kamûs-ı Türkî*, s. 542.
[43] *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1312.
[44] *Kamûs-ı Türkî*, s. 716.
[45] *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2907.
[46] Casim Avcı, "Sugûr", *DİA*, c. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 473.

olan toprakları tanımlamak için kullanılmıştır[47]. Bizans, tek bir evrenselliği tanımakta idi: tüm Romalılar ve Hristiyanların tek bir idarecisi olarak Bizans imparatoru. Bu minvalde dünya onların indinde Romalı/medenî ve Romalı olmayan/barbar olmak üzere ikiye ayrılmıştır[48]. İslâm dünyasındaki dârü'l-islâm-dârü'l-harb ayrımı, Eski Roma'dan kalma bu ayrımın bir benzeri niteliğindedir. Arap Halifeliği'nin yayılmasının sekizinci yüzyılın ortalarında duraklamaya uğradığı ve İslâm'ın evrenselleştirilmesinin imkansız olduğunun anlaşıldığı dikkate alındığında, Müslüman hukukçular (özellikle Hanefi olanlar) dünyayı iki ayrı kısımdan oluşan iki kutuplu bir sistem -dârü'l-harb ve dârü'l-İslâm- olarak görmeye başlamışlardır. Hanefî bakış açısını benimseyerek, Osmanlı kanunnameleri de bu *dârü'l-harb-dârü'l-İslâm* ayrımı yapan bakış açısını benimsemiştir[49]. Bu anlamda kullanılan kelimeler farklı olsa da, mantık aynı kalmıştır.

Osmanlı literatürüne bakıldığında, *hudud, serhad, sugur* ve *uc* kelimelerinin aşağı yukarı aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. "Had" kelimesinin çoğulu olan *hudud* kelimesi, XVIII. yüzyıla dek genelde vakıf ve timar arazileri söz konusu olduğunda kullanılmıştır. Buna karşılık, iki devleti ayıran çizgi olarak *sınır* kelimesi kullanılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Osmanlı kaynaklarında *serhad* kelimesi sınır boylarını tanımlamak için kullanılmıştır. Bunlar hâricinde Osmanlı literatüründe bilhassa ilk dönemlerde kullanılan bir kelime daha vardır: *uc*. Özellikle ilk Osmanlı fetihlerinin gerçekleştiği dönemlerde, Bizans sınırına yakın bölgeler, *uc* olarak adlandırılmıştır. Uc bölgelerindeki savaşçı bölüklerin başında sürekli olarak akın faaliyetinde olan kumandanlar ve idareciler, *uç beyi* olarak adlandırılmıştır[50]. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de gerçekleştirdiği akınlarda, zamanla bazı uç beyleri ön plana çıkmış, sonraki süreçte kendilerine dirlik verilmek suretiyle birer sancakbeyi hüviyeti kazanmışlardır. Batı Trakya'da Evrenosoğulları, Tesalya'da Turahanoğulları ve günümüz Bulgaristan topraklarında Mihaloğulları etkin olmuş, bu bölgelerde yaptırdıkları cami, medrese ve

[47] Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA*, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 111-2.
[48] Omeljan Pritsak ve John S. Reshetar, "The Ukraine and the Dialects of Nation-Building", *Slavic Review*, no. 22 (1963), p. 225.
[49] Viorel Panaite, *The Ottoman Law of War and Peace The Ottoman Empire and Tribute Payers*, Columbia University Press, New York 2000, p. 82.
[50] Feridun Emecen, "Uç Beyi", *DİA*, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 38.

kütüphane gibi hayır eserleriyle etkinlik sahalarının İslâmlaşması ve Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır[51].

Paul Wittek'e göre, Bizans ve İslâm sınırı arasında Türkçe "uc" adı verilen bölgelerdeki durum, pek çok açıdan şehirlerdeki ve iç bölgelerdeki durumdan oldukça farklıdır. Uçlarda bulunan savaşçılar, her an tetiktedir ve sınırları geçip karşı tarafa akınlar yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu bölgelerde iktisâdî yaşamın temeli, yağma faaliyetleridir. Özellikle kültürel açıdan iç bölgelerden farklı olan sınır bölgelerinde din, dil, etnisite ve kültür açısından çok farklı kökenden gelen insanlar bir arada yaşamaktadır. Bu durum, iç bölgelerdeki insan bileşimi ile sınırlardaki insan bileşiminin oldukça farklı olmasına sebep olmuştur[52].

Yukarıdaki tanımlardan da görüleceği üzere, sınır kelimesinin askerî anlamı ağır basmaktadır. Osmanlı'da birden fazla kelimenin sınır için kullanılması ve her birinin askerî bir yanının olması bunun bir göstergesidir.

Osmanlı kuzey sınırının diğer tarafındaki devlet olan Lehistan için de aşağı yukarı aynı anlamlar mevcuttur. Bununla birlikte belli kelimeler tarihî süreç içinde belli anlamlar almıştır. Genel olarak bakıldığında bu anlamlar modern ve modern olmayan olarak ayrılabilecek bir özellik göstermektedir.
Kresy, "sınırlar", anlamında olup, eskiden Polonya'ya ait olup Yalta ve Potsdam Konferansları'nda kaybedilen toprakları ifade etmektedir. *U kraja*, geniş anlamda sınır anlamına gelmekte olup, Lehistan-Litvanya Birliği, Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan sınırları ifade etmektedir[53]. Bugünkü Ukrayna adlı ülkenin kapladığı topraklar düşünüldüğünde, isminin bu mantıktan geldiğini söylemek mümkündür. *Pogranicze*, modern Lehçe'de "sınırlar", anlamına gelmektedir.

---

[51] Emecen, "Uç Beyi", s. 42.; Özellikle XIV. yüzyıl Osmanlı uçları ve uç yapılanması ile ilgili olarak bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. I, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 1999, s. 45-48.
[52] Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, (çev. Fahriye Arık), Şirket-i Mürettibiye Basımevi, 1947 İstanbul, s. 24-25.
[53] Ukrayna kelimesinin ön ek ve son ek yapısı ile tarihsel süreç içindeki durumunu irdeleyen eleştirel bir çalışma için bkz. Yury Šerech, "An Important Work in Ukrainian Onomastics", *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.N*, vol. 4, no. 6, (1952), s. 435-443.; Ayrıca bkz. Natalia Iakovenko, "Choice of Name versus Choice of Path: The Names of Ukrainian Territories from the Late Sixteenth to the Late Seventeenth Centuries", *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*, (ed. Georgiy Kasianov ve Philipp Ther), CEU Press, Budapest and New York 2009, s. 117-148.; Özellikle bk. Pritsak ve Reshetar, "The Ukraine and the Dialects of Nation-Building", s. 246.

Osmanlı Devleti'nin kuzey ve kuzey batıda sınır komşusu olduğu Eflak, Boğdan ve Erdel voyvodalıkları, farklı bir yerde konumlandırılmışlardır[54]. Voyvodalıklar ile ilişkiler söz konusu olduğunda, Osmanlı Devleti'nin tutarlı ve net bir siyaset izlediği gözlenmektedir. Bu siyasete göre, ilke olarak onların iç işlerine karışmamış, tâbilik görevlerini yerine getirdikleri sürece ilişkiler sorunsuz devam etmiştir[55].

1.2 İLK KARŞILAŞMAYA KADAR LEHİSTAN

Lehistan, Osmanlıların bugünkü Polonya'yı ifade etmek için kullandıkları bir kelimedir. Osmanlı Devleti kaynaklarında Polonyalılar *Lehlü*, dilleri ise *Leh dili* olarak anılmıştır[56]. Günümüzde ise bunların yerine, İtalya etkisiyle Polonya, Polonyalı ve Polonya dili tabirleri kullanılmaktadır[57]. Bugün Polonya, Osmanlı Devleti döneminde ise Lehistan diye anılan topraklara ait ilk kayıtlar, 965-66 yıllarına ait olup, İspanyalı bir Yahudi

---

[54] Osmanlı Devleti'nin Eflak'a bakışını yansıtması açısından Eflak Voyvodası Petru cel Tânăr'a gönderilen 1559 tarihli bir hükümdeki şu ifadeler dikkate değerdir: "*...İmdi, vilâyet-i Eflâk benüm şemşîr-i zafer-te'sîrüm ile feth u teshîr olmış memleketüm re'âyâ vü berâyâsı dahı sâ'ir re'âyâm gibi harâc-güzârlarumdur. Baban Mirço (Mircea Ciobanul kastediliyor) niçe zaman voyvoda olup memleket [ü] vilâyeti emanet ü istikamet ile hıfz idüp re'âyâ vü berâyâya zulm ü teaddî itmeyüp ve itdürmeyüp ubûdiyyet ü ihlâs ile vâki olan hıdemât-ı hümâyunumda bezl-i makdur ider kulum idi. Sen dahi yarar kulumsun…*". Bkz. BOA, *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 291-92, h. 649 (26 Ra 967/26 Aralık 1559). (Bundan sonra MD 3). Osmanlı Devleti'nin Eflak reayasına bakışın yansıtan bir hüküm kaydı ise şöyledir: Eflak Voyvodası Mircea Ciobanul'un gönderdiği bir mektuba göre, İbrail, Niğbolu ve Çernovi kazalarından hırsızlar Eflak reayasının sürülerini çalmıştır. Sahipleri, hayvanların üzerindeki damgalar vasıtasıyla kendi hayvanlarını tespit etmişse de şehadet için kadıların Müslüman kimseleri istemesi, durumu sıkıntıya sokmuştur. Bu konuda kendilerine zorluk çıkarılmayıp damgalar dikkate alınmak suretiyle hayvanların sahiplerine iadelerinin sağlanması için bahsi geçen kazaların kadılarına hüküm gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD 3, s. 141, h. 308.; Aynı minvalde başka örnekler için bkz. BOA, MD 941/1, s. 7, h. 14.; BOA, *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2000, s. 11, h. 14. (Bundan sona MD 82).

[55] M. Tayyib Gökbilgin, "XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor'un Beyliğe İntihabı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. 1, sy. 1 (1949), s. 1.

[56] Elinizdeki çalışmanın Osmanlı dönemini kapsayan bir çalışma olması hasebiyle, Leh, Lehli, Lehistan ve Lehçe yahut Leh dili tabirleri kullanılacaktır.

[57] Zygmunt Abrahamowicz, "Leh", *EI*, c. V, Brill, Leiden 1986, s. 719. Daha güncel kullanımlar, Polak ve Polakça'dır. Erasmus+ Öğrenci Değişim Programı çerçevesinde Polonya'da bulunduğum süre zarfında Polonya'da yaşayan Türklerin Polonyalıları "Polak" olarak tanımladıklarına ve çoğul olarak bahsettiklerinde "Polaklar" kelimesini kullandıklarına pek çok kez şahit oldum. Osmanlılar, gittikleri yerleri genellikle o bölgede o sırada hâkim olan kişinin adıyla yahut o bölgede önemli olduğunu bildikleri birinin adıyla anmak eğiliminde olmuşlardır. Döneme ait yazışmalarda ve diğer kaynaklarda bu durum çokça görülmektedir. Lehistan ismi de bu eğilimin bir ürünüdür. Yine bugünkü Romanya topraklarında varlık göstermiş olan Boğdan Voyvodalığı'nın adı da kaynaklarda bu mantıkla Boğdan, yahut Kara Boğdan olarak geçmiştir. Bu konuda bkz. Abdülkadir Özcan, "Boğdan", *DİA*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 269.; Yine Osmanlıların Rumeli'ye geçtikleri sıralarda Bulgar Çarlığı'nın başında bulunan Şişman'ın adı ile bu bölgeyi "Vilâyet-i Sosmanos (Şişman) olarak adlandırdıklarını görüyoruz. Bkz. Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi (Kitâb-ı Cihannümâ)*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949, s. 245.

olan İbrahim b. Yakub'un Orta Avrupa'ya gerçekleştirdiği elçiliğine dayanmaktadır. Kurtuba Emirliği'nin elçisinin bıraktığı bu bilgiler, sonraki Arap coğrafyacıları tarafından da biliniyordu. Lehler ve onlarla birlikte 50'den fazla Slav kabilesinin bugün Polonya topraklarının bulunduğu bölgede, ilk Alman kolonistlerin gelişine dek kabileler hâlinde yaşadıkları kabul edilmektedir[58]. Bugünkü Lehistan Devleti'nin ortaya çıktığı yer ise, Lehistan'ın kurucu kabilesini oluşturan Polanlar'ın merkezi olan ve Gniezno adı verilen yerdir. Leh kabileleri, X. yüzyılda ilk Leh idaresi ortaya çıkmadan önce, esas olarak tarımla uğraşan topluluklar olup, aynı zamanda avcılık, toplayıcılık ile de geçimlerini sağlamışlardır[59].

Lehlerin bilinen ilk yazılı tarihinin ortaya koyulmasını sağlayan ve yine bilinen ilk idarecileri olan kişi I. Mieszko'dur. Lehistan'ın Katolik Hristiyan dünyasına girişi ise, 966'da yine onun idaresi (960-992) döneminde gerçekleşmiştir. Ancak Leh kabileleri arasında eski çok dinli inancını sürdürenler özellikle ilk dönemlerde çoğunlukta olmuştur. Tek elden bir idare kurmak isteyen Mieszko'nun Hristiyanlık dinini kabul etmesini ve Hristiyanlık'ın birleştirici gücünü kullanmasını siyasî bir manevra olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dinin kabulü, Lehistan'ın Batı Avrupa kültür dairesine girmesini sağlarken, aynı zamanda bu kültürün de Leh topraklarına gelmesini sağlamıştır. Kutsal Roma Cermen İmparatoru'nun etkisi altında olan Mieszko, topraklarını askerî faaliyetlerle genişletmeye çalışırken, diplomatik faaliyetleri de ihmal etmemiştir. Bu anlamda İslâm'ın İspanya'daki son kalesi olan Kurtuba Emirliği ile diplomatik ilişkilere girmesi dikkate değerdir. Lehistan, Mieszko'nun oğullarından II. Bolesław'ın (Chrobry, Cesur) idaresi döneminde Hristiyan bir krallık olarak Papa XIX. John tarafından tanınmıştır (1025). Bolesław'ın ölümünden sonra yeniden parçalanan Leh ülkesi, torunu I. Kazimierz'in idaresi (1039-1058) altında yeniden bir araya gelmiştir. Yine Kazimierz döneminde Leh başkenti, dış saldırıya uğramadığı için ayakta olan Krakov'a taşınmıştır (1038). Daha sonra Leh tahtına geçen III. Bolesław (Krzywousty), ülkeyi üç oğlu arasında paylaştırmış ve en büyük kardeşin en büyük ülke parçasını ve ülkeyi yönetmesine dayanan bir idare sistemi getirmeye çalışmıştır. Ancak onun bu uygulaması, Leh ülkesinin XI ve XII. yüzyıllar boyunca büyük bir iç karışıklık

[58] BOA, MD 941/1, s. 13, h. 5.
[59] Laurențiu Rădvan, *At Europe's Borders Medieval towns in the Romanian Principalities*, (çev. Valentin Cîrdei), Brill, Leiden-Boston 2010, s. 27-8.

ve parçalanmışlık dönemine girmesine sebep olmuştur. Bu süreçte, Lehistan'da yine Piast Hanedanı mensubu idarecileri olan çok sayıda büyük prenslik vücut bulmuştur. XIII. yüzyıldaki Moğol İstilası ise Lehistan'ın bu durumunu daha da ağır hâle getirmiştir. Başkent Krakov'un ele geçirildiği 1241 İstilası, Leh tarih yazıcılığında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde Lehistan'ın birliğine bir diğer önemli darbe, Kutsal Roma-Cermen İmparatoru ve Papa'nın da desteğini alarak kuzey-batı Lehistan'daki topraklarını genişletme faaliyetine girişen Töton Şövalyeleri'nden gelmiştir. Hatta Lehistan, XV. yüzyılın ortalarında Boğdan'ın Osmanlı tâbiliğini kabul etmesine, Şövalyeler ile olan mücadeleleri sebebiyle karşılık veremeyecektir. Władysław Łokietek (1320-1333) tarafından en azından ismen tek bir idare altına alınan Lehistan, hemen sonrasında III. Kazimierz (1333-1370) tarafından gerçekleştirilen atılımlarla altın çağına girmiştir. Kazimierz, malî sistemi düzenlemiş, merkezî bir diplomasi kurmuş ve 1338'de Krakov'a *grosz* adı verilen ve bugün de Polonya'nın para birimi olarak kullanılan para birimini getirmek suretiyle yeni bir para sistemine geçilmesini sağlamıştır. Üç yüz yıldan biraz daha fazla bir süre boyunca Lehistan'ı idare eden Piast Hanedanı, III. Kazimierz'in 1370'te erkek varis bırakmadan ölmesiyle sona ermiştir. Onun ölümünden sonra Lehistan, kısa süreliğine Macar Kralı I. Louis'nin idaresinde kalmıştır. I. Louis, kendisinden sonra kızlarından birinin Lehistan'ı idare etmesi karşılığında Leh soylularına *Koszyce Ayrıcalığı* olarak bilinen ayrıcalıkları vermiştir (1374). 1384'te en küçük kızı olan Jadwiga (Hedwig) taht adayı olarak belirlenmiştir. Kısa süre sonra soylular, Avusturya Prensi Wilhelm ile nişanlı olan Jadwiga'nın kendi belirledikleri başka biriyle evlenmesi için harekete geçmişlerdir. Lehistan'ın Litvanya Büyük Dükalığı ile olan yakın ilişkileri, 1386'da Litvanya Dükası Jogaila'nın Hristiyanlığı kabul etmesi ve 10 yaşında Lehistan kralı (kraliçesi değil) olarak taç giydirilmiş olan Jadwiga ile evlenmesiyle farklı bir mecraya evrilmiştir. 14 Ağustos 1385'te Krewo'da gerçekleşen ve aynı adı alan anlaşma ile iki ülkenin birleşmesi kararı alınmıştır. Böylece Litvanya Büyük Dükalığı'nın toprakları Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar genişlemiştir. Lehistan ise, Litvanya'nın doğudaki meselelerini devralmıştır. Söz konusu anlaşma ile yaklaşık iki yüzyıl Lehistan'ı da yönetecek olan Jagiełło Hanedanı iş başına gelmiştir. Hristiyanlığı kabul etmesinden

sonra Władysław adını alan Jogaila'nın idarede olduğu dönem (1386-1434), Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın ilk diplomatik ilişkilerinin başladığı dönem olmuştur[60].

1.3 İLK KARŞILAŞMA VE SONRASI

Mevcut literatürde Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin başlangıcı, dönemin önemli Leh kroniği olan Jan Długosz vasıtasıyla XV. yüzyılın ilk çeyreğine tekabül eden 1414 yılına dayandırılmaktadır. Lehistan'ın ilk tarihçisi olarak kabul edilen ünlü Leh kronikçisi Jan Długosz'un *Historia Polonica*'sına göre, 1414'te Macar Kralı Sigismund, Osmanlı hükümdarı Çelebi I. Mehmed'e karşı Leh Kralı Władysław'dan askerî yardım istemiş, Leh kralı askerî yardım yerine arabuluculuk teklif ederek Edirne'ye Góralı Skarbek ve Ermeni Gregor'u göndermiştir. Elçileri müsbet karşılayan ve ziyafetlerde misafir eden Çelebi I. Mehmed, anlaşmayı kabul etmiştir. Bazı Macar soylularının olumsuz hareketlerine rağmen, Macarlarla Osmanlılar arasında altı yıllık bir anlaşma imzalanmıştır[61]. Bu olumsuz hareketler bir yana bırakılırsa, Osmanlı-Leh ilişkilerinin

---

[60] Robert Bubczyk, *A History of Poland in Outline*, Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin 2002, s. 20-42.; Daniel Stone, *The Polish-Lithuanian State, 1386-1795*, c. IV, University of Washington Press, Seattle and London 2001, s. 3-11.; Adam Zamoyski, *The Polish Way A Thousand-Year of the Poles and Their Culture*, 1. bs., John Murray, London 1987, s. 10-45.; Norman Davies'in önemli eserinde, Lehistan'ın coğrafî yapısı, bunun idareye yansıması ve günümüzdeki Polonya'nın oluşumu ve gelişimine etkileri konusunda daha fazla ayrıntı bulmak mümkündür. Norman Davies, *God's Playground A History of Poland The Origins to 1795*, Revised Edition, c. I, Columbia University Press, New York 2005, s. 3-97.

[61] Dariusz Kołodziejczyk, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 9, (ed. H. C. Güzel, S. Koca, ve K. Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 680.; Kemal Beydilli, "Polonya", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 310.; Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 100.; Telif eserlerde konu, bu şekilde anlatılmakla birlikte, Jan Długosz'un eserine bakıldığında birtakım ayrıntılar dikkati çekmektedir. Elçiler, Leh Kralı Władysław'dan, Macaristan'daki istilanın durdurulması, tüm esirlerin serbest bırakılması ve altı yıllık bir ateşkes imzalanması, aksi takdirde Leh kralının tüm kuvvetleriyle harekete geçeceğini bildirmek minvalindeki emirle yola çıkmışlardır. Rumeli'de önemli fetihler gerçekleştiren Çelebi Sultan I. Mehmed'in kendisine gönderilen Leh elçilerini sıcak karşılamışsa da, sözlerindeki tehditkâr havayı sezdikten sonra onları çeşitli ziyafetlere davet etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Bu bakımdan, Macarlar ile imzalanması istenen ateşkes isteğini kabul edeceği de pek akla yakın gelmemektedir. Władysław arabuluculuk yapmayı teklif etmişse bile, ki Długosz'un anlatımında böyle bir ayrıntıya yer verilmemektedir. Sultan I. Mehmed'e karşı elçileri vasıtasıyla tehditkâr bir tavır sergilemekten çekinmediği görülmektedir. Macar boyarlarının meseleyi çetrefilli hâle getirmesinden kasıt ise, Gregor'un Türk elçilerine güvence temin etmek için görüştüğü Macar boyarlarından Temeşvar Banı Ozoralı Pipo'nun (Pippo Spano) Gregor'u Türk casusu zannedip hapse attırması ve eşyalarını aratması olmalıdır. Zira metinden anlaşıldığına göre, bu durum diplomatik krize sebep olmuş, Długosz'un deyimiyle "Türkler daha büyük bir gaddarlıkla" Macar topraklarına saldırmışlardır. Leh kralı ise yine Długosz'un deyimiyle "Macar asillerinden herhangi bir yardım çağrısı almamasına rağmen" Macaristan'a yardım için harekete geçmiştir. Długosz, bu konudaki anlatımını, üzerinde herhangi bir mektup bulunmayan ve Türk casusu olmadığı anlaşılan Gregor'un serbest bırakılıp Lehistan'a geri dönmesi ile noktalamaktadır. Jan

diplomatik anlamda ve dostane bir düzeyde başladığı görülmektedir. XV. yüzyıldaki Osmanlı-Leh ilişkileri, Leh kralı III. Władysław'ın 1444'te bir grup gönüllü ile birlikte katıldığı Varna Savaşı[62] haricinde sakin bir seyir takip etmiştir. Çünkü doğrudan bir Haçlı seferi fikri, soylular arasında pek revaçta değildi. Yine bu sıralarda kuzeydeki Töton Şövalyeleri ile mücadele hâlinde olan Lehistan, Boğdan Voyvodası Petru IV. Aron'un (aralıklarla 1451-1457) Osmanlı tâbiliğini kabulüne rağmen duruma tepki gösterememiştir. Oysa, 1387'de Boğdan Voyvodası Petru II. Muşat döneminde (1375-1391) Lehistan tâbiliğini kabul etmiş olan Boğdan, teorik olarak hâlâ Lehistan'ın vassalı durumunda idi[63]. Dahası, 1453'te İstanbul'un fethedilmesi bile genelde pragmatik bir eğilim gösteren Lehistan dış siyasetinde pek bir değişikliğe sebep olmamıştır[64]. Ancak Fatih Sultan Mehmed döneminde, 1475'te Kefe'nin[65], daha sonra Sultan II. Bâyezid döneminde Kili ve Akkirman'ın (1484) fetihleri, Lehistan'ın Karadeniz'deki çıkarlarını tehlikeye düşürmüştür. Görünen o ki, Lehistan, hem "*antemurale Christianitatis*"[66] sıfatını sahiplenip, hem Müslümanlarla diplomatik ve ticarî ilişkiler kurmakla tam bir pragmatik dış politika sergilemektedir.

Kili ve Akkirman'ın Osmanlı idaresine girmesinden Boğdan da etkilenmiş, en önemli iki ticarî limanını Osmanlılara kaptıran Boğdan Voyvodası Ştefan cel Mare (1457-1504) de bu limanları geri almak için faaliyete geçmiştir. Osmanlı açısından ise bu iki kalenin zaptı, Karadeniz'deki hâkimiyetinde ve genel olarak kuzey siyasetinde önemli bir kilometre taşı olma özelliği göstermektedir. Zira Eflak ile beraber Boğdan da kontrol altına alındığında, Karadeniz bir Türk gölü hâline gelecek, Kırım toprakları ile birleşme

---

Długosz, *Senioris Canonici Cracoviensis Historiae Poloniae*, c. IV, Kraków 1877, s. 418-41.; Eserin ilgili kısmının Latince aslından çevirisinde yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Sayın Ekin Öyken'e çok teşekkür ederim.; Jorga'ya göre, 1412'de Leh Kralı Władysław, Osmanlılara karşı Venedik'ten destek istemektedir. Venedik ise, Macar kralının savaşta yer alacağını belirtmesi şartıyla bu desteği vermeyi kabul edeceğini belirtmiştir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, s. 340. Jorga'nın verdiği bu bilgiler ışığında, Lehistan'ın kendi topraklarına gitgide yaklaşan bir Osmanlı tehlikesi karşısında Macaristan'daki çatışmaları, Osmanlı'ya saldırmak için bir gerekçe olarak değerlendirdiğini düşünmek mümkündür.

[62] Varna Savaşı ve bu savaş üzerine birtakım tartışmalar için bkz. Oskar Halecki, *The Crusade of Varna A Discussion of Controversial Problems*, Polish Institute of Arts and Sciences in America, New York 1943.

[63] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 100.

[64] Kołodziejczyk, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkileri", s. 680.

[65] Kefe'nin fethinin 1454'te Kırım Hanlığı ile ittifaken gerçekleşen muhasarasına rağmen tam anlamıyla bir Osmanlı sancağı olacak şekilde fethedilmesinin bu tarihe ertelenmesinde, müttefik Kırım Hanlığı ile en azından bir müddet için karşı karşıya gelmemek düşüncesinin etkili olduğuna dair bkz. Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi", *Belleten*, c. VIII, no. 30, (1944), s. 197-198.

[66] Latince bir tabir olan "antemurale Christianitatis", "Hristiyanlığın koruyucu duvarı" anlamına gelmektedir.

sağlanmış olacak ve Lehistan üzerine yapılacak seferler kolaylaşmış olacaktı. Yine, Tuna Nehri boyunca Karadeniz sahiline kadar olan yol güvenlik altına alınmış olacak, dolayısıyla tacirler üzerine yapılan saldırıların önü kesilmiş olacaktı[67]. Meselenin iktisadî yönünü ise, Eflak ve Boğdan'ın sahip olduğu zenginliklerin Kırım Tatarlarının yaptıkları akınlar vasıtasıyla Osmanlı topraklarına girişinin sağlanması oluşturmuştur. Zira Osmanlı Devleti'nin bu bölgede tam bir hâkimiyet kurmaması, bölge zenginliklerinin Avusturya ve diğer Avrupa devletlerinin eline geçmesi anlamına gelmekte idi[68]. Yine 1475'te Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tâbiliğini kabul etmesi meselenin bir başka yönünü teşkil etmekte olup ileride bu konuya tekrar değinilecektir.

[67] Selahattin Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s. 79.
[68] Mihail Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi", *Belleten*, c. L, sy. 198 (1986), s. 727-805.

2. BÖLÜM
SINIR KALESİNDEN EYALETE: ÖZİ EYALETİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLÂTLANMASI

Bu bölümde, Özi'nin bir sınır kalesinden beylerbeyilik konumuna yükselişini tarihsel bağlamda ele almaya çalışılacaktır. Bu çerçevede Özi'nin Osmanlılardan önceki tarihçesi, Osmanlı egemenliğine girişi ve sancaktan eyalete dönüşmesiyle ilgili veriler tahlil edilecektir.

2.1. OSMANLI EGEMENLİĞİNE GİRİŞİNE KADAR ÖZİ KALESİ VE ÇEVRESİ

Özi, Karadeniz'in kuzeyinde, Özi (Dinyeper) ve Aksu (Bug) nehirlerinin Karadeniz'e döküldüğü kıyı gölünün kuzey kenarında, ticarî ve askerî anlamda stratejik bir yarımadanın üzerinde yer almaktadır[69]. Karşısında yer alan Kılburun (Kinburn) Kalesi ile birlikte, Özi Nehri'nin Karadeniz'e açılan ağzının güvenliğini de sağlamıştır. Bugün Ukrayna topraklarına bağlı olup Mykolayiv Oblastı içerisinde yer alan Özi, bu özelliği hasebiyle çok eski dönemlerden beri önemini korumuş olup, günümüzde de önemli bir liman kenti olma özelliğini sürdürmektedir[70].

Türkçe bir kelime olan Özi'nin yazılışı, Osmanlı Türkçesi'nde اوزی, Lehçe'de *Oczaków* (*Oçakuf* olarak telaffuz edilir), Ukraynaca'da *Очаків* (*Oçakiv* olarak telaffuz edilir) ve İngilizce'de *Ocakiv*'dir. Günümüz Türkçesi'nde, *Özü* olarak da telaffuz edilmektedir. Temel transkripsiyon kriterlerine göre, sondaki "ye" harfi kelimenin Özi olarak okunmasını gerektirdiği için tarafımızdan "Özi" yazımı ve telaffuzu kabul edilmiştir.
Özi adı, batılı literatürde zaman içinde birbirine yakın sayılabilecek yazımlarla yer almıştır. On altıncı yüzyılda yaşamış ünlü Alman-Felemenk haritacı Gerardus

[69] Temel Öztürk, "Özü", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 133.
[70] Özi, Rus-Ukrayna savaşı sırasında çeşitli zamanlarda bombardımana maruz kalmıştır. Bu tehlikeli durum sebebiyle çalışmamızın mekânını oluşturan Özi Kalesi'ni bizzat görme şansını ne yazık ki elde edemedik.

Mercator'un 1554'te yayınladığı harita, Ukrayna'nın toprak bölümlenmesinin gösterildiği ilk harita olup[71], 93 ve 94. sayfalarında ayrı ayrı *Oczkaou* ve *Dassou* isimleri yer almaktadır[72]. Aynı haritanın 1595 basımında, hem *Daββaw* (Dassaw), hem *Orzahow* hem de *Oczakow* isimleri birbirine yakın noktalarda yer almaktadır. Bunlardan *Daββaw*, Özi ve Aksu nehirlerinin birleştiği noktada yer alırken, *Oczakow* daha güneyde, Özi Nehri'nin Karadeniz'e açılan ağız kısmında gösterilmektedir[73]. Özi, Wacław Grodecki'ye ait olup, 1570 yılında A. Ortelius tarafından düzeltilerek yeniden yayınlanan haritada *Orczakow* olarak geçmektedir[74]. 1590 yılında Antwerp'te basılmış Latince bir haritada ise, yine birbirine yakın iki noktada eski Almanca ile *Oβakou* (Ossakou) ve *Daβou* (Dassou) isimleri bulunmaktadır. *Daβou* ismi, Özi'nin bugünkü haritalarda bulunduğu noktada yer almaktadır[75]. Aynı haritanın 1609 basımında ise, eski Almanca ile *Daβow*[76] ismi yer almaktadır[77].

Bilindiği üzere, XV ve XVI. yüzyılların haritacılığında, çoğu yazar devletlerin isimlerinin mekânsal dağılımına ve idarî ünitelerine pek dikkat etmemişlerdir. Söz konusu bu mesele, XVII. yüzyıl başlarında basılmış ve düzeltmesi yapılmış haritalarda da geçerlidir. Dahası, dönemin şartlarında devletlere ait toprakların idarî yapısı, sınırlar ile siyasî ve idarî ünitelerin isimlerinin net olmaması gibi konular, haritaların doğruluğuna gölge düşürmüştür. Yine aynı şekilde, bu bilgilerin doğrulanması için çalışılmaması, aynı yanlışların devam edegelmesine sebep olmuştur[78]. Özi adının,

---

[71] Rostyslav Sossa, "Political and Administrative Divisions of Ukrainian Lands on the 16th Century Maps", *Polish Cartographical Review*, vol. 51, no. 1, (2019), s. 30.

[72] Gerardus Mercator, "Mercator's Atlas of Europe (Atlas Minor) - Pages 93 and 94", British Library Online Gallery Virtual Books: Images Only, 16. yüzyıl, (Çevrimiçi) https://www.bl.uk/onlinegallery/ttp/mercator/accessible/pages93and94.html, (Son erişim: 26.02.2023).

[73] Gerard Mercator, "Taurica Chersonesus. Nostra aetate Przecopsca et Gazara dicitur", Geographicus Rare Antique Maps, 1595, https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/crimea-mercator-1595. (Son erişim: 01.05.2024).

[74] Wacław Grodecki, "Mapa Polski Wacława Grodeckiego", Cartographia Cracoviana Kraków i Okolice na Dawnych Mapach, 1579, https://dawnemapykrakowa.pl/map/1579-mapa-polski-waclawa-grodeckiego/#6/50.064/34.398/1579_Polska-osm_podklad_czb. (Son Erişim 16.03.2024).

[75] Daniel Keller, "Asiae Nova Descriptio", Göttinger Digitalisierungszentrum, 1590, http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN339637889. (Son erişim: 16.03.2024).

[76] Oleksandr Sereda, Özi ve çevresi ile ilgili olarak kaleme aldığı kitabında Özi adının zaman içindeki kullanımlarına dair bir değerlendirmede bulunmaktadır. Net bir kaynak belirtmediği değerlendirmelerinde, çeşitli haritalardaki bilgileri kastettiği fikri akla gelmektedir. Sereda, *Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti*, s. 45.

[77] Gerardi Mercatoris, "Atlas Minor Gerardi Mercatoris a I. Hondio plurimis aeneis tabulis auctus atque illustratus", POLONA, 1609, https://polona.pl/item-view/1e0be2ee-302e-451b-9302-8f551c0d6007?page=20 (Son erişim: 01.05.2024).

[78] Sossa, "Ukrainian Lands", s. 31 ve 36.

birbirine yakın olmakla birlikte başka yerlerde ve birbirine fonetik olarak yakın isimlerle yer alması, yukarıda bahsedilen meselelerin bir sonucu olabilir. Nitekim ileride görüleceği üzere Özi, Osmanlı hakimiyetine girdiğinde kaynaklarda "Cankirman nam-ı diğer Özi" olarak anılmıştır. Cankirman ismi, Özi'yi adetâ baştan inşa eden Kırım hanlarının verdiği isim olup, yeniden inşasından önceki adlarından birinin biraz değişmiş hâlidir.

Özi'nin bir şehir olarak antik çağlardan beri var olduğu bilinmektedir. Bu şehrin ve kalenin var oluşunda ise, aynı ismi taşıyan Özi (Dinyeper[79]) Nehri'nin büyük etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Herodot, *Tarih*'inde, Antik dönemlerde *Borystenes* ve *Olbia* gibi isimlerle de anılan nehir ve çevresi ile ilgili olarak, nehir boyunca uzanan toprakların dünyanın en verimli toprakları olduğunu, suyunun diğer nehirlere nazaran daha berrak olduğunu ve açık ara en iyi balık çeşitlerine sahip olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre, en iyi mahsuller Özi'nin kıyılarından başka hiçbir yerde yetişmez ve tahıl ekilmeyen yerlerindeki otlar dünyanın en bereketlisidir[80]. Evliya Çelebi, "*cânib-i şimâl ve yıldızdan vilâyet-i Moskov ve vilâyet-i Krakov dağlarından cem' olup iki aylık yollarda üç yüz pâre kılâ'-ı azîmlere uğrayup bu Kal'a-i Vedmeduka ve Çehril ve Omân ve Cânkirmân ve Özü Kal'ası önünde Hasan Paşa Kal'ası'yla Kılburun Kal'ası mâbeyninde Karadeniz'e deryâ-misâl olup mahlût olur*." diyerek bahsettiği Özi Nehri'nin uzunluğuna ve kıyılarında kurulmuş olan kalelerin çokluğuna işaret etmektedir[81].

II. Mehmed Giray (1577-1584) döneminde Kırım Hanlığına yaptığı diplomatik seyahatleri sırasında gördüklerini ve yaşadıklarını kaydetmiş olan Leh elçisi Marcin Broniewski, Özi ve çevresini şöyle tasvir etmektedir: "Özi, Ptolemi ve Plinius tarafından *Olbia, Olbis* ve *Borystenes Olbiopolis* ya da Karadeniz yakınlarında olan *Zatoki* yahut *Karkinicka* Nehri'ne akan *Borystenes* Nehri kenarında uzanan *Mutlu Şehir* olarak adlandırılmıştır. Strabon, Olbia'nın Miletliler tarafından kurulduğunu ve önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmektedir. Taştan kale yeterince tahkim edilmemiştir ve önemsiz şehir Türklerin idaresi altındadır. *Borystenes* ya da *Dinyeper*, çok uzun ve

[79] Özi Nehri'nin adı üzerine yapılmış yakın tarihli bir çalışma için bkz. Osman Karatay, "Dnyeper Nehri'nin Türkçe'deki Adı ve İzahı Gereken 2500 Yıl", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 26 (2010), s. 17-26.
[80] Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev. Müntekim Ökmen), 2 bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s. 215-16.
[81] Bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 77.

şiddetli akıntıyla kuzeyden akan geniş bir nehirdir ve Zatoki yahut Karkinicka Nehri'ne akar ve Özi yakınında Karadeniz'e karışır. Özi'nin yaklaşık dört mil kuzeyinde *Hypanis,* yani *Bog* Nehri'ne *Borystenes* Nehri akar. Oraya daha uzun ve daha küçük gemilerle *Istm* üzerinden de ulaşabilirsiniz. Bu yoldan geçen yabancılar ve tacirler Türk Sultanına sürekli geçiş ücreti ödemek zorundadırlar"[82]. Broniewski'nin söz konusu eserinde Kırım ve çevresini gösteren bir de harita bulunmaktadır. Bu haritada Özi, *Oczakowa* yazımıyla görünmektedir. Kalenin minyatür bir çizimi, tam Özi Nehri'nin Karadeniz'e kavuştuğu noktada yer almaktadır[83].

Venedik Mıkhitaryan Manastırı rahiplerinden L. İnciciyan'ın kaleme almış olduğu 1804 tarihli üç ciltlik eserde, Özi'den özetle şu şekilde bahsedilmektedir: "*Kalenin adı Türkçe kitaplarda Ozi olarak geçmekte olup, çevre halkı buraya Okzakov veya Oksagov demektedir. Özi Kalesi'nin aşağısında, dağın eteğinde kurulmuş olan şehir, bir tarafından alçak bir surla çevrili olup, diğer yanı dağla çevrili durumdadır*". İnciciyan, Özi'nin 1737'de uğradığı Rus işgaline vurgu yaparak, nüfusunun bu işgalden önce çeşitli milletlerden olmak üzere 25.000 olduğunu belirtmektedir. Yine İnciciyan'ın bildirdiğine göre, Özi Kalesi'nin yer aldığı dağ, Türkçede Ozu-suyu veya Adri-suyu denilen Dinyeper Nehri'nin ağzının kuzey kıyısını oluşturmaktadır. Nehir üzerindeki beş geçitten biri burası olup, Azak'ın istirdadı için Serdar Hüseyin Paşa'nın harekâtı, yine onun yaptırdığı salların buradan geçirilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Özi'nin önünde doğal bir liman yoksa da, gemi demirleriyle dibe sıkıca bağlanmış bir iskelesi mevcuttur. Aksu Nehri'nin kale önünde meydana getirdiği gölde, iri balıklar vardır[84].

Yine, XIX. yüzyılda Karadeniz kıyılarının tamamını dolaşarak önemli bir coğrafya eseri kaleme almış olan Minas Bijişkyan, Özi Nehri'ni şu şekilde tasvir etmektedir: "*Saksonya'nın Volkonsk ormanlarından çıkarak, Rusya'yı ve Nogay Tatarlarının çölünü geçtikten ve Ozu'nun kuzeyinde Liman gölünü teşkil ettikten sonra Kılburun'un ağzından denize dökülen meşhur bir nehirdir. Nehrin suyu tatlıdır ve içinde çeşitli iri*

[82] Marcin Broniewski, *Descriptio Tartariae Opis Tatarii,* Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 36.
[83] Marcin Broniewski, "Tartariae Descriptio, Ante Hac In Lvcem Nvmqvam edita, vum tabula geographica eiusdem Chersonesus Taurice", 1595, https://polona.pl/item-view/44f4725f-9c24-4c0f-84fe-3068a71303d8?page=9. (Son erişim: 16.03.2024).
[84] L. İnciciyan ve Hrand D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası (Devam)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* sy. 4-5, s. 113-4.

balıklar vardır. İçinde birçok adacık bulunan nehrin üzerinde 1638 adım uzunluğunda bir köprü vardır"[85].

Özi'nin önemli bir liman olmasındaki en önemli etmen, Özi önünde dört mil genişliğinde bir liman körfezi teşkil eden Özi Nehri'nin burada Karadeniz'e dökülmesi ve genişliği sebebiyle gemilerin bu limana girebilmesidir. Dolayısıyla Özi Nehri, ticarete de imkân vermesi hasebiyle kalenin ve etrafının önemli bir merkez olmasında başlıca etmen olmuştur.

Yeryüzünde özellikle kuzeyde yer alan toprakların yağış bakımından zengin olmadığı bilinmektedir. Ancak, bu bölgelerdeki nehirlerin bol suya sahip olması, bu durumu dengelemektedir. Özi yanında Don ve Volga ile bunların kolları durumunda olan diğer nehirler, hem bugünkü Rus ve Leh topraklarını sulamakta hem de kuzey-güney ticaret yolunun karşılıklı hareket sahasını oluşturmaktadırlar. Bu yol sadece ticarî hareketliliği değil, kuzey halklarının güney halkları ile iletişimini ve etkileşimini de sağlamaktadır. Tam da bu sebeple, özellikle Özi Nehri için "*Varegler'den Rumlar'a giden yol*" tâbiri kullanılmıştır[86]. Nehir, ticareti kolaylaştırması yanında, bölgeye kuzeyden gerçekleştirilen saldırılarda önemli bir geçit ve ilerleme noktası olmuştur. Bu durumun bir örneğini, XVI. yüzyıl ortalarında Rus Kazakları tarafından Azak'a gerçekleştirilen saldırıda görmek mümkündür. Dönemin Kırım Hanı I. Devlet Giray'a gönderilen hükümde, Rus topraklarına gönderilen bir casusun verdiği bilgilere göre, "*Nehr-i Özi'den kadırga ve kalita tesyâr edüp memâlik-i İslâm kasdın ettikleri*" öğrenilmiş olup, gerekenin yapılması için harekete geçilmesi emredilmektedir[87].

Özi'nin bulunduğu coğrafya, kabaca Karadeniz kuzeyindeki bozkır alanlar, İskitlerin bölgeye ilk kez yerleşmesinden sonra çeşitli kavimlerin yerleşimine sahne olmuştur. Daha sonra Sarmatlar bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. 180 yılında Germen kökenli bir kavim olan Gotlar bölgeye yerleşmiş, Özi Nehri'ni sınır kabul ederek Ostrogotlar ve Vizigotlar adıyla ikiye ayrılmışlardır[88]. İlk kesif Türk yerleşimi ise 375 yılındaki Kavimler Göçü ile gerçekleşmiştir. Bölgedeki Ostrogotları ve Alanları İdil Nehri'nin

---

[85] P. Minas Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. 100.
[86] Esad Fuad Tugay, *Rusya Tarihi I Giriş*, Yeni Fazilet Matbaası, İstanbul 1948, s. 15.
[87] BOA, MD 3, s. 326, h. 954 (14 B 967/10 Nisan 1560).
[88] Akdes Nimet Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 8.

batısına iten Hunlar, bu bölgeye yerleşmişlerdir[89]. Daha sonra Avarlar bölgeye gelmiş ve burada IX. yüzyıla kadar süren güçlü bir hâkimiyet kurmuşlardır[90]. VIII-IX. yüzyıllarda geniş sınırlara ulaşan ve bölgedeki Slav unsurları hâkimiyeti altına alan Hazar Hakanlığı, Bizans'ın ticaret potansiyelini düşürdüğü için hedefi hâline gelmiştir. Peçenek, Kuman, Uz ve Kıpçaklardan oluşan Türk kabileleriyle işbirliği yapan Bizans, Hazar Hakanlığı'nı güçsüz düşürmeyi başarmıştır. Ancak bu kez de İdil'in batısına geçip Karadeniz kıyısına ulaşmış olan Peçenekler ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu coğrafyada Ruslarla uzunca bir süre bir arada yaşayan Peçenekler, Özi Nehri ile Karadeniz'in kuzeyinde kalan toprakların Rusların eline geçmesine engel olmuşlardır[91]. Peçeneklerden sonra da bölgeye gelmeye devam eden Türk unsurları arasında yer alan Kıpçaklar, Özi Nehri boyundaki topraklarda hâkimiyet kurmuşlar ve XI. yüzyıldan itibaren Bizans'ın da etkisiyle Peçenek ve Uzları daha batıya göç ettirmişlerdir. Kıpçakların bölgedeki hâkimiyeti, bölgenin "Kıpçak Bozkırı/Deşt-i Kıpçak" adını almasına neden olmuştur[92].

Karadeniz'in kuzeyinde önemli bir ticaret limanı olan Kırım, bu özelliğiyle stratejik açıdan değerli bir nokta olmuştur. Zengin otlakları ve verimli toprakları bölgede hâkimiyet kuran güçler için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Moğolların XIII. yüzyılda bölgeye gelmesinden önce burada hâkimiyet kurmaya başlamış olan Venedik ve Cenevizliler, Bizans'ın bu dönemdeki zayıflığından yararlanmış ve Ten, Turla, Tuna ve Özi havzalarında koloniler kurmuşlardır. Bizans gitgide güç kaybetmeye başlamışsa da Kırım idarî anlamda İstanbul'a bağlı kalmaya devam etmiştir[93]. Moğol İstilası sırasında bölgedeki Rus unsurlar bozguna uğratılmış, Özi Nehri ile Karadeniz'in kuzeyi Cengizhan'ın torunu Batuhan tarafından kurulan Altınordu Devleti'nin (1241-1502) idaresine geçmiştir. XIV. yüzyıl sonlarında taht kavgalarıyla sarsılmaya başlayan Altınordu Devleti'nin önemli limanlarından olan Kırım, kavgalar sırasında kaçan birçok kişinin sığınma yer hâline gelmiştir. İlk Kırım Hanı kabul edilen Hacı Giray'ın dedesi Taştimur/Baştimur da buraya sığınan önemli kişiler arasındadır. 1394 civarında Kırım Hanlığı'nın temelini atan Taştimur, Altınordu ile bağlarını tamamen koparamamıştır.

---

[89] Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyindeki*, s. 13
[90] Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyindeki*, s. 24.
[91] Bu konuda bkz. Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyindeki*, s. 6 ve devamı.
[92] Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyindeki*, s. 73.
[93] DİA, "Kırım", *DİA*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2022, s. 447.

Bu arada Moskova Knezliği, Timur'un 1395'teki seferiyle son büyük darbeyi alan Altınordu topraklarında serbest kalmış ve güçlenmeye başlamıştır. Taştimur'dan sonra idareyi ele alan ve Hacı Giray'ın babası olan Gıyâseddin, Altınordu'nun Kırım'a müdahalesi sebebiyle Litvanya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Babasının durumundan dolayı uzunca bir süre Litvanya'da kalan Hacı Giray, yanına aldığı bir kısım Litvanya kuvvetleriyle Kırım'a dönmüş ve 1438'de bağımsız Kırım Hanlığını kurmuştur. Kırım'ın tam bağımsızlık kazandığı dönem Hacı Giray dönemi olduğu için, kendisi Kırım Hanlığının hakiki kurucusu olarak kabul edilmektedir[94]. Altınordu'ya karşı varlık mücadelesi veren Kırım, Moskova ile ittifaka girmiş, Altınordu ise Lehistan ile ittifak yapmıştır[95]. Lehistan'ın Kırım'a karşı Altınordu ile ittifaka girmesinin sebeplerinden biri, Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin pekişmesinin önüne geçmek istemesidir. Bu sıralarda Boğdan'ın yeniden Osmanlı tâbiliğine girmesi ve Kırım'ın da Osmanlı himâyesine alınmış olması Lehistan'ın Karadeniz planları için büyük engellerdi. Lehistan, Osmanlı Devleti'nin ilerleyişi karşısında, o dönemlerde pek önemli bir siyasî konumu olmayan Moskova Knezliği'nin de ittifakını arar duruma gelmiştir[96].

Hacı Giray, mücadeleleri sırasında Litvanya Prensi Vytautas (Leh. Witołd) ile olan münasebetlerini de sıkı tutmuştur. Ancak Hacı Giray ne Lehistan'a ne de Litvanya'ya güvenebilmiş, bu yüzden de bir yıl önce İstanbul'u fetheden Fatih ile Cenevizlilere karşı Kırım sahillerini korumaya almak için özel bir ilişki tesis etmiştir. Bu arada güneyden Latinler, kuzeyden ise Litvanya ve Lehistan Karadeniz'in kuzeyinde güçlenmeye başlamışlardır. Özi Nehri ve çevresindeki hâkimiyet ise Altınordu'dan Litvanya Büyük Dükalığı'nın enerjik hükümdarı Vytautas (Leh. Witołd, Tür. Vitold)'a geçmiştir[97]. Özi Kalesi'nin ilk kuruluşu, Litvanya Büyük Dükası Vitold'un idaresi altındaki toprakları daha güneye genişletme politikasının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılın özellikle son çeyreğinde Karadeniz yönünde gelişme gösterdiği dönemlerde, Vitold (Witołd, Vytautas) da, Büyük Dükalık topraklarını Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar genişletme çabasında idi. Bu dönemde Litvanya

[94] Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 567.; Halil İnalcık, "Kırım-Kırım Hanlığı", *İA*, c. VI, MEB, İstanbul 1977, s. 746.
[95] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 422.; Mehmet Saray, "Altınorda Hanlığı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 540.
[96] İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi", s. 349.; Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s. 11.
[97] Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu*, s. 18.

dükaları Altınordu Devleti içindeki anlaşmazlıklar ve taht kavgalarından yararlanmayı bilmişlerdir. Bu bakımdan, Vitold'un 1396-7'de Timur'un tehdidi karşısında Toktamış Han'ın aradığı desteği sunması ve bunun karşılığında dükalık topraklarındaki Altınordu vergilerinin kaldırılmasını sağlaması önemli bir merhaledir. XV. yüzyıl başlarında Vitold, Özi Nehri'nin güney kısımlarında bazı dayanak noktaları da elde edecek ve buralarda garnizonlar teşkilâtlandıracaktır. Söz konusu dayanak noktalarından ilk ikisi Akkirman karşısında yer alan Czarnigrad (Karakirman) ve Hacıbeğ (bugünkü Odessa) olup, üçüncüsü ise çalışmamızın esas konusunu oluşturan ve aynı zamanda *Cankirman* olarak anılan Özi Kalesi'dir[98].

Rus ve Ukrayna kaynaklarında, Özi Kalesi'nin 1492'de Kırım Hanı I. Mengli Giray (aralıklarla 1467-1515) tarafından inşa ettirilmiş ve *Cankirman* adının verilmiş olduğu bilgisi yer almaktadır[99]. Özi Kalesi'nin yerinde, Litvanya Büyük Dükü Vitold tarafından Özi ve Turla nehirleri ağzını tahkim etmek için diğer bazı kalelerle birlikte Özi Kalesi'nin de kurulduğu bilinmektedir. Bu durumda, Kırım Hanı Mengli Giray'ın 1492'de inşa ettirdiği kale, Vitold'un kurduğu kalenin üzerine inşa edilmiş olmalıdır.

Ünlü Ukraynalı âlim Mykhailo Hrushevsky'nin çalışmasında, 1493 gibi erken bir tarihte, henüz yeni inşa edilmiş Özi Kalesi üzerine gerçekleşen Kazak saldırısının, Tatarların Çerkas üzerine gerçekleştirdiği saldırının bir karşılığı olarak gerçekleştirilmiş olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu ifadeden de, Özi Kalesi'nin adeta yeni baştan Kırım Tatarları tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır[100]. Hrushevsky'nin atıfta bulunduğu ve Lehistan için Kırım topraklarında casusluk yapan Makarc adlı birine ait olduğu anlaşılan rapora göre, "*Kırım Hanı Özi'yi oğlu Mehmed Giray'a vermiştir. Ancak eski Özi Kalesi yıkılmıştır. Fakat o, Özi'yi Aksu ve Özi nehirlerinin birleştiği noktada ahşaptan değil, taştan olarak yeniden inşa edecektir. Böylece Mehmed Giray, tüm*

---

[98] Berthold Spuler ve Antoni Prochaska'dan naklen Gilles Veinstein, "L'Occupation Ottomane d'Očakov", s. 123.; Ayrıca bkz. Antoni Prochaska, "Z Witoldowych Dziejów", *Przegląd Historyczny* 15, sy 3 (1912): 1-5.; Bertold Spuler, "Mittelalterliche Grenzen in Osteuropa: I. Die Grenze des Großfürstentums Litauen im Südosten gegen Türken und Tataren", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, vol. 2, no. 4 (1941), p. 159.

[99] Svatopluk Soucek, "Özi", *EI,* c. VIII, Brill, Leiden 1995, s. 236.

[100] Bununla birlikte, Kołodziejczyk, Abrahamowicz'e ve başka bazı kaynaklara dayanarak Litvanya'nın Oczakow'un yerine 1495 ile 1498 arasında bir tarihte Cankirman'ın kurulduğunu belirtmektedir. Kołodziejczyk, "Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe-XXIe siècles). Études à la mémoire de Mihail Guboglu*, Braila 2007, s. 127. Özellikle dipnot 8.

ordası ile birlikte Özi Nehri'nin bu tarafına geçmeyi ummaktadır"[101]. 1510 yılına ait bu kayıt, muhtemelen Mengli Giray'ın 1492'de Özi'yi inşa ettirmesine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla bölgede yeniden inşa edilen kale, harita üzerinde birbirine yakın ancak biraz farklı yerlerde aşağı yukarı aynı ismi taşıyan yerleşim birimlerinin görünmesine yol açmış görünmektedir. Aynı rapordan, Özi'nin XV. yüzyılda da Kazak saldırılarına maruz kaldığı ve ahşaptan olan kalenin taştan olarak yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Cenevizlilerin baskılarından dolayı Kırım'dan kaçmak zorunda kalan Hacı Giray, bir süre başka yerlerde yaşamak zorunda kalmıştır. Nihayet Altınordu kuvvetleri kendisine bağlı beylerce Kırım'dan çıkarılınca, Hacı Giray tekrar Kırım tahtına oturmuştur. Kendisinin 1466'daki ölümünden sonra tekrar başlayan taht kavgalarında Mengli Giray galip gelmiş, babası Hacı Giray'dan sonra Kırım hanı olmuştur. Ancak Nur Devlet, Kırım tahtı üzerindeki iddiasından vazgeçmemiştir. Kendisi Kırım'ın dışında, Özi Nehri ve çevresinde hüküm sürmüş, hanlığını ilan etmiştir[102]. Bu sırada Kırım'da önemli bir güç olan Kırım Karaçi beylerinden Eminek Mirza, Kırım sahillerinin zaptı için Osmanlı Devleti'ni davet etmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Karadeniz'de tam hâkimiyet elde etmek isteyen Fatih, etki alanını Karadeniz'in güney kıyılarına genişletmiş olan Cenevizlileri ve Kırım'ı yakından takip etmekteydi. Uygun fırsatı kollayan Fatih, Cenevizlilerin Kırım üzerindeki baskısıyla bu fırsatı elde etmiş, bu davet karşısında Kefe'nin Osmanlı hâkimiyetinde kalması şartıyla bölgeye harekât düzenlenmesi için emir vermiştir. Gedik Ahmed Paşa komutasındaki ordu tarafından gerçekleştirilen harekât başarılı olmuş, anlaşmaya uygun bir şekilde Kefe, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (1475). Kefe'den sonra Azak ile birlikte Mangup'un Gedik Ahmed Paşa tarafından zaptı ve Kırım Hanlığı'nın tam himâye altına alınması, Fatih'in kuzey sınırındaki politikasının bir adımı olarak Karadeniz'i bir Türk gölü hâline getirme yolundaki kilometre taşları olmuştur[103]. osmanlı kaynaklarındaki bazı bilgilerden, Özi Kalesi'nin yakınına güvenlik amaçlı başka tahkimatlar da kurulmuş olduğu görülmektedir. Özi taraflarında "*keferenin*" sürekli saldırıları olduğu ve bölge halkının korunmaya muhtaç durumda olduğu, Özi Kalesi'nin deniz tarafına kaleden denize kadar

[101] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, vol. 7, s. 46.
[102] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 568.
[103] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 571-2.; Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi", s. 196-8.

olan topraklarda bir kale inşa edilmesi ve bu hususta Özi sancakbeyi Mahmud Bey ile eşgüdümlü hareket etmesi hususunda Silistre Sancakbeyi Seydi Bey'e hüküm[104] gönderilmiştir. Bahsi geçen tahkimatın inşa edilip edilmediği konusunu eldeki mühimme kayıtlarından takip edemesek de, daha sonra kaynaklarda Hasan Paşa Palankası olarak geçen tahkimatın bu enmirden sonra inşa edilmiş olabileceği fikrini akılda tutmak gerekir.

2.2. ÖZİ KALESİ'NİN OSMANLI EGEMENLİĞİNE GİRİŞİ

Özi Kalesi, Boğdan Voyvodası Petru Rareş'in isyanı üzerine Sultan Süleyman'ın çıktığı 1538 Kara Boğdan Seferi sırasındaki harekâtlarda Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Özi'nin başlı başına bir harekât ile fethedilmemiş olması, bir kale ve yer olarak Osmanlı kroniklerinde yeterince yer bulamamasına sebep olmuştur, diyebiliriz.

Özi Kalesi, 1492'den beri Kırım Hanlığına ait olup, 1538 baharında Bucak'ın ele geçirilmesinden önce de Osmanlı askerlerinin buraya yerleştirildiği bilinmektedir[105]. Ancak aynı zamanda Lehistan kralı da olan Litvanya idarecileri, Sultan II. Bâyezid'in 1484'teki harekâtında gerçekleşen Karadeniz kıyısındaki bu kayıplarını kolayca kabullenmemiştir. Leh Kralı Zygmunt I. August (1506-1548), söz konusu tarihten kısa süre önce Lehistan elçisi olarak Osmanlı merkezine giden Erasm Kretkowski'ye, unvanları arasında "*Oczaków'un hâkimi*" ibaresini özellikle dile getirmesini ve söz konusu kalenin boşaltılması yolundaki talebini de iletmesini emretmiştir[106].

On altıncı yüzyıl başlarında Kazakların sınır koruma birlikleri olarak kayıt altına alınması yolunda teklifler olmuşsa da, Leh-Litvan hükûmeti bu konuda net bir tavır almamıştır. Daha önce el altından da olsa Litvan idarecilerinin emriyle sınırları koruyan Kazaklar, bu noktadan sonra sınırları korumayı değil, kendi istedikleri şekilde yağma ve

[104] BOA, MD 69, s. 41, h. 79 (22 R 1000/17 Ocak 1592).
[105] Leh Kançılarya Sekreteri ve tarihçi Stanisław Górski tarafından bir araya getirilen Kraliyet Kançılarya resmî belgeleri ve mektuplarının bulunduğu büyük bir kaynaklar külliyatı olan Acta Tomiciana'dan naklen, Andrzej Dziubiński, "Polsko-Litewskie Napady na Tureckie Pogranicze Czarnomorskie w Epoce Dwu Ostatnich Jagiellonów", *Kwartalnik Historyczny*, vol. CIII, no. 3, (1996), s. 54-5.; Stanisław Górski, "Acta Tomiciana, t. 18", *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa*, 1538, 60, https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/283362/edition/235937/content.
[106] Veinstein, "L'Occupation Ottomane d'Očakov", s. 131.

saldırılar gerçekleştirmeyi öncelemiş, böylece Kazaklık kendi mecrasında ancak başsız ve idaresiz bir şekilde genişlemiş ve ilerlemiştir[107]. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren sadece Kırım Hanlığından değil, Osmanlı Devleti'nden de gelen şikâyetler bu saldırıların bir sonucudur[108]. Bu bağlamda 1538 başlarında Özi'ye yapılan bir Kazak-Leh saldırısı karşısında Osmanlı Devleti'nden gelen şikâyet, özellikle Özi'nin Osmanlı topraklarına dâhil olması açısından önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir[109]. Yine, Boğdan Voyvodası Petru Rareş'in 1538'e dek süren ve tâbiliğe aykırı olan davranışları da, Sultan Süleyman döneminde Boğdan üzerine düzenlenen seferde etkili olmuştur. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında gerçekleşen mektup ve elçi teatileri, bölgenin iki devlet açısından da önemli olduğunu göstermektedir. Bu mektuplaşma ve elçi teatilerinden biri, iki devlet arasında net bir sınır kesişimi meselesini gündeme getirmiş olması açısından önemlidir. Dönemin önemli devlet adamları Lütfi Paşa ve Wilamowski arasında gerçekleşen ve başarısızlıkla sonuçlanan görüşmeler, Leh topraklarındaki otlakların kullanımı üzerine yoğunlaşmıştı[110]. Ancak bu otlak meselelerinin Leh ve Litvan idaresi altındaki Ukraynalı sınır idarecilerinin sınırlardaki saldırılarına bir bahane olarak kullanılmaya çalışıldığı da bilinmektedir. Ayrıca meselenin sadece otlaklar değil, büyük ve küçükbaş hayvan sürülerinin, özellikle de at sürülerinin iki tarafça kaçırılması olduğu, bu sürü kaçırma konusunun yine sınırlardaki çatışma ve yağmalar için bir bahane olarak kullanıldığı da bilinmektedir[111]. Sürü kaçırma ve geri alma meselesi, saldırılarla ilgili kısımda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Zaman boyutu itibariyle çalışmamızın odağı olan XVII. yüzyılda Özi Kalesi'nde bulunmuş olan Evliya Çelebi, kalenin bu dönemdeki durumu ile ilgili değerli bilgiler

---

[107] Kazak grupları arasında özellikle Osmanlı Devleti için büyük sorunlara yol açan Özi Kazakları ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.

[108] Hrushevsky, *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age to 1625*, v. 7, s. 81-2.

[109] Bkz. Abrahamowicz, *Dokumentów Tureckich*, vol. I, s. 58-60.

[110] Veinstein, "L'Occupation Ottomane d'Očakov", s. 137 vd.

[111] Bu konuda, Hrushevsky, bir dönem Bar starostalığı görevinde bulunmuş olan Bernard Pretwicz'in anılarına dayanarak; Tatar saldırılarının kronik bir hal aldığını, iki tarafın sınır idarecilerinin gerçekleşen saldırıları el altından desteklediğini, çünkü bu saldırıların aynı zamanda bir gelir kapısı olduğunu, saldırıları gerçekleştirenlerden, elde ettikleri ganimetin yarısını aldıklarını belirtmektedir. Bu sınır idarecileri arasında Osmanlı tarafında Akkirman ve Özi idarecileri, Leh tarafında ise Khmilnyk, Çerkas, Vinnytsa ve Brastlav idarecileri sayılabilir. Bunun yanında, Hrushevsky, Osmanlı Sultanı'nın, Akkirman ve Özi'de satılan esirlerden her yıl birkaç yüz bin akçe elde etmekte olduğunu da eklemektedir. Aynı durum, Ukraynalı idareciler için de geçerli olup, söz konusu saldırılarda elde edilen ganimetleri vergilendirmişlerdir. Bkz. Hrushevsky, *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age to 1625*, v. 7, s. 47-48.

bırakmıştır. Eserinin Özi Kalesi ve çevresi ile ilgili kısmında, kaleden ilk kez bahsedişinde, "Can Özü Kalesi" ismini kullanmıştır. Bu kullanım, muhtemelen, Kırım Hanlığının idaresine geçtiği dönemde aldığı "Can-Kirman" adına bir göndermedir.

Evliya Çelebi'ye göre, Özi Kalesi birbirine bitişik üç kat hâlinde ve farklı zamanlarda inşa edilmiş kale ve tahkimatlar topluluğudur. Bunlardan yukarıda olan ve Macar(oğlu) Ali Paşa döneminde yaptırılmış olanı en eskisidir ve *Eski Kale* olarak da anılmaktadır. Eski Kale, "*Topraklı bayır üstünde on beş tahta örtülü kulleli ve yigirmi ayak enli kalın şeddadî-misâl taş dîvârlı ve iki kat hisâr pîçe dîvârlı ve handakı derin enli sarp ve metîn çâr kûşe bir kal'a-i üstüvârdır. Ve handakı üzre bir haşeb cisri var, her gece cisri nigâhbânlar makaralar ile çeküp cisri kal'a kapusuna dayayup kapuya siper ederler*"[112]. Köprü ile ilgili olarak aynı yerde yer alan "*Bu cisir Melek Ahmed Paşa binâsıdır kim asma makaralı cisirdir*" minvalindeki ifadesi, bu tür makaralı kapıların XVII. yüzyılda da önemli bir güvenlik elemanı olduğunu göstermektedir.

Kalenin en eski kısmı ile ilgili bilgi vermeye devam eden Evliya Çelebi'ye göre, "*Bu kal'ada cümle havlısı küçük iki yüz aded bâğçesiz üstleri serâpâ toprak örtülü tahtânî ve fevkânî serhad evleri*" bulunmaktadır. "*Ve beğ sarâyı bu kal'adadır kim cümle sokakları pâk kaldırımlı, yolun iki tarafında ancak birer âdem sığar yigirmi aded hurde dükkâncıkları kurbunda bir küçücük üç kurnalı hammâmı vardır. Aşağıdan atlarla suyun getirirler, ammâ cebehânesi ve buğday anbârları ve mükellef ü mükemmel hâzır-bâş topları vardır. Ve bu kal'anın maşrık tarafı bayırdır. Mağrib tarafı cümle sahrâdır".* Bu sözlerle bölgenin ıssızlığına bir kez daha dikkat çeken Evliya Çelebi, *"Handak kenârından taşrası bir top menzili ol sahrâ cümle amâr bostânlardır. Kavunu ve karpuzu çok olup bâğları ve bâğçeleri yokdur, zîrâ "Sovuk cehennem bu diyârdadır" derler. Anıniçün bu çölistânlarda bir dikili ağaç olmaduğundan efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olup "Seni Özü kırında yitireyim" derler.*"[113] sözleriyle bölgenin ikliminin sertliğine dikkat çekerek en eski kale hakkındaki anlatımını bitirmektedir. Arşiv kaynaklarında "Kale-i Atik" olarak geçen kısım, bu kısımdır.

Bölgenin soğuk ve kıraç bir yer olduğuna dair bir başka örnek, Anadolu'nun kuzeydeki önemli limanlarından olan Sinop'un baskına uğramasından sonra, Kazakların geçiş yeri

[112] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 87-8.
[113] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 88.

olan Aksu Nehri üzerinde bir kale yapılması için emir verildiği sıralarda karşımıza çıkmaktadır. Kale yapımı için kereste ve mühimmat hazırlamakla yükümlü olanlar bu görevlerini yerine getirmemiştir. Aynı kişiler, "*ol sahrâlar berr-i bî-pâyân yirmi günlük yol kadar çöl olup kuyuları şûre ve türâbı kıraçdır, ta'ayyüşe imkân yokdur*" diyerek dönemin Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı ikna etmişler ve geri dönülmüştür[114].

Evliya Çelebi, Eski Kale'nin anlatımından sonra "*hisar-ı üstüvâr*" sözleriyle sağlamlığına dikkat çekerek orta kaleden bahsetmektedir:

> "*Ve bu Yukarukal'a'nın mahallesi içre şimâl cânibinde aşağı orta hisâra iner bir küçük demir kapu var. Yokuş aşağı ortaki hisâra inilir. Bu hisâr zamânımızda mukaddemâ çit ağaçdan palanka hisâr idi. Ba'dehû sene 1036 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi' asrında fermân-ı pâdişâhîyle Piyâle Paşa donanma-yı hümâyûn ile gelüp bu kal'ayı şeddadî taş binâ ile inşâ edüp yukaru eski kal'aya ilhâk edüp on kulleli bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal'a-i gevher- nigîndir. Bu kal'anın dahi iki demir kapusu var. Biri kıbleye, biri cânib-i şimâle açılır. İçinde yüz mikdârı küçük havlılı bâğçe ve bâğsız cümle toprak örtülü hâne-i müfîd [u] muhtasarları var. Kıble kapusu üzre bir tula minâreli Sultân Murâd-ı Râbi' câmi'i var. Bu da fevkânî câmi'-i pür-nûr-ı sultânîdir. Ve yigirmi aded hurde dükkânları ve bunun dahi ağaları ve üç yüz kulu ve topçu ve cebecileri vardır, ammâ bunda dahi yeniçeriler yokdur, ammâ alçak yerde olmak ile sokakları çamurdur. Yukarukal'a gibi pâk kaldırım değildir ve buna Piyâle Paşa kal'ası derler, zîrâ Piyâle Paşa yapdı. Bunun şarkında Hasan Paşa kal'asına açılır mahalle içinden bir küçük kapusu var, zîrâ Kapudan Hasan Paşa kal'ası bu Piyâle Paşa kal'asına muttasıldır kim mâbeynehümâlarında bir yalın kat bölme hisâr dîvârı vardır. Bu hisâb üzre bâlâda eski Macar Alî Paşa kal'ası ve ortada Piyâle Paşa kal'ası ve nehr-i Özü kenârında Kapudan Hasan Paşa kal'alarının üçüsü dahi birer cirmde ve birbirlerine muttasıl olup ancak aralarında birer kat şeddadî hisâr dîvârları olup her dîvârda kal'aların birbirlerine girilecek birer küçük demir kapuları vardır ve bu mezkûr dîvârlarda yine kulleler ve dendân-ı bedenler ve toplar mukarrerdir*."[115].

Özi Kalesi'nin son kısmı olan Hasan Paşa Kalesi ise, Evliya Çelebi tarafından şöyle tasvir edilmektedir:

---

[114] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 600-1.
[115] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 88.

> "*Bu kal'ayı dahi sene 1036 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi' fermânıyla Kapudan Hasan Paşa Çelebi donanma-yı hümâyûn ile gelüp bu kal'ayı nehr-i azîm Özü kenârında Piyâle Paşa Kal'asına muttasıl şekl-i murabba' bir kal'a-i musanna' edüp eyle metânet üzre inşâ etmişdir kim öbür kal'alar bunun yanında gûyâ kara çavlı binâ-yı sâdelerdir, zîrâ Nehr-i Özü kenârında vâki' olmağile dâ'imâ Kazak niçe yüz pâre şaykalarıyla gelüp buna sarılup bunun önünden ubûr edeceği muhakkak olduğundan Murâd Hân'ın tenbîh [u] te'kîdiyle bu kal'a metânet üzre çâr-kûşe şeddadî ve rıhtım binâ-yı âlî olup Nehr-i Özü kenârında gâyet metîn tabya-i azîmler ve kulle-i metînler ve gûnâ-gûn ceng tasavvuru içün birbirlerin korudur dirsekleri ve kal'adan aşağı düşmana taş bırağacak medîneli kilvili mukarnaz baca delikleri ile ârâste ve gûnâ-gûn âlet-i silâh-ı ceng ile pîrâste olmuş kal'a-i metîndir. Ve cümle kulleleri ve burc [u] bârûlarının üzerlerin Melek Ahmed Paşa efendimiz Rus şaykaları tahtalarıyla örtüp müzeyyen kulle-i azîmlerdir kim bu kullelerin önünden Özü Nehri'yle Urus şaykaları geçmemek içün kırk aded demir kapaklı top kapuları içre kırk yedi aded balyemez ve şayka ve kolumburuna ve pıranka toplar[ı] var kim Nehr-i Özü üzre değil Karadeniz'de on beş mîl ve Heyhat Çölü'nde beş sâ'at yerde kuş kondurmayup kuş uçurmaz. Ve bu kal'anın dahi ağaları ve kulları öbür kal'alardan ziyâde (ve) hâzır-başlardır ve iki kapusu var. Biri cânib-i şimâle mekşûf ve biri taraf-ı kıbleye nâzır olup kapu üzre bir alçak tuğla minâreli Sultân Murâd Hân-ı Râbi'in müfîd ü muhtasar bir câmi'-i fevkânîsi vardır ve otuz aded hurde dükkânları var. Cümle bu kal'a içre üç yüz aded toprak örtülü bâğ u bâğçesiz ve havlıları dar daracık dârlardır. Ve bu Hasan Paşa ile Piyâle Paşa kal'aları alçak ve kumsal yerde vâki' olmağile aslâ handakları yokdur, zîrâ bir karış zemîni kazsan su çıkup hîn-i muhâsarada aslâ lağım ve meteris kabûl etmez. Anıniçün handakı yokdur. Ve bu mezkûr iki kal'a cümle yalın kat dîvârdır, ammâ gâyet metîn ve kırk arşın âlî ve on arşın arzî şeddadî dîvârdır. Ve cümle tabyaları ve kulleleri ve cümle dirsekleri birbirlerini korudur mazgal delikleri ve top delikleri ile müheyyâ kal'a-i ra'nâdır, ammâ yukaru eski Alî Paşa hisârı bunlara havâle ve nümâyişli ve mehâbetli iki kat dîvârlı ve handaklı metîn hisâr-ı hısn-ı hasîndir. Netîce-i merâm bu zikr olunan üç aded kılâ'ların dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin aded germe adımdır*."[116]

Evliya Çelebi'nin anlatımından, Özi Kalesi'nin öneminin Sultan IV. Murad tarafından takdir edilip, Eski Kale'ye ek olarak başka istihkâmların da kurulmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, bu anlatımında yukarıda bahsettiğimiz *trace italienne* adlı istihkâm sistemini anlatmaktadır. Özellikle Hasan Paşa Kalesi olarak anılan ve

[116] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 88-9.

taştan bina edilmiş olan son kısmın durumu, bu fikri doğrular niteliktedir. Kazakların bu kalenin inşasında etkili olduğu ise, Evliya Çelebi'nin, "*Nehr-i Özü kenârında vâki' olmağile dâ'imâ Kazak niçe yüz pâre şaykalarıyla gelüp buna sarılup bunun önünden ubûr edeceği muhakkak olduğundan*"[117] sözlerinden anlaşılmaktadır. Yine, kalenin aynı yıl içinde iki farklı Osmanlı paşası tarafından güçlendirilip eklemeler yapılması da, kalenin bir serhad kalesi olarak Osmanlı Devleti'nin gözündeki önemini göstermektedir. Evliya Çelebi, Özi Kalesi'nin Macaroğlu Ali Paşa eliyle yapıldığını belirtmekle birlikte, kalenin tam olarak hangi tarihte inşa edildiği hakkında bilgi vermez. Macaroğlu Ali Paşa, Özi beylerbeyilerinden olup, bir Ruus kaydına göre[118], 15 Şaban 1025/28 Ağustos 1616'da göreve tayin edilmiştir. Buna göre, Özi Kalesi'nin Ali Paşa tarafından inşa ettirilen kısmı, XVII. yüzyılın ilk yarısı içerisinde Sultan I. Ahmed döneminde vücut bulmuştur. Yahut, var olan kale, Ali Paşa tarafından esaslı surette tamirden geçirilmiş ve adeta yeniden inşa edilmiştir. Çünkü bahsedildiği üzere, Kırım hanları tarafından inşa ettirildiği ve *Can Kirman* adını taşıdığı, daha sonra kullanılmadığı için âtıl vaziyete düştüğünü bildiğimiz bir kale mevcuttur.

Özi, sınırda yer alması sebebiyle birtakım casusluk faaliyetlerinin de vuku bulduğu bir yer olmuştur. Melek Ahmed Paşa'nın beylerbeyliği döneminde, Vasilko (Vasiliko) ve Andraş (Andrzej) adlı iki casus, Özi Kalesi'nde yakalanmışlardır. Kadı karşısına çıkarılan iki casusa kalede ne yaptıkları sorulmuş, Kılburun Beyi Ramazan Bey'e hediye getirdiklerini iddia etmişlerse de, Özi Kalesi'nin ağa ve neferleri bu kimselerin casusluk için geldiklerine şahitlik etmişlerdir. Bunun üzerine Vasilko ve Andraş, Özi Kaymakam vekili Mehmed Ağa'ya teslim edilmişlerdir[119].

Özi, Sultan Süleyman'ın 1538'deki Boğdan Seferi'nden sonra gerçekleşen 1542 harekâtında Osmanlı idaresine geçene kadar, Kırım Hanlığının bir sorunu olmuştur. Ancak Osmanlı idaresine girdikten sonra doğrudan Osmanlı Devleti'nin bir sorunu ve meselesi hâline gelmiştir. Osmanlı idaresine girmesinden sonra "Cankirman nâm-ı diğer Özi" ismiyle anılmaya başlayan Özi'nin bu durumu, Osmanlı Devleti'nin bölgede esaslı tedbirler almasına, Özi'nin önce bir sancak merkezi, daha sonra da bir eyalet merkezi olarak teşkilatlanmasına giden yolu açmıştır. Bu bağlamda, 1550'li yıllardan itibaren

[117] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 88.
[118] BOA, A.RSK d. 1486, s. 1.
[119] BOA, TSMA.e. 1081/20 (29 R 1062/9 Nisan 1652).

Özi çevresi ile Bucak havalisi üzerine gerçekleşen saldırılar önemli olup Osmanlı belgelerinde de bunların izi sürülebilmektedir[120]. Bununla birlikte Özi, 1550'lerden sonraki ve XVII. yüzyılın ilk yıllarındaki yıkıcı saldırılar karşısında yapılan tamirlere kadar fazla korunamamış görünmektedir. En azından eldeki veriler ve Mühimme Defterlerindeki "yeniden inşa" ibareleri, bunun böyle olduğu tahminini yapmamıza imkân vermektedir.

Özi Kalesi 17 Aralık 1788'de Rus idaresine geçtikten sonra yıkılmış, bu sebeple günümüze herhangi bir mimari yapı ulaşmamıştır. 1800'lü yıllarda kalenin yıkıntıları üzerine bir sinagog inşa edilmişse de 1997'de bu da yıkılmıştır. Aynı yıl Türk Tarih Kurumu ve Ukrayna Bilimler Akademisi'nin ortak çalışmasıyla arkeolojik kazı gerçekleştirilmiştir. Türkiye'den Dr. Bozkurt Ersoy, Ukrayna'dan Dr. Svitlana Beliayeva'nın eş başkanlığındaki kazı ekibi, "Başlangıçtan Günümüze Türk Dünyası Tarihi Projesi" kapsamında 225 m^2'lik bir alanda çalışmalar gerçekleştirmiştir. Kazılarda iki metrenin altına kadar inilmiş ve Osmanlı dönemi tabakasına ulaşılmıştır. Ele geçirilen 700 parça buluntu arasında seramikler, pipo lüleleri, sikkeler, metal ve kemik süs eşyaları ile mühürler bulunmuştur[121].

2.3. ÖZİ EYALETİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLÂTLANMASI

Osmanlı Devleti, idarî mekanizmasını işletirken, daha çok askerî gereklilikleri ön planda tutmuştur. En büyük idarî birim olan eyaletler (beylerbeyilik)[122], tıpkı Osmanlı kaleleri gibi bu gereklilik gözetilerek kurulmuş ve teşkilâtlandırılmışlardır. Osmanlı uygulamasında bunun XVI. yüzyıldaki belirgin bir örneği, 1569'daki Ejderhan

[120] Özi üzerine Lehler tarafından yapılan üç saldırı ile ilgili olarak bkz. Abrahamowicz, *Dokumentów Tureckich*, vol. I, s. 111-112. (Belge no. 110). Bar idarecisi Bernard Pretwicz, Prens Bogusz Korecki ve Prens Pruński tarafından yapılan saldırılar sonucu Özi nüfusunun azaldığına dair bkz. Abrahamowicz, *Dokumentów Tureckich*, vol. I, s. 112-113. (Belge no. 111). Bu saldırılardan sadece Özi etkilenmemiş, bölgedeki önemli kalelerden olan Akkirman'ın nüfusunda da azalma olmuştur. Bkz. Abrahamowicz, *Dokumentów Tureckich*, vol. I, s. 114. (Belge no. 113).

[121] Svitlana Beliaeva, "Özi Kalesi (Ukrayna-Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları", *Uluslararası IV. Türk Tarih Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, (yay. haz. Azize Aktaş Yasa), c. I, Atatük Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 109-114.

[122] Eyalet ve beylerbeyilik terimleri hakkında bkz. Halil İnalcık, "Eyâlet", *EI*, Brill, Leiden 1991, s. 721-4.; Victor Louis Ménage, "Beglerbegi", *EI*, Brill, Leiden 1986, s. 1159-60.

Seferi'nden önce, Kefe'nin bir beylerbeyilik olarak teşkilatlandırılmasıdır[123]. XVII. yüzyıldaki önemli bir örneğini ise Özi Eyaleti'nin kurulması oluşturmaktadır. Özi'nin bu özelliği de, müstakil bir çalışmada ele alınmasında etkili olmuştur.

1530 yılına tarihlenen 370 Numaralı bir Muhasebe İcmal Defteri'nde, ne Özi ne de diğer adı olan Cankirman ismine rastlanmaktadır[124]. Buna karşılık, Özi, 1542 yılına ait bir tahrir kaydında Silistre'ye bağlı bir kaza olarak görünmektedir[125]. Defterin yazımının gerçekleştiği dönemde, Silistre'nin sancakbeyi olarak Osman Şah Bey'in adı görünmekte olup, gelirinin miktarı 400.804 akçe olarak kaydedilmiştir[126]. Söz konusu Osman Şah Bey'in adı, 1542'de gerçekleştirilmeye çalışılan sınır kesişmesi görüşmelerinde sıklıkla geçmektedir[127]. Bu deftere göre, Rumeli Eyaleti'nin Silistre Sancağı'na bağlı olan kazalar Silistre, Akkirman, Kili, Özi/Cankirman, Nevâhî-i Yanbolu, Rusikasrı, Karinabad, Ahyolu, Yanbolu, Aydos, Prevadi, Hırsova, Maçin, Tolçi/Tolcı, İsakçı, Varna ve Tekfurgölü idi[128]. Özi, 1570 tarihli bir diğer tahrir kaydında ise Akkirman'a bağlı bir kaza olarak görünmektedir[129].

Özi'nin henüz aynı zamanda Cankirman olarak anıldığını, "Cankirman Sancağı Beyi'ne" Özi ve çevresinin muhafazası için azamî dikkat gösterilmesi hususunda gönderilmiş olan bir hükümden[130] anlıyoruz. 1580 yılına ait olan ve Özi sancakbeyine hitaben Şirvan'ın muhafazası için görevlendirilmiş olan yeniçerilerin bölgeye güvenli bir şekilde ulaşmalarına yardım etmesini emreden hükümden, Özi'nin bu tarihte bir sancak olduğu anlaşılmaktadır[131]. Yine 1584 yılına ait bir mühimme kaydından da Özi'nin müstakil bir sancak olduğu anlaşılmaktadır[132]. Bir Timar Rûznâmçe kaydında

---

[123] İnalcık, "Eyâlet", s. 723.
[124] Arşiv kataloğunda 1520'ye tarihlenmiş olan defter, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır. Defterin tarihlendirilmesindeki değişiklik, birtakım verilerden hareketle yapılmıştır. Bkz. BOA, *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530)*, c. I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s. 8.
[125] BOA, TT.d. 215, s. 6.
[126] BOA, TT.d. 215, s. 15.
[127] Bu konuda bkz. Veinstein, "L'Occupation Ottomane d'Očakov", s. 138-47.
[128] BOA, TT.d. 215, s. 4-13.
[129] BOA, TT.d. 483, s. 112.
[130] BOA, MD 28, s. 255, h. 619 (16 B 984/9 Ekim 1576).
[131] BOA, MD 43, s. 19, h. 40.
[132] BOA, MD 52, s. 291, h. 775 (2 R 992/13 Nisan 1584). Söz konusu kayıtta Özi Sancakbeyi İlyas Bey, kendisi Özi'nin muhafazası ile de görevli olduğu için Akkirman'ın zeamet gelirlerini istemektedir. Ancak İlyas Bey'in bu isteği her iki bölge de sınırda yer aldığı ve Kazakların her iki bölgeye de yoğun saldırılar düzenlediği gerekçesiyle kabul edilmemiş ve Özi muhafazasını ve Özi sancakbeyliğini daha önce olduğu şekilde sürdürmesi emredilmiştir.

da aynı mesele ele alınmakta, ismi verilmemekle beraber tarihlerin örtüşmesi hasebiyle görevde olduğunu bildiğimiz İlyas Bey'in Bender Beyi Mustafa Bey ve Akkirman beyi haslarına müdahalede bulunmaması emredilerek gelirlerin Bender Beyi Mustafa tarafından tasarruf edilmesi yolunda karar alındığı belirtilmektedir. Mustafa Bey'in haslarına yapılacak terakkilerle ilgili olan bu kayıt[133], bu dönemde Özi'nin bir sancak merkezi olduğunu kanıtlayan bir başka karinedir. Özi'nin sancak olarak teşkilatlandırılması, Özi Nehri boyundaki Kazakların saldırılarının yoğunlaşmasına karşı bir önlem olarak gerçekleştirilmiş görünmektedir. Yine aynı yüzyılın sonlarına ait bir başka kayıt, 1590'lı yıllarda da Özi (ya da Cankirman)'nin henüz bir sancak merkezi olduğunu göstermektedir. Bender beyine gönderilmiş olan hükümde, bölgenin muhafazasında Boğdan voyvodası ile uyumlu hareket etmesi, Akkirman ve kayıtta yazıldığı şekliyle Cankirman'ın birer "kapudanlık" olmaları hasebiyle buralardaki askerlerin yerlerinin değiştirilmemesi emredilmektedir[134].

Kaza merkezi olduğu dönemlerde Silistre'ye bağlı olduğunu bildiğimiz Özi'nin, sancak olduğu dönemde nereye bağlı olduğu sorusunun cevabını ise, 29 Ağustos 1604 tarihli bir Ruus kaydından öğrenmek mümkündür. Bahsedildiği üzere, 1584 yılında Kazak saldırıları karşısında Kefe Beylerbeyliği kurulmuştur. Dönemin Kefe Beylerbeyi Şaban Paşa'nın arzı üzerine, Özi sancakbeyliği görevine tersane kaptanlarından Seydi, Özi Kalesi dizdarlığı görevine ise Hacı Hüseyin adlı kişi tayin edilmiştir. Söz konusu kayıttan, Özi'nin XVII. yüzyılın ilk yıllarında da henüz bir sancakbeyliği olduğu ve atama arzının Kefe Beylerbeyi Şaban Paşa'nın arzıyla olmasına bakılırsa buraya bağlı olduğu anlaşılmaktadır[135]. Yine bir yıl sonrasına ait bir başka Ruus kaydında yer alan, "*sâbıka Özi sancakbeyi olan Seydi Bey*"in, Akkirman sancakbeyliğine tayin edildiği bilgisi, Özi'nin bu tarihte de sancakbeyliği statüsünde olduğunu göstermektedir[136].

Özi'nin eyalet ya da beylerbeyilik oluşu ile ilgili olarak, 1593 Eğri Seferi sırasında yaşanan siyasî olaylar ve Kazaklar tarafından yapılan saldırılara karşı bir tedbir olarak gerçekleştirildiği öne sürülür[137]. Bir başka görüşe göre ise, Özi Eyaleti'nin kuruluşu Sultan Süleyman döneminin sonları ile Sultan II. Selim döneminin başlarına

[133] BOA, DFE.RZ.TRD.d. 80, s. 337-40 (26 C 993/25 Haziran 1585).
[134] BOA, MD Zeyli 5, s. 162, h. 472 (Evâ'il-i Ş 999/25 Mayıs-3 Haziran 1591).
[135] Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre", s. 32-33.
[136] BOA, KK.d. 256, s. 13 (1 R 1014/16 Ağustos 1605).
[137] Öztürk, "Özü", *DİA*, s. 133.

tarihlenmektedir[138]. *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde yer alan bu bilginin net bir dayanağı olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan Özi'nin beylerbeyilik olarak ne zaman teşkilâtlandırıldığı konusunun, sancakbeyliği hâline gelişi konusundan daha belirsiz olduğunu söylemek mümkündür.

Özi'nin eyalet hâline gelişi ile ilgili arşiv kaynağına dayanılarak verilen bilginin de bu konuyu açıklığa kavuşturacak bir sağlamlıkta olmadığı görülmektedir. Orhan Kılıç'ın Özi/Silistre Eyaleti ile ilgili makalesinde de belirttiği üzere, Murat Öntuğ'un yüksek lisans tez çalışmasında atıf yapılan Mühimme kaydı, yanlış okumadan kaynaklı olarak Özi'nin eyalet olarak teşkilatlanması konusuna ışık tutmaktan uzaktır[139].
Özi'nin XVI. yüzyıl sonlarında henüz bir eyalet olmadığını gösteren bir diğer kanıt ise, eski Vize sancakbeyi İbrahim Bey'in tayin kaydıdır. Evâhir-i [Ramaza]N 1003/30 Mayıs-8 Haziran 1595 tarihli kayda göre İbrahim Bey, aynı zamanda Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize ve Kırkkilise sancaklarındaki mukataalara *muhassıl* olarak tayin edilmiştir[140].

Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile ilgili önemli bir kaynak niteliğinde olan *Selânikî Tarihi*'nde, 20 Aralık 1598 ile 27 Mart 1599 tarihleri arasındaki anlatımda Silistre, bir sancakbeyliği olarak geçmektedir. Silistre sancakbeyliği görevinde olan Ahmed Bey, beylerbeyilik rütbesiyle ilgili görevde bulunmaktadır[141]. Bununla birlikte, sınırda yer alan ve stratejik öneme sahip olan yerlere beylerbeyi ve vezir rütbesindeki paşaların tayin edildiği de bilinen bir gerçektir. Dahası, bu kaydı destekleyecek başka kaynaklar elde mevcut değildir.

---

[138] Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 1140.

[139] Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre", s. 35.; Orhan Kılıç, söz konusu bilginin 53 Numaralı Mühimme Defteri'nin 127. sayfasında yer almadığını belirtmiştir. Ancak Murat Öntuğ, tezinde dipnot olarak 53 Numaralı Mühimme Defteri'nin 127. değil, 137. sayfasını dipnot olarak göstermiştir. Defterin tüm sayfaları tarafımızdan taranmış olup söz konuyu bilgiye ne sözü edilen iki sayfada ne de diğer sayfalarda tesadüf edilmiştir. Orhan Kılıç, sayfa numarası bakımından bir hataya düşmüşse de, ilgili defterde böyle bir bilginin bulunmadığı, dolayısıyla bilginin "sağlam bir dayanaktan yoksun" olduğu konusunda haklıdır. Öntuğ, "Özü ile İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hükümleri ve Kalesi", s. 20-21.

[140] Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre", s. 35.

[141] Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, c. II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 785 ve 797'den naklen; Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre", s. 35-36.

Özi'nin henüz bir eyalet olmamakla birlikte, beylerbeyi rütbesinde bir idareci tarafından idare edildiği, bir Leh elçilik raporundaki kayıtta da desteklenmektedir. 1590'da Lehistan elçisi olarak İstanbul'da bulunan Jan Zamoyski, Sadrazam Koca Sinan Paşa ile görüşmesini raporunda şu şekilde dile getirmekte ve doğrudan Sinan Paşa'nın şu sözlerine yer vermektedir: "*Aklınızı mı kaçırdınız? Kendinize gelin! İranlı benden korkar, Venedikli titrer, İtalyan yalvarır, Alman ne istersem vermek zorundadır! Tatar ordalarını, Eflaklıları, Boğdanlıları, Buda ve Temeşvar paşalarını, Silistre beylerbeyini 200.000 süvari ile birlikte üstünüze yollayacağım! Dünya benim önümde titrer*!"[142]. Sinan Paşa'nın raporda yer alan sözleri, XVI. yüzyıl sonlarında gitgide daha yıkıcı bir hâl almaya başlayan ve ardı arkası kesilmeyen Kazak akınlarının Osmanlı Devleti'nin sabrını taşırmaya başladığını göstermektedir. Bunda, Özi Kalesi'nin 1584'teki saldırıda Kazakların eline geçmesinin ve tüm garnizonun Kazaklar tarafından kıyıma uğratılıp kale çevresinin yakılıp yıkılmasının da etkili olduğunu tahmin etmek zor değildir. Her ne kadar Sinan Paşa'nın Silistre beylerbeyi lafzını o an için öyle kullanmak istemiş olabileceği fikri akla getirilebilirse de, sadarette bulunan bir devlet adamının Özi/Silistre gibi önemli bir merkezde hangi rütbedeki devlet adamının bulunduğunu bilmeden konuşması beklenemez.

Teşkilâtlandırılacak olan Özi/Silistre Eyaleti'nin sancakları arasında daima varlığını koruyacak olan Silistre, Niğbolu, Vidin, Çirmen, Vize ve Kırkkilise, önceleri Rumeli Eyaleti'nin bünyesinde yer almışlardır[143]. Evliya Çelebi'ye göre Özi, mal defterdârı, divan çavuşu, timar defterdârı ve defter emini gibi görevlileri olmayan bir eyalettir. "*Rumeli eyaletinden ifrâz olup vezâret olmuşdur*". Paşa sancağı Silistre[144] olan eyalet,

[142] Marcin Bielski, *Kronika Marcina Bielskiego*, c. 3, k. 6, Nakład i Druk Karola Pollaka, Sanok 1856, s. 1631'den naklen; Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, v. 7, s. 133.

[143] Silistre ve diğer sancaklara dair tahrir defterlerinin toplu bir listesi için bkz. Gamze Toker, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Silistre Sancağı'nın Timar Düzeni (Timar Rûznâmçe Defterleri'ne Göre)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2015, s. 4-5.

[144] Rumeli Eyaleti içerisinde iken de önemli bir mevkide olan Silistre hakkında toplu bilgi için bkz. Toker, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Silistre Sancağı'nın Timar Düzeni (Timar Rûznâmçe Defterleri'ne Göre)", s. 33 ve devamı.; Silistre'nin ve özellikle Silistre Kalesi'nin arkeolojik veriler ışığında IV. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar olan durumu için bkz. Georgi Atanasov, "Durostorum-Dorostol-Drastar-Silistra. The Danubian Fortress (4th-19th c.)", *Corpus of Ancient and Medieval Settlements in Bulgaria*, c. 2, Sofia 2014, s. 493-587.

on bir sancaktan mürekkeptir: Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bucak Tatarı, Bender, Akkirman, Özi, Kılburun ve Livâ-i Cedîd-i Doğan[145].

Evliya Çelebi, Özi Kalesi'nin üç tuğlu vezir eyaleti tahtı olduğunu, bölgede güvenlik sıkıntısının olması hasebiyle vezirinin yani beylerbeyinin Silistre, Babadağı ve Akkirman gibi daha güvenli şehirlerde oturduğunu ve 10.000 askerle muhafaza edildiğini belirtmektedir. Özi Kalesi'nin eyalette ayrı bir sancakbeyliğinin olduğunu belirten Evliya Çelebi, bu sancakbeyinin Özi Nehri'nin karşı kıyısında, Kılburun adlı yerde oturmak suretiyle burayı muhafaza ettiğini ifade etmektedir. Kırım Adası'nın Orağzı (Or Kapısı) adı verilen yerine kadar olan kısmının Özi beyinin idaresi altında olduğunu belirten Evliya Çelebi, bunun "*Bâyezid Han kanunu üzere*" böyle olduğunu vurgulamaktadır. Yine Evliya Çelebi'ye göre, "*Özi beyinin padişah tarafından hâss-ı hümâyûnu 240.000 akçedir. Ancak zeamet, timar, alaybeyisi ve çeribaşısı yoktur, zira kıble tarafı Karadeniz ve batı tarafı tamamen Kazakistan'dır. Her an Kazak horozlarının sesleri işitilir. Doğu tarafı Özü Nehri aşırı Heyhat Sahrası'dır. Tâ Azak Kalesi ve ondan doksan yedi konak tâ Hazar Denizi'ne kadar Heyhat Sahrası Deşt-i Kıpçak'dır. Güney tarafı yine Akkirman'a kadar amansız yerlerdir ki nice kere geçmişik. Onun için timar ve zeametleri yoktur*." Evliya Çelebi, bölgenin adlî ve kazâî idaresi hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre Özi, "*150 akçe kazadır. Nahiye köyleri geniş topraklardır. Üç oda cebeci ve üç oda topçu askerleri var. Asla yeniçeriler yoktur ve duramazlar. Zira kazanç ve kâr u kisb yok bir cezîre-i derbend-i calenderdir*"[146]. Yine Evliya Çelebi'ye göre, Bucak Tatarları, "*Özi veziri emrindedirler*"[147].

Özi Eyaleti sınırlarında yer alan dirliklerden bazılarının Kırım hanzâde soyundan olanlara tahsis edildiği görülmektedir. "*Silistre (Özi) Beylerbeyi ve kadısına*" gönderilen bir hükümde, gelirleri Benli Giray Sultan'a tahsis edilmiş olan Çatalorman ve Şarvi adlı timarların gelirlerini sahte bir belgeyle toplayan Hindî Mehmed adlı kişinin yakalanması ve topladığı 1024 ve 1025 yıllarına ait mahsûlâtın tahsil edilmesi

[145] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 1, s. 78-9.
[146] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 87. Evliya Çelebi'nin yeniçerilerin burada duramamasının sebebini "kazanç ve kâr u kisb yok"sözleriyle açıklaması, yeniçerilerin askerlikten başka işlerle de ilgilendiklerini ve bunun söz konusu dönemde iyice kanıksanmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir.
[147] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 60.

emredilmektedir[148]. Bununla birlikte, Kırım Hanı II. Gazi Giray Han (aralıklarla 1598-1607), Silistre'nin idaresini istediğinde olumsuz cevap almıştır. Kendisi, göreve geldikten bir yıl sonra, İstanbul'da bulunduğu dönemlerden beri yakın arkadaşı olan Satırcı Mehmed Paşa aracılığıyla Silistre'nin idaresini ve gelirlerini kendisi için istemiştir. Bu isteği gerçekleştirmek için harekete geçen Mehmed Paşa, bu girişiminin bedelini canıyla ödemiştir[149]. Çünkü merkez, Silistre'nin stratejik konumunu kullanmak suretiyle Kırım'ın güçlenmesinin ve Osmanlı Devleti için bir tehlike oluşturmasının önüne geçmek istemiştir. Anlaşılan o ki, han soyundan olanlara bölgeden dirlik geliri verilmekle birlikte, Gazi Giray Han örneğinde olduğu gibi bölgenin idaresine han soyundan birinin getirilmemesi hususuna dikkat edilmektedir ki bu durum, Fatih döneminden beri uygulamada olan ve kuzeyde güçlü bir siyasî oluşumun varlığını istemeyen Osmanı kuzey politikası ile uyumludur.

XVII. yüzyıla ait sancak tevcih defterleri ve diğer bazı layihalardan, Özi'nin XVII. yüzyıldaki idarî durumu hakkında bir fikir edinmek mümkün olabilmektedir. Arşiv kaynakları ve yazma eser kütüphanelerinde yazma olarak bulunan birtakım lâyihalardan bazıları yayınlanmıştır. Ancak Metin Kunt'un da *Sancaktan Eyalete* adlı eserinde temas ettiği üzere[150], söz konusu listelerden bazıları yazıldıkları dönemin şartlarına uymamakta olup, daha önce kaleme alınmış listelerden kopya edildikleri için güvenilirlik dereceleri düşüktür. Yine de, bir fikir vermesi açısından, söz konusu kaynaklardan elde edebildiğimiz bilgilerden çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Eldeki kaynakların tarihleri üzerinden yaptığımız bu sıralamaya göre, XVI. yüzyıl sonlarında, 1577 yılında tamamlandığını bildiğimiz *Münşe'atü's-Selâtîn*'de Özi, 6 sancaklı bir eyalet olarak görünmektedir. Söz konusu sancaklar Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vidin, Kırıkkilise ve Vize'dir[151].

Ayn Ali Efendi'nin Osmanlı idarî sisteminin XVII. yüzyıl başlarındaki durumunu ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı 1609 tarihli *Kavânîn-i Âl-i Osman*, bu yüzyıla ait kaynaklar arasında ilk sırada yer almaktadır. Ayn Ali Efendi'nin bu eserine göre,

---

[148] BOA, MD 82/1, s. 189, h. 427 (9 L 1027/29 Eylül 1618).
[149] Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Târîhî Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635), c. III,* (haz. *Şevki Nezihi Aykut),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 600.
[150] İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, 1. bs., Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 29.
[151] Feridun Bey, *Münşe'atü's-Selâtîn*, c. II, İstanbul 1275, s. 404.

Silistre, Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak görünmekte, Özi hakkında ise herhangi bir bilgi yer almamaktadır[152]. Yine *Kavânîn-i Âl-i Osman*'a göre, Silistre sancakbeyinin yıllık has geliri, 448.966 akçe olup dirlik geliri Rumeli Eyaleti içinden karşılanmaktadır[153]. Ayn Ali Efendi'nin eseri, kendinden önceki döneme ait bilgilere dayalı olmakla birlikte, eserdeki taksimat listesinde Özi Eyaleti'nin yer almaması, Özi'nin 1609'dan önce henüz eyalet olmadığı fikrini güçlendirmektedir.

Özi'nin eyalet olarak kurulduğu ilk dönemde Silistre, Niğbolu, Çirmen, Kırkkilise, Vize, Bender, Akkirman, Kili ve Kılburun'un buraya bağlandığı ileri sürülmüştür[154]. Coğrafî konumu ile eski ve önemli bir sancak merkezi olması hasebiyle Silistre'nin merkez sancak olarak seçilmiş olma ihtimali kuvvetlidir. Yine aynı özellikleri sebebiyle Silistre, zaman zaman eyalete adını da vermiş, Özi/Silistre Eyaleti olarak kaynaklarda belirtilmiştir. Dahası, Özi Eyaleti'ne yapılmış ve ulaşılabilen ilk tevcih kaydında, Mustafa Ağa'nın adı, *Mir-i miran-ı Silistre* olarak kaydedilmiştir[155].

Özi'nin XVII. yüzyıl başlarında bir eyalet olduğu ve Silistre'nin bir sancak olarak buraya bağlı olduğunu bize haber veren bir kaynak, *82/1 Numaralı Mühimme Defteri*'dir. 1618'deki II. Çeçora Savaşı için yapılan hazırlıklarda, dönemin Özi beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya ve Silistre Sancağı'nda görevli kadılara baharda Kazaklar üzerine donanma ile denizden hareket edecek olan ordunun serdarı olan Bekir Paşa'nın mektubu üzerine gönderilen hükümde, Silistre'nin *eli emirli* ve *ma'zûl* sipahilerinin bölgeye karadan gönderilmesine karar verilmiş olduğu bildirilmekte, bu emre ve Mâliye'den verilen emre uygun olarak hareket edilmesi emredilmektedir[156].

Cevdet Tasnifi D. 6095'te yer alan ve Şerafettin Turan'ın yayınladığı 1631 tarihli bir sancak tevcihat defterine göre, Özi, Abaza Mehmed Paşa idaresinde olup, 9 sancaklı bir

---

[152] Ayn Ali Efendi, "Kavânîn-i Âl-i Osman der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân" (Hekimoğlu Ali Paşa Kol. nr. 558, 1609), v. 3b. Ayn Ali Efendi'nin bu eserinin İstanbul 1280 (1863-4) yılı basımının tıpkıbasımı, M. Tayyip Gökbilgin tarafından kaleme alınmış bir önsözle 1979 yılında yayınlanmışsa da, bu nüshada Silistre ve Özi ile ilgili bilginin bulunduğu sayfa eksik olduğundan, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu nr. 558'de yer alan nüshadan yararlanılmıştır. Metin Kunt'a göre, Ayn Ali'deki en eski liste timar sayılarını göstermekte olup, her beylerbeyilikteki sancak sayısını gösteren liste ise Ayn Ali Efendi'nin dönemine en yakın tarihli olandır. Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s. 30.

[153] Ayn Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman* (Yazma), v. 7a.

[154] Öztürk, "Özü", *DİA*, s. 33.

[155] BOA, A.RSK.d. 1484, s. 30. Kayıtta, Mustafa Ağa'nın önceki görevi silahdar ağası olarak geçmektedir.

[156] BOA, MD 82/1, s. 38, h. 90.

eyalettir. Silistre (sancağı) ise, Abaza Mehmed Paşa'ya arpalık olarak verilmiştir[157]. Defterdeki listede Özi, bir eyalet olarak zikredilmektedir. Turan'a göre, Ayn Ali Risâlesi'nde bulunmayan Eğri, Kanije, Adana ve Özi gibi 4 yeni eyalet görünmektdir. Bunlardan Eğri ve Kanije, Sofyalı Ali Çavuş'un 1653 için verdiği listede de görünmektedir. Buna göre, 1609-1631 yılları arasında teşkil edilmiş olması gereken bu 4 eyaletten Adana ve Özi 1636'dan sonra lağvedilmiş, diğer iki eyalet ise varlığını sürdürmüştür. Özi ile ilgili olarak, Turan'ın fikrine katılmak mümkün değildir, çünkü Özi'nin bir eyalet olduğunu, bu eyalete yapılmış beylerbeyi atamalarını içeren Ruus kayıtlarından takip edebilmek mümkündür[158].

Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 4950'de yer alan ve Faik Reşit Unat tarafından yayınlanmış olan *Lâyihâ*'ya göre, bu dönemde Özi beylerbeyliği görevinde İbşir Mustafa Paşa bulunmaktadır. KK. D. 266, s. 44'te yer alan ve İbşir Mustafa Paşa'nın tayin tarihini içeren atama kaydına nazaran, *Lâyihâ*'nın en erken 27 Şubat 1640'ta kaleme alınmış olması gerekir[159].

Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunduğu lâyihâlarla ön plana çıkmış bir devlet adamı olan Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu lâyihâsında ortaya koyduğu listelerde yer alan bilgilerden bazılarının kendi yaşadığı döneme uygun olmadığının farkında olmakla birlikte, kendi dönemine ait belgelere başvurmamış ve Ayn Ali Efendi'nin XVII. yüzyılın başlarına ait olarak ortaya koyduğu ve yukarıda sözünü ettiğimiz eserinde yer alan listeleri kullanmış görünmektedir. Bunun bir örneği, Özi ile ilgilidir. Koçi Bey, Özi'nin artık ayrı bir eyalet olduğunu bildirmekle birlikte, Özi'ye bağlı sancaklara eserinde yer vermemiştir[160].

---

[157] Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı (H. 1041/1631 tarihli bir idarî taksimat defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, 1963, s. 212-213. Ş. Turan'ın yayınladığı listeye göre, Özi'ye bağlı diğer sancakların idarecileri şunlardır: Niğbolu (Abaza Mehmed Paşa'ya arpalık), Çirmen (6-15 Ocak 1630: Kantemir Paşa), Vidin (Hüseyin Bey'in), Kırkkilise (3 Mayıs 1631: Mehmed Bey'in), Vize (31 ocak 1632: Abdullah Paşa idaresinde), Akkirman (5 Ocak 1630: Kantemir Paşa'ya arpalık), Bender (5 Ocak 1630: Kantemir Paşa'ya arpalık), Azak (Mustafa Bey).; Söz konusu defter, Metin Kunt'un Osmanlı taşra idaresine dair önemli eserinde de kullanılmıştır. Bkz. Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*.

[158] Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", s. 203.

[159] Faik Reşit Unat, "Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyihası", *Tarih Vesikaları Dergisi*, c. 1, sy. 6 (1942), s. 450.; Yazma, v. 5

[160] Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 135.

Ayn Ali Efendi'nin *Kavânîn-i Al-i Osman*'ı gibi bir başka idarî teşkilât derlemesi ise, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu nr. 3514'te yer almakta olup İlhan Şahin tarafından yayınlanmıştır. 1063'e tarihlenen eserde yer alan listede Özi Eyaleti yer almamaktadır. Ancak Özi, Rumeli Eyaleti'ne bağlı 25 sancaktan biri olarak gösterilmiştir. Aynı şekilde Özi eyalet olduğunda ona bağlandığını bildiğimiz sancaklardan biri olan Silistre de Rumeli'nin bir sancağıdır[161].

1653 tarihli olduğu bilinen *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*'nde, Özi bir eyalet olarak zikredilmemektedir. Midhat Sertoğlu tarafından yayınlanan eserin giriş kısmında, İlhan Şahin tarafından yayınlanan ve Fatih Koleksiyonu nr. 3514'te yer alan risalenin, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*'nin muhtemelen aynısı olup, küçük bir kısmının eksik olduğu belirtilmektedir[162]. Durumun gerçekten böyle olup olmadığı, iki yazmanın tam bir nüsha karşılaştırması yapılarak ele alınmasından sonra netleşeceğini düşünmekteyiz. Bununla birlikte, İlhan Şahin'in yayınladığı nüshanın eksik (olduğu belirtilmekte) iken bile, Özi ile ilgili bilgiler içermesi o kadar da eksik olmayabileceği yahut Midhat Sertoğlu'nun iddia ettiği gibi bu iki yazmanın birbiriyle neredeyse aynı olmayabileceği fikrini akla getirmektedir. Dahası, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*'nin daha tam olduğunu kabul etsek bile, bu durum, Özi ile ilgili herhangi bir bilgi olmamasını açıklamaz.

On yedinci yüzyılın önemli tarihçi ve devlet adamlarından Hezârfen Hüseyin Efendi'nin bu yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman* adlı eserinde yer alan listede de Özi'nin adı eyalet olarak yer almamaktadır. Özi'ye bağlandığını bildiğimiz sancakların tamamı, XVI. yüzyıldaki düzeni yansıtacak şekilde Rumeli Eyaleti'ne bağlı olarak görünmektedir[163]. Bu durum, eserini Ayn Ali Efendi gibi uygulamada kolaylık sağlayan bir kanun ve nizam el kitabı ortaya koymak gayesiyle kaleme almış olan Hüseyin Efendi'nin, listesini Ayn Ali'den aldığı fikrini akla getirmektedir.

Görüldüğü üzere, çeşitli lâyihâ ve risâleler Özi'nin ne zaman bir eyalet merkezi olduğu konusunda net bilgiler vermemektedir. Arşiv kaynaklarına yöneldiğimizde, Büyük Kale

---

[161] İlhan Şahin, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", *Tarih Dergisi*, sy. 32, s. 911.; Yazma, v. 103b-104a.

[162] Bkz. *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, (haz. Midhat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 1.

[163] Bkz. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (haz. Sevim İlgürel), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 116-8.

Kalemi Tasnifindeki defterlerden biri, bu konudaki belirsizliği büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu defterde yer alan ifadeden, 1 R 1013/27 Ağustos 1604 tarihinde Özi beylerbeyinin Ali Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, eldeki veriler ışığında Özi en erken 1 R 1013/27 Ağustos 1604 tarihinde bir eyalet idi[164]. Bu kayıt dikkate alındığında, Özi'nin, Ayn Ali'nin 1609'a tarihlenen eserindeki kayıtta beylerbeyilik olarak görünmemekle birlikte, bu tarihten beş yıl önceki bir kayıttan, Özi'nin bir beylerbeyilik olarak teşkilatlandırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Özi Eyaleti'nin Paşaları (XVII. Yüzyıl)[165]

Özi Eyaleti'nin paşaları hakkındaki veriler, Osmanlı bürokrasisindeki üst düzey yetkililerin kaynaklarda daha çok zikredilmiş olmaları hasebiyle daha ulaşılabilir durumdadır. Yine de Özi'nin bazı yıllardaki paşalarına ait kayıtların tespit edilemediğini belirtmek gerekir.

Özi, sınırda bir eyalet olması sebebiyle isyan gibi durumlarda merkezden uzak tutulmak yahut bu suretle korunmak istenen devlet adamlarının atandığı bir eyalet merkezi olma özelliği göstermektedir. İsyancı paşaların merkezden uzak tutulması ve isyanın bastırılması bağlamında, mesela Seydi Ahmed Paşa'nın buraya tayini önemlidir. Böylece hem Özi'de güçlü bir paşanın olması sağlanmış hem de Anadolu'daki karışıklıklar bir nebze olsun yatıştırılmış, böylece bir taşla iki kuş vurulmuştur.

Özi, aynı zamanda görevinde ihmal gösteren paşaların gözlerden uzak tutulmak için gönderildikleri bir yer olmuştur. Bu bakımdan Revan'ın kaybedilmesine engel olamadığı için sadaretten azledilen Mehmed Paşa ile Valide Sultan'ın ölümüyle sonuçlanan ayaklanmalarda (1656 Ayaklanması) yine sadaretten azledilen Melek Ahmed Paşa'nın Özi'ye gönderilmesi önemli örneklerdir. Melek Ahmed Paşa, Evliya Çelebi'nin bize aktardığı üzere Özi'de önemli işlere imza atmış, Özi Kalesi'nin korunması ve tahkim edilmesini sağlamıştır[166].

---

[164] Bkz. BOA, D.BKL.d. 32173, s. 98.; BOA, MD 75, s. 90, h. 154; s. 229, h. 254.

[165] Tablonun oluşturulmasında Orhan Kılıç'ın "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre" adlı makalesinden yararlanılmıştır. Tabloda yer alan kısaltmalar: (F. G.): Verilen tarihte fiilen görevde, (MM): Mir-i Miran, (V): Vezir, (T): Belirtilen tarihte tevcih edilmiş, (İ): İbka.

[166] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 5, s. 91-98.

Özi paşaları, görev yerlerinin sınır boyunda olması sebebiyle görevinde ihmal gösteren paşaların bu durumuna müsamaha gösterilebilecek bir konumda değildi. Dolayısıyla, görevinde ihmal gösteren paşalar derhal gerekli muameleyi görmüşlerdir. Bu bakımdan Yahya Paşa'nın durumu önemli bir örnek teşkil etmektedir. 15 Ağustos 1613'te göreve gelen Yahya Paşa, Kazak eşkıyasının püskürtülmesinde ihmali olması hasebiyle görevden alınmış, bundan bir yıl sonra bu kez Kazakların püskürtülmesinde yaptığı hizmetler üzerine görevine iade edilmiştir. Yine Sarı Hüseyin Paşa, Hotin'in muhafazasında görevli olduğu sırada Leh askerlerinin saldırısı üzerine kaleden çıkıp Kamaniçe'ye sığınması hasebiyle görevinden alınmıştır. Daha sonra İkinci Vezir Mustafa Paşa'nın vasıtasıyla af dilemiş, bir süre Yedikule'de hapsedildikten sonra çıkarılmış ve kendisine 200 akçe maaş bağlanarak emekli edilmiştir[167]. Anlaşılan o ki, sınırlarda görev yapan paşalar, başarılı olduklarında da, olamadıklarında da bunun karşılığını hızlı bir şekilde almaktadır.

Yüzyılın ortalarında, Fazlı Paşa'nın ihmali, kendisinin idamına ve görevden uzaklaştırılması için çaba göstermiş olan Kadri Paşa'nın göreve getirilmesine sebep olacaktır. Kadri Paşa'nın Özi Eyaleti'ne atanması, Fazlı Paşa'nın birtakım "hatalı" hareketlerini merkeze bildirmesinden sonra gerçekleşmiş görünmektedir. Fazlı Paşa'yı "*hasis ve denî bir Boşnak*" olarak niteleyen Naîmâ'nın anlatımına göre, Silistre Valisi olarak atanıp Eflak ve Boğdan voyvodalarını değiştirip yeni atananları yerleştirmek üzere görevlendirilmiştir. Ancak bu görevi sırasında ihmal ve yavaşlık göstermiştir. Bu durum, emrindeki askerleri sıkıntıya düşürmüştür. Yine Kırım askerlerinin aldığı esirleri kendisi alarak da Kırım Kalgayı'nı gücendirmiştir. Bu olaylar, Sultan'a doğrudan şikâyet edilmesine sebep olmuştur. Ayrıca, merkezden gönderilen Haseki İbrahim Ağa'ya gereken izzet ve ikramı göstermemesi de İbrahim Ağa tarafından Köprülü'ye iletilmiştir. Kalgay Sultan, yazdığı mektuplarda Kadri Ağa hakkında iyi şeyler yazmış, "*hüsn-i terbiye olup kendisi dahi iş eri olmağın ol cânibin ahvâline müte'allik vukûf tahsil ettiği deka'ik-i umuru beyan edip izhâr-ı ehliyyet etmeğin*" Kadri Ağa, H. 16 B 1068 (19 Nisan 1658) tarihinde Silistre Valisi olarak tayin edilmiş ve Fazlı Paşa'nın Edirne'ye getirilmesi için bir kapıcıbaşı tayin edilmiştir. H. Ramazan 1068/Haziran 1658'in ilk günlerinde Edirne'ye gelen Fazlı Paşa, Sultan'ın huzuruna çıkmıştır. Bu görüşme ile ilgili olarak, Naîmâ'ya kulak verelim:

---

[167] *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 381.; *Zübde-i Vekayiât*, s. 47-48; 87.

> "*Lisân-ı şehriyârîden bu vechile itâb buyruldu ki, 'Ben seni Eflak üzerine serdar ta'yin eyledim. Niçin Kostantin dedikleri kâfiri ele getirmedin? İki konak yeri on yedi günde kat' edip askeri cengden men' ve şiddet-i şita mihneti ile ta'zib eyledin. Zahiren Kostantin'i mal ve etbâ'ıyla firar etsin deyü ruhsat verdin. Ben seni adam sanırdım, meğer sen muhannes imişsin. Asker-i İslâm buz üzerinden Tuna'yı geçtikte Rusçuk kadısı bir ehl-i keyf adam imiş, uykuda bulunup avaz-ı talebden bîdâr oldukta sen geçmek için bargirine koşarak buz üzerinden karşı yakaya geçersin. Bre mel'un! Sen serdar olasın, utanmadan bir kayığa ipler bağlayıp üzerine binip kayığı buz üzerinden ipler ile çektirip öyle geçmişsin. Hatta başında turna telli sorgucun ile dülbendin, kayığa binerken başından düşmüş. Musahib ağalarım vak'asında zorbalara dil sokup mukarreblerime ihanet kasd etmeği bilirsin. Uğur-ı hümâyunumda hizmete gelince böyle hareket edersin. Senin gibi gayretsizin vücudundan ademi evlâdır. Cellad!' deyü buyuruldukta cellad hâzir imiş. Gelip ol sa'at huzur-ı hümayunda kellesin hâke galtan eyledi.*"[168]

Meselenin Fazlı Paşa açısından olan hikâyesini bilemiyoruz. Ruus kayıtlarının da yokluğunda eldeki hikâyeye göre, Fazlı Paşa'nın, gayretsizliğinin bedelini canıyla ödemek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Lehistan ve Kazaklar ile olan mücadelelerde özellikle Bosna valisi olduğu dönemlerde öne çıkan İskender Paşa, bu başarılarından sonra vezir payesi almış ve Özi'ye tayin edilmiştir. Aralıklarla bölgede beylerbeyilik görevinde olan İskender Paşa, göreve ikinci kez gelişinde Boğdan serdarlığı ile de görevlendirilmiştir.

Bununla birlikte, bundan daha önceki bir tarihte Özi beylerbeyliği görevinde olan Mehmed Paşa, 1633'teki İran Seferi'ne gerektiği şekilde hazırlık yapmadığı için Ciğalazâde Mahmud Paşa, Nişancı Yusuf Paşa ve Mostarî Mustafa Paşa ile birlikte "*kadırgaya konup tard u nefy eylenmiş ve malları müsadere*" edilmiştir[169]. Mehmed Paşa ile aynı cezaya çarptırılan Mostarî Mustafa Paşa, Özi'nin bir sonraki beylerbeyi olacaktır. Görevinde ihmal gösteren kimselerin adeta ödüllendirilircesine sınırda bulunan bir eyalete beylerbeyi olarak tayin edilmesi düşündürücüdür. Osmanlı

[168] *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1775-6.
[169] *Naîmâ Tarihi*, c. III, s. 760.

idaresinin bu tutumunu, bir şans vererek söz konusu kimselerin kendilerini affettirmek için gayret göstermelerini beklemesiyle açıklamak mümkündür.

Özi paşalarının sınır boylarındaki görevleri sadece muhafaza hizmeti ile sınırlı kalmamıştır. Kazaklara karşı verilen mücadelelerde ön planda olmuşlar, aynı zamanda çeşitli savaş aleti ve mühimmatın tedariği ve ilgili yerlere vaktinde gönderilmesinde de hizmette bulunmuşlardır. Vulçıtrın sancakbeyi ve aynı zamanda Üsküp ve Kratova mukataaları nâzırı Ali'ye gönderilen fermana göre, "*Kazak eşkıyasının def' ü ref'i için*" İzvornik'te inşa edilecek şaykaların tamamlanması eski Özi beylerbeyi İbrahim Paşa'nın uhdesine verilmiş olup, aynı zamanda şaykalarda kullanılacak toplara lazım olan 15 kantar kurşunun hızlı bir şekilde İbrahim Paşa'ya ulaştırılması emredilmektedir[170].

Özi beylerbeyleri, gerektiğinde sınır tayini ve korunması konularında ön planda olmuşlardır. Bu cümleden olarak, Özi beylerbeyilerinden Hüseyin Paşa, 1672'de Lehistan'dan fethedilmiş olup, yeniden sınır tayini yapılması gereken Podolya Eyaleti'nde muhafaza görevinde olup tayin için görevlendirilmiş olan Ahmed Paşa'ya yardım için görevlendirilmiştir. Hüseyin Paşa'nın sınır tayininde aslî vazifesi, sınır tayini yapılırken iki tarafın yapılan barışa uygun olarak hareketini sağlayıp herhangi bir karışıklığa meydan vermemektir[171].

Özi, kuzey sınırında bir kale olmasına ve sık sık Kazak saldırılarına maruz kalmasına rağmen, buranın en üst idarecisi konumunda olan beylerbeyi, sefer zuhurunda emrindeki askerlerle iştirak etmekle yükümlü olmuştur. Aynı şekilde Eflak'ın korunması için dönemin Özi beylerbeyi Ahmed Paşa görevlendirilmiş, Özi tarafına serasker olarak görevlendirilen ve Özi'nin bir sonraki beylerbeyi olacak olan Mustafa Paşa'ya da Ahmed Paşa'ya yardım etmesi emredilmiştir[172]. Sonraki aylarda Özi beylerbeyi olan Mustafa Paşa, bu kez Erdel'in korunması ve bölgedeki asayişin sağlanması için görevlendirilmiştir[173].

[170] Bkz. BOA, İE.AS. 26/2313-1 (29 M 1034/11 Kasım 1624).
[171] BOA, MD 97, s. 39, h. 181.
[172] Bkz. BOA, MD 99, s. 62, h. 204 (Evahir-i R 1101/1-9 Şubat 1690).
[173] BOA, MD 100, 86, h. 347 (Evâhir-i Za 1101/26 Ağustos-4 Eylül 1690).

Özi paşalarının göreve gelişlerinde, intisap ilişkileri bağlamında, kimlerin yakını yahut adamı oldukları da belli noktalarda önem arz etmiş görünmektedir. Bosna'daki görevinde önemli başarılara imza atan İskender Paşa'nın Tiryaki Hasan Paşa'nın kethüdası olması, buna bir örnektir. Yine Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın kardeşi ve Erzurumlu Hüseyin Paşa'nın damadı olan Abaza Mehmed Paşa da devlet kademelerinde önemli noktalarda olan kimselerin yakını olarak karşımıza çıkmaktadır. İki kez Anadolu'da karışıklıklara sebep olan ve Lehistan topraklarına yaptığı akınlarda bir varlık gösteremeyen Abaza Mehmed Paşa'nın, Sultan IV. Murad'ın gazabını ancak Kamaniçe'deki başarısız akınından sonra üzerine çekmesi, bu ilişkilerinin ona yardımcı olmuş olabileceği fikrini akla getirmektedir. Yine Özi Eyaleti'nin Siyavuş Paşa'dan sonra damadı Sarı Kenan Paşa'ya tevcih edilmiş olması, akrabalık ilişkilerinin devlet kademelerinde ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Sarı Kenan Paşa'nın eski görevi olan kaptan-ı deryalık görevine atanan Kaçak Mustafa Paşa'nın rüşvetle Mısır valiliğini elde etmesi, göreve başlayamadan yeniden kaptan-ı derya olmasına sebep olmuştur. Bu durum, devlet kademelerinde rüşvetin zaman zaman akrabalık bağlarından daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yine Gürcü Osman Paşa'nın, valiliği "borç para ile satın alması"ndan sonra "layık değildir" denilerek görevden el çektirilmesi, bir başka rüşvetli tayinin söz konusu olduğu fikrini akla getirmektedir. Çünkü Gürcü Osman Paşa da daha göreve başlayamadan Özi paşalığı görevinden azledilmiş ve Rumeli'ye nakledilmiştir. Bununla birlikte, görevden alınmak konusunda görevini kötüye kullanmanın hâlâ önemli bir gerekçe olduğunu, bölge halkına zulmettiği ve haksız yere para topladığı gerekçesiyle vezirliği de alınan İbşir Hasan Paşa'nın örneğinde görmek mümkündür. H. Zilkade 1108'de (Mayıs-Haziran 1697) tenzil-i rütbeye uğrayan Hasan Paşa, Kerş tarafında olan Ali Paşa'nın yanına gönderilmiş, halktan zorla topladığı paralar ise "mîrîye zabt" olunmuştur[174]. Özi paşalarının sonraki görev yerleri incelendiğinde, -bazı istisnalar dışında- genellikle Anadolu veya daha uzaktaki doğu ve güney eyaletlerine atandıkları yahut surre emini olarak görevlendirildikleri görülmektedir.

[174] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiat*, (haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 612. Hasan Paşa'nın eşyasının satışından elde edilen gelirden bir kısmının Özi Kalesi'nde muhafaza görevinde olan dergâh-ı âli yeniçerilerinin Lezez 1108 ve Masar 1109 mevaciblerine kullanılması minvalinde gönderilen 12 Z 1108/2 Haziran 1697 tarihli emir için bkz. BOA, İE.DH., 16/1480-1.

Özi paşalarının gelirleri incelendiğinde, genellikle Niğbolu ve Silistre sancaklarının gelirlerinin *arpalık* olarak verildiği görülmektedir. Sultan İbrahim dönemine ait bir emirden, Özi beylerbeyilerine her üç ayda bir verilen ve "âdet-i kadime" olarak adlandırılan bir "bedel" olduğu anlaşılmaktadır. Belgeye göre bu miktar, bu kez Tolçi (Tulça) zabiti tarafından karşılanacak olup, söz konusu para, dönemin Özi beylerbeyi Civankapıcıbaşı/Semîn Mehmed Paşa'nın Haydar adlı adamına verilmelidir[175]. Yine Sultan IV. Mehmed döneminde Özi beylerbeyi olan Hüseyin Paşa'nın üç yıllık (H. 1087-1088-1089) sâliyanesi olan 300.000 akçe ise, Kili mukataası emini İbrahim Ağa tahvilinden verilecektir[176].

1630'lara kadar olan dönemde Özi'de görevde olan paşalar, bu arpalıkları herhangi bir şart koşulmaksızın alabiliyorken, Aşık Mehmed Paşa'nın beş yüz adamı ile Akkirman'da muhafaza bulunması şartıyla göreve getirilmesi ve Akkirman ve Kili ile Çöplüce'nin de kendisine arpalık olarak verilmesi ilginçtir. Bu durum, muhtemelen bölgenin Kazak saldırılarından dolayı iyice güvenliksiz bir yer olmasıyla ilgili olmalıdır.

Tablo 1: XVII. Yüzyılda Özi Paşaları[177]

Adı	Eski Görevi ve geçmişi	Atanma tarihi	Sonraki Görevi	Notlar	Kaynak
Ali Paşa		H. 1 R 1013 (27 Ağustos 1604 (F.G.) H. 28 L 1013/19 Mart 1605 (F.G.) H. 12 Za 1013/1 Nisan 1605 (F.G.)		Kalenin tamir ve termimi ile de görevlidir.	BOA, D.BKL.d. 32173, s. 98.; BOA, MD 75, 90/154, 229/254.
Mimar (Dalgıç) Ahmed Paşa (MM)		1608 yılı ortaları (F.G.)		Silistre beylerbeyi olarak ifade edilmektedir.	İ. H. Danişmend, *İzahlı*, c. III, s. 250.
Mustafa Paşa (MM)	Silahdar Ağasıdır.	H. 8 N 1021/2 Kasım 1612 (T)		Mirimiran-ı Silistre olarak kaydedilmiş.	BOA, A.RSK.d. 1484, s. 30.
Yahya	Ma'zûl	H. 28 C 1022/15		Kazak	A.RSK.d.

[175] BOA, AE.SİBR. 4/459.
[176] BOA, AE.SMMD.IV. 64/7576.
[177] Tablonun oluşturulmasında Orhan Kılıç'ın "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre" adlı makalesinden yararlanılmıştır. Tabloda yer alan kısaltmalar: (F. G.): Verilen tarihte fiilen görevde, (MM): Mir-i Miran, (V): Vezir, (T): Belirtilen tarihte tevcih edilmiş, (İ): İbka.

Paşa (MM) 1. kez	Karaman beylerbeyidir.	Ağustos 1613 (T) H. 8 Z 1022/19 Ocak 1614 (F.G.) H. Evâsıt-ı Ra 1023/21-30 Nisan 1614 (F.G.)		eşkıyasının püskürtülmesinde ihmali olması sebebiyle görevden alınmıştır.	1484, s. 68.; MD 80, 48/127.; D. BKL.d. 32173, s. 83.
Şakşâkî İbrahim Paşa (MM) 1. kez	Eğri beylerbeyidir.	H. 1 Ş 1023/6 Eylül 1614 (T)		Yahya Paşa yeniden Özi beylerbeyliğine atanınca, kendisi de Eğri beylerbeyliğine geri dönmüştür.	A.RSK.d. 1484, s. 86.
Yahya Paşa (MM) 2. kez	Sâbık Özi beylerbeyidir.	H. 14 Ş 1023/19 Eylül 1614 (T)		Kazaklarla olan muharebede yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak Özi Eyaleti tekrar kendisine verilmiştir.	A.RSK.d. 1484, s. 106.
Şakşâkî İbrahim Paşa (MM) 2. kez	Eğri beylerbeyidir.	H. 18 N 1023/22 Ekim 1614 (T)		Bir müddet mazul kaldıktan sonra arpalık olarak Niğbolu sancağı tevcih edilmiştir.	A. RSK.d. 1484, s.110.
Macar Oğlu Ali Paşa (MM)	Eğri beylerbeyidir.	H. 15 Ş 1025/28 Ağustos 1616 (T)		7 Eylül 1616 Arpalık olarak Niğbolu sancağı verilmiştir.	BOA, A.RSK.d. 1486, s. 1.
Şakşâkî İbrahim Paşa (MM) 3. kez	Mazul Özi beylerbeyidir.	H. 25 Ş 1025/7 Eylül 1616 (T) H. 20 Ş 1026/23 Ağustos 1617 (F.G.)		H. 13 Za 1025/22 Kasım 1616'da arpalık olarak Niğbolu sancağı da verilmiştir. H. 1 M 1027/29 Aralık 1617 Niğbolu Sancağı arpalık olarak verilmiştir.	A. RSK d. 1486, s. 1, 5.; A. RSK d. 1486, s. 5.; BOA, A. NŞT d. 1261, s. 5.; BOA, MD 941/1, 31/65.; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 60.
Hüseyin Paşa 1. kez		H. 20 R 1026/27 Nisan 1617 (F.G.) H. 20 Ra 1027/17 Mart 1618 (F.G.)			BOA, MAD.d. 2203, s. 28.; BOA, MD 82/1, 38/90.
Mehmed		H. 11 R 1027/7		Özi beylerbeyi	BOA, MD 82,

Paşa (MM)		Nisan 1618 (F.G.)		olup ber vech-i arpalık Silistre sancağına da mutasarrıftır.	143/298.
İskender Paşa (V) 1. kez İskender Paşa (V) 2. kez	Eski Özi valilerindendir.	1617-1618 (F.G.) H. 5 M 1028/23 Aralık 1618 (F. G.) H. L-Za 1029/Eylül 1620 (T)		Tiryaki Hasan Paşa'nın kethüdâsıdır. 1616 yılında ikinci kez atandığı Bosna valiliği sırasında eşkıyanın kökünü kurutmuş sonra harbe memur olmuştur. Başarısına mükâfaten vezaret almıştır. Boğdan serdarlığı ile Silistre valiliği verilmiştir.	İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* c. III/1, s. 129.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2011, s. 175.; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî (Sicil)*, c. III, s. 809[178].; BOA, MD 82/1, 312/676.; *Naîmâ Tarihi*, c. II, s. 418.; *Naîmâ Tarihi*, c. II, s. 451.; İ. H. Danişmend, *İzahlı*, c. III, s. 278.
Hüseyin Paşa[179] (MM) 2. kez	Rumili beylerbeyisidir.	H. 2 Ra 1030/25 Ocak 1621 (T)			BOA, KK.d. 257, s. 23.
Kantemir/ Kantemur Paşa (MM)	Nogay (Tatar) beylerindendir. Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Karahisar-ı Şarki beyliğinden sonra Özi beylerbeyi	H. 21 L 1030/8 Eylül 1621 (T) H. 5 R 1041/31 Ekim 1631 (F. G.)		H. 26 Za 1036/ 8 Ağustos 1627'da aile efradıyla birlikte Özi'den İstanbul'a yola çıkmış ve kendisine vezir Hasan Paşa'nın kapıcıbaşısı nezaret etmiştir.	Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi (Mufassal)*, c. IV, TTK, Ankara 1960, s. 1810.; BOA, MD 83,

[178] *Sicil-i Osmânî*'de yer alan "1028 (1618)'de uşağı gadriyle şehid" olduğu bilgisi, yanlıştır. İskender Paşa'nın 1620'deki Çeçora Savaşı'nda komutada olduğu bilinmektedir.

[179] *Ermeni-Kıpçak Kroniği*'ne göre, Kazaklar, 15 Ağustos 1621'de Hotin'deki kampa ulaşmadan önce, bir hafta boyunca gerçekleşen bu çatışmalarda, Silistre-Özi Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya bağlı birliklerle "*karşılaşmışlar ve alnına bir kurşun sıkmak sûretiyle*" onu öldürmüşlerdir. Edmund Schütz, *An Armeno-Kipchak, Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1968, s. 53.

	olmuştur.			H. 1 R 1044/24 Eylül 1634 tarihinde arpalık olarak Mora Sancağı'nın altıya bölünmüş salyaneli kısmından birisi Kantemir Paşa'ya verilmiştir. Mehmed ve Şahin Giraylar'ın isyanı sırasında ihtiyaten Gümülcine Sancağı'na tayin edilmiştir.	7/12.; KK.d. 266, s. 11.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 176.; BOA, MD 941/7, 22/50.
Debbağ Mehmed Paşa (MM)	Beylerdendir. Serhaddi iyi bildiği için Bosna beylerbeyi olmuştur.	H. 1035/1625-1626 (T) 23 Temmuz 1627-29 Eylül 1627'den önce (F.G.)		H. 1 N 1037/5 Mayıs 1628 tarihinde arpalık olarak Niğbolu sancağını uhdesine almış ve H.1038/ 1628-1629 Kefe beylerbeyi olmuştur.	BOA, MD 83, 2/4, 3/5, 35/64, 48/91.; M. Süreyya, *Sicil*, c. IV, s. 1048.
İbrahim Paşa (MM)		H. 1 N 1037/5 Mayıs 1628 H. 3 Za 1037/5 Temmuz 1628 H. 2 Z 1037/3 Ağustos 1628 (F.G.)		Silistre Sancağı arpalık olarak uhdesindedir. Özi beylerbeyi iken Surre eminliği görevine tayin olunmuştur. H. 5 Ş 1040/9 Mart 1631'de fiilen bu görevdedir.	BOA, MD 85, 204/189.; MD 83, 35/64, 44/81, 67/105, 72/116.
Hüseyin Paşa (MM)		H. N-L 1037/Haziran 1628 (T)			*Fezleke*, (Aycibin), s. 783.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 176.
Murtaza Paşa (V)	Enderun'dan yetişmedir. Aynı zamanda Özi muhafızı Budin valisidir.	H. C 1039/Ocak-Şubat 1630 H. 3 C 1040/7 Ocak 1631 (F.G.)	H. 1041/1631-1632 Diyarbekir valisi		M. Süreyya, *Sicil*, c. IV, s. 1118.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.

		H. 19 C 1040/23 Ocak 1631 (F.G.) H. 19 B 1040/21 Şubat 1631			III/2, s. 178.; *Naîmâ Tarihi*, c. III, s. 674.; MD 85, 45/103 (585), 52/118 (567), 65/158 (532).
Abaza Mehmed Paşa (V)	Gürcü Mehmed Paşa'nın kardeşi, Erzurumlu Hüseyin Paşa'nın damadıdır. Bosna Eyaleti'nden mazuldur. Bosna beylerbeyliğinden sonra Vidin sancakbeyliğinde bulunmuştur. Özi ile birlikte vezirlik verilmiş ve padişah musahibi olmuştur.	H. 1042 /1632 (T)		24 Ağustos 1634'te vefat etmiştir. Silistre ve Niğbolu sancakları da arpalık suretiyle uhdesindedir.	KK.d. 266, s. 44.; BOA, C. DH. 122/6095, s. 16-17.; *Naîmâ Tarihi*, c. III, s. 777.; M. Süreyya, *Sicil*, c. IV, s. 1039.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 153, 178.
Halil Paşa (MM)	Mısır'dan mazuldür.	H. 1043/Temmuz 1633-Haziran 1634 (T)			BOA, KK.d. 266, s. 44.
Aşık(?) Mehmed Paşa (MM)	Mazûl Trabzon beylerbeyidir.	H. 1 R 1044/24 Eylül 1634 (T)		Vezir Murtaza Paşa'nın arzı gereğince, 500 adamı ile Akkermân'da muhafazada olmak şartıyla, Akkermân ve Kili sancakları da arpalık olmak üzre Çöplüce[180] hasları ile birlikte verilmiştir.	BOA, KK.d. 266, s. 44.
Ali Paşa (MM)	Mazûl Rumili beylerbeyi olup Arslan Paşa'nın oğludur.	H. 1 B 1044/21 Aralık 1634 (T)			BOA, KK.d. 266, s. 44.
Koca Kenan	1634'te (H. 1044) Kubbe	H. 1045/1635 Silistre valisi	1636'da Erzurum		İ. H. Danişmend,

[180] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 60.

Paşa (V)	veziri ve İstanbul muhafızıdır.	(F.G.)	valisi		*İzahlı*, c. III, s. 526.; M. Süreyya, *Sicil*, c. III, s. 885.
Tabanıyassı Mehmed Paşa (V)	Sâbık vezir-i azamdır.	H. Za-Z 1045/Mayıs 1636 (T)		Şubat 1636'da Revan'ın İran şahı tarafından alınmasını engelleyemediği için vezir-i azamlıktan azl edilmiş, bir iki ay Sırça Saray'da hapsedildikten sonra affedilerek Özi valiliğine atanmıştır.	*Fezleke*, (Aycibin), s. 873.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 385.
Hüseyin Paşa[181] (V)		H. 29 L 1047/16 Mart 1638 (F.G.)			BOA, MD 88, 5/331.
İbşir[182] Mustafa Paşa (MM)	Mâzul Budun beylerbeyisi	H. 5 Za 1049/27 Şubat 1640 (T)		Silistre ve Niğbolu sancakları ilhakıyla	BOA, KK.d. 266, s. 44.
Civan kapıcıbaşı/ Semîn Mehmed Paşa (V)	1637'den itibaren 3 yıl Mısır valiliği yapmış sonra İstanbul'a gelmiş Darphane nazırı olmuştur. 1642 Azak seferine serdar tayin olunmuş ve Özi Eyaleti tevcih edilmiştir.	H. 25 Za 1050/14 Şubat 1641 (T) H. 3 Za 1051/3 Şubat 1642 (üzerinde)	1643 yılında Şam valiliğine atanmıştır.		BOA, KK.d. 266, s. 44.; BOA, A.RSK.d. 1512, s. 41.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 391.; *Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 1064.

[181] Mühimme kaydına göre, Özi, Hüseyin Paşa'nın tasarrufundadır. Naîmâ Tarihi'ndeki kayda nazaran ise, Hüseyin Paşa Özi muhafazasındadır. Bu bilgiler ışığında, bir serhad bölgesi olması hasebiyle Özi paşaları buraya aynı zamanda muhafız paşalar olarak atanmış olduğu düşünülebilir. Bu uygulama, muhtemelen bir sınır bölgesi olan Özi'ye muhtemel saldırılar karşısında alınan kararların tek elden ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. *Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 951.

[182] Özi paşalarının hem muhafız hem mutasarrıf konusuna bir başka örnek, İbşir Mustafa Paşa örneğidir. Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın *Lâyiha*'sında, Sultan İbrahim'e bir hatt-ı hümayunun nasıl yazılacağına dair verilen örnekte, Özi beylerbeyi İbşir Mustafa Paşa'ya hitaben yazılmış olan hatt, "*Sen ki Özi muhafazasında olan İbşir Mustafa Paşa'sın*" hitabı ile başlamaktadır. Söz konusu hatt-ı hümâyun bir örnek olmakla birlikte, tamamıyle farazî bir örnek olamayacağı ortadadır. Anlaşılan o ki, en azından Özi gibi bir sınır bölgesi özelinde, bir beylerbeyinin aynı zamanda bir muhafız olduğunu düşünmek mümkündür. Bu uygulamanın bölgenin dış saldırılara tamamen açık ve sürekli tehlike altında olmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Unat, "Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyihası", s. 453.; Yazma, v. 7b.

Mostarî Mustafa Paşa (V) 1. kez	Asitane-i Saadet'de bilfiil tuğra-yı şerifde hizmetde iken vezaretle Özi valisi olmuştur.	H. 24 R 1053/12 Temmuz 1643 (T)		Silistre ve Niğbolu sancakları ilhakıyla	BOA, A.RSK.d. 1512, s. 41.; *Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 970.
Yusuf Paşa (V) 1. kez[183]		H. 28 Ra 1054/4 Haziran 1644 (T)		Silistre ve Niğbolu sancakları ilhakıyla Silistre Eyaleti diye kaydedilmiştir.	BOA, A.RSK.d. 1512, s. 41.; KK.d. 258, s. 29.; *Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 999.
Ahmed Paşa (V)	Sâbıka Erzurum eyaletine mutasarrıf	H. 13 N 1054/13 Kasım 1644 (T)		Tekrar haslarıyla mutasarrıf olmak üzre berat-ı şerif verilmiştir.	A.RSK.d. 1512, s. 41.
Mostarî Mustafa Paşa (V) 2. kez	Eski Özi valilerindendir.	H. 24 N 1054/24 Kasım 1644 (T)		Haslarıyla mutasarrıf olmak üzre	A.RSK.d. 1512, s. 41.
Siyavuş Paşa[184] (V) 1. kez	Erzurum valisi	H. 13 C 1055/6 Ağustos 1645 (T)		Silistre sancağı ile birlikte verilmiştir. Kısa bir süre sonra Anadolu valisi olmuştur.	A.RSK.d. 1512, s. 41.; *Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 1061.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 401.
Musa Paşa (V)		H. 22 L 1055/11 Aralık 1645 (T)			A.RSK.d. 1512, s. 41.; BOA, A.RSK.d. 1516, s. 32.; BOA, A.RSK.d. 1517, s. 53[185].
Yusuf Paşa (V) 2. kez		H. 26 L 1055/15 Aralık 1645 (T)			A.RSK.d. 1517, s. 54.
Budak Paşa (MM)		H. 28 L 1055/17 Aralık 1645			A.RSK.d. 1512, s. 41.
Siyavuş Paşa (V) 2. kez	Eski Özi valisi	H. 1 Za 1055/19 Aralık 1645 (T)	Özi'den sonra Diyarbekir valisi	H. 1056 (1646)'da Özi Eyaleti'ne ilave olarak arpalık	A.RSK d. 1512, s. 41.; Uzunçarşılı, *Osmanlı*

[183] Yusuf Paşa, 11-20 Kasım 1644'te kendi iradesiyle Özi beylerbeyliğini bırakıp İstanbul'a gelmiş, bu sebeple iki gün hapsedilmiştir. Daha sonra affedilen Yusuf Paşa'nın vezareti üzerinde bırakılmıştır. *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1024.

[184] Siyâvuş Paşa, sadrazamlık görevinde de bulunmuş, 1 B 1066/13 Ağustos 1656'da vefat etmiştir. *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1663.

[185] İkindi divanı defteridir.

			olmuştur.	sûretiyle Maraş Eyaleti de kendisine verilmiştir.	*Tarihi*, c. III/2, s. 401.
Koca Yusuf Paşa (V)	Sadaret Kaymakamı olan Koca Yusuf Paşa'ya verildi.	H. 1055-1056/1646		Siyavuş Paşa'dan sonra Özi/Silistre eyaleti damadı Sarı Kenan Paşa'ya verilmiştir. Onun yerine Kaptan olan Kaçak Mustafa Paşa 400 kese vererek Mısır valiliğini alınca Sarı Kenan Paşa Silistre'de göreve başlayamadan yine Kaptan olmuştur. Gürcü Osman Paşa denilen birisi borç para ile Silistre mansıbını elde etmiş ancak o da yerine oturmadan "lâyık değildir" denilerek Rumeli eyaletine nakl olunmuştur.	*Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1671.
Derviş Mehmed Paşa (V)	Bosna Eyaleti verilmiştir. (*Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 1918.)	H. 22 C 1056/5 Ağustos 1646 (T) H. Evâhir-i N 1056/31 Ekim-9 Kasım 1646 (F.G.) H. 11 Ş 1060/9 Ağustos 1650 (İ)		Eyalet-i Silistre diye yazılmıştır. Eyalet-i Özi diye yazılmıştır. Özi/Silistre'den mazul olduktan sonra Anadolu Eyaleti verilmiştir.	A.RSK.d. 1517, s. 105.; BOA, A.RSK.d. 1522, s. 6.; MD 90, 110/343. *Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 1101.
Siyavuş Paşa (V) 3. kez		H. S 1058/26 Şubat-25 Mart 1648 (F.G.) H. 4 N 1061/21 Ağustos 1651'den önce (F.G.)		Bu tarihte sadaret kaymakamı olmuştur.	*Naîmâ Tarihi*, c. IV, s. 1140.; İ. H. Danişmend, *İzahlı*, c. III, s. 421.

Melek Ahmed Paşa[186] (V)		H. 19 N 1061/5 Eylül 1651'den sonra (T) H. 22 Za 1061/6 Kasım 1651 (İ) H. 21 B 1062/28 Haziran 1652 (İ)		Sadaretten azlinden sonra Özi'ye tayin edilmiş, ancak yolda iken Malkara'da ikâmete mecbur tutulmuştur.	A.RSK.d. 1522, s. 172.; BOA, A.RSK.d. 1524, s. 80.; A. RSK.d. 1526, s. 8.; *Naîmâ Tarihi*, c. V, s. 1354.
Siyavuş Paşa (V) 4. kez	Eski Özi valilerindendir. Bir müddet sadrazam olarak görev yapmış sonra Rumeli valisi olmuştur.	H. 30 M 1063/31 Aralık 1652[187] (T) H. 25 R 1063/25 Mart 1653 (F.G.)			*Naîmâ Tarihi*, c. V, s. 1432.; BOA, İE. ML. 23/2244.
Kenan Paşa (V)		H. 9 B 1066/3 Mayıs 1656'den önce		Bu tarihte Kapudanlık tevcih edilmiştir.	BOA, A.RSK.d. 1529, s. 237.; *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 76.
Gürcü Osman Paşa[188] (MM)	Sâbık Adana beylerbeyidir.	H. 10 B 1066/4 Mayıs 1656 (T)			A..RSK.d. 1529, s. 237.; *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1671.
Koca Yusuf Paşa (V) 2. kez		H. 27 B 1066/21 Mayıs 1656	Göreve getirilmişse de yaşlılığından ötürü görevden affını rica etmiş ve kabul edilmiştir.		*Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 78.
Seydi	Sivas	H. 6 Ş 1066/30			A.RSK.d.

[186] Melek Ahmed Paşa, 4 N 1061/21 Ağustos 1651'de çıkan Esnaf Ayaklanması sırasında sadarette olup, bu isyan sonucunda görevden azledilmiş ve yerine Siyâvuş Paşa tayin edilmiştir. Ahmed Paşa'nın söz konusu tarihte görevden alındığını göz önünde bulundurduğumuzda, bu tarihte yahut birkaç gün sonra Özi Eyâleti'ne tayin edildiğini tahmin edebiliriz. Bu çıkarımı, Ruus Defterlerindeki "ibka" kayıtlar üzerinden de yapabilmek mümkündür. Esnaf ayaklanması ve Ahmed Paşa'nın görevden azli süreci ile ilgili olarak bkz. *Naîmâ Tarihi*, c. V, s. 1319-1324.; Fikret Sarıcaoğlu, "Melek Ahmed Paşa", *DİA*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul 2004, s. 42-44.

[187] Naîmâ'nın ifadesindeki "kezâlik" kelimesi, aynı gün dağıtılmış olan ulûfelerle birlikte aralarında Siyavuş Paşa'nınki olmak üzere birtakım tevcihatın yapıldığını ve bunun aynı gün olduğunu göstermektedir.

[188] Naîmâ'ya göre, Gürcü Osman Paşa, bu göreve atanmakla birlikte, "*Küfvi değildir deyu*" Silistre'den Rumeli Eyâleti'ne nakl olunmuştu. Bkz. *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1671.

Ahmed Paşa[189] (MM)	beylerbeyidir.	Mayıs 1656 (T) H. 13 N 1066/5 Temmuz 1656 (İ)			1529, s. 256.; A.RSK.d. 1529, s. 270.; *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1673.
Haydar Ağa-zâde Mehmed Paşa[190] (V)	Sâbık sadaret kaymakamıdır. [191]	H. 25 N 1066/17 Temmuz 1656 (T)			A.RSK.d. 1529, s. 277.
Melek Ahmed Paşa (V) 2. kez	Sâbık vezir-i azamdır.	H. 1 Z 1066/20 Eylül 1656 (İ) Za 1067/31 Ağ.-9 Eyl. 1657 (F. G.)			A.RSK.d. 1529, s. 320.; BOA, MD 92, 35/4.
Fazlı Paşa[192]		H. 18 S 1068/25 Kasım 1657 (F. G.)		Silistre ve Niğbolu sancakları verilerek Eflak ve Boğdan voyvodalarını cezalandırmak üzere görevlendirilmiştir.	*Vecîhî* ve *Îsâzâde*'den naklen, *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1770.
Kadri Paşa	Sâbık kapıcılar kethüdâsıdır.	H. 16 B 1068/19 Nisan 1658 (T)			*Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1776.
Can Arslan Paşa (MM)		H. 1070/1659 (F.G.) H. 26 S 1070/12 Kasım 1659'da (F.G.)			Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 98.; Danişmend, *İzahlı*, c. II, s. 427.

[189] Abdi Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Özi Beylerbeyliği görevine Yusuf Paşa tayin edilmiş olmakla birlikte, yaşlılığına binaen görevden affını rica etmiş, bunun üzerine yerine Seydi Ahmed Paşa tayin edilmiştir. Abdi Paşa belirtmese de, bu dönemde Seydi Ahmed Paşa'nın merkeze baş kaldırdığını ve merkezden uzak tutulmaya çalışıldığını biliyoruz. Özi gibi bir sınır eyaleti hem isyanını bastırmak hem de onu merkezden uzak tutmak için biçilmiş kaftandı. Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 78.

[190] Naîmâ Tarihi'nde, Mehmed Paşa'nın, Yeniçeri Ocağı'ndan kethüda ve daha sonra büyük mirahur olduğu, vezaretle Mısır ve Bağdad'a atandığı, daha sonra kaptan-ı derya ve Rumeli beylerbeyliği görevlerine getirildiği, nikris hastalığı sebebiyle İstanbul'da otururken Şeyhülislâm Hocazade Mesud Efendi'nin etkisiyle kaymakamlık görevine getirildiği, Şehzade Süleyman'ın tahta geçirilmesinde Mesud Efendi'ye yardım ettiği gerekçesiyle Özi beylerbeyliğine atanıp daha sonra çiftliğinde katledildiği belirtilmektedir. Bkz. *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1714-1715.

[191] Naîmâ'ya göre, 23 B 1066/17 Mayıs 1656 tarihinde sadaret kaymakamlığına getirilmiştir. *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1671.

[192] Vecîhî ve Îsâzâde'den naklen Naîmâ'ya göre, Fazlı Paşa, 18 S 1068/25 Kasım 1657'den sonra Eflak ve Boğdan voyvodalarını cezalandırmak ve yerlerine yenilerini tahta oturtmak üzere Silistre ve Niğbolu sancakları verilerek bölgeye gönderilmiştir. Bkz. *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1770.; Bununla birlikte, Abdi Paşa'nın anlatımından, Fazlı Paşa'nın 25 Kasım 1657'de zaten bu görevde olduğu izlenimi edinilmektedir. Bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 98.

Mustafa Paşa	Küçük Mirâhur-ı Sânîdir.	H. 10 C 1070/22 Şubat 1660			*Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1848.
İsmail Paşa[193] (V)	İhtisab ağalığı, kapıcıbaşılık ve Anadolu müfettişliği görevlerinde bulunmuştur.	H. M 1074/Ağustos 1663 (T)	H. 1075/1664-1665 Erzurum valisi olmuştur.	Bosnalıdır. Sultan I. Ahmed'in kızı ve Sultan İbrahim ile IV. Murad'ın kızkardeşi olan Atike Sultan ile evlenip Damad-ı Şehriyarî olduğu ileri sürülmektedir.	M. Süreyya, *Sicil*, c. III, s. 832.
Leh/Pehlivan Hasan Paşa (MM)	Paşa (MM) Hasodadan yetişmedir. Maraş beylerbeyidir.	H. 1076/1666 (T)		H. 1078'de Özi'de teftiş edilince kaçıp saklanmış ve beylerbeyliği kaldırılmıştır. Sonra affedilmiş, daha sonra vefat etmiştir.	M. Süreyya, *Sicil*, c. II, s. 642.
Koca Halil Paşa (V) 1. kez	Şatır Hüseyin Paşa'nın kardeşidir. Köstendillidir. Kardeşine kethüda olmuştur. Özi Beylerbeyliği görevi, Girit'ten dönüşte verilmiştir.	H. 1080/ 1669-1670 (T) H. 8 M 1081/28 Mayıs 1670 (F.G.)	H. B 1080/ Aralık 1669'da Kamaniçe muhafızı olmuştur.		M. Süreyya, *Sicil*, c. II, s. 585.; BOA, İE.ML. 24/2319.
Filibeli Mehmed Paşa	Özi muhafızıdır.	H. 22 S 1082/30 Haziran 1671 (F.G.) H. 29 S 1082/7 Temmuz 1671 (İ) H. 4 Ra 1082/11 Temmuz 1671 (F.G.)		H. 29 S 1082'de yeniden göreve tayin edilmiştir.	BOA, AE.SMMD.IV. 48/5518.; BOA, İE.TCT. 3/307.
Koca Halil Paşa (V) 2. kez	Eski Özi valilerinden olup Kamaniçe muhafızıdır.	H. Ra 1082/ Temmuz 1671'den sonra (T)	H. 29 C 1083/22 Ekim 1672'de	H. 1092/ 1681'de emekli olmuştur.	BOA, AE.SMMD.IV. 48/5518.; M. Süreyya,

[193] Naîmâ, İsmail Paşa'nın ihtisab ağalığı yaptığı döneme atıfta bulunarak şu anekdotu kaydetmiştir: "*Etrak'ten biri, dağ başında iken bir kekliğe rast gelip 'Öt gidinin kekliği öt! İsmail Paşa gibi arkan var, bizde tüfeng komadı', demiş. Merkum Osman Paşa-zâde nakl eder ki, vezir-i müşârun-ileyh aslında İstanbul'da ihtisab ağası idi. Sûkîleri zabt ve narhı icra hususunda hayli hüner izharı ile şöhret bulduğuna bina'en dergâh-ı âli kapıcıbaşıları zümresine mülhak olmuş idi*." *Naîmâ Tarihi*, c. VI, s. 1839.

		H. 1083/1672-1673 (İ) H. 7 Ra 1083/3 Temmuz 1672 (F.G.)	Kamaniçe muhafızlığı görevine getirilmiştir.		*Sicil*, c. II, s. 585.; *Zübde-i Vekâyiât* (A. Özcan), TTK Yay., Ankara 1995, s. 25, 33.
Sarı Hüseyin Paşa (V) 1. kez	Bosnalıdır. Meşhur beylerdendir.	H. C 1084/ Eylül 1673 (F.G.) 1673 Kasım (F.G) H. 11 Ra 1085/15 Haziran 1674 (F. G.) H. 19 Ra 1085/23 Haziran 1674'ten sonra görevden alınmıştır.	Hotin'in muhafazasında başarısız olduğu için görevden alınmıştır.	İkinci vezir Mustafa Paşa'nın ricası üzerine Sadrazam tarafından affedilmiş ve bir süre Yedikule'de hapsedildikten sona çıkarılarak vezareti alınmış ve günlük 200 akçe vazife ile emekliye ayrılmıştır. Daha sonra yeniden vezaret verilerek Anadolu'daki eşkıyanın ortadan kaldırılmasında görevlendirilmiştir.	*Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 367, 381.; İ. H. Danişmend, *İzahlı*, c. III, s. 442.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 426.; *Zübde-i Vekayiât*, s. 47-48; 87.
Sarhoş Ahmed Paşa (MM)	Bosnalıdır. Kara Mehmed Paşa'nın kethüdalığından çıkmadır. Sipah ağasıdır.	H. 1085/1674 (T) H. 19 Ca 1085/21 Ağustos 1674 (F.G.)	Konya beylerbeyidir.		M. Süreyya, *Sicil*, c. I, s. 218.; *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 386.; *Zübde-i Vekayiât*, s. 54.
Hüseyin Paşa (MM)		H. Evâsıt-ı L 1090/15-24 Kasım 1679 (F.G.) H. 1 B 1091/28 Temmuz 1680 (F.G.) H. Evâil-i B 1091/28 Temmuz-6 Ağustos 1680 (F.G.)	28 Temmuz-6 Ağustos 1680 tarihinde Bender muhafazasına memur olmuştur. Ancak Özi beylerbeyliği uhdesinde kalmıştır.		*Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 376.; BOA, MD 97, 11/73, 33/150, 39/181.; BOA, AE.SMMD.IV. 64/7576.
Mustafa Paşa (V)	İstanbul Bostancıbaşılığından gelmedir.	H. 18 S 1092/9 Mart 1681 (F. G.)			BOA, AE. SMMD.IV., 17/1875.

Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa (V) 1. kez	Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğludur. Dördüncü vezir olarak Edirne kaymakamıdır.	H. 1094/ 1683'te Niğbolu Sancağı ile birlikte Özi valisi olmuştur. Aynı zamanda Leh Seferi'ne serdar tayin edilmiştir.	Mart 1684'te merkeze alınarak kubbe veziri olmuştur.	Kamaniçe Eyaleti'ne tayin olunmuştur.	Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/2, s. 431.; Cezar, *Mufassal*, c. IV, s. 2298.; BOA, AE.SMMD.IV. 91/10758.
Mahmud Paşa (V)	İstanbul Kaymakamıdır.	H. 1 M 1095/20 Aralık 1683 (T)			"Silahdar Tarihi", s. 917.; M. Süreyya, *Sicil*, c. VI, s. 1749.
Gümrükçü Hüseyin Paşa (V)	Özi eyaleti kendisine "mükemmel kapısıyla sefer-i hümâyuna varmak şartıyla" verilmiştir. Küçük Hüseyin Paşa'nın kethüdalığından çıkmadır.	H. 23 S 1096/29 Ocak 1685 (T) H. Z 1096/ Kasım 1685	En son Gümrük emini iken Kamaniçe muhafızı ve Ruscuk seraskerliğiyle H. 1100/1688-1689'de Şam valisi olmuştur.		BOA, SMMD.IV. 91/10758.; M. Süreyya, *Sicil*, c. IV, s. 1190.
Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa (V) 2. kez		H. L-Z 1098/Eylül-Ekim 1687 (F.G.)		H. 25 M 1101/8 Kasım 1691'de sadarete getirilmiştir.	Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 473.; *DİA*, c. 38, s. 78.
Kara Mustafa Paşa (V)		H. Evâil-i R 1100/23 Ocak-1 Şubat 1689'dan önce	Özi valisi iken eşkıyalığı sebebiyle idam edilmiştir. Mallarının müsaderesi için bu tarihte Özi valisi Hüseyin Paşa'ya hüküm yazılmıştır.		BOA, MD 98, 136/449.
Dizveren Sarı Hüseyin		H. Evâil-i Ca 1100/21 Şubat-2 Mart 1689	Özi valisi olup Vidin muhafazasın		MD 98, 115/377, 454/b.

Paşa (V) (2. kez)		(F.G.) H. Evâsıt-ı Ca 1100/ 3-12 Mart 1689 (F.G.)	da bulunmaktadır.		
Çerkes Ahmed Paşa (MM)		H. Evâhir-i S 1101/4-12 Aralık 1689 (F.G.) H. Evâsıt-ı Ca 1101/20 Şubat-1 Mart 1690 (F.G.) H. Evâil-i N 1101/8-17 Haziran 1690 (F.G.) H. Evâsıt-ı Za 1101/16-25 Ağustos 1690 (F.G.)			BOA, MD 99, 20/90, 100/318.; BOA, MD 100, 27/83, 86/335.
Mustafa Paşa (MM)		H. Evâhir-i Za 1101/26 Ağustos-4 Eylül 1690 (F.G.)			MD 100, 86/347.
Dizveren Sarı Hüseyin Paşa (V) (3. kez)	Sâbık Bosna valisidir.	H. 1102/1691-1692'de Silistre valisi olmuştur. 30 Nisan-9 Mayıs 1691-14 Ekim 1691 (F.G.)	H. 1103/1692-1693 'te vezirlikle İstanbul Kaymakamı Özi valisi olup Varad taraflarına memurdur. Özi valisi olup Temeşvar tarafına baş ve buğ tayin olunmuştur.		M. Süreyya, *Sicil*, c. 3, s. 782.; BOA, MD 101, h. 181, 287, 354.
Mahmud Paşa (V)	Gaşlıdır. Mahmudoğlu damadıdır. Beylerden olup H. 1100/1688-1689'da Hersek sancağına mutasarrıftır.	H. 1103/1691-1692 Silistre ve Özi valisi olmuştur.		H. 1104/1692-1693'te vefat etmiştir.	M. Süreyya, *Sicil*, c. 2, s. 923.
Yusuf Paşa		H. 16 Ra 1105/15 Kasım 1693 (F.G.)			BOA, AE.SAMD.II. 1/74.
İsmail Paşa	Pulad Mehmed	H. 1105/1693-		Sonra vefat	M. Süreyya,

(MM)	Paşa'nın oğludur. Hazine-yi Hümayûn'dan yetişmiştir.	1694 (T)		etmiştir.	*Sicil*, c. 3, s. 828.
Tırnakçı İbrahim Paşa (V)	Eski Adana valisidir.	H. 7 Ra 1107/16 Ekim 1695 (T)	Karaman beylerbeyliği		BOA, İE. TCT, 7/773.; *Zübde-i Vekâyiat*, s. 600.
Hüseyin Paşa		H. 29 L 1107/1 Haziran 1696 (F.G.)			BOA, AE.SMST.II. 38/3776.
İbşir Hasan Paşa (V)	Enderun'dan yetişip peşkir ağası olmuş, Muğla ve Menteşe sancaklarına mutasarrıf olmuştur.	H. Ra 1108/Eylül-Ekim 1696		H. Za 1108/Mayıs-Haziran 1697'de bölge halkına zulmettiği gerekçesiyle vezirliği kaldırılarak malı müsadere edilmiştir. H. 1109'da vezirliği geri verilmiş ve Aksaray, Arapgir ve Çorum sancaklarıyla Anadolu müfettişi olmuştur.	*Zübde-i Vekâyiat*, s. 600, 612.; M. Süreyya, *Sicil*, c. 3, s. 790.
Hazinedar İbrahim Paşa (V)	Çakırcıbaşı Hasan Paşa'nın hazinedarıdır. Daha sonra mirliva olmuştur.	H. 1108/1696-1697'de Silistre valisi		H. C 1112/Kasım-Aralık 1700'de Selanik Sancağı'na mutasarrıf olmuştur.	M. Süreyya, *Sicil*, c. 3, s. 782.
Keçi Mehmed Paşa (V)	Beylerdendir.	H. 1107/1697		H. 1118/1706-1707'de Tunus valisi olmuştur.	M. Süreyya, *Sicil*, c. 4, s. 1060.
Çetrefilzâde Hacı Yusuf Paşa (MM-V)	Hüseyin Paşa'nın oğludur. Ümeradandır. Niğbolu beyidir.	H. 11 L 1110/12 Nisan 1699 (F.G.) H. 5 R 1113/9 Eylül 1701 (F.G.) H. 1 Ş 1113/1 Ocak 1702 (İ)		12 Nisan 1699'da Özi valisi vezir Yusuf Paşa'nın imdad-ı seferiyyesi ile medar-ı mesarifatının Babadağı cizyesi malından	BOA, AE. SMST. II. 62/6444.; A. RSK.d. 1560, s. 41.; BOA, A. RSK.d. 1551, s. 10.; AE. SMST. II. 101/10906.;

		2 Ekim 1710 (F.G.)		ödenmesi. Cizye-i gebran geliri ise 400.000 akçedir.	BOA, A. RSK.d. 1564, s. 13, 46-48.; M. Süreyya, *Sicil*, c. 5, s. 1697.

3. BÖLÜM
XVII. YÜZYILDA ÖZİ KALESİ

Bu bölümde, kaleler ve Osmanlı kaleleri ile Özi Kalesi'nin XVII. yüzyıldaki durumu, kalenin uğradığı saldırılar, bunlara karşı alınan askerî tedbirler ve kalede meydana gelen tamir faaliyetleri çerçevesinde ele alınacak, daha sonra kalede görev yapan askerler ve bu askerlerin tahsisatı konusu ele alınacaktır.

3.1 KALE VE OSMANLI KALESİ

Kaleler, genelde savunma ve korunma amaçlı inşa edilmiş, bu yüzden yapımı için yol kavşağı, geçit yeri, köprü başı yahut bir nehrin denize açılan ağzı gibi yerler tercih edilmiştir. Kalelerin yapılacağı yer seçilirken kolay ve az bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde kale içindekilerin dışarı çıkabilmesi, kuşatmanın uzun sürmesi durumunda su ihtiyacının karşılanabilmesi, mümkünse bir ya da birkaç doğal engelin bulunması gibi koşullar göz önünde bulundurulmuştur[194].

Kaleler, özellikle Ortaçağ'da ağaç kütüklerinden koruyucu bir çitle çevrili basit tahkimat birimlerinden oluşmuştur. Osmanlı kaynaklarında *palanka* adı verilen bu tahkimatlar, ahşap olmaları ve kuşatmacı birliklerin ateşe vermesinden sonra kısa sürede kül olmaları hasebiyle pek dayanıklı olmamışlardır[195]. Zamanla bunların yerini yüksek duvarlı, su dolu ya da boş hendeği olan, güçlü kapılarla ve kapıların yanındaki güçlü kulelerle tahkim edilmiş kaleler almaya başlamıştır. Söz konusu bu yapılar, yüksek duvarlı olmalarına rağmen tek kat duvarlardan oluşuyordu. Bu nedenle top teknolojisinin gelişmeye başlamasıyla paralel olarak önemlerini yitirmeye başlamışlardır. Top ateşine maruz kalan bu tür kalelerin işlevsiz kalmaya başladığını ilk fark eden ve buna karşı harekete geçenler İtalyanlar olmuşlardır. XV. yüzyılda İtalyan

---

[194] Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, c. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 234.; M. Streck, "Kale", *İA*, c. VI, İstanbul, MEB, 1977, s. 124-25.

[195] Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, (çev. M. Tanju Akad), 1. bs., Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 135.

hümanist ve mimar Leon Battista Alberti, *De re Aedificatoria* adlı eserinde kalelerin yıldız tabya (*trace italienne*) tarzında yapılmasının büyük top güllelerine direnci artıracağını ortaya koymuştur. Ancak onun bu fikrinin dikkate alınıp uygulanması için bu yüzyılın sonlarına dek beklemek gerekecektir[196]. İsmini ortaya çıktığı ülkenin adından alan bu tarz, XVII. yüzyılda, kalelerin top güllelerinin ateş menzilinin dışında kalarak daha az zarara uğramasını sağlamak amacıyla eskisinden çok daha alçak bir planda inşa edilmişlerdir. Fransa Kralı XIV. Louis'nin hizmetinde bulunan Fransız askerî mimarî uzmanı Sébastien le Prestre de Vauban, Alberti'nin fikrini mükemmelleştirmiştir. *Trace italienne* adı verilen tahkimat sistemi, 80 Yıl Savaşları (1567-1648) sırasında Batı Avrupa'da geniş bir uygulama alanı bulacaktır[197]. Söz konusu dönemde Batı'daki ilerleyişleri sırasında Osmanlılar, *trace italienne* öncesi tarzda inşa edilmiş kaleler yanında bu tarzda inşa edilmiş kaleleri top ve topçu birlikleriyle kuşatma yoluna gitmiş ve önemli başarılar elde etmiştir[198]. Bunun en belirgin örneği 1453'te İstanbul'un kuşatılması ve fethidir. Osmanlıların *Trace italienne* sonrası kaleleri de fethetmeyi başarmıştır[199].

Osmanlılar özellikle ilk dönemlerde kaleleri ileri harekât için bir üs olarak düşünmüş ve bu mantıkla kullanmışlardır. Gerekli hallerde ileri harekât gerçekleştirebilmek için ateş hattı olacak bölgenin gerisine yahut hemen yakınına kaleler inşa etmişlerdir. Ayrıca var olan kale yıkıntılarının bulunduğu yere yeniden bir kale inşası ve var olan kalenin yıkıntıları üzerinde adetâ yeniden inşa yolunu seçmişlerdir[200]. Özi'nin durumu ve

---

[196] Geoffrey Parker, *Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, (çev. Tuncay Zorlu), 2. bs., Küre Yayınları, İstanbul 2018, s. 38.; Yıldız tabyanın ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine görsellerle desteklenmiş kronolojik bir çalışma için bkz. John Rigby Hale, "The Early Development of the Bastion", içinde *Europe in the Late Middle Ages*, (ed. John Rigby Hale, John Roger Loxdale Highfield, Beryl Smalley), Faber and Faber, London 1965, s. 466-94.

[197] Bu konuda bkz. Mahinder Kingra, "The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years War, 1567-1648", *The Journal of Military Studies*, vol. 57, no. 3 (1993), s. 431-46.

[198] Osmanlı'da ateşli silahlar ve özellikle topçuluk ile ilgili olarak bkz. Salim Aydüz, "Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar", *TALİD*, c. 2, sy. 4 (2004), s. 265-295.

[199] Bu konuda bkz. Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askerî Gücü (1699-1715)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020.

[200] Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, c. I, Doğu Ltd. Şirket Matbaası, Ankara 1959, s. 5. Bu anlamda, Özi Kalesi de, var olan ama uzunca bir süre kullanılmadığı için artık âtıl duruma düşmüş olan ve yeniden inşa edilen kalelerden biri durumundadır. Bu konudan ileride bahsedilecektir.

aşağıda bahsedileceği üzere uğradığı saldırılar ve geçirdiği tamirler dikkate alındığında, bu ikinci gruba dâhil olduğu görülmektedir[201].

3.2. SALDIRI-TAMİR-MUHAFAZA ÜÇGENİNDE ÖZİ KALESİ

Özi gibi bir sınır şehrinin önce bir sancak ve daha sonra da bir eyalet olarak teşkilatlanmasındaki etkisi ve önemini yansıtması açısından buraya yapılan saldırılardan ve tamirlerden yerli ve yabancı kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıyla bahsetmenin yararlı olacağı kanısındayız. Bu saldırılardan ve tamir faaliyetlerinden bahis, Osmanlı kuzey sınırının doğası hakkında da bir fikir verecektir. Söz konusu saldırı ve tamirlerden bahseder ve XVII. yüzyıldaki durumu ortaya koyarken, bir önceki yüzyıldaki saldırılarla bunlara karşı gerçekleştirilen tamir faaliyetlerinden bahsetmek, bu süreci daha iyi anlamak açısından yararlı olacaktır.

3.2.1. XVII. Yüzyıla Kadar Gerçekleşen Saldırılar ve Alınan Önlemler

Osmanlı Devleti'nin XVI-XVII. yüzyıllarda gider kalemleri arasında en önemlilerinden biri, savunma amaçlı olarak yapılan kale inşası ve tamiri için yapılan ödemelerdir[202]. Özi Kalesi de yukarıda bahsedildiği üzere çok sayıda saldırıya maruz kaldığı için bazı noktalarda neredeyse yeniden inşayı da kapsayan tamirlerden geçmiştir. Özi'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılda geçirdiği tamirlere dair bilgileri, çeşitli arşiv kaynakları ile dönem kronikleri ve seyahatnâmelerden takip edebilmekteyiz. Bununla birlikte, özellikle XVI. yüzyılın ilk yarısındaki saldırılar ve tamirlere dair bilgiler, kale 1538 itibariyle Osmanlı idaresine geçtiği için Osmanlı kaynaklarının dışındaki kaynaklara dayanmaktadır. Aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı arşiv kaynaklarında ve kroniklerde bu konuda önemli bilgiler yer almaktadır.

---

[201] Osmanlı kaleleri üzerine yapılmış çalışmaların toplu bir değerlendirmesi için bkz. Ömer Gezer, "Osmanlı Kaleleri Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 33 (2018), s. 131-150.

[202] Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, s. 77.

Özi Kalesi, daha önce bahsettiğimiz üzere, karşısındaki yarımada üzerine inşa edilmiş olan Kılburun Kalesi ile bölgedeki diğer kaleler olan Bender, Hotin, Kamaniçe ve Akkirman ile birlikte, kuzeyden gelebilecek Kazak saldırıları için önemli bir savunma hattı oluşturmuştur. Kazaklar, Özi Nehri üzerinde Karadeniz'e inmelerine engel teşkil ettiği için bu iki kalenin inşasından rahatsız olmuş, her fırsatta saldırmaktan ve zarar vermekten geri durmamışlardır. Dahası, Özi, sadece Kazakların değil, Leh sınır komutanlarının da saldırılarına maruz kalmıştır. Hatta Leh sınır komutanları, Kazakları Osmanlı topraklarına yaptıkları saldırılarda kullanmışlardır.

Tespit edebildiğimiz en erken tarihli saldırı, 1516'da Lehistan'ın Khmilnyk (Leh: Chmielnik) *Starosta*[203]sı Przecław Lanckoroński tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı kaynaklarında bu ve bundan sonraki saldırılardan XVI. yüzyıl ortalarına kadar olan saldırılar karşısındaki tamirlere ait bilgi tespit edilememiştir. Bunun sebebi tamirlere dair kayıtları görebildiğimiz Mühimme Defterlerinin bu yüzyıla ait en erken tarihlisinin 1550'lere ait olmasının yanında, Özi'nin Osmanlı idaresine 1538'de geçmiş olmasıdır. Lanckoroński'nin bu saldırısında Leh kuvvetleri sınırdaki gönüllü birliklerle beraber Podolya'da konuşlanmış, Özi'nin çevresine saldırmış ve Turla'nın aşağısında büyük koyun sürülerini ele geçirmişlerdir[204].

1528 yılına gelindiğinde, Leh sınır komutanları olan Kanev ve Çerkas *starosta*sı Ostafii Daşkieviç ile Vinnitsa (Leh: Winnica, Tur: Vinnıtsya) ve Bratslaw (Leh: Bracław) starostalarının da başında bulunduğu kuvvetler Özi üzerine saldırıya geçmişlerdir. Kış aylarında gerçekleşen saldırılarda Kazaklar da yer almıştır. Bu saldırı, Kazakların Özi üzerine gerçekleştirdiği ilk saldırı olarak bilinmektedir. Gerçekleşen saldırıda Tatar çobanları sürülerini savunmaya çalışmışsa da 500 at ve 30.000 koyun sınır starostalarının eline geçmiştir. Bu dönemde gitgide güçlenmeye başlayan bir sınır komutanı olan Daşkieviç, aynı zamanda Kırım'daki taht kavgalarına da taraf olmuş, Saadet Giray'a karşı İslâm Giray'ı desteklemiştir. Onun bu hareketi, Kazakların önemli merkezlerinden olan Çerkas'ın 1532'de İslâm Giray kuvvetlerince kuşatılmasına sebep

[203] *Starosta*, Lehistan idarî terminolojisinde, belli bir bölgenin idarecisinin yerine o bölgede düzeni sağlayan kimselere verilen unvan olarak kullanılmaktadır. Zamanla bu görevin alanı, adliye ve polis yetkisi ile kraliyet mülklerinin korunması yetkileriyle genişlemiştir. Stanisław Urbańczyk, *Słownik Staropolski*, c. VIII, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1977-1981, s. 418.

[204] 1523'te Kırım'da taht kavgalarının olduğu sırada bunu fırsat bilen Dashkovych (Daşkieviç) Özi'yi yakmış ve Kırım'a büyük zarar vermiştir. Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 46.

olacaktır[205]. Söz konusu saldırı, Osmanlı Devleti'nin gücünün doruğunda olduğu bir dönem olan Kanuni Sulan Süleyman dönemine rastlamakta olup, Kazakların bu dönemde ne kadar büyük bir tehlike hâline geldiklerini göstermesi açısından önemlidir. Hemen bir yıl sonraki 1529 saldırısında, Jerzy Jazłowiecki ve Pilecki adındaki iki Ukraynalı *magnat* (baron) liderliğinde bir araya gelen birliklerin içinde çok sayıda sınır birliği ile profesyonel olmayan çeşitli kuvvetler bulunuyordu. Bu dönemde İslâm Giray Sultan ile Saadet Giray Han arasında devam eden taht kavgalarından avantaj sağlamak isteyen bu gruplar, Özi Tatarları üzerine bir saldırı düzenlemeyi planlamışlardır. Tatar karargâhına saldıran Podolya savaşçıları, buradan Özi üzerine hareket etmiş ve bölge insanının önemli bir kısmını öldürüp at sürülerini kaçırmışlardır. Durumu haber alan İslâm Giray harekete geçmiş ve bölgeyi talan eden kuvvetleri ile birlikte Jerzy Jazłowiecki'yi tutuklatmıştır[206].

1537-38'deki saldırı ise, Özi'nin Osmanlı hâkimiyetine girişine sebep olan saldırı olup, Özi, bu saldırılar karşısında Sultan Süleyman'ın çıktığı Boğdan Seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ancak bu sefer de Özi üzerine gerçekleşen saldırıları durduramamıştır. Bar starostası Bernard Pretwicz tarafından bu seferden birkaç yıl sonra1541'de gerçekleştirilen saldırı, Özi'ye yapılan saldırılar arasında en kanlı ve Leh tarihlerinde en çok bahsedilenidir. Leh kronik yazarı Joachim Bielski'nin bu saldırı ile ilgili kaleme aldıkları, önemine binaen Türkçeye tercüme edilerek aynen aşağıya alınmıştır:

> "*Bundan çok kısa süre önce, Tatarlar Rus'u istila etmiş, Vinnytsa yakınlarında ve diğer yerlerde büyük zarar meydana getirmişlerdi. Bar Starostası Bernard Pretwicz, biz Lehler arasında en çok hatırlanandır, küçük bir grup Kazak ve Keremise (Finliler) ile onları takip etti. Onları Özi yakınlarına kadar kovaladı, fakat esir alınmış olan insanlar gemilere bindirilmişlerdi bile. Satılmak için Kefe'ye indirileceklerdi. Pretwicz, onların şanssızlığına bakarak ağladı ve: "Elimden gelse sizi kurtarırdım ve ne kadar mutlu olurdum." dedi. Ancak onların intikamını Tatar çocuk ve kadınlarını keserek ya da suya kaçanları boğarak görkemli bir şekilde aldı.*

[205] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625,* c. 7, s. 72-3.
[206] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625,* c. 7, s. 46-7.

> *Keremiseler, suya kaçanları ördek gibi avlıyordu. Ganimetle birlikte eve döndü ve sonraki yıl aynısını yaptı*"[207].

Kazakların 1542'de gerçekleştirdiği saldırılar, Özi ve Akkirman Tatarlarının sonbaharda gerçekleştirdiği saldırılarla karşılık bulmuştur[208]. Kazakların artık dönemin önemli güçlerinden olan Osmanlı Devleti'nin idaresinde olmasına rağmen Özi'ye saldırması, cüretkârlıklarını göstermesi açısından önemlidir.

On altıncı yüzyıldaki saldırılar arasında en yıkıcı olanı, 1545'te Bar Starostası Pretwicz ve bazı Kazak liderlerinin ortaklığında gerçekleşmiştir[209]. Kazaklar, 32 şayka ile gece vakti Özi'ye saldırmış, kaleyi ele geçirmişler ve çok sayıda insanı öldürmüşlerdir. Buldukları her şeyi ganimet olarak alan Kazaklar, çok sayıda esir de almış, esirleri fidye karşılığında serbest bırakmışlardır. Bu saldırıda da, Lehistan, en büyük suçu bozkırda kol gezen ve Moskova'ya bağlı olan Kazaklar ile onların üzerinde hiçbir etkisi olmayan Moskova'ya yüklemiştir. Ancak yine de hazineden çıkacak bir tazminat ödemekten kurtulamamıştır[210].

On altıncı yüzyılın ortalarına gelindiğinde Moskova, Kazakları Özi Nehri'nin aşağı kıyılarına düzenleyeceği saldırıya katılmaları için çağırmıştır. Mart 1556'da gerçekleşen bu çağrıdan sonra Mathei Rzhevsky'nin kumandasındaki birlikler, Putyvl'den hareket etmiştir. Resmiyette bu saldırının sebebi, Kırım Hanı'nın Moskova topraklarına saldırı düzenleyeceği haberinin alınmış olması idi. Gerçekte ise, bu dönemde Dmitri Vişnevetski idaresinde bir araya gelmiş olan Kazakların gücünden yararlanarak güney yönünde ilerleme amacı güdülüyordu. Bahsi geçen birlikler, Aşağı Özi'de bugün Kakhivka adlı yerleşim biriminin bulunduğu ve gemilerin geçiş güzergâhı üzerinde yer alan İslâmkirman'a saldırmışlardır. Saldırı haberini daha önce almış olan kale sakinleri, kendilerini kaleye kilitlemişler, Moskova birlikleri kale çevresini tahrip etmiş ve Özi'ye yönelmişlerdir. Burada kale dışındaki şehri ele geçirmişler, bir miktar Türk ve Tatar öldürmüşler, çok sayıda esir almışlar ve geri dönmüşlerdir. Özi'nin kumandanı [kale dizdarı olmalı] büyük bir orduyla Kazakları takip etmiş, ancak Kazaklar Özi Nehri'nin

[207] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625,* c. 7, s. 49.
[208] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625,* c. 7, s. 49.
[209] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625,* c. 7, s. 103.
[210] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625,* c. 7, s. 86-7.

aşağısındaki sazlıklarda onlara pusu kurmuş, tüfek ateşiyle çok sayıda adamı öldürmüş ve kalanlarını geri dönmeye zorlamışlardır. Emrinde bulunan çok sayıda Tatar kuvvetiyle harekete geçen Kırım kalgayı (adı belirtilmemektedir), İslâmkirman yakınında onları yakalamıştır. Özi Nehri üzerindeki adalardan birinde konuşlanan Kazaklar, Tatarlara tüfek ateşiyle karşılık vermişlerdir. Tatarlar altı gün boyunca Kazakları kuşatmışlarsa da onları yenememiş ve sonunda geri dönmüşlerdir. Onların ayrılmasından sonra Kazaklar gece vakti at sürülerini ele geçirmiş ve bunları adaya sürmüşler, daha sonra yeniden toparlanarak bozkıra doğru uzaklaşmışlardır[211]. 1556 saldırısı, 1552'den itibaren Kazan ve Ejderhan hanlıklarını ele geçirerek güneye yönelmiş olan Rus ilerleyişinin ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir.

Bu tarihlerden itibaren Osmanlı kaynaklarındaki bilgiler vasıtasıyla Özi Kalesi'nin XVI. yüzyılda geçirdiği tamirlere dair bilgi edinilebilmektedir. Ulaşabildiğimiz ilk tamir kaydı, 1556 saldırısından sonra 1559-60'ta gerçekleşen tamire aittir. Bu tamire dair bilgilere *3 Numaralı Mühimme Defteri* içinde yer alan hükümlerden ulaşılabilmektedir. Dönemin Boğdan voyvodası Aleksandru IV. Lăpuşneanu'ya gönderilmiş olan kısa hükümde, Özi Kalesi'nin tamire muhtaç olduğu, tamir için Yanbolulu Mehmed adında bir zaimin mübaşir tayin olunduğu, "*Boğdan vilâyetinden lazım olan eger ağaç ve tahta ve sair kerestedür, bî-kusur tedârük idivirüp irsâl ü îsâl eylemek bâbında*" Osmanlı Devleti'ne "*olan ubûdiyyeti muktezâsınca envâ-ı ikdâm ü ihtimam zuhûra*" getirmesi istenmektedir[212]. Özi Kalesi'nin çevresindeki arazi, savunma için gerekli tamir ve tahkimatın gerçekleştirilmesinde birtakım zorluklar çıkarmıştır. Bu durumu Boğdan voyvodasına gönderilen hükümdeki ifadelerden görmek mümkündür. Her şeyden önce Özi, bulunduğu konum itibariyle etrafından tecrit edilmiş bir durumda idi. Kalenin bir tarafı Karadeniz ve Özi Nehri ile çevrili iken bir tarafı bölgede yer alan tepeye yaslanmış durumda idi. Söz konusu coğrafyada ağaç olmadığı gibi kalenin tamirinde

[211] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 91. Esasen, bu dönemde Dmitri Vişnevetski önemli ve ön planda olmakla birlikte, özellikle Rus saflarında katıldığı saldırılarda ve bilhassa Özi üzerinde gerçekleştirilmiş olan 1556 saldırısında, arka planda kalmaya özen göstermiştir. Hrushevsky'ye göre, bundaki amacı, Osmanlı Devleti ve Kırım ile olan ilişkilerini alenen bozmak istememesidir. Nihayet Boğdan'ın iç işlerine de karışmasından sonra yakalanıp İstanbul'a getirilen Vişnevetski, 1563 yılında burada öldürülmüştür.

[212] Bkz. BOA, MD 3, s. 186, h. 514 (22 S 967/23 Kasım 1559).; Özi Kalesi'nin tamiri hususunda sadece Boğdan voyvodasına değil, bölgeye yakın çevrede görev yapan Osmanlı idarecilerine de emirler gönderilmiştir. Bu konuda Zaîm Toyca'ya, Akkirman Beyi Mustafa Bey'e ve Kocacık Yörükleri subaşısına gönderilen hüküm için bkz. BOA, MD 3, s. 188, h. 521 ve 522.; s. 197, h. 556.

çok önemli bir yapı elemanı olan taş yeterli değildi. Bu yüzden gerekli malzeme ve insan gücünü daha uzak bölgelerden getirmek gerekmekte idi. Tüm bu sebepler, Özi Kalesi'ndeki tamir işlerinin daha pahalı olması sonucunu doğurmuştur[213]. Silistre Sancakbeyi ve sancakta görevli kadılara gönderilen bir hüküm, bu konuya bir diğer örneği oluşturmaktadır. Özi Kalesi'nin tamiri için marangoz lazım olduğu, "*ne mikdar neccâr var ise ve kangı kasabadan ve ne köyden ise isimleri ve resimleri ile yazup defter eyleyüp*" hızlı bir şekilde bölgeye gönderilmesi emredilmektedir[214]. Tamirler sırasında, bölgenin emniyet altında olmasına da dikkat edilmiştir. Vulçıtrın sancak beyi ve aynı zamanda akıncı beyi olan Süleyman Bey'e gönderilen hükümde, Özi Kalesi'nin tamir edilmekte olduğu, tamir konusunun önemli olduğu, akıncı tâifesini teyakkuz hâline getirip tamir işinde çalışanlara dülmandan herhangi bir zarar gelmesine engel olunması emredilmekte ve hüküm, gerekenin yapılmaması hâlinde Süleyman Bey'in gerekli muameleye maruz kalacağına vurgu yapılmaktadır[215].

Özi ve çevresi, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kazak saldırıları sebebiyle güvenliği gitgide sorunlu olan bir yer hâline gelmiş, idarecilerin bir yerden bir yere gitmesi sırasında ciddi askerî desteğe ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. XVI. yüzyılda, Özi doğrudan bir saldırı altında olmasa bile, Özi ve çevresinin güvenlik altında tutulması gerekli görülmüştür. Bu durum, Azak üzerine saldırı hazırlığında bulunan Rus Kazakları ve Ukrayna hatmanlarından Dimitraş'ın faaliyetlerinin engellenmesi ve Osmanlı topraklarının, özellikle Azak ve Özi çevres inin korunması için Silistre Sancakbeyi Sinan Bey'e, Kırım Hanı I. Devlet Giray'a ve Kefe beylerbeyine gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili hükümlerde konunun mühim olduğu, görevde olan yahut görev bekleyen sipahiler ile gönüllülerin silah altına alınıp bölgeye gönderilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması sıkı sıkıya tembih edilmektedir[216].

---

[213] Caroline Finkel-Victor Ostapchuk, "Outpost of Empire: Black Sea Fortress of Özi", s. 163.
[214] Bkz. BOA, MD 3, s. 320, h. 936 (12 B 967/8 Nisan 1560).
[215] Bkz. BOA, MD 3, s. 188, h. 520 (21 S 967/22 Kasım 1559).; Tamir sırasında bölgenin emniyet altında tutulması hususunda dönemin Kırım hanı I. Devlet Giray'a da hüküm gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD 3, s. 190, h. 527. Söz konusu hükümde dikkati çeken husus, Özi çevresinin, İslâmkirman Kalesi'nin mamur olduğu dönemlerde bu kadar saldırıya maruz kalmadığı ayrıntısıdır. Bu ayrıntıdan hem Özi ile birlikte İslâmkirman Kalesi'nin bölgenin emniyetinde, hatta Özi'nin emniyetinde önemli bir yeri olduğu hem de bu kalenin "artık mamur olmaması" sebebiyle Özi'nin saldırılara açık hâle geldiği anlaşılmaktadır.
[216] 6 B 967/2 Mayıs 1560 tarihli hükümler için sırasıyla bkz. BOA, MD 3, s. 354-5, h. 1047-9. Yine Çirmen beyi haricinde Vidin Beyi Muzaffer Bey'e, Vulçıtrın Beyi Süleyman Bey'e, İnebahtı Beyi

Özi Kalesi'nin tamirinden sonra, buranın muhafazası ile muhafazada kalacak asker ve diğer görevlilerin iaşe emini meselesi gündeme gelmiştir. Kalenin tamiri için mübaşir olarak atanmış olan Zaîm Mehmed'in merkeze gönderdiği mektup üzerine Boğdan Voyvodası Aleksandru IV. Lăpuşneanu'ya gönderilen hükümde, Özi'nin muhafazası için akıncı askerleriyle birlikte Vulçıtrın beyinin, beşlü kuvvetleriyle birlikte Akkirman beyinin ve hayvanlarının tüketimi için Boğdan'dan yeterli miktarda zahire tedarik edilip ilgili mahalle göndermesi ve böylece köylülerin ticaret yapmasını sağlaması istenmektedir[217]. Dönemin Kırım hanı Devlet Giray'a gönderilen hükümde ise, Özi'nin muhafazası konusunda gereken özenin gösterilmesi emredildikten sonra, muhafaza için gerekli top, topçu ve mühimmatın bölgeye gönderildiği belirtilmektedir[218]. Daha önce Silistre Sancakbeyi Sinan Bey'e katılıp Özi ve çevresinin muhafazası için yardımda bulunması yolunda kendisine emir gönderilen Alacahisar beyine ise, bu kez bölgede kalması ve kışlaması hususunda hüküm gönderilmiştir[219].

Mühimme Defterlerindeki hükümlerden, Özi Kalesi'nin tamirinin durumu ve ilerleme hızı ile ilgili bilgi edinmek de mümkündür. Boğdan Voyvodası Aleksandru IV. Lăpuşneanu'ya gönderilen hükümde, Özi Kalesi'nin tamirinin gelecek seneye ertelendiği, tamir ve muhafaza için kaleye getirilen asker ve diğer görevlilerin iaşesi için tedarik etmesi gereken zahire ve diğer malzemelerin temini konusundaki emrin gelecek yıl da geçerli olacağı bildirilmektedir[220]. 16 Ş 967/12 Mayıs 1560 tarihini taşıyan hükmün tarihine bakıldığında, kalenin tamiri için 1599 yılının Kasım ayından itibaren dört ay geçtiği, ancak kalenin tamirinin tamamlanamadığı görülmektedir. Yine Silistre Mukataatı Nâzırı ve aynı zamanda Özi Kalesi'nin tamirine mübaşir olarak atanmış olan Mehmed Çelebi'ye gönderilen hükümde de, kale tamirinin gelecek seneye ertelenmesi hasebiyle İşçilere izin verilmesi emredilmektedir. Söz konusu hükümlere göre, bölgede kıtlık olup, bölge halkı Boğdan toprakları ile diğer Osmanlı topraklarına kaçmış, dolayısıyla kalede çalışan işçilerle muhafazada bulunan askerlerin iaşe temini

---

Turahan Bey'e, Selanik Beyi Mustafa Bey'e ve Alacahisar ile İskenderiye beylerine de bölgenin güvenlik altına alınmasına katkıda bulunmaları hususunda emirler gönderilmiştir. Bkz. aynı defter, s. 256-257.

[217] Bkz. BOA, MD 3, s. 306, h. 897 (28 C 967/26 Mart 1560) Bir sûreti Eflak'a gönderilmiştir.; Söz konusu emrin bir an önce yerine getirilmesi ve zahirenin temini hususunda voyvodalıklara tekrar gönderilen hüküm için bkz. BOA, MD 3, s. 319, h. 935 (12 B 967/8 Nisan 1560).

[218] BOA, MD 3, s. 372, h. 1099 (16 Ş 967/12 Mayıs 1560).

[219] BOA, MD 3, s. 372, h. 1565 (8 M 968/29 Eylül 1560).

[220] BOA, MD 3, s. 441, h. 1321.

zorlaşmıştır[221]. Anlaşılan o ki, Özi Kalesi'nin tamiri ve muhafazası da, *Küçük Buzul Çağı*'nın getirdiği olumsuzluklardan nasibini almıştır[222]. Bununla birlikte, Özi ve çevresinde muhafaza hizmetinde olan askerlerin bölgede kalmaları ve dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı daima tetikte olmaları hususunda Silistre Sancakbeyi Sinan Bey'e hüküm gönderildiği bilinmektedir[223].

Özi'nin 1565'te de bir Kazak saldırısına uğradığını, Leh Kralı Zygmunt I. August'a gönderilmiş olan bir nâme-i hümâyun sûreti ile, bu saldırıdan merkezi haberdar eden Akkirman Beyi'ne gönderilen hükümden öğreniyoruz. Leh kralına gönderilen mektubun sûretinde, Özi Kalesi (bu hükümde Özi'den Cankirman olarak bahsedilmektedir) yakınında yer alan Çerkeskirman, Kanev ve Mankirman kaleleri üzerine "*yirmi iki parça şayka ile dört yüz miktarı küffâr Vasko nam kâfir serdar olup*" Kazakların saldırdığı, Özi Kalesi'nin "*varoşun gâret ü hasâret edip müslüman ve kefereden on beş mikdarı kimesne esir edip*" kale halkının sığırlarını sürüp götürdüğü ve ahırlardaki samanları yaktığı belirtilmektedir. Mektubun sonunda uzun yıllardır iki devlet arasında barışın ve huzurun olduğu, bunun böyle devam etmesi için gerekenin yapılması istenmektedir. Dönemin Akkirman beyine gönderilen hükümde ise, yukarıda bahsi geçen Kazak saldırısı karşısında eldeki askerin kifâyet etmeyeceği, bölgedeki reayanın büyük sıkıntıya düştüğünü belirtmesine karşılık, yine teyakkuzda olması ve bölge güvenliğini sağlaması emredilmektedir[224]. Özi ve çevresinin muhafazasının her daim önemli olduğu, "Cankirman Sancağı Beyi'ne" gönderilmiş olan ve bölgenin muhafazası için adam gerekirse adam göndermesi, bizzat gitmesi gerekirse gitmesi ancak kesinlikle bölgenin korumasız bırakılmaması konusunda uyaran hükümden anlaşılmaktadır[225].

On altıncı yüzyılın son otuz yılında da Özi üzerine Kazak saldırıları gerçekleşmiştir. Osmanlı-İran Savaşlarının ilk safhasının başladığı yıl olan 1578'de, daha sonra Kazak hatmanı unvanını alacak olan ve Kazak Lukian olarak bilinen Lukian Chornynsky,

---

[221] BOA, MD 3, s. 445, h. 1333 (22 L 967/16 Temmuz 1560).
[222] Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı Devleti'ne olan etkisini Mühimme Defterlerine dayanarak açıklayan bir çalışma için bkz. Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, (çev. Nurettin Elhüseyni), 2. bs., Alfa Yayınları, İstanbul 2020.; Küçük Buzul Çağı'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerine ilk kez William Griswold değinmiştir. Bkz. William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, (çev. Ülkün Tansel), 2. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
[223] Bkz. BOA, MD 3, s. 465, h. 1390 (10 Za 967/2 Ağustos 1560).
[224] Her ikisi de 9 Ra 973/4 Ekim 1565 tarihli olan kayıtlar için bkz. BOA, MD 5, s. 215-6, h. 292.
[225] Bkz. BOA, MD 28, s. 255, h. 619 (16 B 984/9 Ekim 1576).

Boğdan topraklarına ve Özi çevresine saldırmış, Özi'de bir miktar at sürüsünü de ele geçirmiştir[226].

1584 yılının sonlarında Kazakların Özi'ye yaptığı saldırı, Kırım ile sorun istemeyen Lehistan'da büyük bir heyecan uyandırmıştır. Bu saldırıda Özi büyük tahribata uğramış, tüm garnizon Kazaklar tarafından kıyıma uğratılıp kale çevresi yakılıp yıkılmıştır[227].

Özi, Leh Kralı Stefan Batori'nin 12 Aralık 1586'daki ölümünden sonra gerçekleşen karışıklıklarda yeniden Kazak saldırısına uğramıştır. Merdivenlerle kale duvarlarına tırmanan Kazaklar, içerideki garnizon kuvvetlerini kılıçtan geçirmiş, kale çevresini yağmaladıktan sonra yakıp yıkmışlardır. Bu durum üzerine Sultan III. Mehmed, Kırım Hanı II. İslâm Giray'a Ukrayna topraklarına girmesi emrini vermiştir[228]. Aynı şekilde, Rumeli beylerbeyi emrinde bir ordu da Boğdan voyvodalığının desteğiyle bölgeye intikal etmek üzere Tuna'yı geçecekti[229]. Söz konusu saldırıdan sonra Özi'nin muhafazası için çevre sancakların beyleri harekete geçirilmiş, Niğbolu Sancakbeyi Mehmed Bey Özi'nin muhafazası ve bölgede kışlayacak merkez neferatına başbuğ tayin edilmiştir[230]. Mehmed Bey, merkeze gönderdiği mektupta Özi'nin uğradığı saldırıya dair bazı ayrıntılar[231] vermektedir. Buna göre, daha önce Akkirman'a saldıran ve Özi'ye gelen Kazaklar sarp bir noktada konuşlanmışlardır. Bu yüzden karadan asker gönderilmesi mümkün değildir. Eğer şayka adı verilen kayıklara tüfekli askerler ve kürekçiler konulup gönderilir ve İslâm Giray da bölgeye yönlendirilirse Kazakların

---

[226] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 125.
[227] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 129.
[228] Kırım kuvvetleri bu saldırılarda mağlup olmuştur. Kırım'ın mağlubiyeti, bir anlamda Osmanlı'nın mağlubiyeti anlamına geldiği için bu haber, devlet erkânının galeyanına ve Lehistan üzerine sefer açılması fikrinin telaffuzuna sebep olmuştur. Lehistan bunu haber almış ve çabucak bir elçi göndermiştir. Paweł Uchański adındaki Leh elçisinin İstanbul yolundaki ölümü, Lehistan'da kısa süreli bir gerginliğe sebep olmuştur. Ancak Jan Zamoyski adlı bir diğer Leh elçisi gönderilmiştir. Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 125.; Jan Zamoyski'nin Osmanlı topraklarına ulaşmak üzere olduğu, elçinin sınırdan geçtikten sonra sağ salim İstanbul'a ulaştırılması hususunda Vezir Hızır Paşa'ya gönderilen hüküm bkz. BOA, MD Zeyli 5, s. 81, h. 244 (9 N 999/1 Temmuz 1591).
[229] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 131. Kazaklar, Özi'den sonra bölgedeki başka kalelere de saldırmışlardır. Bkz. aynı yer. Rumeli beylerbeyi, gerçekleşen çatışmalardan sonra "On beş bin mikdarı Tatar ile" bölgeyi muhafaza için kışlamaya memur edilmiştir. Bkz. BOA, MD 66, s. 66, h. 132.
[230] Bkz. BOA, MD 62, s. 155, h. 344 (2 L 995/5 Eylül 1587).
[231] Özi'nin uğradığı bu saldırıda, kalede bulunan toplardan bir kısmı ile bir miktar koyunun Kazaklar tarafından ele geçirildiği dönemin Boğdan voyvodasına Peter VI. Şciopul'a ve Erdel voyvodası Sigismund Batori'ye gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, MD 62, s. 164, h. 363.; s. 174, h. 386. "şciopul", Rumence'de "topal" anlamına gelmektedir.

etkisiz hâle getirilmesi mümkündür[232]. Ancak bölgeye kış erken gelmiş olup, Kazakların kimi kendi kalelerinden, kimi de Leh kalelerinden çıktığı için bölgedeki tüm Leh kalelerinin fethi gerekmektedir. Mehmed Bey'in bu arzı muvafık bulunmuş, ancak öncelikle Özi ve çevresinin muhafazasına özen göstermesi tembihlenmiştir. Kendisine destek olacak kuvvetler arasında Çirmen, Silistre, Vize ve Akıncı beyleri ile Özi sancakbeyi Mahmud Bey de bulunmaktadır. Bölgenin muhafazası için harekete geçildiği sırada, Özi Nehri üzerinde olup Akkirman'a saldırı için bölgeye ulaşan Leh beyleri, birtakım eşkıya ile birlikte geceleyin Özi Kalesi'nin karşısında yer alan değirmenlere gizlenmişler, sabah kale kapısı açıldığında saldırıp çok sayıda insanı esir etmiş ve öldürmüşlerdir. Bölgede yeterli miktarda savaşçı olmadığı için Özi Kalesi savunmasız kalmıştır. Bu durum, bölge ahalisinin can güvenliğini tehdit etmektedir. Özi'ye en yakın sancaklardan biri olan Silistre'nin sancakbeyine gönderilmiş olan hükümde, kendisine defalarca hüküm gönderildiği hâlde bölgede gerekli önlemleri almadığı, dahası, bölge muhafazası için görevlendirilmiş olan Niğbolu Sancakbeyi Mehmed Bey'e katılmadığı belirtilmekte, görevini yerine getirmezse sadece görevden alınmakla kalmayıp siyaset olunacağı da eklenmektedir[233]. Söz konusu hüküm, serhad kaleleri ve çevreleri söz konusu olduğunda merkezin benimsediği sert tutumu yansıtması açısından önemlidir[234].

---

[232] Mehmed Bey'in bölgeye denizden müdahale ile ilgili fikrine binaen Özi'nin muhafazası için bölgeye iki kadırga ve yüz adet asker gönderilmiştir. Bu kadırgalar bölgede kalmadığı gibi, Özi Sancakbeyi Mahmud Bey'in geldiği kalita ile kendisi de Özi'de durmayıp Akkirman'a geçmiştir. Bölgenin muhafazasında gerekeni yapması için Niğbolu Sancakbeyi Mehmed Bey'e ve bölgede kalıp Mehmed Bey'e tâbi olarak gerekli hizmetleri görmesi konusunda Özi Sancakbeyi Mahmud Bey'e gönderilen hükümler için bkz. BOA, MD 62, s. 117, h. 259.; s. 118, h. 261. Özi'nin muhafazası için sancakbeyi Mahmud Bey'e yeniden gönderilen hükmün kaydı için bkz. BOA, MD 62, s. 130, h. 291. Niğbolu beyi Özi'de kışlamak yerine Boğdan'da kışlamayı rica etmiş ve bu ricası muvâfık bulunmuştur. Muvafakat hükmü için bkz. BOA, MD 62, s. 137, h. 303 (28 Z 995/29 Kasım 1587). Silistre ve Özi sancakbeyleri ile Çirmen sancakbeylerine gönderilen ve görevinden azledilmek tehdidini içeren hükümler haricinde, Bender sancakbeyine de bu minvalde bir hüküm gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD 62, s. 139, h. 307 (Evâhir-i Ş 995/27 Temmuz-4 Ağustos 1587).

[233] BOA, MD 62, s. 46, h. 104 (10 Ş 995/16 Temmuz 1587). Aynı konuda Çirmen sancakbeyine gönderilen aynı tarihli hüküm için bkz. BOA, MD 62, s. 45, h. 103. Özi'nin uğradığı saldırıyı işaret eden bir başka hüküm için bkz. BOA, MD 62, s. 70, h. 154.

[234] Aslında Lehistan'ın idaresinde olduğu Mühimme hükümlerinden de anlaşılan bu Kazak saldırılarından sonra Özi ile birlikte Akkirman ve Bender'in de muhafazası meselesi ortaya çıkmıştır. Dönemin Boğdan voyvodasına gönderilen bir hükme göre, saldırılardan sonraki çatışmalarda Lehistan tarafı acilen elçi göndermiştir. Ancak elçi (Paweł Uchański'den bahsedilmektedir) yolda öldüğü için anlaşma zemini oluşmamış ve saldırılar devam etmiştir. Tam da bu sebeple, Boğdan voyvodasından teyakkuz üzere olması, gelecek sene bölgeye çıkılacak sefer için gerekli hazırlıkları yapması ve elinde ne miktarda top olduğunu merkeze bildirmesi emredilmektedir. Bkz. BOA, MD 66, s. 70, h. 145 (16 M 998/25 Kasım 1589). Leh elçisinin ölümünden sonra saldırıların duracağından emin olamayan Osmanlı idaresi, sadece

On altıncı yüzyılın son Kazak saldırısı, 1593'te başlayan Avusturya-Osmanlı savaşlarını fırsat bilen voyvodalıkların isyanı sırasında vuku bulmuştur. Mihai Viteazul'un önderliğinde birleşen voyvodalıklar, İbrail, Niğbolu ve Bender gibi önemli sınır şehir ve kaleleri yanında Özi'ye de saldırmışlardır. Voyvodalıklarla birlikte hareket eden Kazaklar, bu saldırılar sırasında Özi'yi ele geçirmişlerdir. 1593'teki bu saldırı, Özi'nin önce bir sancak merkezi, daha sonra da bir eyalet merkezi olma sürecinin başlangıcını teşkil edecektir. Söz konusu saldırı sonrasında Özi'nin muhafazası meselesi yeniden gündeme gelmiş, gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Ancak Akkirman'dan bölgeye muhafaza için gönderilen gemiler, erzak alma bahanesiyle Akkirman'a dönmüşler ve buradaki kalış sürelerini uzatıp Özi'nin güvenliğini tehlikeye düşürmüşlerdir. Bunun üzerine Akkirman Beyi Mahmud'a, erzak alacak gemilerin bölgede üç günden fazla durmamalarını sağlaması konusunda emir gönderilmiştir[235].

3.2.2. XVII. Yüzyılda Gerçekleşen Saldırılar ve Alınan Önlemler

Kazak saldırıları XVII. yüzyılda da devam etmiş, bu durum Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki komşusu Lehistan ile iplerin daha da gerilmesine sebep olmuştur[236]. Aynı şekilde bu durum, Özi ve çevresinin muhafazası için önlemler alınması uygulamasını da beraberinde getirmiştir. Özi'nin muhafazası için bölgedeki beylerin kuvvetlerinden de yararlanma yoluna gidilmiştir. Akkirman ve Babadağı sancaklarının beyleri olan Hüsrev ve İskender beylere Özi Kalesi'nin muhafazası için kendi gemileri ve şaykalarıyla buzlar çözülmeden harekete geçmeleri konusunda hükümler gönderilmiştir[237]. Özi

---

bölgeye muhafaza için asker sevk etmekle kalmamış, bölgede önemli bir noktada olan Kamaniçe Kalesi'nin fethi için de hazırlıklara girişmiştir. Gerekli hazırlıkların yapılması için dönemin Rumeli beylerbeyine gönderilen hüküm için bkz. BOA, MD 66, s. 198, h. 425 (18 R 998/24 Şubat 1590).

[235] BOA, MD 72, s. 17, h. 20 (29 B 1002/20 Nisan 1594). Bu arada bölgedeki diğer merkezlerin muhafazası için de gerekli adımlar atılmıştır. Bu minvalde Akkirman taraflarının muhafazası için Akkirman beyine yardımcı olması ve gerek duyulduğunda bölgeye intikal etmesi hususunda Bender beyine gönderilen aynı tarihli hüküm için bkz. aynı yer, h. 21.; Özi ve çevresinin muhafazasında yer alacak gemilere lazım olan kürekçilerin temini için Bender ve Akkirman beylerine gönderilen hükü için bkz. BOA, MD 72, s. 90, h. 176.

[236] 1614'e kadar olan dönemde Kazaklar, Lehistan idaresinde İsveç'e karşı olan savaşlara katılmışlar, ayrıca Kırım toprakları üzerine sayısız saldırılar düzenlemişlerdir. Bunların haricinde Osmanlı tâbisi olan Eflak ve Boğdan'da karışıklıklara sebep olmuşlardır. Yine Moskova'daki taht kavgalarına da karışmışlardır. Kazakların bu faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 245- 268.

[237] BOA, MD Zeyli 18, s. 4, h. 1 ve 2 (29 L 1013/20 Mart 1605). Yine Akkirman beyi Hüsrev Bey'e gönderilen ve aynı tarihi taşıyan bir diğer hükümde, "*üç pâre şayka donatıp mu'accelen Özi muhafazasına varıp erişmek*" noktasında gerekeni yapması ve bölgede görevlendirilen diğer beylere "*baş*

Kalesi'nin muhafazası bu kadar önemli olup Kazak saldırılarından korunmasına özen gösterilmesi gerekirken, dönemin Özi sancakbeyi Seydi Bey'in "*kaleyi bırakıp âhar yere gittiği istimâ' olunmakla*" bir an önce emrindeki gemiler ile Özi'ye varıp kaleyi ve çevresini muhafaza etmesi, aksi takdirde sancağı elinden alınmakla kalmayıp "*muhkem hakkından gelinmek mukarrer*" olduğu belirtilmektedir[238]. Yine Akkirman beyine [muhtemelen Hüsrev Bey] gönderilen bir hükümden, Özi'nin bu tarihlerde ciddi bir başka Kazak saldırısına uğradığını anlıyoruz. Bu hükümden, daha önce Mart ayında gönderilen hükümlerde istenen muhafaza hizmetinin tam anlamıyla yerine getirilememiş olduğu anlamını çıkarmak da mümkündür. "*Hâliyâ Kazak eşkıyası Özi Kalesi'nin etrafına gelip muttasıl fesad ü şena'atden hâlî olmamakla*" Özi Kalesi'nin muhafazasının çok önemli bir hâl aldığı, "*Akkirman neferatı ile kayıklara girip mu'accelen kale-i mezbureye varıp muhafazada*" bulunması ve Kazakların bölgeye zarar vermesine engel olması emredilmektedir[239].

Bu tarihten on yıl sonra, 1614'teki Sinop[240] saldırısı ve hemen bir yıl sonra İstanbul yakınındaki Yeniköy'e yapılan Kazak baskınları, kuzey sınırının daha da hareketlenmesine sebep olmuştur. Sinop baskınından hemen sonra Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa idaresinde bir donanma Özi üzerine gönderilmiştir. Bu arada Özi'nin

---

ve buğ tayin olunduğu" için onların hareketlerinden de sorumlu olduğu hatırlatılmaktadır. Yine hizmetleri sırasında yararlılık gösteren sipahilerin bilgilerini merkeze göndermekte tereddüt etmemesi de istenmektedir. Bkz. BOA, MD Zeyli 18, s. 6b, h. 2.; Buzlar çözülmeden Özi'nin muhafazası için harekete geçmesi konusunda Akkirman beyi Hüsrev Bey'e daha önce gönderilen bir buyruldu sûreti için bkz. BOA, KK. 70, s. 103 (2 Ş 1013/24 Aralık 1604).

[238] BOA, MD Zeyli 18, s. 67, h. 2 (18 Ra 1014/3 Ağustos 1605).

[239] BOA, MD Zeyli 18, s. 26, h. 1 (19 R 1014/3 Eylül 1605).

[240] Kâtib Çelebi, Kazakların Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu kıyılarına kadar ulaşabilmelerini, Osmanlı topraklarından gelen "*mürtedler delaleti ile*" diyerek açıklamaktadır. Bu baskın üzerine Şakşakî İbrahim Paşa, emrindeki birliklerle harekete geçmiştir. Dahası, Kırım'dan yardımcı birlikler de gelmiş ve Kazakların Sinop'tan yağmaladıkları malları bırakıp kaçmalarını sağlamış, çıkan çatışmalarda çok sayıda Kazak öldürülmüştür. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 600.; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr* adlı eserinde, Kazaklar'ın Sinop saldırısından bahisle, Osmanlı Devleti için Karadeniz'de ciddi bir gaile hâline gelmelerinin üzerinde durmaktadır. Ona göre, "*Ten Kazağı ve Özi Kazağı selefde Tuna ve deryâ kenarlarını garet adetleri olup bu yakınlarda bilad-ı İslamdan firar eden mürtedler delaleti ile Anadolu kenarlarına gelür oldular. Bin yirmi üç senesinde Sinob Kalesi'ne gelip ale'l-gafle hisara girip hasaret-i azime*" etmişler, Tuna ve Karadeniz kıyılarının muhafazası ile görevli Şakşakî İbrahim Paşa durumdan haberdar olunca peşlerine düşmüştür. Kendileri de bu durumu haber alınca nehir yolunu bırakıp, *şayka* adı verilen kayıklarını karadan taşımak sûretiyle İbrahim Paşa'nın önünden kaçmışlardır. Ancak Kırım birlikleriyle karşılaşmışlar ve Sinop'ta yağmaladıkları esir ve malları bırakıp kaçmaya çalışmışlar, arkadan yetişen İbrahim Paşa kuvvetleri ile birlikte Kırım kuvvetleri Kazakların önemli bir kısmını öldürmüşlerdir. Kâtip Çelebi, bu saldırı ve sonrasındaki çatışmanın tarihini Evail-i Ramazan olarak vermektedir (5-14 Ekim 1614). Bkz. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s. 120.

muhafazası için merkezden cebeci ve topçu neferatı da gönderilmiştir[241]. Leh Kralı Zygmunt III. Waza, saldırıların önünün alınması için Kazaklar üzerine birlikler gönderildiğini, bir Osmanlı ordusu Kazaklar üzerine harekete geçerse bu durumda Lehistan topraklarına girilmiş olacağını belirtmişse de, sefere engel olamamıştır. Ahmed Paşa, bölgeyi güvenlik altına almak için Özi Nehri boyunca kaleler inşa etmek ve var olan kaleleri tamir etmekle de -ileride bahsedileceği üzere, Özi'nin geçirdiği 1617-1618 tamirleri de, bu emrin bir sonucu olarak gerçekleşecektir- görevlendirilmişti. Ahmed Paşa, Kazakları dönüş yollarında ele geçirmek amacıyla Akkirman'dan Özi'ye bir donanma kuvveti göndermiştir. Aynı yere İstanbul'dan da Ali Paşa kumandasında bir donanma kuvveti gönderilmişti. Ancak Kazaklar haberi almış ve iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı Özi Boğazı'ndaki sazlıklardan şaykalarını çekerek kıyıya ulaşmak maksadıyla boğazın doğu yakasında konuşlanmışlardır. Ancak Tatarlar onları bulmuş, Kazaklar çok miktarda ganimet ve esiri kaybetmişlerdir. Diğer kısım ise Özi Boğazı boyunca dövüşerek ilerlemişlerdir. Onlar da ganimetlerin önemli bir kısmını gece karanlığında yollarını bulabilmek için ateş yaktıkları ve hızlı ilerlemek için bir kısım malları kayıklardan atmak zorunda oldukları için kaybetmişlerdir. Sadece on iki Kazak Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir[242]. Daha sonra Leh Kralı'nın konuyu ciddiyetle ele alacağına dair mektup İstanbul'a ulaşmıştır. Bunun üzerine Ahmed Paşa kuvvetleri geri çekilmeye başlamıştır. Bu kararda mevsimin kışa doğru oldukça yaklaşmış olması ve Osmanlı askerlerinin "*boş bir yerde*" Kazak saldırılarına açık bir konumda bulunmak istemedikleri için huzursuzluk çıkarmaları da etkili olmuştur. Ordu geri çağrılmışsa da, Osmanlı Devleti'nin istekleri netti: Kazakların faaliyetleri tam anlamıyla dizginlenecek ve Osmanlı topraklarına tekrar akın yapmaları önlenecekti. Aksi takdirde Lehistan yıkılmaktan ve insanları da Türklerin elinde esir olmaktan kurtulamayacaktı[243].

Ancak Lehistan, Kazakları dizginleyememiş, Kazaklar hemen bir yıl sonra tekrar harekete geçmişlerdir. *Şayka* adı verilen hızlı kayıklarından oluşturdukları 80 parçalık donanmalarıyla bu kez İstanbul'u hedeflemişlerdir. Misivri ve Ahyolu arasında bir yerde karaya çıkan Kazaklar, buraları ateşe vermişlerdir. Sultan I. Ahmed, bu sırada bir sürek

[241] Özi'nin Kazakların saldırısından korunması için dönemin Tuna defterdarı Mehmed Paşa'ya da bir hüküm gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD 80, s. 111, h. 285 (2 Z 1022/13 Ocak 1614).
[242] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 271.
[243] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 600.; Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 273.

avında olup Kazakların sebep olduğu dumanı Edirne sarayındaki odasından görebilmişti. Bu durum karşısında sinirlenen Sultan Ahmed, Kazakları İstanbul yakınlarından uzaklaştırmak için bir donanma hazırlanmasını emretmiştir. Kendilerini güvende hisseden Kazaklar gönüllerince yağma yapıp ganimet toplamışlardır. Osmanlı donanması geri dönüş yolunda Kazaklar ile sıcak temasa geçmiştir. Ancak Kazaklar paniklememiş, Osmanlı gemilerini ele geçirmiş ve yaralı kaptan-ı deryayı esir alarak donanmanın kalanının peşine düşmüşlerdir. Büyük bir bozguna uğrayan Osmanlı donanmasının komutanı öldürülmüş, diğer askerleri kaçmıştır. Kazaklar çok sayıda kalyon ele geçirmiş ve Özi yakınlarına götürmüşlerdir. Burada bu kalyonları Özi garnizonu (kaleden bahsedilmektedir) sakinlerinin rahatça görebileceği şekilde ateşe vererek yakmışlardır. Daha sonra büyük bir Kazak filosu Özi şehrinin çevresine hücum etmiş; çok sayıda hayvanı ele geçirmiş ve büyük bir şiddetle Özi Kalesi'nin kendisine de saldırmışlardır[244]. Söz konusu saldırılar sadece Osmanlı ekonomisini sekteye uğratmamış, aynı zamanda Osmanlı padişahının karizmasının da sarsılmasına sebep olmuştur. Bunun haricinde Leh Kralı III. Zygmunt'un Katolik ve Habsburg yanlısı bir politika izlemesi, iki devlet arasındaki gerginliğin artmasına sebep olmuştur[245].

Kazakların bu saldırılarından sonra kalenin tamiri için yapılanları Mühimme Defterlerindeki hükümlerden takip edebilmek mümkündür. Boğdan Voyvodası Ştefan II. Tomşa'ya gönderilen hükme göre, bölgedeki virane halde olan diğer kalelerdeki taşın yüklenip Özi beylerbeyi Yahya Paşa'ya teslimi ve 5.000 adet tahta ile "*kifayet miktarı azeb tedarik ve irsal olunmak bâbında mâliye tarafından emr-i şerif verilmekle mucebince amel olunmak*" emredilmektedir[246]. Söz konusu hükümde yer alan Özi'nin bulunduğu coğrafyada yeterli taş olmaması sebebiyle başka yerden taş getirilmesi hususu, yine bir mesele olarak kalenin tamirinde ortaya çıkmış görünmektedir.

Bu saldırılar karşısında Özi'nin savunması da öncelenmiş ve Bosna Valisi İskender Paşa, 1616 baharında Kazakları bölgeden çıkarması için görevlendirilmiştir. Özi ve

---

[244] *Pisma Stanisława Żółkiewskiego Kanclerza Koronnego i Hetmana*, s. 303'ten naklen; Özi Kalesi üzerine yapılan Kazak saldırısı, Kırım Hanı Canıbek Giray'ın da öfkelenmesine sebep olmuştur. Podolya ve Volhynia bölgelerini yağmalatan Canıbek Giray, gönderdiği mektupta bu saldırıların Özi ve çevresine yapılan Kazak saldırılarının bir karşılığı olduğunu, Leh idaresinin bu saldırılardan haberlerinin olup olmadığının hiç önemli olmadığını da üstüne basa basa belirtmiştir. Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 276-7.; M. Cavid Baysun, "Ahmed I", *İA*, c. I, MEB, İstanbul 1978, s. 161-164.
[245] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 129.
[246] BOA, MD 80, s. 407, h. 983 (9 M 1024/8 Şubat 1615).

çevresine yapılan Kazak saldırıları, sonraki yıl yeniden harekete geçen İskender Paşa'nın ateşkesle sonuçlanan saldırılarına zemin hazırlamıştır. 1613'teki Leh-Avusturya anlaşmasının gizli bir maddesine göre, Kral ve İmparator ayaklanmaları bastırma ve birbirlerinin topraklarından ücretli askerler yazmaya izin vermeyi ön gören çift yönlü bir taahhüt altına girmişlerdir. Sonuçta, *lisowczycy*[247] olarak anılan Leh askerî grubu, Habsburg tarafında Macar isyancılara ve Osmanlı yanlısı Erdel Voyvodası Gabor Bethlen'e karşı savaşmışlardır. 1621 Hotin Seferi'ne giden yolda önemli bir durak olan 1617 savaşının daha yakın sebebi, Boğdan'da Leh ileri gelenlerinin gizlice savaşa katılması olmuştur[248]. 1615'te eski Boğdan Voyvodası Ieremia Movilă'nın damadı prens Samuel Korecki, Boğdan tahtını Ieremia Movilă'nın oğlu Aleksandr Movilă için garantiye almak amacıyla Macar magnatı ve Gabor Bethlen'in rakibi olan George Homonnai eşliğinde Boğdan'a girmiştir. Kazak kuvvetlerince de desteklenmiş olan bu hareket, Leh kralı tarafından resmî olarak desteklenmemişse de, Osmanlı Devleti bu durumu savaş sebebi olarak görmüş ve Ali Paşa komutasındaki bir donanma kuvvetini 1616 yılı başlarında bölgeye göndermiştir. Bundan birkaç ay sonra ise Silistre Sancağı Mutasarrıfı Sarhoş İbrahim Paşa'yı Bender ve Akkirman gibi sancaklardan toplanan yardımcı kuvvetlerle birlikte harekete geçirmiştir. Aynı zamanda Bosna Beylerbeyi İskender Paşa da, Osmanlı birliklerinin başında Leh sınırına gönderilmiştir[249].

1617'de iki taraf Turla Nehri üzerinde karşı karşıya geldiğinde Leh Hatmanı Stanisław Żółkiewski görüşmeleri yapması için Türk tarafına elçisi Piotr Ożga'yı göndermiş ve 23 Eylül 1617'de bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır[250]. Bu anlaşmaya göre Lehistan, Kazakları ortadan kaldıracağına ve Leh *magnat*larının Eflak ve Boğdan'a özel akınlarını

---

[247] Lehistan'ın XVII. yüzyıl başlarında kurulan hafif süvari birliği. İsmini, birlikleri 1604 civarında kurmuş olan Aleksander Józef Lisowski'ye izafeten almıştır. Leh ordusunun özellikle maddî ihtiyaçlarının karşılanamaması, idareyi savaşlar sırasında yapacakları yağmayı onlara bir kazanç olarak vaad etmek zorunda bırakmıştır. Avrupa'da çok sayıda savaşa katılmışlar ve büyük başarılar elde etmişlerdir. Ancak bir süre sonra kendi topraklarına da saldıran lisowczyklar, Lehistan'da istenmeyen grup durumuna düşmüş ve 1622'de ülkeden sürülmüşlerdir. Lisowczyklar hakkında yakın dönemde kaleme alınmış oldukça etraflı bir çalışma için bkz. Emil Kalinowski, "Z Dziejów Elearów Polskich – Idzi Kalinowski. Część I: Od Moskwy do Chocimia", *Studia nad Staropolską Sztuką Wojenną*, (ed. Zbigniew Hundert-Jan Jerzy Sowa), c. IV, Wydawnitcwo NapoleonV, Oświęcim 2015, s. 44-68.

[248] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 129.

[249] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 621-3.; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, bu harekâtın başlangıcı, gerçekleşmesi ve sonuçlanması ile ilgili askerî kısmı ön plana çıkan daha fazla ayrıntı vermektedir. Örneğin, İskender Paşa'nın emrindeki kuvvetler, 1000 cebeci, 25 şahi darbzen topu ve yeterli miktarda cephaneden oluşmaktadır. *Topçular Kâtibi Tarihi*, c. II, s. 631-34.

[250] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 129.; Jaruga yakınlarında Leh Hatmanı Żółkiewski ile İskender Paşa tarafından hazırlanıp imza edilen ve aynı zamanda Busza Anlaşması olarak bilinen bu anlaşmanın Lehçe ve Türkçe metinleri için bkz. Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 345-53.

önlemek ve eski Eflak voyvodası George Homonnai ve Radu Şerban'a herhangi bir destek vermemek suretiyle Karadeniz'deki faaliyetlerini durduracağına söz vermiştir. Buna karşılık, Lehistan'a Tatar akınları durdurulacak ve Kral, Han'a yıllık hediyeler gönderecektir[251]. Bu anlaşmanın konumuz açısından en önemli maddesi, "Kazakların ortadan kaldırılacağı"na dair olandır. Ancak 1621 Hotin Seferi'nin sebepleri irdelendiğinde, Lehistan'ın "Kazakları ortadan kaldırmak" konusunda pek başarılı olamadığı görülmektedir[252].

Söz konusu ateşkesten sonra da Özi'nin tamiri için faaliyete devam edildiğini ve Özi'nin adeta baştan inşa edilircesine bir tamir geçirmiş olduğunu dönemin Eflak voyvodası Aleksandru İliaş'a gönderilen hükümden öğreniyoruz. Hükümde, **"***evvel bahar-ı huceste-âsârda Kazak eşkıyasının def' ü ref'i için Özi Kalesi bina olunmak lazım gelmeğin*" Eflak'tan 20 çingenenin tezgâh ve diğer aletleriyle birlikte buradan Özi'ye götürülmesi ve kalenin bina işinden sorumlu olan Dergâh-ı Mu'allâ Müteferrikası Bekir'e teslim edilip işin düzgün bir şekilde tamamlanması için Mâliye'den emir gönderildiği belirtildikten sonra, Müteferrika Bekir'in emri en hızlı ve düzgün şekilde yerine getirmesi için gereken yardımın yapılması emredilmektedir[253]. Yine söz konusu tamir ile ilgili olarak Aydos kadısına gönderilen hükümde, kale tamiri için istenen cerehor ve taşçıların, bölge halkının Kazakların korkusundan başka yerlere göç etmesi sebebiyle temin edilemediği bilgisi üzerine, daha önce istenen 60 kişilik işçi

---

[251] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 628-9.; 82 Numaralı Mühimme Defteri'nde 298 numaralı hükmün sonunda Özi Seferi'nden sonra bölgeden hareket edildiğine dair 6 M 1027/3 Ocak 1618 tarihli şu kayıt yer almaktadır: "*Yevm-i mezburda Özi'den kalkılup avdet olunmuşdur. Hak teâlâ sıhhat ü âfiyyet ve emn ü selâmet üzre vusûlümüz müyesser eyleye. Âmîn yâ Rabbe'l-Âlemîn.*" Bkz. BOA, MD 82, s. 143, h. 298.

[252] Ancak Kazaklar bu anlaşmadan sonra da faaliyetlerine devam etmiş, bu kez Samsun'a saldırmışlardır. Bu saldırı üzerine Ciğalazâde bir donanma ile bölgeye gönderilmiştir. Gerçekleşen çatışmalardan sıyrılmayı başaran Kazaklar, Özi Boğazı'na doğru harekete geçmişken onların burada kıstırılmasını sağlamak amacıyla Şakşakî İbrahim Paşa komutasında bir başka donanma kuvveti bölgeye sevk edilmiştir. İbrahim Paşa, Kazakları Özi Nehri üzerindeki adalardan birinde bulunan merkezlerine kadar takip etmiştir. Burada bulunan Kazakların önemli bir kısmı Osmanlı donanması gelene kadar çekilmiş, bölgede çok az bir Kazak birliği bırakılmıştır. Bu birlikler Osmanlı birliklerine fazla karşılık vermemiştir. Osmanlı kuvvetleri Sic'te bulunan bir miktar topu ve bir düzine şaykayı ele geçirmiştir. İbrahim Paşa, aldığı şeylerle birlikte "Sultan'ı bu sözde başarısıyla avutmak için" geri dönmüştür. *Pisma Stanisława Żółkiewskiego Kanclerza Koronnego i Hetmana*, Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1861, s. 305'ten naklen; Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age, to 1626-1650*, c. 8, (ed. Serhii Plokhy ve Frank E. Sysyn), (çev. Marta Daria Olynyk), Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton-Toronto 2002, s. 278-79.; Samsun'un iki defa Kazak saldırısı sonucu yakılıp yıkıldığı 1642 tarihli mufassal avarız defterine de yansımıştır. Bkz. Mehmet Öz, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avârız Defterleri 1642*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 5.

[253] BOA, MD 82/1, s. 110, h. 108 (25 Ra 1027/22 Mart 1618).

miktarının 20 kişiye indirildiği ve bu miktarın temin edilmesi emredilmektedir[254]. Osmanlı idaresi, sınır boyundaki bir kalesini adeta yeni baştan inşa ederken, ihtiyacı olan insan gücünü sağlama konusunda reayayı zorlamamış, Aydos örneğinde görüldüğü gibi, bölge insanını zorlamayacak şekilde yeniden bir düzenlemeye gitmiştir. Yine aynı hüküm, Özi çevresinin insan gücü ve malzeme açısından tamiri zorlaştıracak kadar kıt olduğuna bir başka örneği teşkil etmektedir. Bu arada Özi Kalesi'nin ve üzerinde bulunduğu Özi Boğazı'nın muhafazasının önemine binaen, bölge muhafazasının aksamadan devam etmesi için gereken gayretin gösterildiği görülmektedir. Rusçuk Kaptanı Bâlî Bey'e gönderilen ve aslında bir atama emri olan bir hükümde, Dergâh-ı Mu'allâ müteferrikalarından olup şayka imali için Belgrad'a gönderilmiş olan Ebubekir'in buradan donanma ile dönüşüne dek, Özi Boğazı ve diğer yerlerin muhafazası ile Vidin, Niğbolu ve Silistre sancakları ile Karadeniz'de olan şaykaların idaresi için "*bir umur-dîde ve ehl-i vukûf ve yarar kimseye*" ihtiyaç olduğu, bu göreve de söz konusu özellikleri taşıdığı için kendisinin atandığı bildirilmektedir[255].

1621 Hotin Seferi'ne giden yolda önemli bir merhaleyi teşkil eden ve Mühimme kayıtlarında "Özi Seferi" olarak geçen 1617 çatışmaları, Osmanlı tâbisi olan voyvodalar tarafından, görevlerini yerine getirmemede bir bahane olarak kullanılmış görünmektedir. Eflak Voyvodası Aleksandru İliaş, Yergöğü Kalesi'nin tamiriyle görevlendirilmiş, ancak Özi Seferi'ni bahane ederek tamir konusuyla ilgilenmemiştir. Aynı hükümde hem bu bahaneyi ileri sürmemesi hem de tamire mübaşir olarak gönderilmiş olan Süleyman'a yardımcı olması emredilmektedir. Aynı hususta bir diğer hükümde ise, Özi'nin savunması daha önemli görülmüş olacak ki, Yergöğü Kalesi'nin tamirinde mübaşir

[254] BOA, MD 82/1, s. 254, h. 559 (28 B 1027/21 Temmuz 1618).

[255] BOA, MD 3, s. 97, h. 225 (15 Ra 1027/12 Mart 1618). Özi Kalesi ve çevresinin muhafazasında akıncılar da etkili olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Akıncıların sakin olduğu kazaların kadılarına gönderilen hükme göre, akıncı beylerinin, "Özi Seferi" için çağrılan akıncılardan bir kısmının "*Cebeci ve topçu ve arabacı ve eli emirli ve yağcı ve küreciyiz*" ve kimisi; "*Defterde ismimiz yokdur*" diyerek "*Özi Seferine çıkmağa ta'allül eylediklerin*"i bildirdiği, akıncı ve akıncı oğlu olanların başka hizmetlere geçmesinin yasak olduğu belirtilmekte, başka göreve ve dirliğe geçenlerin tespit edilip yeniden akıncı defterine kayıtlarının ve sefere celplerinin sağlanması için gerekenin yapılması emredilmektedir. Söz konusu kayıt, Osmanlı Devleti'nin özellikle belli askerî görevlerde düzenin ve devamlılığın sağlanması açısından başka bir göreve geçişi istemediğini göstermesi açısından önemlidir. Yine, bir "sefer", özellikle Osmanlı serhaddine yakın topraklarda vuku bulan bir harekât olması hasebiyle devletin asker sağlamada bilhassa üzerinde durduğu bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kayıt, akıncıların özellikle XVI. yüzyılda çok iyi durumda olduğunu, ancak XVII. yüzyılda akıncı gruplarının gayreti ile birlikte önemini de kaybetmeye başladığını belirten görüşü desteklemektedir. Bkz. BOA, MD 82/1, s. 328, h. 718 (3 Ra 1028/18 Şubat 1619).; Aynı konuda tarihli bir başka hüküm için bkz. BOA, MD 88, s. 28, h. 281 (13 L 1047/28 Şubat 1638).

olarak görevlendirilmiş olan Süleyman'a, tamir işini Eflak Voyvodası Aleksandru İliaş'ın Özi Seferi'nden dönüşüne dek ertelemesi emredilmektedir[256]. Bu iki hüküm, Osmanlı Devleti'nin sınırlar ve onların korunması konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Osmanlı idaresi, sadece sınırların değil, sınırlardaki reayanın da güvenliğini gözetmektedir. Yine Özi Seferi nedeniyle Erdel Voyvodası Betlen Gabor'a gönderilen hükümde, Eflak Voyvodası Aleksandru İliaş'ın Özi Seferi ile görevlendirildiği bildirilmekte, Eflak tahtının müddeîsi Radu Şerban'ın adam toplayarak Eflak topraklarına saldırma ihtimaline karşılık bunların Erdel topraklarından geçmelerine müsaade edilmemesi ve bölge halkına herhangi bir zarar gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir. Aynı hükmün bir sûreti, Bosna Beylerbeyi İskender Paşa'ya hitaben yazılmıştır[257].

Osmanlı kaynaklarında "Özi Seferi" olarak geçen bu seferden sonra, Özi Beylerbeyi olan ve aynı zamanda arpalık olarak Silistre Sancağı'na tasarruf eden Mehmed Paşa'nın "*müceddeden bina ve tamir olunan Özi Kalesi'nde*" kışlayacağı ve bölgeyi muhafaza edeceği belirtilmektedir. Onun bu görevi dolayısıyla Silistre Sancağı'nın aşar ve rüsûmu ile bâd-ı hevâsının kendi yerine göndereceği Mehmed Çavuş'a tahsil ettirilmesi hususunda Silistre Sancağı'nda görevli kadılara hüküm gönderilmiştir[258].

Osmanlı koruması altında olan Erdel voyvodası Gabor Betlen, Kasım 1617'de Leh kuvvetlerinin saldırısına uğramıştı. Aynı sıralarda Karadeniz'deki Kazak saldırıları da başlamıştır. Bu saldırılar üzerine İstanbul'a gönderilen Leh elçisi Otwinowski Osmanlı vezirlerince iyi karşılanmamış ve Sultan'a kendisini ifade etmesi için izin verilmemiştir. Bunun üzerine Otwinowski kaçmaya karar vermiştir. Lehistan'ın Kazakları dizginleyemediği gibi Erdel'e de saldırması, iki taraf arasında savaşı kaçınılmaz hâle getirmiştir. Aynı yıl, Boğdan Voyvodası Gaspar Gratiani'nin[259] Osmanlı'ya isyan etmesi,

---

[256] Bkz. BOA, MD 82, s. 109, h. 223 (6 C 1027/31 Mayıs 1618).; Aynı konudaki diğer hüküm için bkz. BOA, MD 82, s. 110, h. 226 (7 C 1027/1 Haziran 1618).

[257] Her ikisi de 7 C 1027/1 Haziran 1618 tarihli olan hükümler için bkz. BOA, MD 82, s. 110, h. 225 ve aynı sayfada h. 227.; Aynı minvalde bir başka hüküm ise, Tuna Nehri'nin Eflak yakası üzerinden Eflak'a geçip burada eşkıyalık faaliyetlerinde bulunma ihtimali olan kimselerin engellenmesi hususunda Eflak Voyvodası Aleksandr İliaş'a gönderilmiştir. BOA, MD 82, s. 112, h. 231.

[258] Bkz. BOA, MD 82, s. 143, h. 298 (11 R 1027/7 Nisan 1618).

[259] Gratiani, Özi Beylerbeyi İskender Paşa'nın adamı olup, kendisi Budin beylerbeyi iken Avusturya'ya gönderilen elçilik heyetlerinde onunla birlikte bulunmuştur. Heyetteki hizmetleri sebebiyle Nakşa'nın

II. Çeçora Savaşı olarak bilinen savaşın patlak vermesine sebep olmuştur. Gratiani isyan bayrağını çektiğinde, kendisini tutuklayıp İstanbul'a götürmek için gelen kapıcıları yakalatmıştır. Ayrıca bölgede bulunan tüm Türklerin ortadan kaldırılması için emir vermiştir. Ele geçirilen ve henüz hayatta olan Türkleri ise zincirleyip Hotin Kalesi'ne göndermiştir[260]. Bu arada, 1618'de kraliyet büyük hatmanlığı görevine getirilen Stanisław Żółkiewski kendisine destek olarak gönderilmiştir. Gratiani, Leh birliklerini şenliklerle karşılamış ve Hotin Kalesi'ni içindeki tüm erzak ve mühimmat ile onlara teslim etmiştir[261].

Dönemin Özi beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya ve Silistre sancağında görevli kadılara gönderilen hüküm Özi Eyaleti'ndeki askerlerin de Kazakların saldırıları ve bu savaştaki çatışmalarda görevlendirildiğini göstermektedir. Baharda Kazaklar üzerine donanma ile denizden hareket edecek olan ordunun serdarı olan Bekir Paşa'nın mektubu üzerine gönderilen hükümde, Silistre'nin eli emirli ve mazul sipahilerinin bölgeye karadan gönderilmesine karar verilmiş olduğu bildirilmekte, bu emre ve Mâliye'den verilen emre uygun olarak hareket edilmesi istenmektedir[262]. Osmanlı idaresi sefer mahalline gidilmesi ve gerekli hazırlıkların bir an önce yapılması konusunda dikkatli olmakla beraber, idarecilerin istenen hızda hareket etmediği de görülmektedir. Yine Özi Seferi için serdar olarak görevlendirilmiş olan Bosna Beylerbeyi İskender Paşa'nın henüz görev yerine varmadığının tespit edildiği ve mevcut durumuyla ilgili bilgi de vermediği anlaşılmış olduğundan, hiçbir bahane öne sürmeden bir an evvel görev yerine varması ve mevcut durumundan merkezi haberdar etmek üzere arz göndermesi için hüküm gönderilmiştir[263].

---

iltizamını elde etmiş, daha sonra da İskender Paşa'nın kefil olmasıyla Boğdan Voyvodalığı görevine getirilmiştir. Kazak ve Leh saldırılarını İstanbul'a bildiren Erdel Kralı Betlen Gabor'un mektuplarını ele geçirip durumu Kazaklara ve Lehistan'a bildirmiştir. Bunun üzerine Betlen Gabor, intikam için harekete geçmiş ve durumu İstanbul'a bildirmiştir. Gratiani'nin söz konusu hareketlerinden haberdar olan Osmanlı idaresi ise Gratiani'yi görevden alıp eski voyvoda Aleksandr İliaş'ı yeniden voyvodalık tahtına getirmiştir. Gratiani'nin söz konusu isyanı bu durumun bir sonucudur. Bkz. Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 1804.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, c. I, s. 450-451. Naîmâ'nın voyvodalık görevinin başkasına verilmesinden bahsederken kastettiği başka kişi, eski Boğdan Voyvodası Aleksandr İliaş'tır.

[260] Schütz, *Armeno-Kıpchak Chronicle*, s. 43. Kronik, kapıcıların geliş tarihini 23 Ağustos-2 Eylül 1620 olarak vermektedir.

[261] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 131.; Schütz, *Armeno-Kipchak*, s. 45.

[262] Bkz. BOA, MD 82/1, s. 38, h. 90 (20 Ra 1027/17 Mart 1618).

[263] Bkz. BOA, MD 82, s. 115, h. 238 (7 C 1027/1 Haziran 1618).

Sefer için hazırlık yapılırken Özi ve çevresinin korunmasına da azamî dikkat gösterilmiştir. 24 Temmuz 1618 tarihli olup "*Özi'den Kefe'ye varınca yol üzerinde olan sancakbeyleri ve kadılara ve Özi Kalesi Ağasına ve Kefe'ye varınca kılâ' dizdarlarına ve neferat ağalarına*" gönderilen hükümde, Özi'den Kefe'ye gidecek olan Kefe Kadısının ve adamlarının güvenliğini sağlama konusunda gereken hassasiyetin gösterilmesi emredilmektedir[264]. Ancak güvenlik için alınan önlemlerin her zaman yeterli olmadığı da görülmektedir. Özi'de bir donanma inşası için bölgeye tayin edilmiş olan Dergâh-ı Mu'allâ müteferrikalarından Ebubekir'in gönderdiği mektuba göre, Özi'ye lazım olan cephane ve Eflak'tan gönderilmesi emredilmiş olan yirmi şayka ve diğer hazine için gönderilmiş olan Hasan Çavuş'un malları, eski Eflak Voyvodası Aleksandru İliaş'ın yanında bulunduğu sırada eşkıya tarafından ele geçirilmiştir. Bu malların geri alınıp Hasan Çavuş'a teslimi için gerekenin yapılması hususunda mevcut Eflak voyvodası Gabriel II. Movilă'ya bir hüküm gönderilmiştir[265].

Jan Zamoyski'nin Çeçora'daki eski kamp alanında bu sıralarda Özi beylerbeyliğine atanmış olan İskender Paşa tarafından etrafı çevrilen Leh kumandanı Żółkiewski, Kantemir Mirza ile Eflak[266] ve Erdel kuvvetlerince de desteklenen Osmanlı kuvvetlerince mağlup edilmiştir[267]. Ordusunun daha fazla erimesine engel olmak isteyen Leh kumandanı barış için elçi heyeti göndermiştir[268]. Elçiler, içinde bulunulan durumdan Gaspar Gratiani'yi sorumlu tutmuşlardır. Ayrıca Kantemir Mirza ve Çerkes Hüseyin Paşa'nın kendilerine rehin olarak verilmesi karşılığında Leh kralının yeğeni ve bazı soyluları rehin göndereceklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Özi Beylerbeyi İskender Paşa bir harp meclisi toplayarak durumu müzakereye açmıştır. Konuşmalar

---

[264] BOA, MD 82/1, s. 131, h. 299.
[265] BOA, MD 82/1, s. 134, h. 306.
[266] Daha önce de gönderilmiş olan hükme uygun olarak mümkün olan en kısa sürede "*Özi cânibine serdar olan İskender Paşa'ya mülâki olup vech ü münasib üzere*" hizmette bulunması hususunda Eflak Voyvodası Gabriel II. Movilă'ya gönderilen hükmün sûreti için bkz. BOA, MD 82/1, s. 173, h. 394.
[267] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 647-8.; *Topçular Kâtibi Tarihi*, c. II, s. 692-4.; Aurel Decei, "Hotin", *İslam Ansiklopedisi*, c. V/1, MEB, İstanbul 1987, s. 568.; *Ermeni-Kıpçak Kroniği*'nde, iki tarafın kuvvetleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Buna göre, Kalgay Devlet Giray'ın emrinde 12.000, İskender Paşa'nın emrinde ise 8.000 asker bulunmakta idi. Leh komutanlarının emrinde ise toplam 20.000 adam bulunmakta idi. Schütz, *Armeno-Kipchak*, s. 45. Gratiani ve Leh birliklerinden bir kısmının kaçışı, muhtemelen Sultan II. Osman'ın kulağına gitmiş, dolayısıyla kendisinde Gratiani ve Leh birliklerinin kolay yenilebilir olduğu fikri oluşmuş görünmektedir. Ancak ileride görüleceği üzere, Leh ordusu 1621 Hotin Seferi'nde daha iyi mevzilenmiş ve durumu lehine çevirmeyi başarmıştır. Muhtemelen tam da bu sebeple, Leh literatüründe Leh galibiyetine dair geniş bir külliyat oluşmuştur.
[268] Esasen Lehistan'ın barış istemesinin en önemli sebebi, o sırada Ruslara karşı kralın idaresinde mücadele veriyor olmasıdır. Mehmet Ali Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I. Kronikler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 29.

sırasında barış ve kendisinin rehin gönderilmesi sözü geçtiğinde ileride Özi beylerbeyi olarak göreceğimiz Kantemir Mirza şiddetle karşı çıkmış ve bu konudaki fikrini İskender Paşa'ya hitaben söylediği şu sözlerle dile getirmiştir: "*Baka! Sen kafirin malına tapıp kafir olmuşsun. Ben otuz yıldır bunlara kılıç urup anaların, oğulların öldürmüşüm, niçin özümü ellerine vereyim? Ta ki beni diri şişe sancıp büryan etsinler. Bunlar kâfirdir, bizim bunlarla barışığımız yoktur. Bunlara hemen kılıç ururuz, gayri sözümüz yoktur!*"[269]

Kantemir Mirza'nın bu sözlerinin üzerine Leh elçileri hapsedilmiş ve çatışmalara devam edilmiştir. Tatar askerleri kaçmaya çalışan çok sayıda Leh askerini kılıçtan geçirirken, bir kısmı da Boğdan'a kaçmış olan Gratiani'nin peşine düşmüştür[270]. Żółkiewski'nin yeni atadığı vekil Stanisław Koniecpolski'nin de dâhil olduğu çok sayıda asil ve askerle gelecekteki Kazak lideri Bogdan Chmielnicki esir alınırken, Żółkiewski öldürülmüştür[271]. Osmanlı ordusu, öncelikle kendisine karşı isyan bayrağını kaldıran Gaspar Gratiani üzerine yürümüş olmakla birlikte, Gratiani'ye yardım etmesi ve birlik göndermesi hasebiyle, Lehistan da bu savaşın tarafı olmuştur. Dolayısıyla Lehistan, Voyvodalıklara müdahale etmeme konusundaki sözünde durmamış görünmektedir. Gabor Bethlen'in bu yardım isteği, 1621'de gerçekleşecek olan Hotin Seferi'nin sebeplerinden birini oluşturacaktır. Sefer için yapılan hazırlıklar sırasında Özi Beylerbeyi Hüseyin Paşa'dan Özi'nin Kazak saldırısına uğradığına dair haber gelmiştir. Bunun üzerine Kaptan-ı Derya Halil Paşa komutasında bir miktar donanma kuvveti bölgeye gönderilmiştir. 18 Kazak şaykası ile karşılaşan Osmanlı donanması, çatışmalardan galibiyetle çıkmıştır[272].

---

[269] Târih-i Naîmâ, c. II, s. 455-6.

[270] Ermeni-Kıpçak Kroniği'ne göre, Gratiani Eflaklılar tarafından savaş alanından kaçırılmış, ancak öldürülmüş ve başı, Ekim 1620'de bir köylü tarafından yeni Boğdan Voyvodası Aleksandr'a getirilmiştir. Köylüyü ödüllendiren Aleksandr, başı İstanbul'a göndermiştir. Schütz, *Armeno-Kipchak*, s. 47 ve 49.

[271] Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, c. II s. 458-459.; Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 131.; Schütz, *Armeno-Kipchak*, s. 49.

[272] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 654. Maalesef bu çatışmaların ayrıntılarına arşiv kaynaklarında, özellikle Mühimme Defterlerinde tam bu yıllara denk gelen boşluktan ötürü ulaşmak mümkün olmamıştır. Yine Hotin Seferi hazırlıkları sırasında Boğdan Voyvodası Aleksandr İliaş'ın, yolları temizletmeyip köprüleri tamir ettirmemesi ve zahire göndermeyip gelen birlikleri karşılamaması yanında, gizlice Lehistan'a yardım gönderdiği haberinin alınması üzerine görevden alınarak yerine ikinci kez Stefan Tomşa'nın (Eylül 1621-Ağustos 1623) tayin edildiği, kroniklerde yer aldığı için bilinmektedir.

1621 Hotin[273] Seferi, XVI. yüzyıldan bu yana Kazakların Osmanlı toprakları, özelde de Özi üzerine gerçekleştirdikleri, Tatarların ise Leh topraklarına yaptıkları saldırıların Osmanlı-Leh ilişkileri üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca önemli bir kırılma noktasını teşkil ettiğinden, konumuzdan biraz sapma tehlikesini göze alarak bu seferden bahsetmek yerinde olacaktır[274].

Sultan II. Osman, tahtından olmasına sebep olan bu savaşa karar verirken, hem voyvodalıklar üzerindeki hâkimiyetin yeniden güçlenmesini sağlamayı hem de voyvodalıkların iç işlerine karışan ve Hotin Kalesi'ni ele geçirmiş olan Lehistan'ın etkisine girmelerini önlemeyi amaçlamıştır. Dönemin Kazak hatmanı Petro Konaşeviç Sagaydaçni Leh saflarında, Kırım askerleri ise Osmanlı saflarında yer almıştır. Osmanlı kuvvetleri arasında dönemin Özi beylerbeyi İskender Paşa komutasındaki askerler de bulunuyordu. "Meşhur kahraman, Silistre paşası" olarak anılan İskender Paşa, çatışmalar sırasında hayatını kaybetmiştir[275]. Nogay mirzalarından Kantemir Mirza, çatışmaların başlamasından önce Hotin çevresine akınlarda bulunmuş, büyük miktarda mal ve ganimet elde ederek askerin iaşesinin bollaşmasını sağlamıştır. Onun bu başarısı, İskender Paşa da çatışmalarda vefat etmiş olduğundan 21 Eylül 1621'de Özi beylerbeyliği görevine tayinini sağlamıştır[276]. Kantemir Mirza'nın bu faaliyetleri, muhasara sırasında Osmanlı ordusunu rahatlatmış, buna karşılık Leh ordusunu iaşe sıkıntısına sokmuştur. Çünkü diğer Tatar birlikleriyle Leh ordusunun iaşe merkezi olan Kamaniçe Kalesi'ni abluka altına alıp iaşe ve cephane takviyesinin yolunu kesmiştir.

---

[273] Hotin, günümüzde Ukrayna topraklarında yer almakta olup, idaresi altında olduğu dönemde Boğdan'ın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Kalenin tam olarak ne zaman kurulduğuna dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Kuruluşla ilgili daha kesin bilgilere, Boğdan'ın 1359'daki kuruluşundan sonra ulaşılabilmektedir. Decei, "Hotin", *İA*, c. V/1, s. 567.; Hotin'de Osmanlı askerlerinin ilk kez görünmesi, Fatih'in 1476 Boğdan Seferi sırasında olmuştur. Kale, Boğdan Voyvodası Ştefan cel Mare'nin amcası Vlaicu tarafından Osmanlı kuvvetlerine karşı başarıyla savunulmuştur. Sultan Süleyman döneminde Hotin, Boğdan Voyvodası Petru Rareş'e karşı birleşen Osmanlı-Leh kuvvetlerinin harekâtı sırasında Leh Hatmanı Jan Tarnowski tarafından kuşatılmıştır (1538). Osmanlılar Bender'de yeni bir Osmanlı sancağı kurduktan sonra kaleyi Boğdan'a geri vermişlerdir. Rareş, kaleyi tamir ettirip genişletmiş ve buraya kumandanlar atamışsa da, Osmanlı yeniçerileri sık sık burada görünmüşlerdir. Dariusz Kołodziejczyk, "Hotin", *DİA*, c. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 253.; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi.* c. 5, s. 63-64.; Hotin Kalesi'nin XVIII. yüzyıldaki durumu için bkz. Ömer Bıyık, "Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXIX, sy. 2 (2014), s. 489-513.

[274] Hotin Seferi'nin Osmanlı-Leh ilişkilerindeki bir kırılmayı ve aynı zamanda idaredeki birtakım değişikliklerin başlangıcını temsil ettiğini öne süren bir çalışma için bkz. Baki Tezcan, "Hotin 1621, or How the Poles Changed the Course of Ottoman History", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 62, no. 2 (2009), s. 190-3.

[275] Ekrem, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi*, s. 37.

[276] *Topçular Kâtibi Tarihi*, c. I, s. 742.

Leh askerlerinin komutanlarına saldırmaya başlamasından sonra Leh tarafı barış için harekete geçmiştir. Gerçekleşen müzakerelerden sonra Sultan II. Osman, Sultan Süleyman dönemindeki şartlara uygun olarak barış yapılmasına razı olmuştur[277].

Hotin Seferi, tam olarak Sultan II. Osman'ın istediği şekilde sonuçlanmamış olmakla birlikte, Leh ordusuna büyük zayiat verdirilmiş ve Osmanlı Devleti açısından gayet lehte bir anlaşma imzalanmıştır[278]. Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki en güçlü komşularından birine karşı büyük ölçüde bir zafer kazanılmıştır. Ancak Sultan Osman, içerideki büyük karışıklıklar sırasında tahttan indirilecektir. Hotin Seferi'nden sonraki anlaşmanın Özi Kalesi'ni de ilgilendiren maddesi, Kazakların Karadeniz'e, Tatarların ve Boğdanlıların ise Leh topraklarına yaptıkları baskınların durdurulacağına dair olandır[279]. Osmanlı ve Leh kuvvetleri her iki tarafın saldırılarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir savaşa girmişse de, 1625'teki Kazak saldırıları Hotin Seferi'nin amacına ulaşmadığını göstermiştir. Tuna ve Özi yakınlarını hedef almış olan Kazaklar, Özi yakınlarından geçerken ellerine geçirdikleri herkesi öldürüp kayıklara da zarar vermişlerdir. Özi yakınlarında yakalandıkları fırtınada ele geçirdikleri top ve ganimetlerin önemli bir kısmını kaybetmişlerdir. Bu sırada Özi Kalesi'nden açılan topçu ateşi de şaykalarının önemli bir kısmını tahrip etmiştir. Ancak Kazaklar, bu durumda bile Kili'yi yakmayı başarmışlardır. Özi ve çevresindeki Osmanlı kuvvetlerinin karşılık vermesi, Kazakların daha büyük bir "başarı" elde etmelerini engellemişse de[280], bu saldırı, 1621'deki Hotin Seferi'nin bölgedeki Kazak etkinliğini azaltmada pek etkili olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Özi'nin ve İstanbul kıyılarındaki bazı yerlerin uğradığı Kazak

---

[277] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 659-664.; Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, s. 1806-12.

[278] 1621 Hotin Seferi, Osmanlı ve Lehistan açısından net kazanımlar elde edilmiş bir sefer değildir. Ancak bu durum, Osmanlı kuvvetleri Leh topraklarından çekildiği için olsa gerek, Lehistan tarafından bir zafer olarak görülmüş ve üzerine hem kendi döneminde hem de daha sonra çok sayıda çalışma yapılmıştır. Buna karşılık 1619'da vuku bulan ve Osmanlı kuvvetlerinin galibiyetiyle sonuçlanan II. Çeçora Savaşı, Lehistan açısından başarılı bir savaş olmaması hasebiyle olsa gerek, kendi döneminde de günümüzde de Polonyalı tarihçi ve yazarların ilgi alanında olmamıştır. Bu yüzden bu savaşı ağırlıklı olarak Lehistan idaresi altında yaşayan başka milletlerin yazdıklarından öğrenebilmek mümkündür. Bu konuda bkz. Schütz, *Armeno-Kipchak*, s. 29-38.; Bu konudaki çalışmalardan bazıları için bkz. Józef Tretiak, *Historja Wojny Chocimskiej*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1921.; Leszek Podhorodecki, *Chocim 1621*, Bellona, Warszawa 1988.

[279] Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, s. 1812.; Sultan II. Osman'ın Hotin Seferi için kaleme alınmış ve taşa hakkedilmiş tarih ile ilgili bir çalışma için bkz. Halil Edhem, "Sultan Osman Han-ı Sânî'nin Leh Seferi'ne Dair Türkçe Bir Kitabesi", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, sy. 4 (1328), s. 223-32.; Hotin Seferi sonrasında Osmanlı-Leh ilişkilerine dair bkz. Victor Ostapchuk, "The Ottoman Black Sea Frontier and the Relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628", PhD Thesis, Harvard University 1989.

[280] Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 417-8.

saldırıları karşısında, Karadeniz'in muhafazası için donanmalar gönderilmeye başlanmıştır[281]. Dönemin kaptan-ı deryası Recep Paşa kumandasında 43 kadırga ve bir miktar kalitadan oluşan donanma 1625 yazında Karadeniz'e açılmıştır. Varna[282], Balçık, Mankalya ve Karaharman kıyılarını geçerek Kili taraflarını da gözetleyen donanma, Akkirman Boğazı'nı geçip Özi Kalesi'nin tam karşısındaki Kılburun Kalesi'ne ilerlemiştir. Kazakları yakalamak için geç kalan Recep Paşa, Kılburun ahalisinden 350 şaykalık bir Kazak grubunun bölgede dolaştığını, ancak o sırada Trabzon taraflarına gittiklerini öğrenmiştir. Özi halkı ise, "*Yolları budur, bunda muhâfaza etmenüz mühimdir*" sözleriyle bölgede kalmalarının daha iyi olacağını belirtmiştir. Gemileri geceleri kıyıdan açıkta bekleten Recep Paşa, Özi önlerinde bir süre nöbet tuttuktan sonra Kazakların İstanbul Boğazı'na girme ihtimalini göz önünde bulundurarak donanmayı güneye yönlendirmiştir. Daha önce geçtiği Karaharman adlı yerde Kazak şaykalarıyla karşılaşmıştır. Havanın rüzgârsız olması hasebiyle sadece 21 kadırga ile karşılaşan ve her bir şaykada 50 tüfekli olarak bulunan Kazaklar cesaretlenmiş ve hızla saldırıya geçmişlerdir. Hava sakin olduğu için kadırgaların manevra kabiliyeti düşmüş, Kazak şaykalarınca da kıstırılan Osmanlı mürettebatı zor durumda kalmıştır. Ancak bir süre sonra başlayan rüzgâr, durumu Osmanlı askerinin lehine çevirmiş ve Kazak şaykaları daha kolay batırılmıştır. Nihayetinde Osmanlı kuvvetleri Kazaklar karşısında Karaharman Savaşı olarak tarihe geçen bu mücadelede galibiyet kazanmışlardır (Ekim 1625). Çok sayıda şaykanın batırıldığı mücadelelerde, yalnızca 30 şayka kaçıp kurtulmayı başarmıştır. Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*'ında Kazaklara karşı elde edilen bu zaferin önemini, "*Deryâ cenglerinde ömür ifnâ edenler Kazak tâifesinün bu cengi cümleye gālibdir dediler*"[283], sözleriyle ifade etmektedir[284].

---

[281] Karadeniz'in muhafazası için bu tarihlerde bölgeye gönderilen Yeniçerilerin mevâcib kayıtları için bkz. BOA, MAD.d. 2120.

[282] Kâtib Çelebi ve ondan naklen Naîmâ'nın belirttiğine göre, donanma "*Varna'ya vardıkda 'îd-i adhâ olup*" bu tarih, 10 Z 1035 (2 Eylül 1626) tarihine tekabül etmektedir. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 747.; *Târih-i Naîmâ*, c. II, s. 578.

[283] Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s. 190-2.

[284] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 746-8.; *Târih-i Naîmâ*, c. II, s. 578-580.; Osmanlı kaynaklarının aksine, Hrushevsky ve dayandığı kaynaklar, Osmanlı donanmasının bir ara rüzgâr sebebiyle uğradığı bozguna daha çok odaklanmaktadır. Bkz. Hrushevsky, *The Cossack Age to 1625*, c. 7, s. 418. 1626 yılı yazında İstanbul'a bir Leh elçisi gelmiş ve barış isteğinde bulunarak Kazakların bundan sonra Karadeniz kıyılarını vurmayacağını, buna mukabil Kili ve Akkirman tarafında oturan Tatarların Osmanlılarca *Bucak* adı verilen bu bölgeden kaldırılmalarını talep etmiştir. Leh elçilerinin hediye getirmesini, Kırım Hanı'na yıllık vergi ödenmesini ve iki tarafın tecavüzlere mani olmasını ihtiva eden eski anlaşma yenilenmiştir. Söz konusu anlaşmaya uygun olarak öteden beri bu bölgede yaşayan Bucak Tatarları Kırım'a

Kazakların saldırısı def edilmiş, Özi Kalesi üzerindeki etkilerinin silinmesi için ise yeniden harekete geçilmiştir. Akkirman kadısı ve mütesellimine gönderilen 23 Temmuz 1627 tarihli hükme göre, daha evvel eski Özi beylerbeyi Mehmed Paşa tarafından kestirilip hazırlanarak Akkirman'a gönderilen kerestelerin Özi Kalesi'nin inşası için lazım olduğu, Mehmed Paşa'nın azledilmesi sebebiyle kale için hazırlatılan kerestelerin derhal Özi'ye gönderilmesi emredilmektedir[285]. Özi Kalesi'nin 1627'deki tamirinin tamamlanmasının ardından, Özi ve Tuna defterdarına (İbrahim Efendi), buraya tayin edilecek kale neferatının ücretleri için tayin edilecek mukataaların ıslah edilip düzenlenmesi ve bir deftere[286] kaydedilip Özi ve Tuna taraflarında görevli tüm eminlerin defterleriyle birlikte Özi'ye gitmelerini sağlaması emredilmiştir[287].

---

gönderilmiştir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 770-1. Ancak bu anlaşmaya rağmen alınan iki haber, Osmanlı Devleti'nin net bir sonuç için harekete geçmesinde etkili olacaktır. Bunlardan biri, Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerin isyanı sırasında Şahin Giray'ın Lehistan'dan yardım aldığının öğrenilmesidir. Diğeri ise, yine bir Kazak filosunun Karadeniz'de faaliyette olduğunun haber alınmasıdır. Bu iki durum karşısında Osmanlı Devleti, önce diplomatik usulleri devreye sokmuş ve dönemin Leh kralı Zygmunt III. Waza'ya 1628 tarihli bir mektup gönderilmiştir. *Naîmâ Tarihi*, c. II, s. 627-8. Mektubun Lehçe metni için bkz. Stanisław Przyłęcki, *Ukrainne Sprawy*, Lwów 1842, s. 71-5.; Ayrıca 1629 yazında Vezir Kenan Paşa idaresinde bir donanma Karadeniz'e çıkmıştır. Vuku bulan bu çatışmalarda 14 Osmanlı kadırgası ve 8 Kazak şaykasının bulunduğu bilinmektedir. Kenan Paşa'nın Kazaklara karşı verdiği bu mücadele Kalkandelenli Tulû'î İbrahim Efendi tarafından kaleme alınan ve *Paşanâme* adı verilen eserde anlatılmaktadır. Bilinen tek nüshası British Museum, Sloane: 3584, v. 71b-79a'da yer alan bu eser üzerine kaleme alınmış bir çalışma için bkz. Glyn Munro Meredith-Owens, "Ken'an Pasha's Expedition Against the Cossacks", *The British Museum Quarterly* vol. 24, no. 3/4 (1961), s. 76-82.; Bu eseri ve döneme ait diğer kaynakları kullanarak söz konusu mücadeleleri anlatan Türkçe bir çalışma için bkz. Mahmut Halef Cevrioğlu, "Tulû'î'nin Paşanâme'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, c. 3, sy. 1 (2022), s. 86-102.; Bu çatışmalar sonunda 1630 yılında yeni bir anlaşma yapılmış, Leh Hatmanı Stanisław Koniecpolski ile yapılan görüşmeler, eski Bosna Valisi olan ve Özi muhafazasında bulunan Murtaza Paşa tarafından yürütülmüştür. Toplamda 7 maddeden oluşan anlaşmanın konumuz açısından en önemli maddeleri, Kazakların oturdukları adalardan çıkarılacak olması ve Kırım Tatarlarının Leh topraklarına yaptıkları akınların önüne geçilmesi ile ilgili olanlardır. Bkz. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 817. Osmanlı-Leh görüşmeleri sırasında Özi'ye ulaşmış olan Kırım Hanı II. Canıbek Giray, Kırım'a geri dönmüştür. Koniecpolski, bu anlaşma ile Leh sınırlarını en azından birkaç ay Tatar akınlarından korumayı ümit ediyordu. Anlaşmanın sağlanmasının ardından Murtaza Paşa ve Kapudan Halil Paşa, emirlerindeki birliklerle bölgeden ayrılmışlardır. Hrushevsky, *The Cossack Age, 1626-1650*, c. 8, s. 94.

[285] Bkz. BOA, MD 83, s. 2, h. 4 ve 5. (10 Za 1037/23 Temmuz 1627).

[286] Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğunda, bu emir üzerine dönemin Özi ve Tuna defterdarı İbrahim Efendi tarafından hazırlanmış olduğu anlaşılan bir defter mevcuttur. Bkz. BOA, MAD.d. 20163. Defter tamirden geçmiş olup birçok kısmı siliktir. Özellikle sağ ve sol kenarlarında yer alan toplamların önemli bir kısmı okunamayacak durumdadır. Defterin okunması hayli güç olmakla birlikte, bazı somut rakamlara ulaşmak mümkün olmuştur. Defterde, Özi Kalesi'nin tamiri ile Özi, Akkirman ve Bender kalelerinin muhafızlarına ve diğer giderlere tahsis edilen Tuna ve Özi vilayetlerinin çeşitli mukataalarının kayıtları yer almaktadır. Muharrem-Ramazan arasındaki kayıtları içeren defterde, silik kısımlardan dolayı hangi gelirin tam olarak nereye tahsis edildiği net olarak anlaşılmamaktadır. Naîmâ Tarihi'ne göre, Karaharman Muharebesi'nden sonra Özi'nin giderleri için Tuna Defterdarlığı'ndan ayrılıp müstakil bir defterdarlık kurulmuş ve defterdar atanmıştır. Bkz. *Naîmâ Tarihi*, c. II, s. 606.

[287] Bkz. BOA, MD 83, s. 4, h. 6 (12 Za 1036/25 Temmuz 1627).; Aynı konuda Niğbolu kadısına gönderilen bir hükümden, ocaklıkların düzenlenmesi için Donanma-yı Hümâyun kapudanı Vezir Hasan

1627 tamiri sırasında da Özi'nin güvenliğine azami dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Niğbolu, Vidin, Çirmen ve Kırkkilise sancakbeylerine, Özi muhafazasına memur edildikleri bildirilerek Özi Muhafızı Hasan Paşa ile Özi Beylerbeyi görev mahallerine varalı 20 gün olduğu halde görevli askerlerin yollarda oyalandıkları ve görev yerlerine gitmedikleri, bu askerlerin görev yerlerine çok acele (*ta'cil ale't-ta'cil*) varıp Muhafız Paşa'nın uygun gördüğü görevleri almalarının sağlanması emredilmektedir[288]. Söz konusu kayıtta Özi beylerbeyinin adı geçmemekle birlikte, bu tarihte Mehmed Paşa'nın Özi'de beylerbeyilik görevinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla "*görev mahalline varalı 20 gün olduğu halde*" askerleri henüz emrine alamayan Özi beylerbeyi, tamir edilmiş olmakla birlikte eksiklikleri hâlâ devam eden Özi Kalesi'nin eksikliklerinin tamamlanması ve muhafaza için çok sayıda asker gerekmesi hasebiyle görev için lazım olan miktarda neferi bir araya getirip Özi muhafazasında bulunan Hasan Paşa'ya katılması istenen ve Özi Beylerbeyi olup Silistre Sancağına mutasarrıf olan İbrahim Paşa olmalıdır[289].

1627'deki tamirden sonra da Özi ve çevresinin muhafazası için gerekli önlemler alınmaya çalışılmış, bölgeye asker sevk edilmiştir. Ancak bu askerlerden görevden kaçanların olduğu ve görev yerlerine gitmedikleri için mevâcibleri kesilerek cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. Özi Kalesi'nde görevlendirilen Vidin fârislerinden ağalarıyla birlikte emre uyan altı neferin dışında, firar edenlerin H. 1036 (1626-27) senesinden aldıkları dokuz aylık mevâciblerinin geri alınması hususunda Tuna Defterdarı olup müstakbel Özi beylerbeyi olan İbrahim Paşa'ya hüküm gönderilmiştir[290]. Özi ve çevresi muhafaza edilmeye çalışılırken, sadece Kazaklar gibi dış güçlerden değil, devletin kendi görevlilerinden de korunmaya çalışılmıştır. Özi Muhafızı Murtaza Paşa ile bölgedeki diğer görevlilere gönderilmiş olan bir hükme göre,

---

Paşa'nın görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Hükümde, Niğbolu kadısı ile Niğbolu mukataalarından sorumlu eski ve yeni eminlerin Hasan Paşa ile görüşmek üzere onun yanına gitmeleri emredilmektedir. Bkz. BOA, MD 83, s. 8, h. 13. Kapudan Hasan Paşa, Özi Kalesi'nin kısımlarından biri olan Hasan Paşa Palankası'nı (daha sonra kalesi) inşa ettirmiştir.

[288] Bkz. BOA, MD 83, s. 2, h. 4 (10 Za 1036/23 Temmuz 1627).

[289] Bkz. BOA, MD 83, s. 35, h. 64 (1 N 1037/5 Mayıs 1628). İbrahim Paşa, Özi'nin muhafazası ve Kazakların bölgeden uzaklaştırılmasında üstün başarı gösterdiği için Özi muhafızı olarak tayin edilmiş ve kendisine hil'at giydirilmiştir. Kendisi karadan Özi'ye gidecek askerelere serdar tayin edilmiş olup, Özi muhafazasında bulunan Hasan Paşa'dan gelecek haberi bekleyip ona göre hareket etmesi hususunda kendisine hüküm gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD 83, s. 36, h. 65 (1 N 1037/5 Mayıs 1628). Ruus kayıtları İbrahim Bey'in göreve geliş tarihi konusunda sessizdir. Bu sıralarda muhafaza için merkezden gönderilen yeniçeri, cebeci ve topçu neferlerinin miktarına dair veri tespit edilememiştir.

[290] Bkz. BOA, MD 83, s. 44, h. 81 (18 M 1037/29 Eylül 1627).

Bağdat Seferi'ne gitmeyip bölgede şekavet, cinayet, sarkıntılık ve kundakçılık hareketlerinde bulunan yeniçeriler bulunmaktadır. Bunların faaliyetlerinin önlenmesi için Ömer Çavuş görevlendirilmiş olup ilgili kişilerin yakalanıp tesliminde gerekenin yapılması emredilmektedir[291].

Naîmâ Tarihi'ndeki bir kayda göre, Canıbek Giray'ın Kırım tahtına geçirilmesinden (3 Haziran 1628) sonra Özi Nehri'nin Karadeniz'e açılan ağzına ulaşan Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, burada bir kale inşa edilmesi için emir vermiş, kalenin yapımı tamamlandıktan sonra içine asker ve mühimmat bırakıp muhafazasına Halil Paşa'yı tayin ederek İstanbul'a dönmüştür[292].

Özi'nin muhafazası her daim önemli addedilmiş ve gerekli görüldüğünde çevre sancaklardan asker tedariki sağlanmış, ayrıca muhafız paşalar tayin edilmiştir. Ancak söz konusu görevlilerin her zaman merkezin isteğine uygun hareket etmediklerini söylemek mümkündür. Niğbolu, Silistre ve Vidin kadılarına gönderilen hükümde, bölgenin güvenliğini sağlamak üzere görevlendirilmiş olup söz konusu sancaklarda timar ve zeamet sahibi olan Dergâh-ı Mu'alla müteferrika ve çavuşları ile Divân-ı Hümâyun kâtipleri vs. kimselerin bölgeye intikal edip Özi Serdarı Hasan Paşa'ya katılmaları için emir gönderildiği hâlde henüz yola çıkmadıkları, bu birliklerin derhal Hasan Paşa'ya katılmalarının sağlanması emredilmektedir. Görev yerine gitmek için harekete geçmiş askerlerden bazıları ise, henüz görev yerlerine varmadıkları için merkezin tepkisini çekmişlerdir. Bunu örnekleyen bir mühimme kaydında, Rumeli'nin sol kolunda yer alan Gelibolu, Selanik, Mora, Arnavud Belgradı ve Arnavud İskenderiyesi'nde bulunan askerlerden bir sebeple geride kalmış olanların bir an önce toparlanıp Özi muhafazasında olan Vezir Kenan Paşa'ya katılmaları emredilmektedir. Yine Rumeli'de asker toplamakla görevlendirilmiş olan bir Dergâh-ı Mu'allâ kapıcıbaşısına gönderilen hükümde ise, savaştaki askerlerden bir kısmının harçlıkçılık yahut başka bahanelerle evlerine dönüp görevlerini yerine getirmedikleri, bu kimselerin

[291] BOA, MD 85, s. 45, h. 103 (585) (3 C 1040/7 Ocak 1631).
[292] *Târih-i Naîmâ*, c. II, s. 628.; Özi Kalesi'nden bahsedilirken özellikle yerlikulu neferatına ait olan kayıtlarda Özi'ye tâbi birden fazla kaleden bahsedilmesi, Hasan ve Halil Paşaların bu faaliyetlerinin sonucudur. Nitekim, bazı haritalarda Özi Kalesi'ne yakın ancak kalenin Karadeniz'e bakan tarafında Özi'den ayrı bir kale daha görülmektedir. Bkz. Ekler, Harita no. 90.

yeniden görevleri başına döndürülmesi istenmektedir[293]. Kenan Paşa, Özi'nin muhafazası ile görevlendirildiği ve yola çıktığı hâlde, bir süre sonra kendisinden haber alınamamış olacak ki, kendisine bölgedeki son durumla ilgili haber vermesi için bir hüküm gönderilmiştir[294]. Bu durumu, Evliya Çelebi'nin de belirttiği üzere bölgenin tehlikeli bir yer olup her an Kazak saldırılarının olmasından ötürü ulakların hareket kısıtlılığı ile karşı karşıya kalmasına bağlamak mümkündür.

Bir mühimme hükmü sayesinde, Özi Kalesi'nin bazı yerlerinin harap olduğuna, dolayısıyla yeniden tamire ihtiyaç duyduğuna dair bir arzın merkeze gönderildiğini biliyoruz. Muhatabı "*Özi Eyaleti'ne mutasarrıf olan Hüseyin Paşa*" olan hükümde, bu tamirin gerçekleşmesi için gereken meblağın hesaplanması, bölgedeki mukataalardan tahsil edilip gönderilmesi için de bir deftere kaydedilerek merkeze gönderilmesi emredilmektedir[295]. Bu hükümden sonra Tersane Kethüdası Piyale Paşa idaresinde bir Osmanlı donanması harekete geçmiştir. Piyale Paşa'nın Silahdar Mustafa Paşa'ya gönderdiği "*tahrirat*"ına göre, bölgeye ulaştığı gün Kılburun beyi ve ağalarına gereken

---

[293] Her ikisi de 8 L 1046/5 Mart 1637 tarihini taşıyan hüküm kayıtları için bkz. BOA, MD 87, s. 69, h. 169 ve 170. Özi'nin 1620-1637 yılları arasında herhangi bir Kazak saldırısına uğrayıp uğramadığı konusu net değildir. Ancak bu tarih aralığına dâhil olan ve Abaza Mehmed Paşa'nın Özi beylerbeyi olduğu döneme tekabül eden 1633-4 yıllarında Kazaklardan gelen bir saldırıdan ziyade Osmanlı kuvvetlerinin Leh topraklarına akınları söz konusudur. Bu akınların durdurulması için İstanbul'a Mehmed Paşa'yı şikâyet eden bir elçi gönderilmiştir. Bu akınlarla ilgili olarak yapılmış, tarihi biraz eski olmakla birlikte hâlâ önemini koruyan, çeşitli arşivlerdeki belgeleri anlamlı bir bütün içerisinde ortaya koyan kapsamlı bir çalışma için bkz. Leszek Podhorodecki, "Wojna Polsko-Turecka 1633-1634 R.", *Studia i Materiały Do Historii Wojskowości*, vol. XX (1976), p. 27-72.; Mehmed Paşa'nın Özi beylerbeyi olarak bölgede bulunduğu dönemde Leh idarecileri ile arasında gerçekleşen mektuplaşmalar akınlara dair önemli bilgiler içermekte olup, yayınlanmıştır. Bkz. Agnieszka Biedrzycka, (ed.)., *Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632-1646*, Societas Vistulana, Kraków 2005.; Bu akınların, ileride bir Lehistan seferi için bir tür ön hazırlık olduğu, eğer bu akınlar başarılı olsa idi, Lehistan üzerine büyük bir sefer düzenleneceği, ancak başarısızlık sebebiyle orduların Bağdat üzerine yönlendirildiği fikri, özellikle günümüzdeki Polonyalı tarihçiler arasında yaygındır. Polonya'da Erasmus+ öğrencisi olarak bulunduğum sırada, Dariusz Kołodziejczyk bu konudan şifahen bahsetmiş, ancak bu konunun daha çok Lehçe kaynaklara dayanılarak yazıldığını, bunun gerçekten böyle olup olmadığını net olarak anlamak için Osmanlı kaynaklarının da kullanılması gerektiğini belirtmişti. Bu akınları inceleyen ve özellikle Türkçe kaynaklara dayanan yakın tarihli bir çalışma için bkz. Mahmut Halef Cevrioğlu, "Sultan Murad IV's Polish Campaign (1634)", *Acta Poloniae Historica*, no. 122, (2020).; Habsburg, Leh ve Erdel elçilerinin Sultan IV. Murad'ın sefer kararından dönmesini sağlamak için gösterdikleri diplomatik çabayı, özellikle Lehistan ve Erdel açısından Almanca kaynaklarla ortaya koyan bir çalışma için bkz. János Szabados, "The Habsburg and Transylvanian Aims Related to the Campaign of the Ottomans Against the Polish-Lithuanian Commonwealth (1634)", *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, vol. 148, no. 4 (2021), p. 731-43.

[294] Bkz. BOA, MD 88, s. 94, h. 102 (3 S 1047/27 Haziran 1637).

[295] BOA, MD 88, s. 5, h. 331 (29 L 1047/16 Mart 1638). Dönemin Eflak voyvodası Matei Basarab'ın Özi Kalesi'nin tamiri için lazım olan araba ve diğer malzemeleri temin edeceğine dair mektubu için bkz. BOA, TS.MA.e. 856/8 (30 Ra 1049/31 Temmuz 1639).; Dönemin Boğdan voyvodası Vasil Lupu'nun Özi Kalesi'nin tamiri için gönderilmesi emredilen araba, kereste ve diğer malzemelerin gönderildiğine dair mektubu için bkz. BOA, TS.MA.e. 746/53 (29 Za 1049/22 Mart 1640).

emirleri tebliğ etmiş, esirlerden seçilen marangoz ve ırgatlarla kalenin tamirini başlatmıştır[296]. Kâtip Çelebi'nin 1639'da Tersane Kethüdâsı Piyale komutasında bir donanmanın Karadeniz'e açıldığını belirten kaydı, bu arz üzerine harekete geçilmesinden sonra gerçekleşmiş olmalıdır[297]. Kalenin tamirinin bitmek üzere olduğu sırada, Kılburun Sancakbeyi Halil b. Murtaza Bey, bunu bildirmek amacıyla bir arz göndermiştir[298]. Mevcut Mühimme kayıtlarından bu tamirin seyri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün değilse de, tamirin kale halkını ve neferatını memnun edecek kadar iyi bir şekilde tamamlandığını, merkeze gönderilen bir teşekkür mektubu vasıtasıyla öğreniyoruz[299].

Tamirden sonrası ile ilgili olarak Kâtib Çelebi'den birtakım bilgiler edinmek mümkündür. Onun bildirdiğine göre, bu tamirden sonra Özi yeniden bir Kazak saldırısına maruz kalmış, Tentere adı verilen yerde Kazaklar ile karşı karşıya gelen Osmanlı donanması 10 Kazak şaykası ele geçirmiş ve çok sayıda Müslüman kadın ve çocuğu Kazakların elinden kurtarmıştır. Yine Kâtib Çelebi'ye göre, Piyâle Kethüdâ kış soğuklarının başlamasından önce İstanbul'a dönmüştür[300].

1637'de Kazak saldırısına uğrayan ve 1642'deki harekâtla geri alınan Azak'ın istirdadı[301] sırasında Özi'nin de güvenliği ihmal edilmemiştir. Gemilerdeki barut miktarının durumuna göre otuz kantar miktarı barudun Özi Kalesi'ne konulması için Mora sancağı mutasarrıfı olan Ahmed Paşa'ya emir gönderilmiştir[302]. Ayrıca Özi'nin muhafazası için Özi muhafızı Siyavuş Paşa'ya yardım edilmesi hususunda Çirmen sancakbeyine hüküm gönderilmiştir[303]. Sonraki tarihlerde, Kırım Hanı III. İslam Giray'ın dönemin sadrazamına gönderdiği bir mektuptan söz konusu dönemde Özi ve

---

[296] BOA, TS.MA.e. 556/1, (22 Ra 1049/22 Temmuz 1639).
[297] Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s. 124. Bu konuda bkz. Victor Ostapchuk, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish* Studies, Riayyet Rüsumu-Essays Presented to Halil İnalcık on his Seventeenth Birthday by His Colleagues and Students, vol. II, (1987), p. 49-104.
[298] BOA, TS.MA.e. 639/3 (26 Ra 1049/27 Temmuz 1639).
[299] BOA, TS.MA.e. 476/11 (18 Ra 1049/18 Ağustos 1639). Kalenin tamiri sırasında tamirin seyrinden ziyade bölge idarecilerinin birbirlerine karşı tutumlarına dair önemli veriler içeren bir kayıt için bkz. BOA, TS.MA.e, 476/12.
[300] Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s. 124.
[301] Bu konuda bkz. Sinan Yüksel, "Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 30, sy. 49 (2011), s. 205-18.
[302] Bkz. BOA, MD 89, s. 21, h. 58 (10 Ca 1052/6 Ağustos 1642).
[303] BOA, MD 90, s. 21, h. 66.

çevresinin güvenlik altında olduğu ve bölgede zahire sıkıntısının olmadığı belirtilmektedir[304].

Özi Kalesi'nin XVII. yüzyıldaki durumu ile ilgili önemli bilgiler bırakmış olan Evliya Çelebi, kalenin tamirinde bizzat hazır bulunduğu için 1656'daki etraflı tamirle ilgili birinci elden bilgiler vermektedir. Hatta denilebilir ki, bu muhafaza ve ardından gelen Kazak kuşatmasına karşı gerçekleştirilen müdafaa ile ilgili mevcut tek bilgi kaynağı[305] Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sidir[306]. Melek Ahmed Paşa, Niğbolu, Kırkkilise, Vize, Çirmen, Akkirman, Bender, Silistre ve Vidin alaybeylerine kendi kethüdası Yusuf'un emrinde hareket etmek üzere hazırlanma emri vermiştir. Ayrıca Bucak Tatarlarından 10.000 askerin de hazırlanmasını emretmiştir. Tüm askerlerin erzak ve mühimmatı için de 10 keselik bir harcırahı Yusuf Kethüda'ya vermiştir. Daha sonra Akkirman'da bu askerlere hem asker hem de mühimmat ve zahire eklemesi yapılmıştır. 50 parça gemi ile Akkirman'dan hareket eden birlikler, 8 saatlik bir yolculuğun sonunda Özi Kalesi'ne varmışlardır[307]. Gelen zahire ve mühimmatla ambarlar doldurulduktan sonra, kalenin hendeklerinin temizliği işine girişilmiştir. Yusuf Kethüda'nın gönderdiği mektuba göre,

---

[304] Mektup için bkz. BOA, TS.MA.e. 501/31 (14 Ra 1063/12 Şubat 1653). İslâm Giray'ın mektubu aynı zamanda bir rica mektubu olup, İsmailgeçidi'nin tevliyetinin kendisinin tavsiye ettiği bir kimseye verilmesini istemektedir.

[305] Mühimme Defterlerindeki kronolojik boşluklardan biri de, 91 ve 92 numaralı defterler arasındaki on yıllık boşluk olup, 1646-1656 arasına denk gelmektedir. Kazaklar, 1648'deki ittifaktan 1654'teki Pereyaslav Anlaşması'na kadar olan dönemde Osmanlı topraklarına saldırmamışlardır. Bunu, Naîmâ Tarihi'ndeki kayıt da desteklemektedir. Ne zaman ki Kazaklar Ruslarla söz konusu anlaşmayı imzalamış ve Rus idaresine girmiş, Kazakların genelde Osmanlı topraklarına, özelde Özi'ye olan saldırıları yeniden başlamıştır. Pereyaslav Anlaşması'nı iki tarafın gözünden irdeleyen bir çalışma için bkz. Pritsak ve Reshetar, "The Ukraine and the Dialects of Nation-Building", p. 224-255. Evliya Çelebi'nin bahsettiği ve Melek Ahmed Paşa tarafından görevlendirildiği tamir mübaşereti görevi, bu tarihlerde gerçekleşmiş bir Kazak saldırısı sebebiyle olmalıdır. Ancak Evliya Çelebi orada iken yeni bir Kazak saldırısı olmuş, Evliya Çelebi ve kendisiyle beraber olan Yusuf Kethüda bu kez Özi'nin savunması için mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Bu tarihlere en yakın tarihlere ait kayıtları ihtiva eden 92 ve 93 Numaralı Mühimme defterlerinde, Özi'deki bu savunma ve tamir çalışmalarına dair kayıt yer almamaktadır. Defterlerde daha ziyade bölge ahalisi ile voyvodalıkların sosyal meselelerine dair kayıtlar vardır. Arşiv sisteminde hemen sonraki sırada yer alan 94 Numaralı Mühimme Defteri ise, bu tarihten 2 yıl sonrasına ait kayıtları içermektedir.

[306] Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa'nın Özi Kalesi'ne kethüdası Yusuf emrinde bir miktar asker göndermesini Ahmed Paşa'nın gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. Bu rüyaya göre, Özi Kalesi'ne konmaya çalışan siyah renkli kuşlar olup, pençelerindeki taşları kale üzerine bırakmaya çalışmaktadır. Bunun üzerine kaledeki insanlar kaleden çıktığında ise kuşlar bu insanları yemeye başlamışlardır. Kale sakinlerinden bir kısmı, bu kuşlardan bazısını ayaklarından yakalayıp işkence ederek öldürmüşlerdir. Kalan kuşlar ise bir yere toplanıp Özi Kalesi'nin kulesi üzerine konmaya ve burada bir yuva yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine kaleden ateş çıkmış ve kuşların kanatlarını yakmış, kuşlar ise yere düşmüş ve tekrar uçamamışlardır. Bu rüyadan sonra Ahmed Paşa, bahsedilen tedbirlerin alınması için harekete geçmiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 85.

[307] Tablolarda da görüleceği üzere, bu muhafaza hizmeti için merkezden gönderilen yeniçeri-cebeci-topçu neferatına dair arşiv kaynaklarında bilgi tespit edilememiştir.

Özi Kalesi'nin tamiri için gereken iskele keresteleri, daha önce ele geçirilmiş olan Kazak şaykalarının parçalanmasıyla elde edilmiştir. Özi Kalesi'nin tamiri için ayrıca, Eflak, Boğdan ve Bender beylerine mektuplar yazılmış, 10.000 adet "*balvan direkler*", çivi, "*şindire tahta*" ve diğer top tahtaları, çeşitli türlerde kereste, mühimmat, levazım ve bunları kullanacak görevliler, 2.000 Eflak ve 3.000 Boğdan askerinin hızlı bir şekilde bölgeye intikali emredilmiştir. Özi Kalesi'nin hendeklerinin büyük ölçüde temizlendiği haberi üzerine Ahmed Paşa, Yalı Ağasına Bucak Tatarları ile birlikte Özi Kalesi'ne gitme emri vermiştir. İsmail ve Kili kalelerinden de 10 gemi kereste ile 1.000 kişilik bir silahlı asker grubu, 3 saatlik bir sürenin sonunda Özi Kalesi'ne ulaşmıştır.

Melek Ahmed Paşa bu hazırlıkları gerçekleştirirken, Bozcaada fetihnamesini taşıyan bir ulak gelmiştir. Söz konusu fetih haberinin alınması üzerine şenlikler düzenlenmiş ve kutlamalar için top atışları gerçekleştirilmiştir. Evliya Çelebi, Kazakların Özi üzerine saldırısını anlatırken, Kazak grupları arasındaki hatmanlık çekişmesinden de bahsetmektedir. Ona göre, aralarındaki anlaşmazlığın çözümü için başpapazlarına danışmaya gittiklerinde, Özi'nin Osmanlı Devleti'nin elinde olduğunu, ancak "*Türk'ün kuvveti kalmayıp*" Limni ve Bozcaada'yı Venediklilere kaybettiğini, saldırının tam sırası olduğunu ve Özi Beylerbeyi Melek Ahmed Paşa'nın Mankalya'da öldüğü haberini yayarak Kazak gruplarını harekete geçirmiştir. Oysa Ahmed Paşa hayatta ve Akkirman'dadır. Bozcaada ise kısa süre önce Köprülü Mehmed Paşa tarafından geri alınmıştır. Başpapazın bu sözleri Kazak gruplarını harekete geçirmek için sarf ettiğini ve son durumdan haberdar olmadığını düşünmek mümkündür. Gerçekten, şaykalarıyla bölgeye ulaşan bir kısım Kazaklar, Bozcaada'nın yeniden fethi için atılan şenlik toplarının diğer Kazak grupları üzerine atıldığını zannetmişlerdir. Onlar içeriden bir haber almaya çalışırken durum fark edilmiş ve Yusuf Kethüda kale içindeki Osmanlı askerlerini harekete geçirmiştir. Gece saatlerinde başlayan çatışmalar ertesi gün de sürmüş, ama Kazaklar kaleyi ele geçirememiştir. Evliya Çelebi'ye göre henüz eski Özi beylerbeyleri olan Macar Ali Paşa ve Hüseyin Paşa'nın koydurttuğu toplar bile kullanılmamıştı. Bir süre geçtikten sonra Osmanlı tarafına herhangi bir yardım gelememiş, ancak Kazaklar yardım almışlardır. Bu yardım onların elini güçlendirmiş, Özi Kalesi'ni çepeçevre kuşatarak sürekli bir kurşun yağmuruna tutmuşlardır.

Evliya Çelebi, sonraki günlerde de Kazak tarafına başka yardımlar geldiği hâlde Özi'ye herhangi bir yardım gelmediğini aktarmaktadır. Bu sırada kaleye taşıma yöntemiyle gelen suyun Kazaklar tarafından kesilmesi, kale içinde su sorununun baş göstermesine sebep olmuştur. Kuyulardaki acı suları içen insanlar ve atlar hastalanmıştır. Kırım Hanı Mehmed Giray Han ve Akkirman'da bulunan Melek Ahmed Paşa'ya imdat çağrısı için gönderilen dört genç, Özi Nehri içinden gizlice geçmek suretiyle gittikten sonra da kalenin savunmasına devam edilmiştir. Dönemin Özi sancakbeyi Kargılı Halil Ağa da emrindeki kuvvetlerle kalenin savunmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Kalenin diğer kısımları olan Piyale Paşa ve Hasan Paşa kalelerindeki Osmanlı askerlerinin de gayretleri önemlidir. Savunma devam ederken, Melek Ahmed Paşa'dan yardımın yolda olduğunu ve biraz daha dayanmalarını salık veren mektuplar Özi Kalesi'ne ulaşmıştır. Mektupta, 4.000 Bucak Tatarı, Ahmed Paşa'nın kendi birliklerinden 6.000 kişi, 20 parça gemiyle 3.000 serdengeçti ile 20.000 kile buğday, un ve diğer zahire gönderildiği de belirtilmektedir. Gelen zahire kaleye konulduktan sonra cesaretlenen Osmanlı askerleri, Kazaklara karşı daha sıkı bir mücadeleye girişmiştir. Kalenin ismini bilmediğimiz müezzini, Kazaklar üzerine iki humbara atmış ve bir miktar geri çekilmelerini sağlamıştır. Sonraki humbara çatladığı için elinde patlamış ve müezzin de şehit olmuştur. Burada dikkat çeken husus, müezzinin dinî görevi olan ezan okumak haricinde savunma sırasında askerî bir hizmet de görmüş olmasıdır. Bununla birlikte, her Müslüman için farz-ı ayn olan cihad vazifesini de yerine getirmeye çalıştığını belirtmekte yarar vardır. Birkaç gün daha devam eden çatışmalardan ve gelen yardımdan sonra Kazaklar geri çekilmeye başlamış ve kuşatma Özi Kalesi kaybedilmeden sona ermiştir. Özetle, Bozcaada Fetihnamesi'ni ve Özi Kalesi'nin tamiri için Melek Ahmed Paşa'nın emrini Özi'ye ulaştırmak için yola çıkan Evliya Çelebi ve Yusuf Kethüda, Özi'ye vardıklarında söz konusu Kazak saldırısıyla karşı karşıya kalmışlar ve kalenin savunulması için çalışmışlardır. Yusuf Kethüda'nın kaleye varır varmaz başlattığı tamir, kalenin büyük ölçüde güçlenmesini ve söz konusu saldırıya karşı dayanmasını sağlamış görünmektedir.

Yusuf Kethüda, kuşatmacıların uzaklaştırılmasından sonra Özi'nin muhafazası ve kalenin güçlendirilmesi için yeniden harekete geçmiştir. Daha önce tamamlanmayan kısımlar tamamlanmış, kuşatma sırasında ele geçirilen şaykalarla ambarların ve gerekli diğer yerlerin üstü örtülmüştür. Yine Kazaklardan alınan toplardan bir kısmı kalenin

savunması için alıkonulmuş, bir kısmı ise ganimet olarak İstanbul'a gönderilmiştir[308]. Evliya Çelebi, kalenin tamirinde çalışmış olan bir kısım meslek erbabı ve miktarları hakkında bilgi vermekte ise de tam olarak hangi kısımların tamirden geçirildiğine dair daha ayrıntılı bilgilere yer vermemiştir. 1656 tamiri söz konusu olduğunda, en önemli arşiv kaynaklarından olan Mühimme Defterleri de sessizdir. Söz konusu dönemin öncesi ve sonrasındaki Mühimme defterleri olan 942/2 ile 92 numaralı mühimme defterleri arasında 6 yıllık bir kesinti söz konusudur.

Özi Kalesi'nin tespit edebildiğimiz son tamiri, 1696 yılında gerçekleşmiştir. 1656'daki büyük tamir faaliyetinden 1696'ya kadar olan dönemle ilgili arşiv kaynaklarında veri tespit edilememiştir. Bu konuda kronikler de sessizdir. Bu durum, bu tarihlerden itibaren Avusturya sınırına yoğunlaşılmış olması ile açıklanabilir. Aynı şekilde, bu tarihlerde sınırlardaki çatışmalar daha kuzeye çekilmiştir. Zira bu dönemde Kutsal İttifak'a katılan Ruslar devreye girmiştir. Kaynaklarda XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Özi'ye bağlı olan 5 farklı kaleden bahsedilmektedir[309]. Özi'ye bağlı olan Kılburun ile Hasan Paşa-i Atik ve Cedid kalelerinin tamirinde kullanılacak kereste, kireç ve diğer malzemelerin ücreti için H. 1106 yılına ait Silistre ve Çardak "*cizye-i gebran maa yahudiyan akçesinden*" ödenmesine dair kayıt, bunu örneklemektedir. Söz konusu cizye gelirlerinden 320 akçelik kısım, söz konusu giderler için ayrılmıştır[310]. Özi Kalesi'nin tamirinde bölge insanının beden gücünden de yararlanma yoluna gidilmiştir. Boğdan voyvodasına gönderilen bir hükme göre, Boğdan reayası, "*cizyelerine mahsuben*" bölgedeki ağaçlardan kereste temin etmiş ve bunları gemilere yüklemişlerdir. Ancak bu keresteleri teslim alan görevliler aynı miktarı tekrar istemişlerdir. Bunun önlenmesi ve reayaya zarar verilmemesi hususunda Boğdan voyvodası uyarılmakta ve gereğinin yapılması emredilmektedir[311].

Özi ve çevresinin muhafazası için sadece Özi ve ona tâbi kalelerin tamirine önem verilmemiş, aynı zamanda yeni kale inşası da gerekli görüldüğünde gerçekleştirilmiştir. Çehrin Seferlerinden sonra Rus tehlikesi daha yakından hissedildiği için Özi yakınlarında bir başka kalenin inşası ve gerekli malzeme ile meblağın belirlenmesi için

[308] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 91-98.
[309] Bu durum, Yerli kulu neferata ait kayıtlarda daha net olarak takip edilebilmektedir.
[310] Bkz. BOA, AE.SMST.II. 68/7186 (8 Za 1107/9 Haziran 1696).
[311] Bkz. BOA, AE.SMST.II. 81/8663 (21 Za 1107/22 Haziran 1696). Bu dönemde Boğdan voyvodası Antioh Cantemir'dir (1695-1701).

emir verilmiştir. Bu emir üzerine eski mimarbaşı Ahmed Ağa'nın kâtibi Mehmed Efendi'nin yazdığı tezkireye göre, kalenin inşası için 600.000 esedî guruş gerekmektedir[312].Mevcut kaynaklarda bu tamirin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgi tespit edilememiştir.

3.3. ÖZİ KALESİ'NDEKİ YERLİKULU NEFERAT VE MERKEZDEN GÖNDERİLEN KUVVETLER

Osmanlı coğrafyasındaki kalelerde kurulmuş olan askerî sistemdeki insan kaynağı, iki temel unsura dayanıyordu: *kul* ve *yerli*. Kul sistemine dâhil olanların kaynağını Ocak'tan gelenler oluşturmuştur. Eyalet askerleri olan timarlı sipahiler ise yerelde görev yapan unsurlar olup timar sistemine dâhil bulunuyorlardı. İki unsur arasında hem üstlendikleri görevler hem de bu görevler karşılığında elde ettikleri gelirler açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kul sistemi içindeki askerlerin, *ulûfe* adı verilen maaşları üçer aylık dönemler hâlinde nakit olarak ödenirken, timar sistemi içinde bulunan askerler ise, tasarruflarında olan dirliklerin gelirleri ile hizmetlerinin karşılığını almışlardır. Sistemin geneline bakıldığında, nakit olarak maaş alan kul zümresi, sipahi zümresine nazaran daha avantajlı bir konumda olmuştur. Çünkü timarlı sipahi, örneğin o senenin kurak geçmesi veya diğer sebeplerden dolayı hasatta verim düşüklüğü olduğu takdirde, gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan hububat öşrünün azalabileceğinin farkındaydı. Buna karşılık, kul zümresinden olanların maaşları bu tür durumlardan etkilenmekten uzaktı. Bu mesele, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve genişlemeye başladığı dönemde çok önemli olmamışsa da, bu hoşnutsuzluk, özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok sayıdaki sosyal karışıklığın esas sebeplerinden birini oluşturmuştur[313].

Osmanlı Devleti'nin gider kalemleri arasında en büyük pay, Yeniçeriler ve diğer Kapıkulu askerlerinin mevâciblerine aittir. Ocakların kuruluşundan itibaren bu iki asker

---

[312] Bkz. BOA, İE.NF. 1/32 (24 Za 1090/27 Aralık 1679).

[313] Bu dönemlerdeki sosyal karışıklıklarda iklimin etkisi üzerine kaleme alınmış çalışmalar için bkz. Sam White, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, (çev. Nurettin Elhüseyni), Alfa Yayınları, İstanbul 2020.; Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", *OTAM*, c. 31, sy. 31 (2012), s. 87-128.

grubunun mevâciblerinin vaktinde ve eksiksiz olarak ödenmesine azamî dikkat gösterilmiştir. Gelirlerin giderlerden yüksek olduğu dönemlerde bu büyük pay Osmanlı idarecileri ve maliyecileri için bir sorun olmamışsa da, özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkez hazinesi mevâciblere para yetiştirmekte büyük zorluklar çekmiştir.

Kul sisteminde yer alan askerler, *piyade* (yaya) ve *süvari* (atlı) olmak üzere iki alt kısma ayrılmıştır. Yeniçeriler, piyade sınıfının en önemli unsurunu oluşturmuştur. Bunlardan başka cebeciler, topçular, top arabacıları, lağımcı ve humbaracılar da Kapıkulu Ocaklarının mensuplarıydı. Söz konusu bu sınıfların hepsi bir ocak nizamı ile teşkilatlanmış olduğu için, bu sınıfların hepsine birden *Kapıkulu Ocakları* adı verilmiştir. Yaya sınıfı ile ilgili ilk teşebbüsler, Orhan Bey dönemine ait olup, yaya ve müsellem teşkilâtı vücuda getirilmiştir. Sonraki dönemde Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla yaya ve müsellem sınıfının geri hizmete alındığı bilinmektedir[314]. Kapıkulu askerlerinin süvari kısmını ise, *altı bölük halkı* denilen *sipah*, *silâhdar*, *sağ ulûfeciler*, *sol ulûfeciler*, *sağ garipler* ve *sol garipler* oluşturmakta idi.

Konumuz açısından odak noktası olan kale savunmasında görevli unsurlar, merkezden nöbet usulü üzere gönderilen birlikler ve taşradaki askerler yahut eyalet askerleri olmuştur. Kalelerin kadrosu, bulunduğu bölge ve stratejik durumuyla mütenasip olarak farklılık arz etmekle birlikte, genelde şu görevlilerden oluşmakta idi: *timarlı sipahiler*, *azebler*, *akıncılar*, *deliler*, *yayalar*, *müsellemler*, *yörükler*, *canbazlar*, *garibler*, *tatarlar*, *voynuklar*, *gönüllüler*, *beşliler*, *fârisân*, *yerli yeniçeri*, *cebeci* ve *topçular*, *martoloslar*, *yerli humbaracılar* ve *yerli lağımcılar*[315]. Özi Kalesi'nde görevli *yerlikulu* adı verilen neferatı ise, arşiv kaynaklarından tespit edebildiğimiz kadarıyla ve ileride görüleceği üzere *müstahfızan*, *topçuyan*, *gönüllüyan*, *beşlüyan*, *azeban*, *farisan*, *humbaracıyan*, *lağımcıyan*, *rüesâ* ve *gılmanan-ı kul* adı verilen asker gruplarından oluşmaktadır.

Kalelerdeki en önemli ve üst düzey görevli, hem askerî hem idarî anlamda kale *dizdar*larıdır. Dizdar, her şeyden evvel kalenin sorumlusu olup *hisar eri* denilen kale görevlilerinin kumandanı olarak kalenin muhafazasını sağlamakla yükümlüdür. Sınır

[314] Yaya ve Müsellem teşkilâtı hakkında bkz. Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı),* Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.
[315] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* c. I, s. 2-4.

boylarında görev yapan dizdarların görev ve sorumlulukları tahmin edileceği üzere daha ağır olup, bulundukları mevkinin ehemmiyeti de daha fazlaydı. Buna karşılık daha iç kesimlerdeki kalelerde görev yapan dizdarlar, bir nevi garnizon komutanı konumunda olmuşlardır[316].

Arşiv kaynaklarında Özi Kalesi'nin dizdarlarına dair ulaşabildiğimiz bilgiler oldukça sınırlıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan ve Silistre ve Akkirman sancaklarında bulunan kalelerdeki neferatın listesini içeren iki sayfalık belge, kalenin XVI. yüzyıldaki durumuna dair ulaşabildiğimiz çok az kaynaktan biridir. Arşiv sisteminde yer alan bilgiye göre 1568-9 yılına ait olan listede Özi'nin adı "Cankirman nam-ı diğer Özi" olarak geçmektedir. Listeye göre, Özi'de 1 dizdar, 1 kethüda, 78 müstahfız neferi, 1 farisan ağası, 47 farisan neferi, 1 yamak ağası, 1 yamak kethüdası, 89 yamak neferi bulunmakta olup, bunların toplam sayısı 219'dur. Listede Özi haricinde Silistre, Hırsova, Kili, İbrail, Keligra, Varna, Prevadi, Akkirman ve Bender kaleleri yer almaktadır[317].

Osmanlı askerî teşkilâtı, sınırların korunmasına özel bir önem vermiş, bu yüzden sınır kalelerine, önemlerine binaen bölükler hâlinde muhafız askerler yerleştirmiştir. Zaman içerisinde ilerleyen fetihlerle kale miktarı artmış, özellikle stratejik öneme sahip kalelere merkez birliklerinden olan yeniçeri gruplarından muhafızlar gönderilmeye başlanmıştır. Belirli sürelerle görev yapan bu gruplar, görev süreleri bittiğinde başka bir kaleye gönderilmekte idiler. Kalelerdeki asıl "müstahfız" grupları ise, bölgedeki gençler arasından toplanan ve "yerli kulu"[318] olarak anılan gruplardan oluşmuştur. Bu gruplar aynı zamanda "gönüllüler" olarak da adlandırılmış olup, kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Bunlardan maaşsız olanlar, şehir ve kasaba halkından olup Yeniçerilik sıfatından kaynaklanan şeref ve imtiyazlara sahip olmak için yeniçeriliğe giren kimselerdi. Bu kimseler, yeniçeri serdarı yahut yeniçeri ağalarının emri altında savaşa katılmışlardır.

---

[316] Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 481.; Dizdarlar hakkında ayrıca bkz. İlhan Şahin, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risâle", s. 926.; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, s. 69.; Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 469.

[317] Bkz. BOA, TS.MA.d. 10152, s. 2. İki sayfadan ibaret olan ve ilk sayfasında vakıf arazilerinin yeniden tahririne dair bir emir bulunan belgede sayfa numaralandırması yoktur. Bu sebeple sayfa numarası bilgisi tarafımızdan verilmiştir.

[318] Yerlikulu hakkında bkz. Abdülkadir Özcan, "Yerli Kulu", *DİA*, c. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 484-485.

Kayıtları ise ilgili mahallin yeniçeri kumandanının yanında bulunan defterlerde tutulmuştur. *Gönüllü yeniçeriler* olarak da bilinen bu askerî grup, maaşsız olarak turnacıbaşılar vasıtasıyla bulundukları mahallin serdarının kumandası altında savaşlara katılmışlardır. Savaşlarda yararlığı görülenler *tashîh be-dergâh* tabiriyle yeniçerilerin ulûfe defterlerine maaşlı olarak kaydedilmişlerdir[319]. Kalelerde görevli olan ve merkezden gönderilen yeniçeri gruplarının birbirlerinden ayrılabilmesi için, ikincisine "odalı yeniçeri" denilmiştir. Bu yeniçerilerin isimleri merkezdeki mevâcib defterlerinde kayıtlı tutulmuştur. Devletin kale müstahfızlarından en önemli beklentisi, aileleriyle birlikte kale içinde oturmaları olmuştur. Bu uygulama, kale ve çevresinin asayiş ve korunmasının tam olması açısından elzem görülmüştür[320]. Özi'de de aynı durum söz konusu olup, bu durum, Özi'nin bir kale-şehir görünümüne bürünmesine sebep olmuştur.

Kalelerde yer alan bir diğer askerî sınıf, atlı askerler olan *fârisân*'dır. Sınırlardaki kalelerin korunmasının gitgide daha önemli hâle gelmesi hasebiyle genelde mahallinden sağlanan askerlerden teşkil edilmişlerdir. Serhad kulu tâifesine dâhil bulunan bu askerler, "fârisân-ı evvel, fârisân-ı sânî ve fârisân-ı sâlis" bölüklerine ayrılmışlardır. Özi Kalesi'ndeki fârisân bölüklerinin "fârisân-ı hâmis" olarak beş bölüğe ayrıldığı dönemler de olmuştur[321]. Her bir bölüğün başına, *fârisân ağası* adı verilen bir zâbit tayin edilmiştir. Söz konusu bölüklerin mensubu olan bu askerler, genelde ulûfeli olmakla birlikte dirlik tasarruf edenler de bulunmakta idi. Ulûfeli fârisân, görev yaptığı eyaletin gelirlerinden aldıkları maaşı, ulûfesiz olanlar ise tasarruf ettikleri mukataayı geçimlik olarak kullanmışlardır[322].

Özi Kalesi'ndeki bir diğer asker grubu, *Azebân* adı verilen gruptur. Osmanlı Devleti'nde azab/azebler, genel anlamda hafif piyade birlikleridir. Yeniçeri teşkilâtının oluşturulmasından önce de var olup, okçu olarak orduya katılmışlardır. Azeblerin toplanması, Türkler arasından ve belirli avarız haneleri karşılığında kefilli olarak mahalle imamları ve kethüdaları tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla azebler daha

---

[319] İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, c. I, s. 330-331.
[320] Müstahfız sınıfı hakkında bkz. DİA, "Müstahfız", *DİA*, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 109-111.
[321] Bkz. BOA, MAD.d. 2203, s. 28.
[322] Abdülkadir Özcan, "Fârisân", *DİA*, c. Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, s. 442. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 589.

çok Anadolulu genç erkeklerden oluşmuştur. Kara ve deniz azebleri olarak ikiye ayrılan azebler, XVI. yüzyılın ortalarına doğru kale muhafazasında kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla azebler kalelerde yerleşik unsurlar olmuş ve maaşlı bir askerî sınıf hâline gelmiştir. Kale azeblerinin miktarı, bulundukları kalelerin durumuna göre artış ya da azalış göstermiştir. Azebler de yeniçerilerin mantığında olduğu gibi "orta" adı verilen gruplara ayrılmış olup, her ortanın başında reis, odabaşı ve bayraktarlar bulunmakta idi. Tüm ortaların başında bulunan görevli ise "azebler ağası" idi. Kâtip ise tüm azeblerin tahsisat ve isimlerini kaydetmekle yükümlüydü. Azebler, savaş sırasında en tehlikeli görevlere getirilmişlerdir. En önemli görevleri öncü olarak yahut ilk safta çarpışarak düşmana zayiat verdirmektir. İlk safta çarpışmaları sebebiyle çok kayıp vermekle birlikte hayatta kalanlar cömertçe ödüllendirilmiştir. En önemli ödülleri timar yahut sınır kalelerinde kadro olmuştur. Ayrıca, ücretlerinin yanında savaş döneminde vergiden muaf tutulmuşlardır[323]. Özi'de bulunan azebler de bu şekilde savaşta yararlık göstermek suretiyle kadro almış askerler olmalıdır. Özi Kalesi'nde görevli bir başka yerli kulu grubu topçulardır. Merkezden gönderilen topçulardan ayrı olarak, devamlı kalede olan bir askerî sınıftır.

Özi Kalesi'nin merkez ve yerlikulu neferatına dair bu bilgilerden sonra, söz konusu neferatın gelirleri ile gelir kalemleri üzerinde durulacaktır. Kalenin XVII. yüzyıldaki durumunu daha iyi ortaya koyabilmek açısından ilk ve ikinci yarısına dair bilgiler, nefer gruplarına ayrılmak suretiyle ayrı ayrı zikredilecektir. Buna geçmeden önce, XVII. yüzyıl boyunca bu gruplardaki nefer sayılarının yıllara göre değişimini, grafikler eşliğinde ortaya koyacağız.

[323] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Azab", *İslâm Ansiklopedisi*, c. II, MEB, İstanbul 1979, s. 82-83.; Mesut Uyar-Edward Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, 3. bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020, s. 36-37.

Grafik 1: XVII. Yüzyılda Özi Kalesinin Yerlikulu Neferatı (M. 1604-1699)

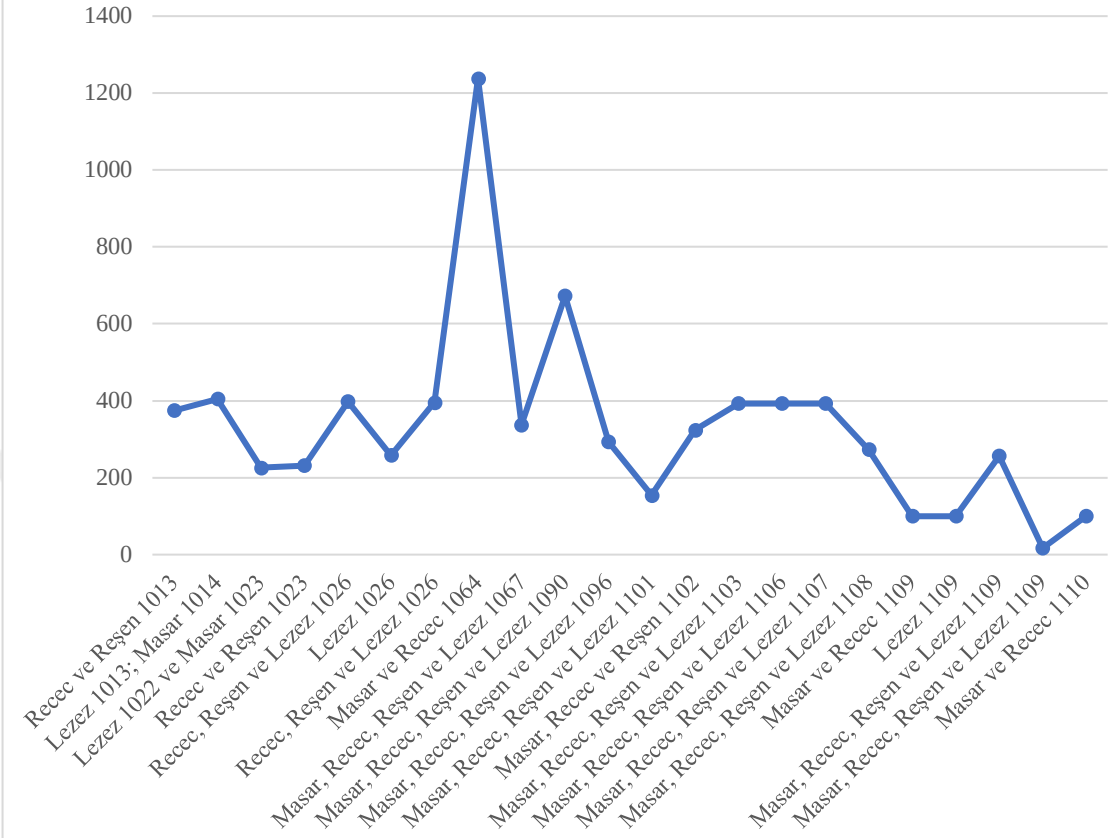

Özi Kalesi'ndeki Yerlikulu neferatının XVII. yüzyıldaki durumuna baktığımızda, kale üzerine gerçekleşen Kazak saldırılarının sonrasındaki tarihlerde nefer mevcudunun ciddi artış ve düşüşler gösterdiği görülmektedir. 1604-5, 1614-15 ve 1657 yıllarından sonrasına denk gelen tarihlerdeki nefer sayısı artışları, bu fikri desteklemektedir. Zira her bir tarihte, saldırılara ait bahiste de değinildiği üzere, bölgeye Kazak saldırıları söz konusudur. Yine grafikte görüleceği üzere, 1683 Viyana Kuşatması, sırası ve sonrasındaki süreçte de genel bir artış söz konusudur. Bu artış, yüzyılın sonlarına dek sabit bir seyir izlemiştir. 1695'ten itibaren Kutsal İttifak'a dâhil olan Rusların saldırıları karşısında Özi'nin yerlikulu neferatı sayısında yine bir artış gözlenmektedir. Bu artış ve azalışlarda bölgenin uğradığı saldırılar karşısında Osmanlı idaresinin sınırları korumak konusundaki tepkilerini de görebilmek mümkündür. Zira sınırların ateş altında olması demek, iç bölgelerin ateş altında olması demekti.

Grafik 2: XVII. Yüzyılda Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri (M. 1625-1699)

Özi'de XVII. yüzyıl boyunca merkezden muhafaza hizmetiyle görevlendirilmiş olan asker grupları içerisinde Dergâh-ı Âlî Yeniçerilerine dair tespit edebildiğimiz kayıtlar görece en az olanlardır. Yeniçerilere ait grafik, yüzyılın ilk yarısındaki en keskin artışın, 1624-25'teki Kazak saldırılarından hemen sonrasına ait olduğunu göstermektedir. Kuzeyde ciddi karışıklıkların vuku bulduğu 1648 Kazak Ayaklanması döneminde ise ciddi bir artış gösteren yeniçeri sayısı, hemen bir yıl sonrasında 1620'li yıllardakinden de daha düşüktür. 1670'li yılların sonundan itibaren muhafaza hizmetiyle görevli yeniçerilerin sayısında yeniden bir artış eğilimi görülmektedir. Bu durumu, zaman içinde bazı düşüşler olmakla birlikte, yüzyılın ikinci yarısından itibaren iyice kesafet kazanan Kazak, Rus ve Leh saldırılarıyla açıklamak mümkündür. Yeniçeriler, bölgede ciddi bir tehlike sezilmediği sürece bölgeye gönderilmemiş görünmektedir. Bu durumu, 1683 Viyana Kuşatması'ndan sonraki süreçte Kutsal İttifak'a katılarak Bucaş Anlaşması ile kaybettiği Kamaniçe Eyaleti ile Eflak ve Boğdan'ı geri almaya çalışan Leh Kralı Jan Sobieski'nin saldırılarıyla açıklamak mümkündür. Yine özellikle 1695'ten itibaren Kutsal İttifak'a katılarak Osmanlı kuzey sınırına ciddi saldırılar düzenleyen Rus kuvvetleri de yeniçeri sayısındaki artışın bir diğer sebebi olarak değerlendirilebilir.

Grafik 3: XVII. Yüzyılda Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Topçuları (M. 1609-1697)

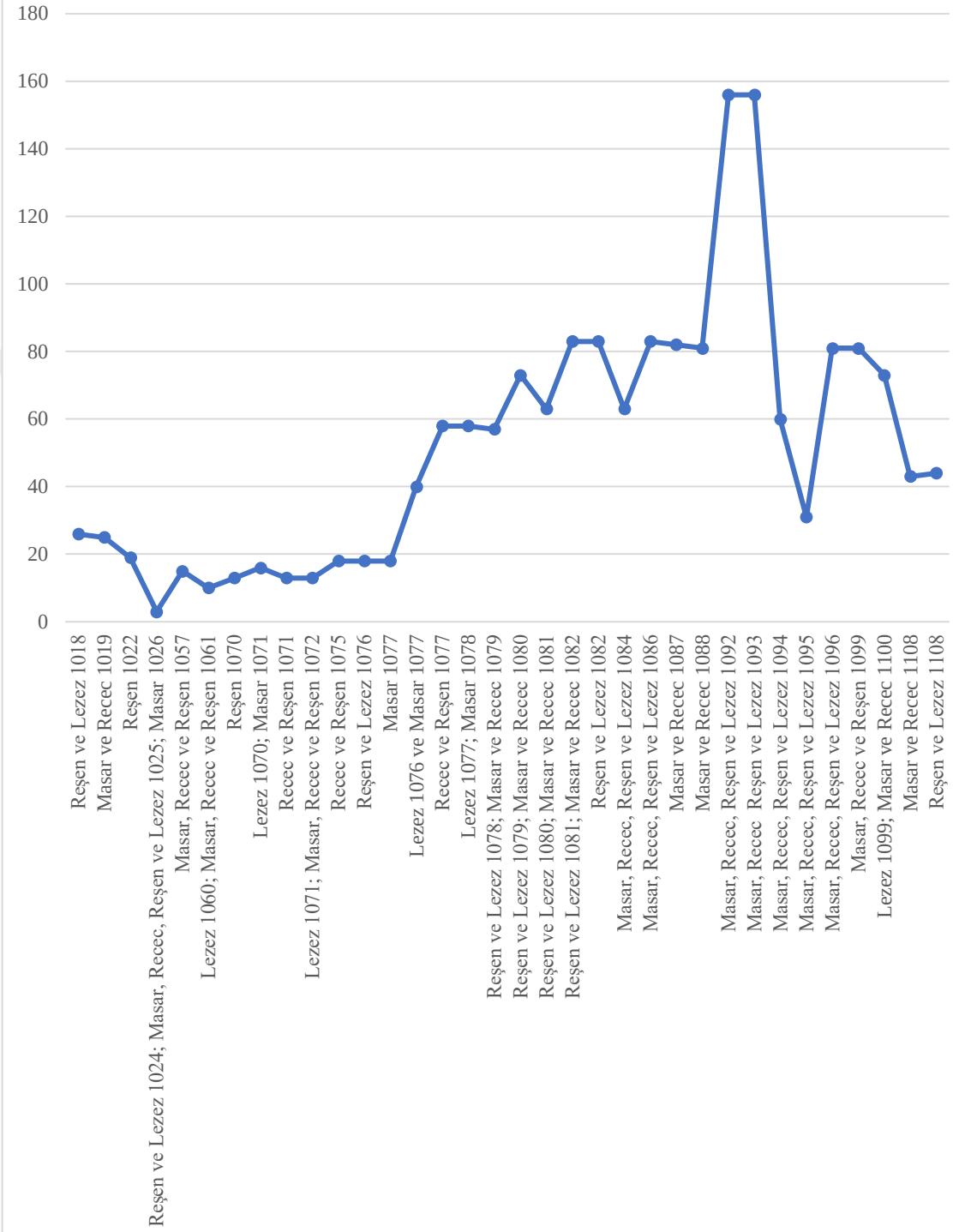

Arşiv kaynaklarında Özi'nin muhafazası için görevlendirilmiş Dergâh-ı Âlî Topçularına da dair daha fazla veri elde etmek mümkün olmuştur. Söz konusu veriler sayesinde

1609-1697 yılları arasında Özi'de muhafaza hizmetinde bulunmuş olan topçuların sayısındaki artış ve azalış daha iyi takip edilebilmiştir, diyebiliriz. Topçuların kayıtlarında ilk göze çarpan, XVII. yüzyılın ilk on yılından itibaren nefer sayısında genel bir düşüş olduğudur. Bu düşüş, 1614-15'teki Kazak saldırılarında daha da artmıştır. Ancak aynı tarihin devamında yeniden yükselme eğilimi söz konsudur. Bu durum, 1660'larda Avusturya ile olan mücadeleler sırasında kuzeydeki sınırları olabildiğince güvenlik altında tutma gayesi ile alakalı olmalıdır. Ayrıca 1670'lerin sonlarında topçuların sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Bu durum, 1667 Andrusovo Barışı'ndan sonra Lehistan ve Moskova arasındaki anlaşmaya uymak zorunda kalan ancak bunu istemeyen Kazakların bölgede çıkardığı karışıklıklarla açıklanabilir. Zaten bu tarihten itibaren Kazaklar Osmanlı Devleti'ne yanaşmış, onların bu faaliyetlerinin ilk merhalesi 1672 Kamaniçe ve 1676-77 Çehrin Seferleri ile sonuçlanmıştır.

1683 Viyana Kuşatması sırasında ve kuşatmayı takip eden süreçte Özi Kalesi muhafazası ile görevlendirilen topçuların sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Kuşatmadan hemen sonraki iki yıla ait kayıtlar topçuların sayısında bir düşüş olduğunu gösterse de hemen bir yıl sonra topçu neferatı sayısında yine ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Yüzyılın son üç yılına tekabül eden tarihlerde ise yine bir düşüş gözlenmektedir. Bu yükseliş ve düşüşlerin her biri, bölge güvenliğinin tehdit altında olduğunun hissedildiği tarihlere denk gelmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin sınırların korunmasında gösterdiği azamî dikkati ortaya koyması açısından önemlidir. Yine Osmanlı idaresi, Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatı arasında yer alan topçu kuvvetlerinin haricinde merkezden de topçu kuvvetleri göndererek kuzey sınırında yer alan ve Karadeniz'e açılan önemli nehirlerden biri olan Özi Nehri'nin ağzında yer alan Özi'yi, dolayısıyla Karadeniz'in kuzey kıyılarının güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Topçuların sayısında belli tarihlerin öncesi, sırası ve sonrasında görülen artış ve azalış da yine bu siyasî ve askerî bağlamla açıklanabilir. Her şeyden önce Osmanlı Devleti, bölgede bulunmasını istediği askerlerin maaşlarını olabildiğince düzenli ödeyerek bölgedeki güvenliği sağlamak için çabalamıştır. Ödenen meblağlar ve aşağıda görüleceği üzere bu meblağların sağlanması için kaynak oluşturma çabaları sınır güvenliği kaygısının bir sonucu olarak kendini göstermektedir.

Grafik 4: XVII. Yüzyılda Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Cebecileri (M. 1610-1699)

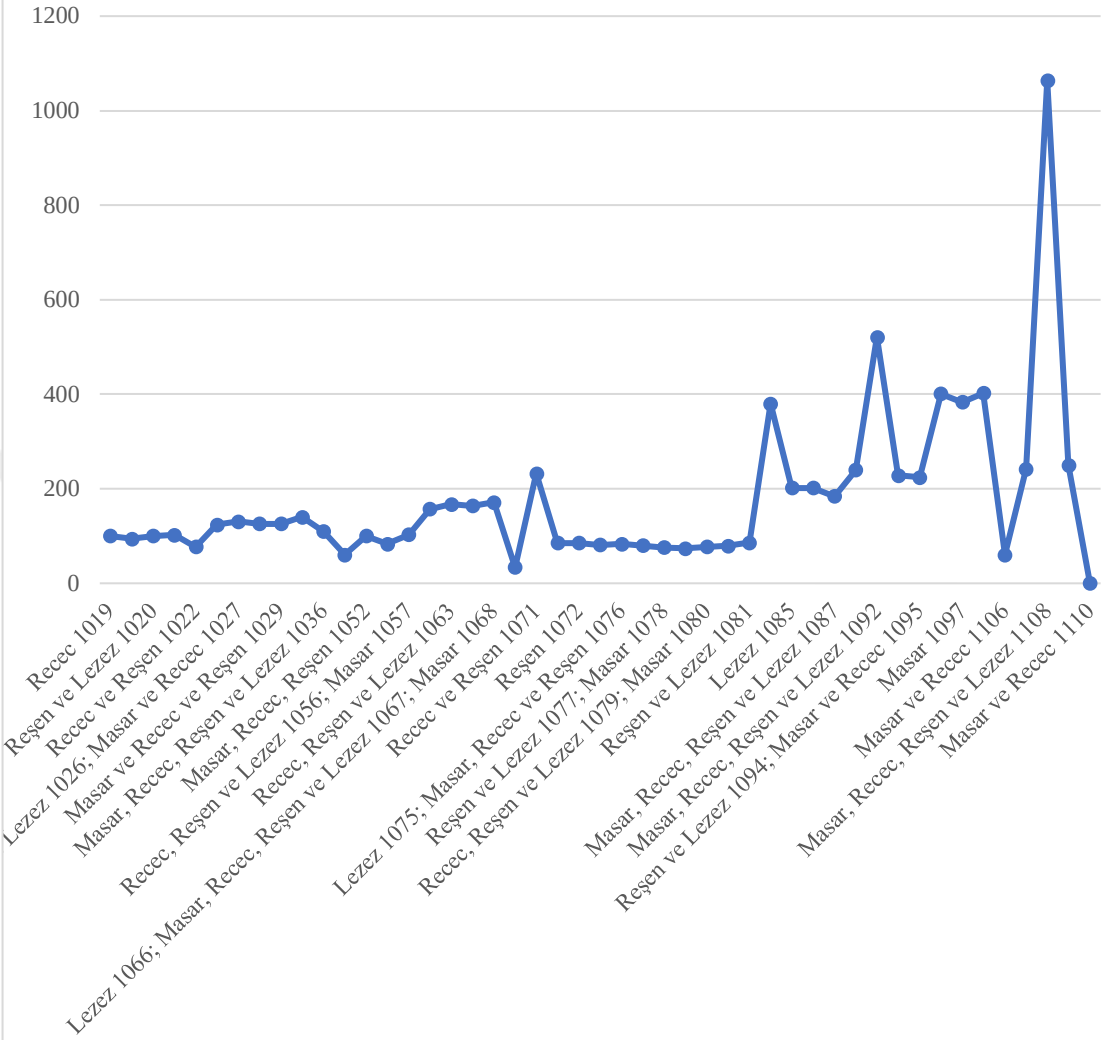

Özi Kalesi'nin muhafazası için XVII. yüzyılda merkezden görevlendirilen asker grupları arasında en çok veri elde edileni Dergâh-ı Âlî Cebecileri olmuştur. Söz konusu verilerin çokluğu sayesinde Özi'de görevli merkez neferatının sayısındaki yükseliş ve düşüşleri daha yakından gözlemek mümkün olmuştur. 1609 yılına ait kayıtlarla başlayan süreçte, Özi Kalesi'nde görevlendirilen cebecilerin sayısı en azından yüzyılın ilk yarısında çok küçük yükseliş ve düşüşlerle genelde düzenli bir seyir izlemiştir. 1660'ların başlarında Erdel Kralı II. Rakoçi'nin saldırılarına denk gelen dönemde cebeci sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Sonrasında cebeci neferlerinin sayısı 1670'lere dek sabit bir seyir izlemiştir. 1672 Kamaniçe Seferi'nden hemen sonrasına denk gelen tarihlerde cebeci sayısında ciddi bir artış gözlenmekte olup, bu tarihten

öncesine nazaran daha fazla sayıda cebeci yine sabit bir seyirle Özi'de görevlendirilmiştir. Yine on yıl sonrasına ve aynı zamanda II. Viyana Kuşatması'na denk gelen tarihlerde de cebecilerin sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Ancak en ciddi artışın 1695-96'dan itibaren, yani Rusların Kutsal İttifak'a katılıp Osmanlı kuzey sınırlarında Lehistan'dan sonra bir diğer önemli tehdit unsuru hâline gelmesiyle birlikte gerçekleştiği görülmektedir. Bu tarihlerde Ruslar artık Kazakların arkasına gizlenmeyi bırakmış, harp sahalarında Osmanlı askerleriyle ciddi yüzleşmeler gerçekleştimeye başlamış olup, bunların ilki 1676-77'deki Çehrin Seferleri'dir. Yüzyılın sonlarında keskin bir düşüş de gözlenmekle birlikte, Özi'de görevlendirilen cebeci neferatının topçularla birlikte genelde ciddi rakamlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Söz konusu asker gruplarının Özi Kalesi'nde ve genel anlamda kuzey sınırında görevlendirilmelerinin, bölgede gerçekleşen birtakım siyasî ve askerî manevraların bir sonucu olduğu görülmektedir.

3.3.1. XVII. Yüzyılın İlk Yarısı

Çalışmanın bu kısmında, XVII. yüzyılda Özi Kalesi'nde görev yapan yerlikulu neferatı ile merkezden gönderilen üç ayrı merkez neferatı için oluşturulan tablolarda yer alan bilgiler üzerinden, dönemin siyasî ve askerî durumu da göz önünde bulundurularak çeşitli değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Tablolarda, arşiv sisteminde yer alan ve özellikle Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğundaki Mevâcib Defterlerinin icmal kısımlarında bulunan bilgiler yer almaktadır. Bununla beraber, Ali Emirî ve İbnülemin Tasniflerindeki bazı ödeme kayıtları ile Büyük Kale Kalemi Defterlerindeki verilerden elde edilen bilgiler yer almaktadır. Tablolarda görüldüğü üzere, bazı yılların mevâcib dönemlerinin tamamını görme şansı olmakla birlikte, bu kayıtlar birbirinden ayrı yazıldığı için hangi mevâcib döneminde ne kadar ödeme yapıldığına dair kesin bir kanıya varmak güçtür. Bu durum, arşiv kayıtlarının bize verdiği kadarıyla hareket etmek zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

3.3.1.1. Yerlikulu Neferatı

Yerlikulu neferatı ile ilgili olarak belirtmek gerekir ki, Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatından bahsederken, Özi Kalesi'ne tâbi dört kalede görevli yerlikullarından bahsedilmiş olacaktır. Bu durum, merkez ve yerlikulu neferatı arasındaki ayrımın bir

başka yüzü olup, merkezden gönderilenlerin görevlendirildiği yer, merkezden bakıldığında sadece Özi Kalesi'dir. Buna karşılık, yerlikulu neferatının gelirlerinden bahsederken, Osmanlı bürokrasisinin, kalenin kendi iç işleyişi ve durumunun farkında olduğu ve buna uygun kayıtlar oluşturduğu görülmektedir. Bu bakımdan, yerlikulu neferatın gelirlerinden ve sayılarından bahsederken, arşiv kaynaklarının elverdiği ölçüde hareket edilmiştir.

Yerlikulu neferatın mevâcib kayıtlarında, merkezden gönderilen neferattan farklı olarak Özi Kalesi'nin ve kaleye tâbi olan diğer kalelerin de adını görmek mümkündür. Yerlikulu neferatın ilk kayıtlarının yer aldığı 1604-5 yıllarında, bir Atik, bir de Cedid Özi kalesinin var olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Özi Kalesi'nin karşısında ince bir burun üzerinde yer alan Kılburun Kalesi de Özi Kalesi'ne tâbi kabul edilmektedir. Kılburun haricinde bir de Şaban Paşa Kalesi'nin neferatı söz konusudur. Ancak, yüzyılın ikinci yarısından itibaren tespit edebildiğimiz arşiv kaynaklarında Şaban Paşa Kalesi'nin adı geçmemektedir. Cedid Özi Kalesi, Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın inşa ettirdiği ve Özi Kalesi'nin biraz uzağında, Karadeniz kıyısında yer alan ve Osmanlı Arşivi'ndeki haritalarda da görülebilen kaledir. Bazı durumlarda bu iki isim birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Yerlikulu neferatın kayıtlarına bakıldığında, XVII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Özi Kalesi'nde mümkün olduğunca fazla sayıda nefer tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durum, XVI. yüzyılda başlayan ve XVII. yüzyılda ciddi bir kesafet arz etmeye başlayan Kazak saldırılarının bir sonucudur. Bu tarihlere denk gelen Recec-Reşen 1013 (27 Ağustos 1604-19 Şubat 1605) kıstlarında Özi Kalesi'nde 375 kişilik bir yerlikulu neferatının bulunduğu ve bunlara 518.506 akçelik ödeme yapılmıştır. Yerlikulu neferat ise *müstahfızan*, *beşlüyan* (evvel ve sânî), *rüesâ*, *azebân*, *gönüllüyan* ve *topçuyan* neferatından oluşmaktadır. Cedid Özi Kalesi'nde görevli 3 yerli topçu neferatı, Atik Özi Kalesi'ndeki 17 kişilik topçu neferatı ile birlikte hesaplanmış olup toplam 20 kişiden oluşmaktadır. Söz konusu nefer grupları arasında beşlüyan neferatı en yüksek miktara (toplam 118) sahip olup, iki alt gruba ayrılmıştır. Atik Özi Kalesi'nin müstahfızları 63 kişiden oluşurken, Cedid Özi Kalesi'nin müstahfızları 40 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca Şaban Paşa Kalesi'nde de 16 kişilik bir müstahfız grubu yer almaktadır. Atik Özi Kalesi'nin rüesâ neferatı 9, azebân neferatı ise 39 kişiden mürekkeptir. Özi'deki gönüllü

neferatının sayısı ise 38'dir. Özi'ye tâbi olan ve tam karşısındaki burun üzerinde yer alan Kılburun Kalesi'nin neferatı toplamda 32 kişiden oluşmaktadır[324].

Lezez 1013 (20 Şubat-18 Mayıs 1605) ve Masar 1014 (19 Mayıs-15 Ağustos 1605) kıstlarını kapsayan döneme ait kayıtlar, sadece müstahfız, azeb, süvari, topçu ve cebeci neferatına ait daha özet bilgiler olup, hangi asker grubundan kaç neferin Özi Kalesi'nde görevli olduğu konusunda ayrıntı vermezler. Bu özet kayıtlara göre, 405 kişiden oluşan söz konusu nefer gruplarına toplamda 566.731 akçe ödeme yapılmıştır[325].

Lezez 1022 (14 Kasım 1613-10 Şubat 1614) ve Masar 1023 (11 Şubat-10 Mayıs 1614) kıstlarında, Özi'deki yerlikulu neferatın sayısında bundan 8 yıl öncesine nazaran bir düşüş (226) gözlenmektedir. Bununla birlikte nefer çeşitliliğinde bir farklılık göze çarpmaktadır. Müstahfız (27) ve gönüllü (55) neferatı yine kalede var olmakla birlikte, bu kez bir süvari birliği olan *farisan* (30) ile *gılmanan-ı kul* (55) adı verilen asker grupları kalede mevcut görülmektedir. Fârisan neferatına dâhil bir de "fârisan-ı diğer" grubu olup 24 kişiden mürekkeptir. Kılburun (17) ve Şaban Paşa (18) kalelerinin müstahfızları da varlıklarını devam ettirmektedirler[326]. Recec-Reşen 1023 (11 Mayıs-3 Kasım 1614) kıstlarında ise gönüllü (54), beşlü (50) ve azeb (Kılburun-15) neferatının yeniden kalede görevli olarak yer aldığı görülmektedir. Müstahfız nefratı topçularla birlikte kaydedilmiştir (26) . Diğer nefer grupları olan gılmanan-ı kul (54) ve farisan (29) neferatı ile birlikte toplamda 232 kişilik bir nefer kuvveti kalede mevcut görünmekte olup, bunlara 401.158 akçe ödenmiştir. Farisan neferatına dâhil olan 21 kişilik grup, "farisan-ı diğer" adıyla kaydedilmiştir. Dolayısıyla kalede toplam 50 farisân neferatı mevcut görünmektedir[327].

Recec-Reşen-Lezez 1026 (8 Nisan-28 Aralık 1617) mevâcibinde, yine Kazak saldırılarına bağlı olarak yerlikulu neferatın sayısında bir artış gözlenmektedir. 398 kişiden oluşan müstahfız-topçu (21), gönüllü (55), fâris (262) ve azeb (24) neferatına, 1.054.614 akçelik ödeme yapılmıştır. Bu sayıya, Kılburun (18) ve Şaban Paşa (18)

---

[324] Bkz. BOA, D.BKL.d. 32173, s. 86-94 Kılburun ve Şaban Paşa neferatı için ayrıca bkz. D.BKL.d. 32173, s. 58 ve 62.
[325] BOA, MAD.d. 4029, s. 80.
[326] BOA, MAD.d. 3975, s. 48-49. Kılburun Kalesi'nde görevli bir başka asker grubu daha olmakla birlikte, bu asker grubunun adı silik olduğu için toplamlara dâhil edilememiştir.
[327] BOA, MAD.d. 3975, s. 49-50. Beşlüyan neferatına ait bilgiler BOA, D.BKL.d. 32173, s. 46'dan alınmıştır.

kalelerindeki müstahfızlar da dâhil olup, fârisan neferatı beş alt gruba ayrılmıştır[328]. Verilerin tespit edildiği defterdeki bilgilere göre, bu dönemde Kale-i Cedid Özi'nin Azeban Ağası Osman olup, defter, dönemin Özi Beylerbeyi Hüseyin Paşa tarafından oluşturulmuştur.

Cedid Özi Kalesi'ndeki yerlikulu neferatın Lezez 1026 (2 Ekim-28 Aralık 1617) mevâcibi ayrı olarak hesaplanmış olup, müstahfız, topçu, cebeci ve azeb askerlerinden oluşan kale kuvvetleri toplamda 258 kişidir. Kalenin müstahfız, topçu ve cebeci askerleri birlikte hesaplanmış olup 87 kişiden oluşmaktadır. Azeban neferatı ise ayrı bir başlıkta kaydedilmiş olup, 171 kişidir[329].

Bu tarihten sonra Masar-Recec 1064 (22 Kasım 1653-17 Mayıs 1654) kıstlarına kadar yerlikulu neferatı ile ilgili kayıt tespit edilememiş olup, bu tarih ve devamındaki mevâcib ödemeleri yüzyılın ikinci yarısına ait verilerle birlikte değerlendirilecektir.

Tablo 2: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi'nin Yerlikulu Neferatı ve Mevâcibleri (1604-1617)

Mevâcib Dönemi ve Yılı[330]	**Nefer**	**Yevmiye**	**Mukarrer**[331]
Recec ve Reşen 1013[332]	375	2.914	518.506
Lezez 1013; Masar 1014[333]	405	3.204	566.731
Lezez 1022 ve Masar 1023[334]	226	2.172	379.772
Recec ve Reşen 1023[335]	232	2.309	401.158
Recec, Reşen ve Lezez 1026[336]	398	4.083	1.054.614

[328] BOA, MAD.d. 2203, s. 28. Defterdeki bilgilere göre bu dönemde Kale-i Cedid Özi'nin Azeban Ağası Osman'dır. Defter, dönemin Özi Beylerbeyi Hüseyin Paşa tarafından oluşturulmuştur.
[329] BOA, MAD.d. 2203, s. 39. Bazı miktar farklılıkları olmakla birlikte aynı kayıtlar için bkz. BOA, MAD.d. 17829, s. 1.
[330] Arşiv sisteminde tarih bilgisi kısmında 1027 yazan BOA, MAD.d. 6256'da Özi Kalesi'nde yerli kulu neferata dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak yaptığımız taramada defterde herhangi bir tarih bilgisinin yer almadığı görülmüştür. Bu sebeple defterdeki bilgiler tabloya dâhil edilmemiştir.
[331] Hesaplamalarda birer ikişer akçelik farklar bulunmakla birlikte defterlerdeki sonuçlara sadık kalınmış ve tabloya da bunlar yansıtılmıştır.
[332] BOA, D.BKL.d. 32173, s. 86-94.
[333] BOA, MAD.d. 4029, s. 80.
[334] BOA, MAD.d. 3975, s. 48-49. Kılburun Kalesi'nde görevli bir başka asker grubu daha olmakla birilkte, bu asker grubunun adı silik olduğu için tabloya dâhil edilmemiştir.
[335] BOA, MAD.d. 3975, s. 49-50.
[336] BOA, MAD.d. 2203, s. 28.

Lezez 1026[337]	258	2.408	213.108
Recec, Reşen ve Lezez 1026[338]	396	4.120	1.075.050

3.3.1.2. Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri

Mevâcib Defterlerinde, Özi Kalesi'nin muhafazası için merkezden gönderilen neferlerin maaş kayıtlarının varlığı, Kazakların Karadeniz'de gitgide daha cüretkâr akınlar yapmaya başlamasıyla orantılı olarak artmıştır. Bu durum, tablolardaki verilerden de takip edilebilmektedir. Mevâcib Defterlerinden ve diğer tasniflerdeki bazı kayıtlardan en çok cebeci neferatına ait kayıtlar tespit edilmiştir. Bu neferat grubunu topçular ve yeniçeriler takip etmektedir. Yeniçerilere ait kayıtlar, görece daha az olup[339], özellikle Kazak saldırılarına ve kuzeydeki Osmanlı tâbisi voyvodalıkların çıkardıkları karışıklık durumuna göre artış ve azalış göstermiştir. Kazak saldırılarında, daha önce de bahsedildiği üzere, Lehistan ve Moskova'nın etkisini göz ardı etmemek gerekir.

Mevâcib Defterlerinde, 1620-1640 tarihleri arasında "Bahr-ı Siyah'a muhafaza hizmetine" gönderilen dergâh-ı âli yeniçerileri/cebecileri/topçularına ait çok sayıda kayıt tespit edilmiştir. Hatta Karadeniz'de görevli merkez neferatı için ayrı defter tutulmuştur[340]. Kazakların bu dönemdeki cüretkâr saldırılarını, içte Celâlî isyanları ve dışta Voyvodalıklar ve Kırım Hanlığındaki karışıklıkların oluşturduğu sıkıntılı durumla açıklamak mümkündür. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı üzerindeki

[337] BOA, MAD.d. 2203, s. 39. Defterdeki bilgilere göre bu dönemde Kale-i Cedid Özi'nin Azeban Ağası Osman'dır. Defter, dönemin Özi Beylerbeyi Hüseyin Paşa tarafından oluşturulmuştur.

[338] BOA, MAD.d. 17829, s. 1.

[339] Bu durum, Arşiv'deki Mevâcib Defterlerinin önemli bir kısmının restorasyonunun henüz tamamlanmamış olmasından da kaynaklanmaktadır. Nitekim Giriş kısmında bahsedildiği üzere, bazı önemli tarihlere ait verilerin olabileceği defterleri görmek mümkün olmamıştır.

[340] Bazı örnekler için bkz. BOA, MAD.d. 6309, s. 47.; MAD.d. 6957, s. 67.; MAD.d. 6926, s. 143.; MAD.d. 6742, s. 235.; MAD.d. 6696, s. 833, 881, 905., MAD.d. 2120, 163-176.; MAD.d. 7223, s. 955-958.; 1017 tarihli olan MAD.d. 6437, tamamen Karadeniz'e muhafaza hizmetine gönderilmiş olan merkez birlikleri için oluşturulmuştur. Sultan II. Osman döneminde gerçekleşen Hotin Seferi sırasında Karadeniz'den donanma ile destek veren Halil Paşa'nın serdarlığında gerçekleşen muhafaza hizmeti de bunlardandır. Halil Paşa, İsakçı'da kurulan köprünün korunması için görevlendirilmiş, Hotin Seferi'nin galibiyetle sonuçlanmasını değilse de Osmanlı kıyılarının Kazak saldırılarından korunmasını sağlayarak görevini başarıyla yerine getirmiştir. Halil Paşa'nın bu muhafaza hizmeti, kendisinin anlatımıyla kaleme alınmış olan *Gazânâme* adlı eserde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Söz konusu gazânâme, Halil Paşa'nın hayatını, aldığı görevleri, vefatını ve hayratını ele alan bir eserdir. Eser üzerine iki akademik çalışma yapılmıştır. Bkz. Victor Ostapchuk, "An Ottoman Ġazānāme on Ḫalīl Paša's Naval Campaign against the Cossacks (1621)", *Harvard Ukrainian Studie*s, vol. 14, no. 3/4, (Dec. 1990), p. 482-521.; Sarı Abdullah Efendi, *Gazânâme-i Halil Paşa (1595-1623)*, (haz. Meltem Aydın), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017. İlk çalışmada eserin bir müellifinin olmadığı belirtilirken, ikincisinde bazı karineler öne sürülerek müellifin Sarı Abdullah Efendi olduğu belirtilmiştir. Bkz. *Gazânâme-i Halil Paşa*, s. 42-48.

nüfûzu da ciddi bir sınavdan geçmiştir. Canıbek Giray Han (1610-1623, 1628-1635) döneminde, Mehmed ve Şahin Giray kardeşlerin sürekli taarruzları vuku bulmuştur. Kırım tahtını Nogayların ve Rus Kazaklarının desteğiyle ele geçiren kardeşler, tıpkı dedeleri II. Mehmed Giray gibi bağımsız hareket etmeye çalışmışlar ve Şiî İran ile dostluk münasebetleri geliştirmişlerdir. İstanbul'dan gönderilmiş olan Canıbek Giray'ı ve beraberindeki Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratan Giray kardeşler, Kefe'yi de ele geçirmişlerdir. Bu kargaşa ortamı, Rus Kazaklarının güçlenmesi için uygun bir ortam oluşturmuş, bu tarihten itibaren Osmanlı ve Kırım topraklarına cüretli saldırılarda bulunmuşlardır. 1612'deki Ahyolu, 1614'teki Sinop[341] ve nihayet 1625'te gerçekleşen Yeniköy baskınları, bu kargaşa ortamının bir sonucudur[342]. İstanbul Boğazı'na uzanan bu saldırılar, Osmanlıların Karadeniz'de sürekli bir nöbetçi donanmayı hazır bulundurmasına sebep olmuştur. Donanma hizmetine gönderilen merkez askerlerinin varlığı da bunu kanıtlar niteliktedir.

Hotin Seferi'nden birkaç yıl sonrasına denk gelen ve Recec-Reşen-Lezez 1034 (11 Ocak-2 Ekim 1625) kıstlarını kapsayan dönemde, Özi'de 221 kişilik bir yeniçeri neferatının muhafaza hizmetiyle görevlendirildiği ve üç dönemde toplam olarak 490.776 akçelik ödeme yapıldığı tespit edilmiştir[343]. Yüzyılın ilk yarısında yeniçeri neferatının mevâcib ödemelerine ait tespit edilebilen çok az kayıttan biri, bu tarihlere aittir.

---

[341] Kâtib Çelebi, Kazakların Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu kıyılarına kadar ulaşabilmelerini, Osmanlı topraklarından gelen "mürtedler delaleti ile" diyerek açıklamaktadır. Bu baskın üzerine Şakşakî İbrahim Paşa, emrindeki birliklerle harekete geçmiştir. Dahası, Kırım'dan yardımcı birlikler de gelmiş ve Kazakların Sinop'tan yağmaladıkları malları bırakıp kaçmalarını sağlamış, çıkan çatışmalarda çok sayıda Kazak öldürülmüştür. Kâtib Çelebi, Kazakların Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu kıyılarına kadar ulaşabilmelerini, Osmanlı topraklarından gelen "mürtedler delaleti ile" diyerek açıklamaktadır. Bu baskın üzerine Şakşakî İbrahim Paşa, emrindeki birliklerle harekete geçmiştir. Dahası, Kırım'dan yardımcı birlikler de gelmiş ve Kazakların Sinop'tan yağmaladıkları malları bırakıp kaçmalarını sağlamış, çıkan çatışmalarda çok sayıda Kazak öldürülmüştür. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, (Aycibin), s. 600.; Ünlü Leh hatmanı Stanisław Żółkiewski, bu konuda daha farklı bir tablo çizmektedir. Ona göre, İbrahim Paşa, Kazakları Özi Nehri üzerindeki adalardan birinde bulunan merkezlerine kadar takip etmiştir. Burada bulunan Kazakların önemli bir kısmı Osmanlı donanması gelene kadar çekilmiş, bölgede çok az bir Kazak birliği bırakılmıştır. Bu birlikler Osmanlı birliklerine fazla karşılık vermemiştir. Osmanlı kuvvetleri Sic'te bulunan bir miktar topu ve bir düzine şaykayı ele geçirmiştir. İbrahim Paşa, aldığı şeylerle birlikte Sultan'ı bu sözde başarısıyla avutmak için geri dönmüştür. *Pisma Stanisława Żółkiewskiego Kanclerza Koronnego i Hetmana* (Lwów: Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1861), 305'ten naklen Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age, 1626-1650*, (ed. Serhii Plokhy ve Frank E. Sysyn), (çev. Marta Daria Olynyk), c. 8, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto-Edmonton 2002, s. 278-79.

[342] Halil İnalcık, "Kırım", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1977, s. 749.

[343] Her üç mevâcib dönemine ait bilgiler BOA, MAD.d. 5561, s. 3.

Yeniçeri neferatına ait kayıtları görebildiğimiz ve 1648 Kazak Ayaklanmasının hemen öncesine denk gelen H. 1057 yılında, Recec ve Reşen (6 Mayıs-29 Ekim 1647) mevâcibleri ayrı ayrı olmak üzere hesaplanmıştır. Buna göre, Recec kıstında 2.136 kişilik yeniçeri neferatına 1.750.099 akçe ödenmiş; Reşen kıstında 1.920 kişiden oluşan neferata 994.474 akçe ödenmiştir[344]. Bu artış, kuzeydeki karşılık durum karşısında Osmanlı idaresinin kuzey sınırındaki kalesini güvenlik altında tutma gayretiyle açıklanabilir. Bu tarihlerde Bogdan Chmielnicki idaresinde olan Kazaklar, özellikle 1648'deki ittifak[345] talebinden sonra[346] Lehistan üzerine yapılan akınlarda Kırım askerleriyle birlikte hareket etmiş ve Lehistan'a önemli kayıplar verdirmişlerdir. Kazakların Osmanlı tâbiliğine girmesinde, Kırım Hanı III. İslâm Giray'ın Kazaklar üzerine gerçekleştirdiği dört büyük sefer etkili olmuştur[347]. Naîmâ Tarihi'nde geçen bir kayıt da bu bilgiyi desteklemektedir. Buna göre, İslâm Giray Han ve Kazaklar birlikte Lehistan "üzerine sefer edip azîm muharebe ve gaza edip otuz bin mikdarı kafir maktûl olup bî-had esir" alınmıştır[348].

---

[344] BOA, MAD.d. 14743, s. 242, 646.

[345] Bu ilk ittifakın başvuru seyri ile ilgili olarak bkz. Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", *İlmî Araştırmalar*, sy. 7 (1999), s. 255-84. Bogdan Chmielnicki, Sultan IV. Mehmed'in tahta geçmesi sırasında İstanbul'da vuku bulan karışıklıkların büyük ölçüde durulmasından sonra, himâye için İstanbul'a tekrar bir elçi göndermiş, bu kez talebi olumlu karşılanmıştır. 1651'de Sultan IV. Mehmed'den tâbiyeti kabul eden bir nâme-i hümâyun da elde etmiştir. Ancak Chmielnicki'nin tek derdinin Lehistan'a karşı Ruslarla hareket etmek olmadığı, daha büyük bir planın peşinde olduğu görülmektedir. Chmielnicki'nin, II. Rakoçi idaresindeki Erdel haricinde Boğdan ve Eflak ile Kazak Devleti'nin bir devletler topluluğu hâlinde kendi hâkimiyetinde olmak şartıyla Osmanlı tâbiyeti altında birleştirilmesini amaçladığı anlaşılmaktadır. Himâye talebinin olumlu sonuçlanmasında İstanbul'daki Ortodoks Patrikhanesi'nden büyük yardım gören Chmelnicki'nin bu düşüncede olduğunu gösteren iki faaliyeti vardır: Bunlardan biri, oğlu Tymiş'i Boğdan Voyvodası Vasil Lupu'nun kızı ile zorla da olsa evlendirmesi, diğeri ise Kazakların 1652-53'te Boğdan üzerine sefere çıkmasıdır. Ancak Chmielnicki'nin bu tasarıları, oğlu Tymiş'in çatışmalarda hayatını kaybetmesi sebebiyle akim kalmıştır. Çünkü sadece Boğdan boyarları değil, diğer voyvodalıklar da 1652'deki saldırılarından sonra onun bu emelini anlamışlar ve onun karşısında duran bir tutum sergilemeye başlamışlardır. Dahası, voyvodalıkların metbuu olarak Osmanlı Devleti de Chmelnicki'nin bu saldırılarından hoşnut olmamıştır. Bkz. Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", İlmî *Araştırmalar*, sy. 6 (1998), s. 312.; Victor Ostapchuk, "Cossack Ukraine in and out of Ottoman Orbit, 1648-1681", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (ed. Gábor Kármán ve Lovro Kuncević), Brill, Leiden-Boston, s. 135.; Bogdan Chmielnicki, kendisine gönderilen mektuplara her zaman dostane karşılıklar vermemiştir. Onun bu tutumu oğlu Tymiş için hazırladığı evliliğin akim kalması ve voyvodalıklar ile olan anlaşmazlığı ile açıklanabilir. Bkz. Hrushevsky, *The Cossack Age 1650-1653*, v. 9/1, s. 410-2.

[346] Özi, 1648'deki Osmanlı-Kazak İttifakı'ndan hemen bir yıl önce de saldırıya maruz kalmış olup bunu Hrushevsky'nin eserinde yer alan bir kayıttan öğreniyoruz. Bkz. Hrushevsky, *The Cossack Age 1626-1650*, v. 8, s. 271. Buna karşılık, bu tarihe ait Mühimme defterlerinde bu minvalde bir kayıt bulunmamaktadır.

[347] İnalcık, "Kırım", s. 749.

[348] *Naîmâ Tarihi*, c. V, s. 1408. Kazaklar, 1648'deki ittifak talebinden önce Lehistan'a karşı bağımsızlık için mücadeleler vermişlerdir. Kırım'ın yardımıyla birtakım başarılar elde etmişlerse de net sonuçlar

Hemen bir yıl sonrasına ait olan ve ilk üç kıstı kapsayan H. 1058 (27 Ocak-18 Ekim 1648) mevâcibinde Özi Kalesi'ndeki yeniçeri muhafızlarının sayısının hızlı bir düşüşle 146'ya gerilediği ve 229.260 akçe ödeme yapıldığı görülmektedir[349]. Chmielnicki'nin Karadeniz'in kuzeyinde çıkardığı ve güneye yönelen ayaklanma, özellikle Kazaklar Osmanlı Devleti'ne tâbiyetini bildirmeden önce Özi ve çevresinin güvenliği hususunu gündeme getirmiş, bu durum da bölgeye yeniçerilerin sevkini gerekli kılmış olmalıdır. Nitekim yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlarda görüleceği üzere, Özi'nin güvenliği için buraya gitgide daha fazla sayıda yeniçeri merkezden görevlendirilmiştir.

Tablo 3: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri ve Mevâcibleri (M. 1625-1648)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer
Recec, Reşen ve Lezez 1034[350]	663	5.545,5	490.776
Recec 1057[351]	2.136	12.148	1.750.099
Reşen 1057[352]	1.920	11.237	994.474
Masar, Recec ve Reşen 1058[353]	146	8.635	229.260

alamamışlardır. Lehistan'a karşı mücadelelerini sürdüren Kazaklar, daha sonra 1649'da Zboriv (Tür. İzborova, Leh. Zborów), 1651'de Berestecko ve 1653'te Zwaniec (İzvançe)'te Leh kuvvetlerine karşı birtakım başarılar sağlamışlarsa da tam bağımsızlık açısından hiçbir netice elde edememişlerdir. Bkz. İnalcık, "Kırım" 749.; Ostapchuk, "Cossack Ukraine in and out of Ottoman Orbit, 1648-1681", s. 130-1. Bu süreçte, Osmanlı topraklarına olan saldırılarına bir süreliğine ara vermişlerdir. Bunu, dönemin sadrazamı ve Kırım Hanı tarafından merkeze gönderilmiş olan çeşitli arzlar vasıtasıyla takip edebilmek mümkündür. Özellikle Özi ve çevresinde asayişin berkemal olduğuna dair bkz. BOA, TS.MA.e. 795/39 (18 B 1058/8 Ağustos 1648).; BOA, TS.MA.e. 795/105 (18 B 1058/8 Ağustos 1648). Öyle ki, Özi'nin muhafazası için askere ihtiyaç olmadığı, bölgedeki kuvvetlerin yeterli geldiği Sadrazam tarafından Sultan İbrahim'e arz edilmiştir. Bkz. BOA, TS.MA.e. 798/66. Bu arz, muhtemelen "müceddeden" asker yazılmasına gerek olmadığını belirtmektedir.

[349] BOA, MAD.d. 6109, s. s. 256-257. Özi, bu defterde Bender ile birlikte kaydedilmiştir.

[350] Her üç mevâcib dönemine ait bilgiler BOA, MAD.d. 5561, s. 3'te yer almakta olup, tüm başlıklardaki miktarlar tamamen aynı olduğu için tarafımızdan toplanarak birleştirilmiştir. Bu cümleden olarak, Özi'de muhafaza hizmetiyle görevlendirilen yeniçeri neferatı her bir kıst döneminde nefer sayısı 221, yevmiye miktarı 1.848,5 akçe, Mukarrer miktarı 163.592 akçedir.

[351] BOA, MAD.d. 14743, s. 242.

[352] BOA, MAD.d. 14743, s. 646. Defterde silik olan yevmiye kısmı, mukarrer kısmındaki bilgiler doğrultusunda hesaplama yapılarak tarafımızdan doldurulmuştur.

[353] BOA, MAD.d. 6109, s. 256-257. Özi, bu defterde Bender ile birlikte kaydedilmiştir. Özi'ye ait bilgiler tarafımızdan ayrılıp bu minval üzere hesaplama yapılmış ve tabloya eklenmiştir.

3.3.1.3. Dergâh-ı Âlî Topçuları

Özi Kalesi'ne XVII. yüzyıl boyunca muhafaza hizmeti için merkezden görevlendirilmiş olan topçu neferatının kayıtları, tıpkı ileride görüleceği üzere cebeci neferatının kayıtları kadar fazladır. Bu yüzyıla ait tespit edebildiğimiz ilk kıstlar olan Reşen-Lezez 1018 (30 Eylül 1609-25 Mart 1610) kıstları olup, 26 kişilik topçu neferatına 53.454 akçe ödenmiştir. Hemen sonraki mevâcib dönemleri olan Masar-Recec 1019 (26 Mart-18 Eylül 1610) kıstlarında ise nefer sayısı bir eksilmiştir. Tek bir nefer eksilmesine rağmen ödenen mevâcib miktarında neredeyse yarı yarıya bir düşüş gözlenmektedir[354]. Bu durumu ödenen yevmiye miktarlarındaki farklılıkla izah etmek mümkündür. Bu tarihlerde İran Savaşlarının ikinci devresi (1603-1618) devam etmekte olup, kuzeyde önemli bir güç hâline gelmeye başlayan Moskova'da 1603-1613 yılları arasında on yıl sürecek bir karışıklık devresi hâkimdir. Ancak Osmanlı idaresi bunu fırsata çevirip Kafkaslarda ve Aşağı İdil boyunda Osmanlı hâkimiyetinin kurulması için teşebbüste bulunmamıştır[355]. Bu gerçeği, önemli bir sınır kalesi hâline gelmeye başlayan Özi'deki muhafız kuvvetlerinin sayısından da anlamak mümkündür. Topçu neferatının H. 1020 (16 Mart 1611-3 Mart 1612) ve H. 1021 (4 Mart 1612-20 Şubat 1613) mevâcibleri hakkında bilgi tespit edilememiştir. Buna karşılık, H. 1022 yılında topçu neferatına ait sadece Reşen (17 Ağustos-13 Kasım 1613) kıstı tespit edilebilmiş olup, 19 kişilik topçu neferatına 8.628 akçe ödenmiştir[356]. Bu tarihlerde, özellikle 1614'teki saldırılara kadar olan süreçteki cebeci ve topçu neferatının varlığını, XVI. yüzyılın sonlarında kesafet kazanmaya başlayan Kazak saldırılarına karşı alınan önlemlerle açıklamak mümkündür. 1614'teki Kazak saldırılarına ve hemen sonrasına tekabül eden dönemde (Reşen-Lezez 1024 (27 Temmuz 1615-19 Ocak 1616); Masar-Recec-Reşen-Lezez 1025 (20 Ocak 1616-8 Ocak 1617); Masar 1026 (9 Ocak-7 Nisan 1617) Özi muhafazasında görevli bulunan topçu neferatının 1 yıllık mevâcibleri de topluca ödenmiş, toplamda 7 kıst bir arada verilmiştir[357]. Bu mevâcib dönemlerinde kalede sadece 3 topçu neferinin kalmış olması, birikmiş mevâciblerin ödenmesinde etkili olmuş görünmektedir. Çünkü bu dönemde Osmanlı idaresi, Sinop'tan sonra İstanbul Boğazına kadar inen Kazaklara

[354] Her iki yılın kıstları için bkz. BOA, MAD.d. 6827, s. 539. Mükerrer kayıt için bkz. BOA, Mad.d. 6309, s. 49.
[355] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu, Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 164-71 ve 175.
[356] BOA, MAD.d. 6804, s. 449.
[357] BOA, MAD.d. 6696, s. 561.

karşı kuzey sınırlarının savunulması için ciddi tedbirler almak durumunda kalmıştır. Aynı şekilde, bu dönemde Akdeniz'in muhafazası için olduğu gibi Karadeniz'in muhafazası için donanma çıkarmaya bu tarihlerde başlanmıştır. Kazakların cüretkâr saldırılarında içte Celalî isyanları ve dışta Voyvodalıklar ve Kırım Hanlığındaki karışıklıkların varlığı etkili olmuştur. Kazaklar, türlü gailelerle uğraşmak zorunda olan Osmanlı Devleti'nin zayıf anından yararlanmak istemişlerdir. Topçu neferatının mevâcib ödemeleri için bu tarihlerden H. 1057'ye (1647-1648) kadar olan döneme dair bilgi tespit edilememiştir. Kazak hatmanı Bogdan hatmanı Chmielnicki'nin Lehistan'a karşı çıkardığı 1648 ayaklanması[358] sırasında Özi Kalesi'nde muhafaza hizmetinde olan 15 topçu neferine ise Masar-Recec-Reşen 1057 (6 Şubat-29 Ekim 1647) kıstları için 44.868 akçe ödeme yapılmıştır[359]. Bundan üç yıl sonrasına ait olan ve tam 1 yılı kapsayacak şekilde Lezez 1060 (27 Eylül-24 Aralık 1650); Masar-Recec-Reşen 1061 (25 Aralık 1650-16 Eylül 1651) kıstlarının dâhil bulunduğu dönemde 10 kişilik topçu neferatına 21.240 akçe ödeme yapılmıştır[360]. Söz konusu ödeme kayıtları, XVII. yüzyılın ilk yarısında topçu neferatı için tespit edebildiğimiz son kayıtlardır.

[358] Chmielnicki, atıldığı hapisten kaçıp Kazakların toplu olarak yaşadığı Zaporog Siç'ine gitmiştir. Onun bu kaçışı, Leh-Kazak barışının ve anlaşmasının sonu, aynı zamanda Büyük İsyan'ın da başlangıcı olmuştur. Lehistan, daha önceki isyanları öyle ya da böyle bir şekilde bastırmıştır. Ancak, Kazakların ülke savunması için önemli ve çok kullanışlı olan gücü, bu kez Lehistan'ın baş edemeyeceği bir noktada idi. Bu isyanı diğer Kazak isyanlarından ayıran, Bogdan Chmielnicki'nin farklı yaklaşımı olmuştur. O, daha önceki isyanların aksine kuzeye ilerleyip erişebildiği şehirleri ele geçirmek yerine, güneye yönelerek müttefik arayışına girişmiştir. Sultan IV. Mehmed'in tahta çıktığı yıl ilki gibi bir toprak meselesi yüzünden çıkan 1648 İsyanında, Chmielnicki liderliğindeki Kazaklar önce Moskova'ya yanaşıp Rus himâyesine girmek istediklerini belirtmişlerdir. Ancak bu dönemde Moskova, Lehistan ile "ebedî barış" içinde olduğu için Kazaklara olumlu cevap vermemiştir. Bunda, Moskova'nın Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devlete karşı savaşmayı göze alamaması da etkili olmuştur. Chmielnicki Moskova'ya gönderdiği elçilerin aldığı menfî cevaptan sonra, bu kez Kırım'a, dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne ittifak arayışıyla yanaşmıştır. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 229.

[359] BOA, MAD.d. 16557, s. 3.

[360] BOA, MAD.d. 16574, s. 83.

Tablo 4: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Topçuları ve Mevâcibleri (M. 1609-1647)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer[361]
Reşen ve Lezez 1018[362]	26	302	53.454
Masar ve Recec 1019[363]	25	176	31.152
Reşen 1022[364]	19	97,5	8.628
Reşen ve Lezez 1024; Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1025; Masar 1026[365]	3	22	13.629
Masar, Recec ve Reşen 1057[366]	15	169	44.868

3.3.1.4. Dergâh-ı Âlî Cebecileri

On yedinci yüzyılın ilk cebeci neferatı kaydı, Sultan I. Ahmed'in saltanatının ilk yıllarına denk gelen Recec 1019 (23 Haziran-18 Eylül 1610) kıstına ait olup, Özi'de görevli 100 kişilik cebeci neferi grubuna toplamda 46.860 akçe ödenmiştir[367]. Hemen sonraki mevâcib dönemi olan Reşen-Lezez 1019 (19 Eylül 1610-15 Mart 1611) kıstında cebeci neferlerinin sayısında 6 kişilik bir düşüş olmakla birlikte, sonraki yılın aynı mevâcib dönemi olan Reşen-Lezez 1020 (9 Eylül 1611-3 Mart 1612) kıstında yeniden 100 cebeci neferinin Özi'de muhafaza hizmetinde bulunduğu görülmektedir[368].

Hemen bir sonraki yılın ilk 6 ayını kapsayan Masar-Recec 1021 (4 Mart-27 Ağustos 1612) kıstlarında, 102 kişilik cebeci neferatına 88.588 akçe mevâcib ödendiği görülmektedir[369]. Recec-Reşen 1022 (21 Mayıs-13 Kasım 1613) kıstlarında ise 77 kişilik cebeci neferatına 63.366 akçe mevâcib ödenmiştir[370].

[361] Hesaplamalarda birer ikişer akçelik farklar bulunmakla birlikte defterlerdeki sonuçlara sadık kalınmış ve tabloya da bunlar yansıtılmıştır.
[362] BOA, MAD.d. 6827, s. 539. Aynı kayıt için bkz. BOA, MAD.d. 6309, s. 49.
[363] BOA, MAD.d. 6827, s. 539. Aynı kayıt için bkz. BOA, MAD.d. 6309, s. 49.
[364] BOA, MAD.d. 6804, s. 449.
[365] BOA, MAD.d. 6696, s. 561.
[366] BOA, MAD.d. 16557, s. 3.
[367] BOA, MAD.d. 16371, s. 3.
[368] Reşen ve Lezez 1019 kıstı için bkz. BOA, MAD.d. 16371, s. 238.; Reşen ve Lezez 1020 kıstı için bkz. BOA, MAD.d. 6925, s. 273.
[369] BOA, MAD.d. 6925, s. 273.
[370] BOA, MAD.d. 6804, s. 207.

Cebeci neferatı için, H. 1024 mevâcibine ait bilgilere ulaşılamamışsa da Reşen-Lezez 1025 (15 Temmuz 1616-8 Ocak 1618) ve Masar-Recec 1026 (9 Ocak-4 Temmuz 1617) mevâciblerinde 124 kişilik cebeci neferatına 238.596 akçe ile 1 yıllık ödeme yapıldığı görülmektedir[371]. Bu ödemelerde, 1615'te Özi'yi de içine alan ve hem kuzey hem güney Karadeniz kıyılarında cereyan edip İstanbul'a kadar ulaşan Kazak saldırılarına karşı alınan önlemlerin iz düşümünü görmek mümkündür. Kazak saldırılarının kesafet kazandığı bu tarihlerde cebeci neferatının maaş ödemelerinde bir devamlılık gözlenmektedir. Aynı devam ve düzenlilik, topçu neferatına yapılan ödemeler için de geçerlidir. 131 kişiden oluşan cebeci neferatına H. 1026 yılının ikinci altı ayını kapsayan Reşen-Lezez (5 Temmuz-28 Aralık 1617) mevâcibleri ile H. 1027'nin ilk altı ayını kapsayan Masar-Recec (29 Aralık 1617-23 Haziran 1618) mevâcibleri için 238.684 akçe ödendiği görülmektedir[372]. XVII. yüzyılın önemli kırılma noktalarından olan Hotin Seferi'nden hemen önce, 1620'de gerçekleşen Çeçora Savaşı[373], Osmanlı-Leh ilişkilerinde önemli bir merhaledir. Dönemin Bosna Valisi İskender Paşa ile Leh hatmanı Stanisław Żółkiewski arasında varılan mutabakat, çatışmaların daha da büyümesini önlemişse de, 1621'de gerçekleşecek olan Hotin Seferi'nin önüne geçememiştir. Bu çatışmalar sebebiyle Özi Kalesi ve çevresinin güvenlik altında tutulma çabalarını, Masar-Recec 1027 (29 Aralık 1617-23 Haziran 1618) kıstlarından itibaren olan mevâcib kayıtlarından takip edebilmek mümkündür.

Cebeci neferatının ödemeleri H. 1031 mevâcibi dâhil olmak üzere düzenlilik arz etmekle beraber, örneğin, H. 1028 yılının mevâcibi için sadece Lezez (11 Eylül-7 Aralık 1619) mevâcibine dair bilgi tespit edilebilmiştir. Masar-Recec-Reşen 1029 (8 Aralık 1619-29 Ağustos 1620) kıstında 126 kişilik cebeci neferatına toplamda 64.383 akçe ödenmiştir[374]. Bu durum, muhtemelen yukarıda bahsedilen çatışmalardan dolayı Özi Kalesi ve çevresini güvenlik altında tutma amacından kaynaklanmaktadır.

---

[371] BOA, MAD.d. 6696, s. 381.
[372] BOA, MAD.d. 6696, s. 729.
[373] Özi'ye yapılan saldırılarla ilgili kısımda bahsedildiği üzere, Osmanlılar hem XVI. yüzyıl sonlarındaki I. Çeçora hem de bahsi geçen II. Çeçora Savaşı'nda galip gelmişlerdir. I. Çeçora ile ilgili etraflı bir monografi dizisi için bkz. Dariusz Milewski, "A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part I. Politico-Diplomatic and Military Preliminaries", *Codrul Cosminului*, vol. XVIII, no. 2 (2012), p. 261-286.; Dariusz Milewski, "A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595) Part II. The Battle of Ţuţora and Aftermath", *Codrul Cosminului*, vol. XIX, no. 1 (2013), p. 57-76.; Ayrıca bkz. Kacper Śledziński, *Cecora 1620*, Bellona, Warszawa 2007.
[374] Dört kıstın tamamı için bkz. BOA, MAD.d. 6742, s. 3.

Reşen 1031 (12 Mayıs-8 Ağustos 1622) kıstının da dâhil olduğu süreçte, Özi'ye muhafaza hizmetine gönderilen cebecilerin miktarları genelde yükselen bir seyir izlemiş, 1621 Hotin Seferi'nin hemen sonrasına tekabül eden Recec-Reşen 1031 (13 Şubat-8 Ağustos 1622) kıstında ise bir miktar düşmüştür (57 nefer). Bununla birlikte, aynı mevâcib döneminde fazladan 83 kişilik bir cebeci neferatının Özi'ye muhafaza hizmetiyle görevlendirildiği ve söz konusu neferlere 45.930 akçe ödeme yapıldığı görülmektedir[375]. Bunun sebebi, Hotin Seferi sırasında Özi ve çevresinin güvenliğini önceden sağlamak isteği olmalıdır.

Hotin Seferi'nden sonrasında da Özi Kalesi'nin güvenliği için merkezden cebeci neferatı görevlendirilmiştir. Tam 1 yılı kapsayan H. 1036 (22 Eylül 1626-11 Eylül 1627) mevâcibinde, 110 kişilik cebeci neferâtına 314.352 akçe ödeme yapılmıştır[376]. Bundan 10 yıl sonrasına ait Masar-Recec-Reşen 1046 (5 Haziran 1636-25 Şubat 1637) mevâcibinde ise sadece 60 kişilik cebeci neferatına 159.120 akçelik ödeme yapılmıştır[377]. Bu tarihten H. 1052 yılına kadar olan cebeci mevâciblerine ait kayıt tespit edilememiştir.

1637'de Kazak işgaline uğramış olan Azak'ın geri alınması için 1642'de başlatılan harekât sırasında, Özi'nin muhafazası için de cebeci neferatı görevlendirildiği görülmektedir. Masar 1052 (1 Nisan-28 Haziran 1642) mevâcibi ile başlayan bu görevlendirme sürecinin aralıklarla Masar 1057 (6 Şubat-5 Mayıs 1647) mevâcibini de kapsayacak şekilde devam ettiği görülmektedir. Özi ve Azak coğrafî anlamda birbirine yakın yerler olup, Özi'nin kuzeyde önemli bir savunma merkezi konumunda bulunması hasebiyle böyle bir görevlendirme yapılmış olmalıdır. Özellikle H. 1052 yılının ilk üç kıstlık döneminde (1 Nisan-22 Aralık 1642) 100 kişilik cebeci neferatına 207.090 akçelik ödeme yapılmıştır[378]. Cebecilerin H. 1053 ve H. 1054 mevâciblerine dair bilgi tespit edilememiştir. Buna karşılık tam 1 yılı kapsayacak şekilde H. 1055 (27 Şubat 1645-16 Şubat 1646) ve Masar 1056 (17 Şubat-16 Mayıs 1646) mevâcibleri için 83 kişilik cebeci neferatına 294.925 akçelik ödeme yapılmıştır[379]. On yedinci yüzyılın ilk yarısının sonlarına denk gelen 1648 Kazak Ayaklanması sırasında Özi'nin muhafazasına

[375] BOA, MAD.d. 788, s. 123.
[376] BOA, MAD.d. 16458, s. 156.
[377] BOA, MAD.d. 805, s. 245.
[378] BOA, MAD.d. 792, s. 175.
[379] BOA, MAD.d. 6579, s. 5.

gönderilmiş olan 103 kişilik cebeci neferatının Recec-Reşen-Lezez 1056 (17 Mayıs 1646-5 Şubat 1647) ve Masar 1057 (6 Şubat-5 Mayıs 1647) kıstları için toplamda 1 yıllık olmak üzere 238.773 akçe ödeme yapılmıştır[380].

Tablo 5: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Cebecileri ve Mevâcibleri (M. 1610-1647)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer[381]
Recec 1019[382]	100	529	46.860
Reşen ve Lezez 1019[383]	94	519	91.774
Reşen ve Lezez 1020[384]	100	693	61.330
Masar ve Recec 1021[385]	102	500,5	88.588
Recec ve Reşen 1022[386]	77	358	63.366
Reşen ve Lezez 1025; Masar ve Recec 1026[387]	124	674	238.596
Reşen ve Lezez 1026; Masar ve Recec 1027[388]	131	702,5	248.684
Lezez 1028[389]	126	727,5	64.383
Masar ve Recec ve Reşen 1029[390]	126	727,5	193.149
Lezez 1030; Masar, Recec ve Reşen 1031[391]	57 | 83	358 | 259	126.732 | 45.930
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1036[392]	110	888	314.352
Masar, Recec, Reşen 1046[393]	60	449	159.120
Masar, Recec, Reşen 1052[394]	100	780	207.090
Masar, Recec, Reşen ve Lezez	83	666,5	294.925

[380] BOA, MAD.d. 6999, s. 5.
[381] Ödenen miktarlarda birer ikişer yahut yarım akçelik farklılıklar söz konusudur. Neferata ödenen miktarlar bunlar olduğu için tabloda da defterde yazılı olan bu rakamlar esas alınmıştır.
[382] BOA, MAD.d. 16371, s. 3.
[383] BOA, MAD.d. 16371, s. 238.
[384] BOA, MAD.d. 6925, s. 273.
[385] BOA, MAD.d. 6925, s. 273.
[386] BOA, MAD.d. 6804, s. 207.
[387] BOA, MAD.d. 6696, s. 381.
[388] BOA, MAD.d. 6696, s. 729.
[389] BOA, MAD.d. 6742, s. 3.
[390] BOA, MAD.d. 6742, s. 3.
[391] BOA, MAD.d. 788, s. 123. Hücrelerin sağ tarafındaki rakamlar, müceddeden Özi'ye muhafaza hizmetine tayin edilen cebecilere ait olup defterde aynı sayfada yer almaktadır. Yeniden cebeci tayini, Hotin Seferi'ne denk gelmekte olup, sebebi de sefer sırasında bölgeyi güvenlik altında tutma ihtiyacı olmalıdır.
[392] BOA, MAD.d. 16458, s. 156.
[393] BOA, MAD.d. 805, s. 245.
[394] BOA, MAD.d. 792, s. 175.

1055; Masar 1056[395]			
Recec, Reşen ve Lezez 1056; Masar 1057[396]	103	674,5	238.773

3.3.2. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı

3.3.2.1. Yerlikulu Neferatı

On yedinci yüzyılın ikinci yarısı için, Özi Kalesi ve ona tâbi kalelerdeki yerlikulu neferatının sayısına ve mevâcib bilgilerine özellikle H. 1090'dan (1679-80) itibaren aralıklarla da olsa ulaşılabilmekte olup, bu tarihten itibaren yerlikulu nefer sayısında genel bir artış eğilimi gözlenmektedir. Yerlikulu neferatın XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren olan kayıtları, Ali Emirî ve İbnülemin Tasniflerindeki ödeme emirleri ile Büyük Kale Kalemi Tasnifinde tespit edebildiğimiz birkaç defterden alınmış olup, kale neferatına ait bilgilerdeki parçalı görünüm, bu durumun bir sonucudur.

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında tespit edebildiğimiz ilk yerlikulu neferatı mevâcibleri, Masar-Recec 1064 (22 Kasım 1653-17 Mayıs 1654) kıstlarını kapsamaktadır. Bu kıst dönemlerinde Atik ve Cedid Özi kaleleri ile Cedid Hasan Paşa kalelerindeki yerlikulu neferata ait kayıtlar yer almaktadır. Kayıtlara göre, toplam 1238 yerlikulu neferine 2.924.676 akçe ödenmiştir. Söz konusu neferattan Atik Özi Kalesi'ndeki 698 kişilik müstahfız, topçu, rüesâ, azebân ve fârisan neferatına 1.091.856 akçe; Cedid Özi Kalesi'ndeki 337 kişiden oluşan yine aynı neferat grubuna 1.049.544 akçe; Cedid Hasan Paşa Kalesi'ndeki 203 kişilik müstahfız, topçu, rüesâ ve azebân neferatına 783.276 akçe ödenmiştir[397]. Yerlikulu neferatı sayısının 4 haneli rakamlara çıkmasını, 1654'te Kazaklar ve Moskova arasında imza edilen Pereyaslav Anlaşması'nın bir sonucu olarak görmek mümkündür. Zira bu dönemde Kazaklar Moskova güdümünde Osmanlı kuzey sınırındaki topraklara ciddi saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Nitekim Ekim 1657'de gerçekleşen ve Evliya Çelebi'nin bizzat şahit olduğu ve ikinci bölümde ele aldığımız Kazak saldırısı da bu anlaşmanın sonuçlarından biridir. Kazak devleti kurmaya çalışan Bogdan Chmielnicki, Ağustos 1657'de ölmüş ve onun oğlu Yurii döneminden itibaren Kazaklar başsız kalarak bölünmeye başlamışlardır.

[395] BOA, MAD.d. 6579, s. 5.
[396] BOA, MAD.d. 6999, s. 5.
[397] BOA, D.BKL.d. 32183, s. 5

Bir hanedanlık kurmak isteyen Chmielnicki'nin arzusunun tam tersi olarak ortaya çıkan yeni düzende, Boğdan'daki gibi Osmanlı hükümdarının onayıyla başa geçen bir hükümdar söz konusuydu. Ancak farklı olarak üç büyük güç, Kazaklar üzerinde yarış hâlinde idi: Osmanlılar, Lehler ve Ruslar. Yurii'nin ikinci hatmanlık döneminde *Sağ Yaka Ukraynası* ve *Sol Yaka Ukraynası* olarak ikiye ayrılan Kazakların net bir veraset sisteminin olmayışı, bölgedeki karışıklığı daha da artırmıştır. Eylül 1658'de gerçekleşen anlaşma sonucunda *Hadiach Birliği* oluşturulmuş, böylece Kazaklar Lehistan'a yeniden bağlanmıştır[398]. Kazaklar, bu Birlik'in oluşmasından önce de Özi'ye bir saldırı düzenlemeyi başaracak kadar bir arada kalmış görünmektedirler.

1657 saldırısına denk gelen H. 1067 (20 Ekim 1656-8 Ekim 1657) mevâcibinde, sadece Cedid Özi Kalesi'ne ait kayıtlar tespit edilebilmiştir. Müstahfız, topçu, rüesâ ve azebân neferlerinden oluşan 337 kişilik yerlikulu neferatına, toplamda 1.049.544 akçe ödenmiştir[399]. H. 1067 mevâcibinden sonra H. 1090 mevâcibine kadar olan dönemde yerlikulu neferatına ait kayıt tespit edilememiştir.

H. 1090 mevâcibinden itibaren Atik ve Cedid Özi Kalesi ile kaleye bağlı olan Hasan Paşa Palankası, Kılburun Kalesi ve Cedid Hasan Paşa Kalesi yerlikulu neferatının maaş ödemelerine ait kayıtlar İbnülemin ve Ali Emiri tasniflerindeki kayıtlardan tespit edilmiştir. II. Viyana Kuşatması'ndan 3 yıl öncesine denk gelen H. 1090 (1679-80) mevâcibinde, Cedid Hasan Paşa Kalesi'nin adı "palanka" olarak geçmektedir. 673 kişiden oluşan müstahfız, topçu, rüesâ, azebân, fârisan ve hademelere toplamda 2.106.834 akçe ödeme yapılmıştır[400]. II. Viyana Kuşatması'nın 3 yıl sonrasına denk gelen H. 1096 mevâcibinde ise, Atik Özi Kalesi'nin 293 kişiden oluşan müstahfız, topçu, rüesâ, azebân, fârisan neferlerine 897.232 akçe ödenmiştir[401]. Bu tarihlerde cebeci ve topçu neferatının sayısında da genel bir artış eğilimi söz konusudur. Bu iki yılda muhafaza hizmetindeki nefer sayılarının özellikle kuşatmadan hemen önceki yıl cebeci neferatı için 500'lü rakamlara, topçu neferatı için ise genelin aksine üç haneli rakamlara çıkmış olması, kuşatma öncesinde Özi Kalesi ve çevresinin güvenliğini sağlama kaygısından kaynaklanıyor olmalıdır.

---

[398] Plokhy, *The Gates of Europe A History of Ukraine*, s. 101.
[399] BOA, AE.SMMD.IV. 82/9739.
[400] BOA, AE.SMMDIV. 65/7671 (3 C 1092/20 Haziran 1681).
[401] BOA, AE.SMMDIV. 32/3655 (12 C 1096/16 Mayıs 1685).

Viyana Kuşatması'nın başarısızlığa uğramasından bir iki yıl sonraki H. 1096 (1684-85) mevâcibinden itibaren aradaki bazı eksik kıstlarla birlikte yerlikulu neferatının mevâcib ödemelerinde düzenli bir görünüm vardır. Hasan Paşa Palankası'nda görevli 154 kişiden oluşan müstahfız, topçu, azeb ve fâris neferlerine H. 1101 (1689-90) yılında tam bir yılı kapsayacak şekilde 496.376 akçe ödeme yapılmıştır[402]. Hemen sonraki yıl olan H. 1102'de (1690-91) tüm yılı kapsayacak şekilde Cedid Özi Kalesi'nin 324 kişiden oluşan müstahfız, topçu, kapudan ve azebân neferatına 763.365 akçe ödeme yapılmıştır[403].

Ali Emiri Tasnifinde bulunan bir kayda göre, Atik ve Cedid Özi Kalesi'nde bulunan 393 müstahfız, topçu, azeb, ve faris neferatının H. 1103 (1691-92) mevâcibleri için 1.299.908 akçe ödeme yapılmıştır. Bu miktarlar, söz konusu mevâciblerinin gelirleri için tayin edilmiş olan ocaklıklara müdahale olduğuna dair arz üzerine gönderilmiş olan bir ferman kaydındaki bilgilerden elde edilmiştir[404]. Yine aynı tasnifte yer alan bir ödeme kaydına göre, Atik ve Cedid Özi Kalesi'nde bulunan 393 müstahfız, topçu, azeb ve faris neferatının H. 1106 (1694-95) mevâcibleri için H. 1103 mevâcibinde olduğu gibi 1.299.908 akçe ödeme yapılmıştır[405]. Yine bir ödeme kaydına nazaran, H. 1107 (1695-96) mevâcibinde de aynı miktardaki müstahfız, topçu, azeban ve farisân neferatının mevâcibleri için 1.299.980 akçe ödeme yapılmıştır[406].

H. 1108 (1697-98) yılına ait Özi ve çevresindeki kale yapılanması ve nefer miktarlarına ait daha ayrıntılı bir kayda tesadüf edilmiştir. Kayda göre, Özi Kalesi'ne tâbi kale yapılarından biri olan Palanka-i Cedid Hasan Paşa'daki müstahfız (80), azeb (evvel: 79, sânî: 83, sâlis: 74), faris (evvel: 65, sânî: 44) ve tersane hademelerinden (12) oluşan toplam 437 kişilik yerlikulu neferatının yevmiyeleri 4546 akçedir. "Kale-i Cedid" olarak kaydedilmiş olan Cedid Özi Kalesi'ndeki 244 kişilik müstahfız (57), topçu (17), azeb (evvel: 80, sânî: 90) neferatının yevmiyeleri ise 2252 akçedir. Palanka-i Kapudan Hasan Paşa'daki yerli kulu neferatını oluşturan müstahfız (51), topçu (24) ve azebler (52), 127 neferden oluşup yevmiyeleri 1208 akçedir. Özi Kalesi'nin tam karşısındaki burun üzerinde yer alan ve kaleye tâbi olan Kılburun Kalesi'ndeki müstahfız (38), topçu (19)

[402] BOA, AE. SSÜL.II. 30/2939 (11 N 1101/18 Haziran 1690).
[403] BOA, İE.ML. 34/3307-2.
[404] Ferman kaydı için bkz. BOA, AE.SMST.II. 60/6208. Mevâcib gelirlerine dair konudan ilgili başlıkta bahsedileceği için burada kısaca temas edilmiştir.
[405] BOA, AE.SMST.II. 11/12944.
[406] BOA, AE.SMST.II. 118/12945 (10 N 1109/22 Mart 1698).

ve azebler (39) ise toplam 96 kişi olup yevmiyeleri 1088 akçedir[407]. H. 1108 (1697-98) mevâcibinde sadece Atik Özi Kalesi'ndeki yerlikulu neferatın ödeme kayıtları tespit edilebilmiştir. Bu bilgilere göre, 3 kişilik bir nefer eksilmesi görülmektedir. Buna göre, 273 kişiden oluşan müstahfız, topçu, azeban ve farisan neferatına 1.108.374 akçe ödeme yapılmıştır[408].

H. 1109 (1697-98) yılında Atik ve Cedid Özi Kalesi'nin 257 kişiden oluşan müstahfız, topçu ve azeban neferatına 502.680 akçe ödeme yapılmıştır[409]. Yine aynı yıl, Masar-Recec 1109 (20 Temmuz 1697-12 Ocak 1698) mevâcibinde 100 neferden oluşan bir azebân kuvveti "müceddeden" yazılmıştır[410]. Yine Lezez 1109 (12 Nisan-9 Temmuz 1698) kıstında, 100 neferden oluşan bir azebân kuvveti "müceddeden" yazılmış ve 112.837 akçe ödeme yapılmıştır[411].

H. 1109 (1697-98) yılına ait mevâcib kayıtlarında, Atik Özi Kalesi'nin daha önce kayıtlarda hiç rastlamadığımız bir asker grubuna ödeme yapıldığı görülmektedir: Humbaracıyan ve lağımcıyan. Toplamda 17 kişiden oluşan bu nefer grubuna 84.960 akçe ödeme yapılmıştır[412].

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatına yapılan ve tespit edilebilen son mevâcib ödemesi, Masar-Recec 1110 (10 Temmuz 1698-2 Ocak 1699) kıstlarında Atik ve Cedid Özi Kalesi'ne "müceddeden" yazılan 100 azeban-ı evvel neferatına yapılmış olup, 225.675 akçedir[413]

Tablo 6: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Özi Kalesi'ndeki Yerlikulu Neferatı ve Mevâcibleri (M. 1654-1699)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer
Masar ve Recec 1064[414]	1.238	11.450	2.924.676
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1067[415]	337	3.051	1.049.544

[407] Bkz. BOA, D.BKL.d. s. 2-3 (22 Ca 1108/17 Aralık 1696).
[408] BOA, AE.SMST.II. 118/12943 (10 N 1109/22 Mart 1698).
[409] BOA, İE.AS. 39/3640-1.
[410] BOA, AE.SMST.II. 64/6772 (27 Za 1109/6 Haziran 1698).
[411] BOA, AE.SMST.II. 126/13825.
[412] BOA, İE.AS. 39/3640-2.
[413] BOA, İE.AS. 39/3640-3.
[414] BOA, D.BKL.d. 32183, s. 5. Masar ve Recec 1064'e ait tüm bilgiler aynı sayfadan alınmıştır.

Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1090[416]	673	6.131	2.106.834
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1096[417]	293	2.708	897.232
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1101[418]	154	1.422	496.376
Masar, Recec ve Reşen 1102[419]	324	2.945	763.365
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1103[420]	393	3.768	1.299.980
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1106[421]	393	3.768	1.299.980
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1107[422]	393	3.768	1.299.980
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1108[423]	273	3.131	1.108.374
Masar ve Recec 1109[424]	100	1.275	225.675
Lezez 1109[425]	100	1.275	112.837
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1109[426]	257	2.840	502.680
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1109[427]	17	240	84.960
Masar ve Recec 1110[428]	100	1.275	225.675

Tablo 7: H. 1108 Yılında Özi ve Çevresi Kalelerdeki Yerlikulu Neferatın Ayrıntılı Tablosu (M. 1696-97)[429]

Kale Adı	**Nefer Türü**	**Nefer Sayısı**	**Yevmiye**	
Kale-i Atik Özi	Müstahfızan	58	564	
	Topçuyan	16	144	
	Azeban-ı Evvel	73	668	
	Azeban-ı Sânî	63	927	
	Farisan-ı Evvel	49	711	
	Humbaracıyan	8	114	
	Lağımcıyan	9	126	
		276	**3254**	**Mukarrer**

[415] BOA, AE.SMMD.IV. 82/9739.
[416] BOA, AE.SMMD.IV. 65/7671 (3 C 1092/20 Haziran 1681).
[417] BOA, AE.SMMD.IV. 32/3655 (12 C 1096/16 Mayıs 1685).
[418] BOA, AE. SSÜL.II. 30/2939 (11 N 1101/18 Haziran 1690).
[419] BOA, İE.ML. 34/3307-2.
[420] BOA, AE. SMST.II. 60/6208.
[421] BOA, AE. SMST.II. 11/12944.
[422] BOA, AE. SMST.II. 118/12945 (10 N 1109/22 Mart 1698).
[423] BOA, AE. SMST.II. 118/12943 (10 N 1109/22 Mart 1698).
[424] BOA, AE. SMST.II. 64/6772 (27 Za 1109/6 Haziran 1698).
[425] BOA, AE. SMST.II. 126/13825.
[426] BOA, İE. AS. 39/3640-1.
[427] BOA, İE. AS. 39/3640-2.
[428] BOA, İE. AS. 39/3640-3.
[429] BOA, D.BKL. 32242, s. 2-3 (22 Ca 1108/17 Aralık 1696).

Palanka-i Cedid Hasan Paşa	Müstahfızan	80	740	
	Azeban-ı Evvel	79	700	
	Azeban-ı Sânî	83	722	
	Azeban-ı Sâlis	74	661	
	Farisan-ı Evvel	65	951	
	Farisan-ı Sânî	44	618	
	Hademe-i Tersane	12	144	
		437	**4546**	**Mukarrer**
Kale-i Cedid	Müstahfızan	57	553	
	Topçuyan	17	158	
	Azeban-ı Evvel	80	742	
	Azeban-ı Sânî	90	799	
		244	**2252**	**Mukarrer**
Palanka-i Kapudan Hasan Paşa	Müstahfızan	51	481	
	Topçuyan	24	215	
	Azeban	52	512	
		127	**1208**	**Mukarrer**
Kılburun	Müstahfızan	38	455	
	Topçuyan	19	207	
	Azeban	39	426	
		96	**1088**	**Mukarrer**
TÜM KALELER TOPLAMI		**1180**	**12.348**	

3.3.2.2. Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında Özi'de görevlendirilen Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri neferatının tespit edilebilen ilk mevâcib kaydı, Lezez 1089 (16 Kasım 1678-11 Şubat 1679) kıstına ait olup, yeniçerilere 650.783 akçe ödeme yapıldığı bilinmektedir[430]. Ali Emirî Tasnifinde yer alan icmal kaydında nefer miktarı ve yevmiyelerine dair bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu ödeme kaydı, Kamaniçe ve Çehrin Seferlerinden hemen sonraki döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla XVII. yüzyılın önemli kırılma noktalarından biri olan Kamaniçe Seferi[431] sırasında Özi'ye bir yeniçeri muhafız birliği gönderilip gönderilmediği konusu belirsizdir. Kamaniçe'nin daha kuzeyde olması ve Özi'nin daha içte nisbeten güvenlikli bir bölge olarak telakki edilerek kaleye fazladan yeniçeri birliği sevk etmeye gerek duyulmamış olduğu -ilgili kayıtların zaman içinde kaybolmuş olabileceğini de göz önünde bulunmak gerekir- düşünülebilir. Hemen

[430] BOA, AE.SMMD.IV. 83/9844 (18 Ca 1090/27 Haziran 1679).

[431] Kamaniçe Seferi üzerine kaleme alınmış çağdaşı bir kaynak için bkz. Musa Taçkın, "Ali Efendi ve Târih-i Kamaniçe Adlı Eseri (Metin ve Tahlil)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2004.

sonraki yılın ilk 6 aylık mevâcibi olan Masar-Recec 1090 (12 Şubat-7 Ağustos 1679) kıstları için 680 kişilik yeniçeri neferatına 563.391 akçe ödenmiştir[432].

1683 II. Viyana Kuşatması'nı takip eden yıllarda Osmanlı Devleti'ne karşı bir araya gelen ve bir Kutsal İttifak oluşturan Avusturya, Lehistan ve Venedik ile daha sonra Moskova'ya karşı kuzey sınırının savunulması için Yeniçeri birlikleri sevkedilmiştir. Özellikle Azak'ın 1696'da I. Petro tarafından ele geçirilmesi, Rusların kuzeyden yaklaşan yeni ve daha büyük bir tehlike olduğunu göstermiştir. Özi Kalesi'ne muhafaza için gönderilen neferatın sayısındaki artış, bu tehlikenin göz ardı edilmediğini göstermektedir. H. 1104 yılının Recec-Reşen-Lezez (10 Aralık 1692-1 Eylül 1693) kıstlarını kapsayan dönemde, 307 kişilik yeniçeri neferatına 456.129 akçe ödeme yapılmıştır[433]. Sonraki yılın ilk 6 ayını kapsayan Masar-Recec (2 Eylül 1693-25 Şubat 1694) kıstlarında sayısı dört haneli rakamlara (1000 nefer) ulaşmış olan yeniçeri neferatına 1.004.652 akçe ödeme yapılmıştır[434]. 1 yıllık aradan sonra tespit edilebilen Masar-Recec 1107 (12 Ağustos 1695-4 Şubat 1696) kıstlarında, Özi Kalesi'ne muhafaza hizmetiyle gönderilen yeniçerilerin sayısında ciddi denebilecek bir düşüş görülmektedir. 353 neferden oluşan yeniçeri grubuna, 429.402 akçe ödeme yapılmıştır[435].

Lezez 1108 (23 Nisan-19 Temmuz 1697) ve Masar 1109 (20 Temmuz-16 Ekim 1697) kıstlarını kapsayan mevâcib dönemlerine ait bilgiler, eski Özi valisi İbşir Hasan Paşa'nın eşyasının satılmasından elde edilen gelirle karşılanması hususundaki arz ve fermandan alınmıştır. Belgeler, tam bir muhasebe yahut ödeme kaydı olmadığı için nefer sayısı ve yevmiye bilgileri bulunmamaktadır[436].

On yedinci yüzyılın ve Viyana Kuşatması'ndan sonraki kritik sürecin son kayıtları yeniçeri neferatına aittir. Ali Emiri Tasnifinde yer alan bir ödeme kaydına nazaran, Masar-Recec 1109 (20 Temmuz 1697-12 Ocak 1698) kıstlarında Özi Kalesi'nde 975

[432] BOA, MAD.d. 16721, s. 70.
[433] BOA, MAD.d. 3953, s. 932.
[434] BOA, MAD.d. 3953, s. 3.
[435] BOA, MAD.d. 16804.
[436] BOA, İE.DH. 16/1480-1 (12 Z 1108/2 Haziran 1697). Mevâcib miktarı guruş olarak hesaplanmış olup tam rakam şu şekildedir: 2.158 buçuk guruş, 6 pare, 2 akçe.

kişilik yeniçeri neferatı olduğu görülmektedir.[437]. Masar 1110 (10 Temmuz-6 Ekim 1698) kıstında Özi'de görevli yeniçerilerin sayısı yine dört haneli rakamlara çıkmış olup, 1225 kişilik neferata 828.979,5 akçe ödeme yapılmıştır[438]. XVII. yüzyılın son yeniçeri mevâcibi, H. 1111 yılının Masar-Recec (29 Haziran-22 Aralık 1699) kıstlarını kapsamakta olup, 1203 kişilik yeniçeri neferatına 1.740.440 akçe ödeme yapılmıştır[439]. Yeniçeri neferatının sayısının 1000'li rakamları geçmesinde, 1684 ve 1685'te Jan Sobieski idaresinde olan ve Viyana Kuşatması'nda Avusturya'ya yardım eden Leh kuvvetlerinin Kamaniçe'ye saldırması da etkili olmuştur. Kuzeydeki en uç sınır bölgesi olan Kamaniçe'nin kuşatılması, daha içerilerde yer alan Özi gibi kalelerin muhafazasını daha önemli hâle getirmiştir. Lehistan'ın Kamaniçe üzerine iki kez gerçekleştirdiği saldırılar, Kırım kuvvetlerinin yardımıyla püskürtülmüştür[440].

Tablo 8: XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri ve Mevâcibleri (M. 1678-1699)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer
Lezez 1089[441]	-	-	650.783
Masar ve Recec 1090[442]	680	3.183	563.391
Recec, Reşen ve Lezez 1104[443]	307	1.818	456.129
Masar ve Recec 1105[444]	1.000	5.676	1.004.652
Masar ve Recec 1107[445]	353	2.426	429.402

[437] BOA, AE.SMST.II. 66/6944. Kayıttaki mukarrer miktarı yazıdaki karışık görünüm sebebiyle okunamamıştır.
[438] BOA, MAD.d. 6683, s. 30-40.
[439] BOA, MAD.d. 16812, s. 136-154.
[440] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, s. 183-199.; Viyana Kuşatması'nı Osmanlı kroniklerinden geniş alıntılarla anlatan bir çalışma için bkz. Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, s. 2146-2160.; Viyana kuşatması, başlı başına bir çalışma konusu teşkil ettiği için burada Özi ve Osmanlı-Leh ilişkilerini ilgilendirdiği ölçüde kısaca bahsedilmekle yetinilmiştir.
[441] BOA, AE.SMMD.IV. 83/9844. Özi'ye görevlendirilen Dergâh-ı Âli yeniçerilerinin 1089 Lezez mevâcibinin yer aldığı 18 Ca 1090/27 Haziran 1679 tarihli bu icmal kaydında, nefer miktarı ve yevmiyelerine dair bilgi bulunmamaktadır.
[442] BOA, MAD.d. 16721, s. 70.
[443] BOA, MAD.d. 3953, s. 932.
[444] BOA, MAD.d. 3953, s. 3.
[445] BOA, MAD.d. 16804.

Lezez 1108; Masar 1109[446]	-	-	2.158
Masar ve Recec 1109[447]	975	8.500	?
Masar 1110[448]	1.225	9.367	828.979,5
Masar ve Recec 1111[449]	1.203	870.220	1.740.440

3.3.2.3. Dergâh-ı Âlî Topçuları

On yedinci yüzyılın ikinci yarısına ait tespit edilebilen ilk mevâcib kaydı, topçu neferatına aittir. Sultan IV. Mehmed döneminin başlarına tekabül eden H. 1060'ın son kıstı olan Lezez (27 Eylül-24 Aralık 1650) ile birlikte sonraki yıl olan H. 1061'in ilk üç kıstı (25 Aralık 1650-19 Haziran 1651) bir arada olmak üzere 10 kişilik topçu neferatına 1 yıl için 21.240 akçe ödenmiştir[450]. Topçu neferatının H. 1061'den Reşen 1070'e kadar olan 9 yıllık mevâcibleri hakkında bilgi tespit edilememiştir[451].

Reşen 1070 (13 Mart-9 Haziran 1660) kıstında 13 kişiye yükselmiş olan topçu neferatına 7.345 akçe ödeme yapılmıştır. Aynı yılın son kıstı olan Lezez 1070 (10 Haziran-5 Eylül 1660) ile Masar 1071 (6 Eylül-3 Aralık 1660) kıstlarında bir arada olmak üzere 16 kişilik topçu neferatına 14.691 akçe ödeme yapılmıştır. Yine aynı yılın Recec-Reşen (4 Aralık 1660-29 Mayıs 1661) kıstlarında bu kez 3 nefer eksikle 13 kişilik topçu neferatına aynı miktarda ödeme yapılmıştır[452].

---

[446] Özi muhafazasındaki dergâh-ı âli yeniçerilerinin Lezez 1108 ve Masar 1109 mevâciblerine dair bilgiler, eski Özi valisi İbşir Hasan Paşa'nın eşyasının satılmasından elde edilen gelirle karşılanması hususundaki arz ve fermandan alınmıştır. Belgeler, tam bir muhasebe yahut ödeme kaydı olmadığı için nefer sayısı ve yevmiye gibi bilgiler bulunmamaktadır. Bkz. BOA, İE.DH. 16/1480-1 (12 Z 1108/2 Haziran 1697). Mevâcib miktarı guruş olarak hesaplanmış olup tam rakam şu şekildedir: 2.158 buçuk guruş, 6 pare, 2 akçe.

[447] BOA, AE.SMST.II. 66/6944. Yeniçerilerin ilgili döneme ait mevâcibleri, Cizyedar Serbevvabin-i Dergâh-ı Âli Şirin İbrahim Ağa'nın uhdesinde olan Filibe ve Tatarpazarı cizye-i gebran ve Yahudiyan akçesinden ödenecektir.

[448] BOA, MAD.d. 6683, s. 30-40. Mukarrer kısmı defterde yer almadığı için tarafımızdan hesaplanıp tabloya eklenmiştir.

[449] BOA, MAD.d. 16812, s. 136-154. Defterde Özi ve Kılburun kaleleri birlikte hesaplanmıştır.

[450] BOA, MAD.d. 16574, s. 83.

[451] Arşiv sistemine göre sırasıyla 1060 ve 1068 tarihlerine ait verileri içeren 21245 ve 16608 numaralı Maliyeden Müdevver Defterlerin görüntülerinin sistem üzerinde yer almaması ve Arşiv görevlileri ile yapılan görüşmelerde durumu ilettiğimizde defterlerin restorasyona ciddi anlamda muhtaç olduğu bilgisinin alınması sebebiyle bu defterlerdeki veriler tarafımızdan incelenememiş ve çalışmada kullanılamamıştır.

[452] Kayıtlar için bkz. BOA, MAD.d. 6998, s. 293, 341, 303.

Erdel Kralı Rakoçi'nin kuzeyde çıkardığı karışıklıklar[453], Venediklilere karşı Girit için verilen mücadeleler ve Avusturya ile olan çatışmalar sırasında, batıdaki bu nazik durumlardan dolayı olsa gerek, Lezez 1071 (30 Mayıs-26 Ağustos 1661) kıstından itibaren H. 1072 ve H. 1073 yılları ile sonrasında bazı kıst eksikleri olmakla birlikte topçu neferatının mevâcib ödemelerinde tıpkı cebecilerinkinde göreceğimiz türden bir düzen ve devamlılık göze çarpmaktadır[454]. 1 yıllık ödemeleri kapsayacak şekilde Lezez 1071 (30 Mayıs-26 Ağustos 1661) ve Masar-Recec-Reşen 1072 (27 Ağustos 1661-19 Mayıs 1662) kıstları için 13 kişilik topçu neferatına 29.382 akçe ödeme yapılmıştır[455].
İki yıllık aradan sonra Recec-Reşen 1075 (22 Ekim 1664-16 Nisan 1665) kıstlarında 18 topçu neferine 19.470, Reşen-Lezez 1076 (7 Ocak-3 Temmuz 1666) kıstlarında aynı miktarda topçuya biraz daha yüksek bir rakam olarak 19.824 akçe ödenmiştir. Sonraki yılın ilk kıstı olan Masar'da ise yine aynı miktardaki topçu neferatına 9.823 akçe ödenmiştir. Bu kayıtlar, Atik Özi Kalesi'nin topçu neferatına aittir. Lezez 1076 (6 Nisan-3 Temmuz 1666) ve Masar 1077 (3 Temmuz-30 Eylül 1666) kıstlarında Cedid Özi Kalesi'nin 40 kişilik topçu neferatına 35.400 akçe ödenmiştir[456]. Mevâcib ödemelerine dair kayıtları bir başka Mevâcib Defterinde tespit edilen topçu neferatının Recec-Reşen 1077 (1 Ekim 1666-26 Mart 1667) kıstları ile Lezez 1077-Masar 1078 (27 Mart-19 Eylül 1667) kıstlarında 58'er topçu neferatına 55.047'şer akçe ödenmiştir[457]. Bu mevâcib döneminin devamındaki yıllarda Reşen-Lezez 1082 (3 Kasım 1671-28 Nisan 1672) kıstları dâhil olmak üzere cebeci neferatına ait kayıtlardaki ile benzer olarak bir devamlılık ve düzenlilik söz konusudur[458]. Bu durum, sebeplerine cebeci neferatı ile ilgili kısımda etraflıca değinilecek olan 1672 Kamaniçe Seferi ve 1674'teki II. Leh Seferi ile 1676 ve 1678'deki Çehrin Seferleri ile açıklanabilir. Zira bu dönemde Osmanlı kuzey sınırlarında söz konusu savaşların cereyanı sebebiyle daha içeride yer alan önemli sınır kalelerinden Özi'nin muhafazası büyük önem arz etmiştir. Osmanlı

---

[453] Erdel Kralı Rakoçi'nin Leh topraklarını ele geçirip Leh kralı olma teşebbüsü ve bu süreçte batı sınırında çıkan karışıklıklar hakkında bkz. Gábor Kármán, "György Rákóczi II's Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire 1653-1657", *Power and Influence in South-Eastern Europe 16th-19th Century*, (ed. Maria Baramova, Plamen Mitev, Ivan Parvev, Vania Racheva), LIT Verlag, Berlin 2013, p. 229-43.
[454] Bu durumu, bu döneme ait arşiv kaynaklarına henüz ulaşamamış olmakla da açıklamak mümkündür.
[455] BOA, MAD.d. 6976, s. 165.
[456] Kayıtlar için sırasıyla bkz. BOA, MAD.d.7235, 305, 401, 453.
[457] Bkz. BOA, MAD.d. 6957, s. 67, 173.
[458] Söz konusu tarihlere ait kayıtlar için bkz. BOA, MAD.d. 6957, s. 295, 453, 609.; BOA, AE.SMMD.IV. 49/5603.; BOA, AE.SMMD.IV. 49/5602.

ricali de bu önemin farkında olarak gerekli önlemleri alma yoluna gitmiş görünmektedir[459].

H. 1083 (1672-73) ve H. 1085 (1674-75) yıllarındaki veri yokluğu ile H. 1088'den sonraki 4 yıllık boşluğu bir kenara bırakacak olursak, II. Viyana Kuşatması'nın öncesindeki yıllarda Özi Kalesi'nde mümkün olduğunca fazla topçu neferinin muhafaza hizmeti ile görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde 1 yılı kapsayacak şekilde H. 1084 (1673-74) mevâcibinde 63 topçu neferine 141.244 akçe; hemen iki yıl sonrasındaki 1086 (1675-76) mevâcibinde 83 topçu neferine 177.708 akçe ödeme yapılmıştır[460]. Masar-Recec 1087 (28 Mart-20 Eylül 1675) ve Masar-Recec 1088 (16 Mart 1676-29 Ağustos 1677) mevâcib dönemlerinde 82 ve 81 neferden oluşan topçulara 86.553 ve 85.668 akçe ödeme yapıldığı görülmektedir[461].

II. Viyana Kuşatması'na sadece bir yıl kala, 156 topçu neferine H. 1092 (1681-82) yılının tüm kıstları için 170.628 akçe ödeme yapılmıştır[462]. Bu mevâcib döneminden itibaren Lezez 1096 (31 Ağustos-27 Kasım 1685) kıstını da kapsayacak şekilde ödemelerde yine bir düzenlilik ve devamlılık söz konusudur. Söz konusu tarihler, II. Viyana Kuşatması'nın gerçekleştiği tarih ve sonrasına denk gelmekte olup, Osmanlı ordusunun batıdaki bir savaş alanında olması sebebiyle kuzey sınırının güvenlik altında tutulması için çaba gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde H. 1093 (1682) yılında 156 kişiden oluşan topçulara 172.221 akçe ödenmiş, sonraki yıl sayıları neredeyse yarı yarıya (60 kişi) düşmüş olan neferata 77.880 akçe ödenmiştir[463]. H. 1095 (1683-84) yılında ise sayıları bir önceki yıla nazaran yine yarı yarıya (31) düşmüş olan topçulara 41.241 akçe ödenmiştir[464].

---

[459] Bu durumu, Mevâcib Defterlerindeki icmal kayıtlarının bulunduğu sayfaların miktarı ile bu sayfalardaki icmal kayıtlarının sıklığından da anlamak mümkündür. Gerçekten, XVII. yüzyılın ilk yarısında bir sayfada 10-15 icmal kaydı bulunurken, Leh Seferleri, Moskova Seferleri ve II. Viyana Kuşatmasının olduğu son otuz yılda defterlerdeki icmal kayıtlarının kesafet kazandığı görülmektedir. Bkz. Ek-10.

[460] Her iki yıla ait veriler için sırasıyla bkz. BOA, MAD.d. 6577, s. 263.; BOA, MAD.d. 6698, s. 381.

[461] Bkz. BOA, MAD.d. 6698, s. 537.; BOA, AE.SMMD.IV. 69/8077.; Özi'ye muhafaza hizmetine gönderilen topçu neferatının tek bir mevâcib dönemini kapsayacak şekilde kaleme alınmış mufassal kayıtları için bkz. BOA, TS.MA.d. 2132, s. 7.

[462] BOA, MAD.d. 791, s. 323, 251. Toplamlar birbirinin aynı olduğu için veriler tarafımızdan birleştirilmiştir.

[463] Her iki yıla ait veriler için sırasıyla bkz. BOA, MAD.d. 821, s. 391, 455.; BOA, MAD.d. 6808, s. 219, 297.

[464] BOA, MAD.d. 7239, s. 3, 79.

H. 1096 (1684-85) yılında sayıları yeniden artış gösteren 81 topçu neferine toplam 169.212 akçe ödenmiştir[465]. Bundan sonraki üç yıla ait veri tespit edilememiştir. Ancak H. 1099 yılının tamamı ile (1687-88) H. 1100 yılının ilk 6 ayını (26 Ekim 1688-20 Nisan 1689) kapsayan mevâcib dönemlerinde sayıları 81 ve 73 olan topçu neferatına 145.227 ve 142.308 akçe ödeme yapıldığı tespit edilmiştir[466].

Topçu neferatına XVII. yüzyılda yapılmış olan son mevâcib ödemelerine ait kayıtlar bir Maliyeden Müdevver Defter ile Ali Emiri Tasnifindeki bir ödeme kaydından tespit edilmiş olup, 43 ve 44 neferden oluşan topçulara 76.287 ve 71.684 akçe ödeme yapıldığı görülmektedir[467].

[465] BOA, MAD.d. 7239, s. 260. Aynı kayıt için bkz. BOA, MAD. 6755, s. 111.
[466] Kayıtlar için sırasıyla bkz. BOA, MAD.d. 7243, s. 267, 85.
[467] BOA, MAD.d. 4318, s. 465.; BOA, AE.SMST.II. 66/6951 (1 Ş 1109/12 Şubat 1698).

Tablo 9: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Topçuları ve Mevâcibleri (M. 1650-1697)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer
Lezez 1060; Masar, Recec ve Reşen 1061[1]	10	60	21.240
Reşen 1070[1]	13	83	7.345
Lezez 1070; Masar 1071[1]	16	83	14.691
Recec ve Reşen 1071[1]	13	83	14.691
Lezez 1071; Masar, Recec ve Reşen 1072[1]	13	83	29.382
Recec ve Reşen 1075[1]	18	110	19.470
Reşen ve Lezez 1076[1]	18	112	19.824
Masar 1077[1]	18	111	9.823
Lezez 1076 ve Masar 1077[1]	40	200	35.400
Recec ve Reşen 1077[1]	58	311	55.047
Lezez 1077; Masar 1078[1]	58	311	55.047
Reşen ve Lezez 1078; Masar ve Recec 1079[1]	57	301	106.554
Reşen ve Lezez 1079; Masar ve Recec 1080[1]	73	468	165.672
Reşen ve Lezez 1080; Masar ve Recec 1081[1]	63	397	140.538
Reşen ve Lezez 1081; Masar ve Recec 1082[1]	83	399	141.244
Reşen ve Lezez 1082[1]	83	399	70.623
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1084[1]	63	399	141.244
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1086[1]	83	502	177.708
Masar ve Recec 1087[1]	82	489	86.553
Masar ve Recec 1088[1]	81	484	85.668
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1092[1]	156	964	170.628
Masar, Recec Reşen ve Lezez 1093[1]	156	973	172.221
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1094[1]	60	440	77.880
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1095[1]	31	233	41.241
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1096[1]	81	478	169.212
Masar, Recec ve Reşen 1099[1]	81	547	145.227
Lezez 1099; Masar ve Recec 1100[1]	73	536	142.308
Masar ve Recec 1108[1]	43	431	76.287
Reşen ve Lezez 1108[1]	44	405	71.684

3.3.2.4. Dergâh-ı Âlî Cebecileri

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında, Sultan IV. Mehmed'in tahta geçiş sürecini takip eden karışık dönemde de sınırların korunmasına azamî özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Özi Kalesi'nde muhafaza hizmeti ile görevli cebeci neferatının 1650'lerdeki tespit edilebilen ilk ödemesi, 1 yıllık süreyi kapsayacak şekilde Recec-Reşen-Lezez 1062 (12 Mart-1 Aralık 1652) ve Masar 1063 (2 Aralık 1652-28 Şubat 1653) kıstları için yapılmıştır. Söz konusu kıstlarda, 157 kişilik cebeci neferatına 391.170 akçe ödenmiştir[468]. Devamındaki kıstlarda, H. 1063 (2 Aralık 1652-21 Kasım 1653) yılınının tamamını kapsayacak şekilde 167 kişilik cebeci neferatına 315.812 akçelik ödeme yapılmıştır[469]. Yine H. 1064 (22 Kasım 1653-10 Kasım 1654) yılının tamamını kapsayacak şekilde 164 cebecinin mevâcibi için 403.206 akçe ödenmiştir[470]. H. 1065 yılının cebeci mevâciblerine ait kayıtlar tespit edilememiş olmakla birlikte, Lezez 1066 (23 Temmuz-19 Ekim 1656) kıstından Masar 1068 (9 Ekim 1657-5 Ocak 1658) kıstının da dahil olduğu toplam 6 kıst bir arada olmak suretiyle 171 kişilik cebeci neferatına 580.383 akçe ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır[471].

Cebeci neferatına ait H. 1062 (1651-52) ve H. 1068 (1657-58) yılları arasındaki mevâcib ödemelerinin düzenliliğine bakıldığında, 1654'te Kazaklar ve Moskova arasında imza edilen Pereyaslav Anlaşması'nın izlerini görmek mümkündür. Kazak lideri Bogdan Chmielnicki, Osmanlı Devleti gibi önemli bir müttefiki kaybetmek istemediği ve Lehistan'a karşı güçlü durmak zorunda olduğu için, 1651'de Osmanlı Devleti'ne yeni bir teklifle elçi göndermiş ve tekrardan tâbiyetini bildirmiştir. Elçinin getirdiği mektupta, 40.000 kişilik bir Kazak ordusunun, Sultan'ın çıkacağı her savaşa hazır olduğu belirtiliyordu. Osmanlı Devleti'nin Kazakları himâyesi altına almasının, Lehistan'ın Kazaklar üzerindeki egemenlik haklarının zedelenmesi anlamına geleceğini iyi bilen Chmielnicki, Osmanlı-Leh ilişkilerinin bozulması için elinden geleni yapmıştır. Dahası, başka bir müttefik bulabilmek umuduyla Moskova'ya da elçi göndermeyi ihmal etmemiştir[472]. Aralık 1654'te gerçekleşen Pereyaslav Anlaşması ile Kazaklar, Rus

[468] BOA, MAD.d. 6733, s. 3.
[469] BOA, MAD.d. 6722, s. 289.
[470] BOA, MAD.d. 6701, s. 291.
[471] BOA, MAD.d. 6306, s. 3.
[472] Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", s. 308-9.

tâbiyetine girmişlerdir[473]. Kazakların askerî desteği Rusların siyasî ve askerî gücü ile birleşince, Lehistan büyük tehlikeye girmiştir. Lehistan toprakları Kazak akınlarına sahne olmaktan Kırım kuvvetlerinin desteği sayesinde bir süreliğine kurtulmuştur. Ancak bu desteğin çekilmesinden sonra Lehistan'ın güney, Osmanlı Devleti'nin kuzey toprakları Kazak tehlikesi ile yeniden karşı karşıya kalmıştır. Karadeniz kuzeyindeki önemli kalelerden biri olan Özi'de görevli merkez neferatı sayısındaki artışı ve mevâcib ödemelerindeki düzenliliği kuzeydeki bu olaylarla açıklamak mümkündür.

Cebecilere 6 kıstın bir arada olduğu ödemeler yapılmışsa da, örneğin Recec 1070 (16 Aralık 1659-12 Mart 1660) kıstı ile başlayan süreçte Özi Kalesi'nde görevli cebeci neferlerinin sayısında genel bir düşüş eğilimi gözlenmektedir. Recec 1070 (16 Aralık 1659-12 Mart 1660) kıstı için 34 kişilik cebeci neferatına 22.612 akçe ödenmiştir[474]. Recec-Reşen 1071 (4 Aralık 1660-29 Mayıs 1661) mevâcibinde 232 nefer ile sayıları üç haneli rakamlara ulaşan cebecilere 180.894 akçe ödeme yapılmıştır[475]. Lezez 1071 (30 Mayıs-26 Ağustos 1661) ve Masar-Recec 1072 (27 Ağustos 1661-19 Şubat 1662) kıstlarında sayıları yeniden iki haneli rakamlara (85) düşen cebeci neferlerine 128.235 akçe ödenmiştir. Takip eden Reşen 1072 (20 Şubat-19 Mayıs 1662) kıstında ise yine 85 kişilik cebeci neferatına 42.745 akçe ödeme yapılmıştır[476].

H. 1073 mevâcibine dair bilgi tespit edilememiş olmakla birlikte 1 yıllık kıstları kapsayacak şekilde Lezez 1074 (27 Nisan-24 Temmuz 1664) ve Reşen 1075 (18 Ocak-16 Nisan 1665) arasında 81 cebeciye 170.451 akçe ödenmiştir[477]. Bu tarihten sonraki tüm ödeme kayıtlarında bir önceki yılın Lezez kıstı ile bir sonraki yılın ilk üç kıstı bir arada olacak şekilde -arada Recec 1077 gibi bazı kıstlara ait kayıt tespit edilememiş olmakla birlikte- ödemelerin yapıldığı görülmektedir. H. 1080 yılının son kıstını da kapsayan bu süreçte genelde sayıları 70-80 bandında olan cebeci neferatının mevâcib ödemelerinde bir devamlılık ve düzenlilik görülmektedir[478]. Cebeci neferatının ödemelerindeki bu düzenliliği, Özi Kalesi'nin 1657'de uğradığı büyük saldırıdan sonra

[473] İnalcık, "Kırım", s. 749.; Ostapchuk, "Cossack Ukraine in and out of Ottoman Orbit, 1648-1681", s. 130-31.
[474] BOA, MAD.d. 6998, s. 81.
[475] BOA, MAD.d. 6993, s. 87.
[476] BOA, MAD.d. 6976, s. 5 ve 85.
[477] BOA, MAD.d. 7235, s. 3.
[478] Bu sürece ait kayıtlar için bkz. BOA, MAD.d. 7235, s. 3, 70, 223.; BOA, MAD.d. 6959, s. 247, 427, 741, 863.

Osmanlı Devleti'nin bölgeyi güvenlik altında tutma isteğiyle açıklamak mümkündür. Yine bu dönemde devam etmekte olan Girit seferi ile Avusturya ile devam etmekte olan mücedeleler de kalede sabit ve düzenli bir muhafaza kuvveti bulundurma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu düzenlilik, aynı zamanda 1672 Kamaniçe Seferi'ne giden süreçte kuzeydeki hareketliliğin baş aktörleri olan Kazaklar ve Moskova'nın faaliyetlerinin bir sonucudur. Bunun yanında, batı sınırında ve özellikle Erdel Voyvodalığına yakın sınırlarda, Erdel Kralı II. Rakoçi'nin Leh idaresini ele geçirmek maksadıyla çıkardığı isyan da bölgede muhafız kuvvetinin tutulmasında etkili olmuştur. 1648 Kazak Ayaklanması ile başlayan süreç, İsveç kuvvetlerini de yanına alan Erdel ile Kazak ve Rus kuvvetlerinin Lehistan'a saldırmasıyla II. Kuzey Savaşı'na dönüşmüştür. Bu süreçte Osmanlı Devleti, kuzey sınırını özellikle Kazak akınlarına karşı korumak adına bazı hamleler yapmıştır. Bunlardan biri, Özi Valisi Melek Ahmed Paşa'nın Lehistan'a yardıma gönderilmesidir[479]. Lehistan'a yardım gönderilmekle birlikte, yine aynı amaçla bu saldırılar daha kuzeye, Lehistan üzerine yönlendirilmeye çalışılmıştır. 1672 Kamaniçe Seferi'nin gerçekleştirilmesi de bu amaca hizmet eder bir mahiyet taşımaktadır, denilebilir[480].

Kamaniçe Seferi'nin sebepleri arasında Kazaklar ile ilgili olan kısımda bir başka yön, 1669'da Kırım Hanı II. Âdil Giray (1666-1671)[481] ve Lehistan'dan şikâyetçi olan bir

---

[479] Kuzey Savaşları hakkında bkz. Robert I. Frost, *The Northern Wars 1558-1721*, Pearson, Essex 2000.; Ahmed Paşa kuvvetlerinin Rakoçi karşısında galibiyet elde etmesiyle bölgede Osmanlı etkisi iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlamıştır. Bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5, s. 68-72.; Rakoçi'nin saldırıları karşısında İki ateş arasında kalan Lehistan, Şubat 1667'de Moskova ile Andrusovo Barışı'nı imzalamış ve Osmanlı merkezine de bir elçi göndermiştir. Yapılan görüşmeler sonunda Ağustos 1667'de bir barış anlaşması gerçekleştirilmiştir. Bkz. Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 142-3. Andrusovo Barışından Kamaniçe Seferi'ne kadar olan süreç için ayrıca bkz. Zbigniew Wójcik, *Między Traktatem Andruszowskim a Wojną Turecką: Stosunki Polsko-Rosyjskie 1667–1672*, Wydawnictwo Nukowe PWN, Warszawa, 1959.; Aynı yazar, *Traktat Andruszowski 1667 i Jego Geneza*, Wydawnictwo Nukowe PWN, Warszawa 1959.; 9 Temmuz 1667'de Doroşenko tarafından gönderilen ve huzura çıkan Kazak elçisi, "*Şevketlü Padişahımızın kendü kullarıyız, elli bin asker ile herhangi tarafa fermanları olur ise eda-yı hizmet-i me'mureye damen-der-miyân-ı ihtimâm oluruz*", diyerek itaatini arz etmiş, buna karşılık Sultan Mehmed, "*Ne güzel hemân bu sözünüzde sebat üzre olun*" diyerek Kazakların itaatini kabul etmiştir. Bkz. *Târih-i Râşid*, c. I, s. 87.; Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 144.

[480] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 145.; Victor Ostapchuk, "In and Out of Ottoman Orbit", s. 148-9.

[481] Önceki Kırım Hanı IV. Mehmed Giray, Uyvar Seferi'ne çağrıldığı hâlde Kırım'ın korunması gerektiğini bahane ederek birlik göndermemiş, hayli vakit sonra oğlu Ahmed Sultan'ın idaresinde bir miktar birlik göndermiştir. Yine Özi muhafızlığı görevinde bulunan Vezir Hacı Hüseyin Paşa ile de ters düşmüştür. Bunun haricinde Osmanlı tâbiyetine girmiş olan ve saldırmaması gerken Nogay Tatarlarına da saldırıda bulunmuştur. Bunun üzerine hanlıktan azledilmiş ve Rodos'a sürülmüştür. İstanbul'a getirilen Âdil Giray, Sultan Mehmed'in bizzat eliyle yazdığı hatt-ı hümâyun ile Kırım hanlığı görevine tayin edilmiştir. *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 190.; *Târih-i Râşid*, c. I, s. 74.

Kazak elçisinin İstanbul'a gelmesidir. Babası Köprülü Mehmed Paşa'nın ölüm döşeğinde iken Sultan Mehmed'e ricası üzerine sadarete getirilmiş olan Fazıl Ahmed Paşa (1661-1676), bu sıralarda Girit'in fethinin tamamlanması ile meşgul idi. Bu yüzden Haziran 1669'da huzura çıkan Kazak elçisi ile kendisi değil, Kaymakam Kara Mustafa Paşa görüşmüştür. Huzura çıkarılan Kazak elçisinin şikâyeti, tercüman vasıtasıyla Sultan Mehmed'e iletilmiştir. Sultan, "*Kendüler kullukda sabit-kadem olsunlar. Vükelâ-yı devletime tenbih-i hümâyunum olup a'dâlarından himâyet olunur*." cevabını vermiştir[482].

1670'te Lehistan, Doroşenko ile ilişkileri kesmiş ve 1671'de Kraliyet Büyük Hatmanı Jan Sobieski Kazak Ukraynası'nı istila ile birkaç Kazak palankasını ele geçirmiştir. Bu istila, Lehistan'ın, bu dönemde Kazak liderlerinden Hanenko ve Osmanlı himâyesine girmiş olan Doroşenko arasındaki mücadeleleri bir fırsat olarak görmesiyle de açıklanabilir. Ekim 1671'de Sultan Mehmed, Leh Kralı Michał Korybut Wiśniowiecki (1669-1673)'yi Leh kuvvetlerinin Kazaklara karşı gerçekleştirdiği saldırılar konusunda uyarmıştır[483].

Lehistan'ın bu hareketinde, Sultan II. Osman dönemindeki Hotin Seferi de önemli bir etkendir. Daha önce bahsedildiği üzere, Hotin Kalesi fethedilemediği için net bir başarı elde edilememiş ve anlaşma yapılarak İstanbul'a geri dönülmüştü. Osmanlı Devleti ile çok uzun süredir münasebetleri bulunan ve Osmanlı kuvvetlerinin ele geçirilen topraklar vasıtasıyla net bir başarı elde etmesi fikrine alışmış olan Lehistan, Hotin'deki belirsizliğin etkisinde olarak bu şekilde hareket etmiş görünmektedir. Bunun haricinde, Lehistan'ın harp meydanlarında doğrudan muhatapları Kırım askerleri olmuştur. Lehistan idaresinin hesaba katmadığı şey ise, Osmanlı Devleti'nin Köprülü ailesinden sadrazamların idaresinde olduğu gerçeği idi. Nihayet, Osmanlı Devleti bu palankaların geri verilmesi için gedikli çavuşlardan Karakulak Ahmed Ağa ile haber[484] göndermişse de, Leh Kralı, Doroşenko'nun "kendi bendesi" olduğunu ileri sürerek palankaları geri

[482] *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 285.
[483] Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 146.
[484] *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 315-6.; *Silahdar Tarihi*, s. 587-8.

vermeyi reddetmiştir[485]. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a savaş ilan etmesindeki son merhaleyi teşkil etmektedir[486].

Sultan IV. Mehmed'in bizzat katıldığı Kamaniçe Seferi hazırlıkları sırasında, Özi Muhafızı Vezir Halil Paşa'ya bölgede kışlamak ve gerektiğinde Doroşenko'ya yardımcı olmak üzere emir verilmiştir[487]. Seferin gerçekleştiği 1672 yılında cebeci neferlerinin maaşlarına ait kayıt tespit edilememiştir. Ancak hemen 1 yıl öncesine ait olan ve Kamaniçe Seferi'nin hazırlık safhasına denk gelen tarihlerde, Özi'de 86 kişilik cebeci neferatına 93.544 akçelik ödeme yapılmıştır[488].

Haziran ayı itibariyle harekete geçen ve Temmuz ortalarında Boğdan topraklarına giren Osmanlı ordusu, 1 Ağustos 1672'de tıpkı Sultan II. Osman'ın 1621'de gerçekleştirdiği Hotin Seferi'nde olduğu gibi, Tuna Nehri üzerinde İsakçı'da kurulan köprü vasıtasıyla Boğdan topraklarına girmiştir[489]. Daha sonra ilerlemesini sürdüren Osmanlı ordusu, 17 Ağustos'ta Kamaniçe'ye ulaşmış ve ertesi günü kaleyi kuşatmıştır. Bir hafta süren kuşatmadan sonra teslim bayrağının görülmesi üzerine saldırılar durdurulmuş, iki taraf arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bir anlaşma sağlanamaması üzerine yeniden başlayan saldırılar, tabyalardan birine atılan lağımlarla başarıya ulaşmıştır. Bu kez 27 Ağustos'ta Kamaniçe Kalesi'nden çıkan heyetin öne sürdüğü 5 maddelik şartlar

---

[485] Jorga, Lehistan tarafından ele geçirilen Kazak palankalarından bahsetmez. Ona göre, Kazakların Osmanlı himâyesine girmesinden sonraki dönemde, Hotin Seferi'nden sonra yapılmış olan barışı uzatmak için İstanbul'a gelmiş olan Leh temsilcisi Franz Kazimierz Wysocki'nin Ukrayna'nın Lehistan'ın eyaleti olarak kabulü ve Doroşenko'nun teslimini talep etmesi Osmanlı-Leh savaşının sebebidir. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. IV, s. 140-1.

[486] Leh tarafından gelen ve Ukrayna'nın "mülk-i mevrus", Doroşenko'nun ise "kendi raiyyeti" olduğunu, söz konusu saldırıların, Kazakların anlaşma şartlarına uygun olarak Osmanlı topraklarına yapmamaları gereken akınları engelleme amacı taşıdıklarını, Kazakların eskisi gibi yağma yapamadıkları için Lehistan'dan yüz çevirip Osmanlı Devleti'nin himâyesini istediklerini belirten mektup ile son yirmi yıldır baskı altında olan ve bağımsızlık için mücadele eden, Osmanlı himâyesine girip tuğ ve alem elde eden, dolayısıyla başka bir metbuu olan Kazaklara müdahaleden vazgeçilmesi, her bir menzilde gönderilen mektubun içeriğinin daha farklı olacağını belirten mektubun sûreti için bkz. *Silahdar Tarihi*, s. 592-4.; Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, s. 2121-2.

[487] *Silahdar Tarihi*, s. 589.; Özi Beylerbeyi ve Muhafızı Halil Paşa, Yaş yakınlarındaki Çeçora menzilinde bir haftalık bir süre boyunca bekleyerek burada Delvine, Avlonya, Semendire gibi sancaklar ile Bucak Tatarlarından birliklerin toplanmasını beklemiş, bölgeye ulaşan askerlere zahire ve bahşiş dağıtımından sonra ileri gitmek üzere harekete geçmiştir. Gurre-i R 1083/27 Temmuz 1672 tarihini taşıyan menzil kaydı için bkz. BOA, A.DVN.ARZ.d. 900, s. 2.

[488] Reşen-Lezez 1081 mevâcibleri için bkz. BOA, MAD.d. 6961, s. 187.

[489] Silahdar Tarihi'nde Osmanlı ordusunun Boğdan topraklarına vardığı sıradaki mevcudu şu şekildedir: 18.150 nefer yeniçeri, 6.300 nefer sipah, 6.525 nefer silahdar, 550 nefer ulûfeciyân-ı yemin ve 500 nefer ulûfeciyân-ı yesar, 350 nefer gurebâ-yı yemin, 250 nefer gurebâ-yı yesâr, 1.800 nefer cebeci, 1.300 nefer topçu ve top arabacı, toplam 34.825 nefer kul tâifesi. Bu kuvvetlere biner akçeden 348 yük 25 bin akçe, mevâcib gibi zâbitlerine teslim olunmuş dağıtılması sağlanmıştır. *Silahdar Tarihi*, s. 603-4.

görüşülüp karara bağlanmış ve kale, Fazıl Ahmed Paşa'ya teslim edilmiştir. Lehistan'ın en müstahkem kalelerinden biri olarak kabul edilen Kamaniçe'nin Osmanlılar tarafından bu kadar kısa sürede fethi, hem içte hem de dışta büyük bir heyecana sebep olmuştur. Bu arada Osmanlı ordusu ileri harekâta devam etmiş, Kırım Hanı I. Selim Giray, Eflak Voyvodası Grigore I. Ghica ve Kazak Hatmanı Petro Doroşenko, Lviv (İlbav, Lemberg) şehrinin zaptı ile görevlendirilmiştir. Osmanlı ordusunun diğer birlikleri ile beraber ilerleyen bu kuvvetler, Podolya'da çok sayıda yerleşim birimini ele geçirmiştir. Vezir Kaplan Mustafa Paşa'nın emrindeki kuvvetlerin Lviv'i kuşatmaya başlamasından üç gün sonra çok sıkışık bir duruma düşen Lehistan, anlaşma teklif etmiştir. Bucaş Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı birlikleri çekilmiş, böylece bu önemli Leh merkezi Osmanlı idaresine girmekten kurtulmuştur.

12 Ekim 1672'de imza edilen Bucaş Antlaşması, Lehistan'ı Osmanlı Devleti'nin tâbisi konumuna düşüren yıllık vergi maddesi sebebiyle önemlidir. Buna göre Leh kralı, topraklarına Osmanlı, Kazak veya Tatar saldırısı olmaması şartıyla her yıl Osmanlı sultanına 22.000 altın *pişkeş* verecek. Herhangi bir saldırı olursa bu, Kamaniçe sancakbeyine bildirilecek, o da engelleyemezse merkeze bildirilecek ve yine devam ederse Lehistan o seneki *pişkeş*i göndermeyecektir. Söz konusu anlaşma her ne kadar Leh Diyet Meclisi'nde kabul edilmediği için uygulamaya konmamışsa da, Lehistan'ı vergiye bağlayıp Osmanlı Devleti'ni batı ve kuzeydeki en geniş sınırlarına ulaştırması sebebiyle önem arz etmektedir[490].

Lehistan, bu anlaşmadan sonra ne yıllık vergiyi göndermiş ne de anlaşma şartlarında belirtilen palankaları teslim etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı ordusu II. Kamaniçe Seferi

[490] İki taraf arasında varılan anlaşma şartlarını içeren temessüklerin Türkçe ve Latince versiyonları için bkz. Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Relationships*, s. 494-501. Fethinden hemen sonra bir Podolya Eyaleti vücuda getirilmiş ve bölge topraklarında tahrir faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu tahrirlerin sonucunda oluşturulan defter, yayınlanmıştır. Bkz. Dariusz Kołodziejczyk, *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681) Defter-i Mufassal-ı Eyalet-i Kamaniçe*, 1. bs., vol. I-II, Harvard University Press, Cambridge 2004.; Leh kralı Michał Korybut Wiśniowiecki anlaşmayı kabul etmişse de, özellikle vergi maddesi sebebiyle Leh Dieti'nin kabul etmemesinde, Hotin'de olduğu gibi savaşa evrilse de genelde barışçıl bir seyir izleyen Osmanlı-Leh ilişkilerinde, Hotin Kalesi alınamadan geri dönülmesi etkili olmuştur. Zaten Kamaniçe'nin Osmanlı Devleti tarafından fethine giden yolun açılmasına da, Lehistan'ın bu "korkusuz" denebilecek tavrı sebep olmuştur. Bu durum, *Silahdar Tarihi*'nde, "*Bu Leh keferesinin ekser-i cengleri Tatar tâifesiyle olmağın gâh memleketlerin gorutmak ve gâh bir mikdar mal verip emîn olmak şeklinde henüz kavî Osmanlı tabancası yemediklerinden bu cânibi saymazlardı.*" sözleriyle açıklanmaktadır. *Silahdar Tarihi*, s. 64.

için yeniden harekete geçmiştir[491]. Görünen o ki, *pişkeş* meselesi Lehistan idaresine çok ağır gelmiştir. Aynı şekilde Lehistan da hazırlıklara başlamış, Osmanlı orduları ilerlemesine devam ederken gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. Bu sırada Leh Kralı Wiśniowiecki, kendisi hastalandığı için orduya komuta etmek üzere Jan Sobieski'yi görevlendirmiştir. 22 Kasım 1672'de dönemin Özi Valisi Sarı Hüseyin Paşa'dan gelen habere göre, sayıları daha fazla olan Leh kuvvetleri Hotin üzerine harekete geçmiş olup hızla ilerlemektedir. Sefer sırasında Boğdan Voyvodası Ştefan Petriceicu gibi Eflak Voyvodası Grigore I. Ghica'nın da Osmanlı saflarından ayrılıp Leh saflarına katılması, Osmanlı ordusunun zararına olmuştur. Hem ordunun durumuyla hem de kalenin zayıf yanlarıyla ilgili Leh tarafına verilen bilgiler, Hotin'in Leh kuvvetlerinin eline geçmesine sebep olacaktır[492].

Dönemin Özi Valisi Sarı Hüseyin Paşa, Hotin'in düşüşünden önce durumu ordugâha bildirmişse de bu sırada sefer mevsiminin geçmiş olması sebebiyle ordunun önemli bir kısmı kışlaklara çekilmiş olduğundan Hotin'e yardım gönderilememiştir. Yardım alamayan Hotin kuvvetleri, 10-11 Kasım'da gerçekleşen çarpışmalarda yenik düşmüşler, böylece Hotin, Lehistan'ın eline geçmiştir[493]. Ancak ertesi yıl sefer mevsimi başlar başlamaz Kamaniçe'den harekete geçen Özi Beylerbeyi Sarı Hüseyin Paşa, Hotin'i geri almaya muvaffak olmuştur. Jan Sobieski'nin bıraktığı muhafız kuvvetleri kaleyi vire ile teslim etmişlerdir[494]. Böylece Osmanlı Devleti, Kamaniçe'nin fethinin de etkisi ile kuzey sınırındaki talihini yeniden lehine çevirme başarısını perçinlemiştir.

Kazakların XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırında önemli bir aktör hâline gelişi ve Rus ilerlemesinin bu yüzyıldaki bir diğer göstergesi Çehrin Seferleri olmuştur. Kazak Hatmanı Petro Doroşenko'nun Osmanlılara tâbiyetini bildirmesinden sonra Lehistan'a karşı üst üste iki kez sefer düzenlenmiş ve Ukrayna toprakları Lehistan'dan alınarak Kazaklara verilmişti. Ancak Doroşenko Osmanlı tâbiyetinden çıkıp

---

[491] Müteferrikalardan Hüseyin Ağa eliyle 1 Ekim 1673'te gönderilen mektubun metni için bkz. *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 365-6.; *Silahdar Tarihi*, s. 649-50.
[492] *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 367.; Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, s. 2127-8.
[493] Hotin'in Leh kuvvetlerinin elinde geçtiği ve ertesi yıl geri alındığı kısa zaman dilimi üzerine, özellikle Polonya tarih yazımında, genel olarak Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı son büyük zafer olduğu fikrini içeren çok sayıda monografik ve genel eser yer almaktadır. Bu eserleri topluca irdeleyen bir çalışma için bkz. Zbigniew Hundert, "Bitwa pod Chocimiem 10-11 Listopada 1673 Roku w Historiografii", *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, vol. XVIII, no. 3 (2021), p. 161-76.
[494] Hotin'in geri alındığına dair haber, 18 Temmuz 1674'te Osmanlı ordugâhı Çeçora'da iken ulaşmıştır. Bkz. *Abdi Paşa Vekayi'nâmesi*, s. 381.; Cezar, *Mufassal Osmanlı*, c. IV, s. 2128-9.

hatmanlığının merkezi olan Çehrin'i Ruslara teslim etmiştir. Bunun üzerine 1676'da bu kez Kazaklara, dolayısıyla Ruslara karşı I. Çehrin Seferi için harekete geçilmiştir. Serdar olarak tayin edilen Şeytan İbrahim Paşa Çehrin'i kuşatmışsa da alamamış ve geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu durum hem onun hem de dönemin Kırım hanı Selim Giray'ın görevden azledilmelerine sebep olmuştur[495]. Osmanlı Devleti, 1676'da gerçekleşen ve Ruslar ile yapılan ilk savaş olma özelliğini taşıyan Çehrin Seferi'nde de Özi'nin muhafazasına önem vermiştir. Bunu, H. 1086 (1675-76) yılının tamamını kapsayacak şekilde 202 kişilik cebeci neferatına yapılan 384.388 akçelik ödemeler[496] ile hemen sonraki yıllarda yapılmış olan düzenli denebilecek ödemelerden çıkarsamak mümkündür.

İlk Çehrin Seferi'nden mağlup dönen ve görevinden azledilen Şeytan İbrahim Paşa'nın yerine Köprülü Mehmed Paşa'nın çocukları ile birlikte yetişip aynı terbiyeyi almış olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, serdar tayin edilmiştir. Çehrin'in Osmanlılar tarafından kuşatıldığını haber alan Rus kuvvetleri bölgeye hareket etmiştir. Rusların yaklaştığı öğrenildiğinde muhasaranın kaldırılması düşünülmüşse de Mustafa Paşa savaş meclisinde bu düşüncenin aksi bir tavır sergilemiştir. Onun kararlılığı Çehrin'in fethinde önemli rol oynamıştır[497].

18 Nisan 1673-6 Nisan 1674 tarihlerini kapsayan Masar-Recec-Reşen-Lezez 1084 mevâcibinde 80 kişilik cebeci neferi grubuna 300 neferlik bir ekleme yapılmıştır[498]. Bu 300 kişilik cebeci neferi grubu, Sarı Hüseyin Paşa'nın emrinde Özi'nin muhafazasında bulunan dergâh-ı âli cebecileridir. Söz konusu kayıt, Hüseyin Paşa'nın bu neferlerin, "müceddeden be-dergâh" olmak üzere kendilerine ibtida tezkiresi verilmesini rica ettiği arzın sûretidir. Arzda sadece nefer isimleri ile hangi bölüklerden geldiklerine dair bilgi yer almaktadır[499]. H. 1085 yılının sadece Lezez (29 Aralık 1674-27 Mart 1675) kıstına ait bilgiler tespit edilmiş olup, 202 kişiden oluşan cebeci neferlerine 97.128 akçe ödeme yapılmıştır[500]. H. 1086 (1675-76) ve H. 1087 (1676-77) yıllarında tam 1 yılı kapsayacak şekilde ödemelerin gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre, H. 1086 yılında 202 kişilik

[495] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. III/1, s. 429-430.; Cezar, *Mufassal Osmanlı,* c. IV, s. 2132-9.
[496] BOA, MAD.d. 6698, s. 107.
[497] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. III/1, s. 430.
[498] BOA, MAD.d. 6577, s. 3.; 300 kişilik nefer grubunun kaydı için bkz. BOA, İE.AS. 15/1436.
[499] Bu 300 kişilik nefer grubunun listesi için bkz. BOA, MAD.d. 16668, s. 83-84.
[500] BOA, MAD.d. 6698, s. 793.

cebeci neferlerine 384.795; sonraki yıl 184 nefere 352.584 akçe ödeme yapılmıştır[501]. Söz konusu bu tarihler I. ve II. Leh Seferleri ile Çehrin Seferlerinin gerçekleştiği dönemlere denk gelmekte olup, yapılan ödemelerin olabildiğince düzenli gerçekleştirilmiş olması, sınır ötesindeki mücadeleler sırasında Özi'nin güvenliğini sağlamak amacından kaynaklanıyor olmalıdır. II. Viyana Kuşatması'ndan hemen öncesine denk gelen H. 1091 (1680-81) ve H. 1092 (1681-82) mevâciblerinde, 240 ve 521 cebeci neferine 57.600 ve 487.281 akçe mevâcib ödemesi yapılmıştır[502].

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Çehrin'deki galibiyetin aynını 1683'te Viyana önlerinde de alacağından neredeyse emindi, ancak vaktinde yapmadığı yahut yapamadığı hamleler nihayet II. Viyana Kuşatmasının mağlubiyetle sonuçlanmasına sebep olmuştur[503]. Avusturya, Tököli İmre ile olan meselenin Osmanlı idaresine yansıması sebebiyle bitimine iki yıl kalmış olan Vasvar Anlaşması bitmeden yeni bir savaşla karşı karşıya kalmıştır. Bu savaşın ve Viyana Kuşatmasının çalışmamızı ilgilendiren tarafı, I. ve II. Leh Seferleri sırasında Avusturya'dan yardım alamadığı için küskün olmasına rağmen yardımı kabul eden Lehistan'ın tutumudur. Tecrübeli bir kumandan olan Leh Kralı Jan Sobieski, emrine verilen 40.000 kişilik Avusturya kuvveti ile Kutsal İttifak'a katılmayı kabul etmiştir. Bunun karşılığında ise Bucaş Anlaşması ile Osmanlı idaresine giren her yeri, bu arada Kamaniçe'yi ve Eflak ile Boğdan'ı geri alma sözü almıştı[504]. II. Viyana Kuşatması'ndan hemen öncesine denk gelen H. 1093 (1682) yılında 228 kişilik cebeci neferatına 235.233 akçe ödeme yapılmıştır[505]. Bu mağlubiyet sonunda Karadeniz'in güvenliği için alınan tedbirlerin Özi Kalesi'ndeki yansımalarını Kuşatma'dan sonraki yıllara ait mevâcib kayıtları vasıtasıyla görebilmek mümkündür. 1682-1689 arasında 1686 yılındaki boşluk haricinde her yıla ait mevâcib kayıtlarından Özi'ye gönderilen cebeci neferi sayısında bir tırmanış olduğu görülmektedir. Reşen-Lezez 1094 (26 Haziran-19 Aralık 1683) ve Masar-Recec 1095 (20 Aralık 1683-13 Haziran 1684) kıstlarında 224 kişilik cebeci neferatına 475.068 akçe ödeme yapılmıştır[506]. Reşen-Lezez 1095 (14 Haziran-7 Aralık 1684) mevâcibi için ise 401 cebeci neferine 626.049

[501] Her iki yılın kayıtları için bkz. BOA, MAD.d. 6698, s. 107, 199.
[502] BOA, AE.SMMD.IV. 56/6498.; 52/6044.; BOA, MAD.d. 791, s. 629, 513.
[503] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 430-433.
[504] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/1, s. 439.
[505] BOA, MAD.d. 821, s. 243, 3.
[506] BOA, MAD.d. 6936, s. 229.

akçe ödenmiştir[507]. İki yıl sonrasına denk gelen Masar 1097 (28 Kasım 1685-24 Şubat 1686) kıstında ise 383 cebeci neferine 226.825 akçe mevâcib ödemesi yapılmıştır[508].

Masar 1099 (7 Kasım 1687-3 Şubat 1688) mevâcibinden itibaren Özi Kalesi'nin cebeci neferatına "müceddeden" cebeci neferleri yazılmaya başlanmıştır. Bu durum, Kuşatma'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra harekete geçen kuzey komşuları Lehistan'ın saldırılarıyla yakından ilgilidir. Masar 1099 (7 Kasım 1687-3 Şubat 1688) kıstında 372 kişilik cebeci neferatına 30 kişilik bir "müceddeden" yazılmış cebeci neferi grubu katılmıştır. İlk gruba 222.666, "müceddeden" yazılan ikinci gruba 2.172 akçe mevâcib ödenmiştir[509]. Bundan 6 yıl sonrasına denk gelen Masar-Recec 1106 (22 Ağustos 1694-14 Şubat 1695) ile Reşen-Lezez 1107 (5 Şubat-30 Temmuz 1696) kıstlarında da "müceddeden" yazılan cebeci neferleri bulunmaktadır. Buna göre, Masar-Recec 1106 (22 Ağustos 1694-14 Şubat 1695) kıstında 11 kişilik cebeci neferatına 49 cebeci daha "müceddeden" yazılmış ve ilk gruba 38.054, "müceddeden" yazılan gruba 30.355 akçe ödenmiştir[510]. Reşen-Lezez 1107 (5 Şubat 1696-30 Temmuz 1696) kıstlarında ise 92 cebeciden başka 150 cebeci daha "müceddeden" yazılmış, ilk gruba 335.592; ikinci gruba 167.815 akçe ödenmiştir[511]. H. 1108 (1696-97) yılında tüm kıstlar için 1064 kişilik cebeci neferatına 922.107 akçe ödeme yapılmıştır[512]. Reşen-Lezez 1109 (13 Ocak-9 Temmuz 1698) mevâcib kayıtlarına göre, 250 cebeci neferine 398.781 akçe ödenmiştir[513].

On yedinci yüzyılın ve bu yüzyılın son önemli kırılma noktası olan II. Viyana Kuşatması'ndan sonraki tespit edilebilen son cebeci mevâcibi, bir ödeme kaydındaki bilgilerden elde edilmiş olup, kayıtta sadece neferata ödenecek 573.302 akçeye ait bilgi yer almaktadır. Söz konusu mevâcib kaydı, Masar-Recec 1110 (10 Temmuz 1698-2 Ocak 1699) kıstlarını kapsamaktadır[514].

---

[507] BOA, MAD.d. 6936, s. 435.
[508] BOA, MAD.d. 6398, s. 96-97.
[509] BOA, MAD.d. 7243, s. 363.
[510] BOA, İE.TZ. 4/418.
[511] Bkz. BOA, AE.SMST.II. 139/15347 (16 N 1107/19 Nisan 1696).
[512] Bkz. BOA, MAD.d. 4318, s. 634, 667.
[513] BOA, AE.SMST.II. 57/5828 (19 B 1110/21 Ocak 1699).
[514] BOA, AE.SMST.II. 110/11905 (4 B 1111/26 Aralık 1699).

Tablo 10: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Özi Kalesi Muhafazasındaki Dergâh-ı Âlî Cebecileri ve Mevâcibleri (1652-1699)

Mevâcib Dönemi ve Yılı	Nefer	Yevmiye	Mukarrer[515]
Recec, Reşen ve Lezez 1062; Masar 1063[516]	157	1.105	391.170
Recec, Reşen ve Lezez 1063[517]	167	1.189,5	315.812
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1064[518]	164	1.139	403.206
Lezez 1066; Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1067; Masar 1068[519]	171	1.093	580.383
Recec 1070[520]	34	255	22.612
Recec ve Reşen 1071[521]	232	1.022	180.894
Lezez 1071; Masar ve Recec 1072[522]	85	483	128.235
Reşen 1072[523]	85	483	42.745
Lezez 1074; Masar, Recec ve Reşen 1075[524]	81	481,5	170.451
Lezez 1075; Masar, Recec ve Reşen 1076[525]	83	495,5	175.407
Lezez 1076; Masar 1077[526]	80	498	88.146
Reşen ve Lezez 1077; Masar 1078[527]	76	966	341.964
Recec, Reşen ve Lezez 1078; Masar 1079[528]	74	447	158.238
Recec, Reşen ve Lezez 1079; Masar 1080[529]	77	493,5	174.699
Recec ve Reşen ve Lezez 1080[530]	79	544	144.432

[515] Ödenen miktarlarda birer ikişer yahut yarım akçelik farklılıklar söz konusudur. Neferata ödenen miktarlar bunlar olduğu için tabloda da defterlerde yazılı ılan rakamlar esas alınmıştır.
[516] BOA, MAD. 6733, s. 3.
[517] BOA, MAD. 6733, s. 289.
[518] BOA, MAD. 6701, s. 291.
[519] BOA, MAD. 6306, s. 3.
[520] BOA, MAD. 6998, s. 81.
[521] BOA, MAD. 6993, s. 87.
[522] BOA, MAD. 6976, s. 5.
[523] BOA, MAD. 6976, s. 85.
[524] BOA, MAD. 7235, s. 3.
[525] BOA, MAD. 7235, s. 70.
[526] BOA, MAD. 7235, s. 223.
[527] BOA, MAD. 6959, s. 247.
[528] BOA, MAD. 6959, s. 427.
[529] BOA, MAD. 6959, s. 741.
[530] BOA, MAD. 6959, s. 863.

Reşen ve Lezez 1081[531]	86		528		93.544	
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1084[532]	80	300[533]	564		199.656	
Lezez 1085[534]	202		1.097		97.128	
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1086[535]	202		1.097		384.388	
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1087[536]	184		996		352.584	
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1091[537]	240		1.440		57.600	
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1092[538]	521		2.753		487.281	
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1093[539]	228		1.329		235.233	
Reşen ve Lezez 1094; Masar ve Recec 1095[540]	224		1.342		475.068	
Reşen ve Lezez 1095[541]	401		3.537		626.049	
Masar 1097[542]	383		2.567		226.825	
Masar 1099[543]	372	30	2.510	420	222.666	2.172
Masar ve Recec 1106[544]	11	49	215	343	38.054	30.355

[531] BOA, MAD.d. 6961, s. 187.
[532] BOA, MAD.d. 6577, s. 3.
[533] BOA, İE.AS. 15/1436. Bu 300 kişilik cebeci neferi grubu, Hüseyin Paşa'nın emrinde Özi'nin muhafazasında bulunan dergâh-ı âli cebecileridir. Söz konusu kayıt, Hüseyin Paşa'nın bu neferlerin, "müceddeden be-dergâh" olmak üzere kendilerine ibtida tezkiresi verilmesini rica ettiği arzın sûretidir. Arzda sadece nefer isimleri ile hangi bölüklerden geldiklerine dair bilgi yer almaktadır. Bu 300 kişilik nefer grubunun listesi için bkz. BOA, MAD.d. 16668, s. 83-84.
[534] BOA, MAD. 6698, s. 793.
[535] BOA, MAD. 6698, s. 107.
[536] BOA, MAD. 6698, s. 199.
[537] BOA, AE.SMMD.IV., 56/6498.; 52/6044.
[538] BOA, MAD.d. 791, s. 629, 513. H. 1092 yılının ilk ve ikinci 6 ayında Özi'de görevlendirilen cebeci neferatının kayıtları ayrı olmakla birlikte, veriler, yıl bazlı takibi kolaylaştırmak maksadıyla tek bir satır hâlinde tabloya eklenmiştir. Buna göre, Özi'ye ilk 6 ayda 278, ikinci 6 ayda 243 cebeci neferi muhafaza hizmeti için gönderilmiş olup, neferlere ilk 6 ayda 1386 akçe, ikinci 6 ayda 1367 akçelik yevmiye söz konusudur. Mukarrer kısımları da bununla mütenasip olarak farklılık arz etmiş olup, ilk 6 ayda 245.322, ikinci 6 ayda 241.959 akçedir.
[539] BOA, MAD.d. 821, s. 243, 3. 1093 yılının ilk ve ikinci 6 ayında Özi'de görevlendirilen cebeci neferatının kayıtları ayrı olmakla birlikte, veriler, yıl bazlı takibi kolaylaştırmak maksadıyla tek bir satır hâlinde tabloya eklenmiştir. Buna göre, Özi'ye ilk 6 ayda 228, ikinci 6 ayda 224 cebeci neferi muhafaza hizmeti için gönderilmiş olup, neferlere ilk 6 ayda 1329, ikinci 6 ayda 1405 akçelik yevmiye söz konusudur. Mukarrer kısımları da bununla mütenasip olarak farklılık arz etmiş olup, ilk 6 ayda 235.233, ikinci 6 ayda 248.685 akçedir.
[540] BOA, MAD.d. 6936, s. 229.
[541] BOA, MAD.d. 6936, s. 435.
[542] BOA, MAD.d. 6398, s. 96-97.
[543] BOA, MAD.d. 7243, s. 363. Nefer sayısı ve ödenen miktarlardaki ikili hücreler, eski neferler ve muhafazaya yeni katılan neferler ile bunlara ödenen miktarları yansıtmaktadır. Bu defter, aynı zamanda, Sultan II. Süleyman'ın tahta çıkışından hemen sonra oluşturulmuş bir defter olup, muhtemelen bu sebeple diğer defterlerden farklı olarak icmal kayıtları her bir kaledeki nefer sayısının hemen altına yazılmıştır.

Reşen ve Lezez 1107[545]	92	150	948	335.592	167.815
Masar, Recec, Reşen ve Lezez 1108[546]	1.064		10.521	922.107	
Reşen ve Lezez 1109[547]	250		2253	398.781	
Masar ve Recec 1110[548]	-		-	573.302	

3.4. XVII. YÜZYILDA ÖZİ KALESİ MERKEZ VE YERLİKULU NEFERATININ GELİR KALEMLERİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Özi Kalesi'nin merkezden gönderilen ve yerlikulu neferatının gelir kalemlerine dair kayıtlar, daha çok Ali Emirî ve İbnülemin Tasniflerindeki kayıtlardan elde edilmiştir. Bu kayıtlar, aynı zamanda Özi Kalesi'ne muhafaza hizmetine gönderilen merkez neferatı ile kalede bulunan yerlikulu neferatının miktarını ve mevâciblerini öğrenmemize de yardımcı olmuştur. Söz konusu kayıtlardan merkez neferatının yiyecek ihtiyaçlarını ve bunlara harcanan miktarları da kısıtlı da olsa görmek mümkün olmuştur. Bu bakımdan, Osmanlı mâlî bürokrasisinin titiz denebilecek eğilimi, kuzeydeki önemli bir sınır kalesi olan Özi'deki merkez neferatının durumu hakkında fikir edinmeyi olanaklı kılmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Özi'de muhafaza hizmetiyle görevlendirilen merkez neferatının gelirlerinin mukataa, zahire bedeli, cizye bedeli, nüzul bedeli, kürekçi bedeli ve bazı haslardan temin edildiği anlaşılmaktadır. Gelirlerin haslardan temin edildiği durumlarda, gerekli para Hazine-i Âmire'den karşılanmıştır. Yerlikulu neferatının mevâcibleri için de aşağı yukarı aynı gelir kalemlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İbnülemin ve Ali Emirî tasniflerindeki kayıtlara göre, merkez neferatının gelir

[544] BOA, İE.TZ. 4/418. Nefer sayısı ve ödenen miktarlardaki ikili hücreler, eski neferler ve muhafazaya yeni katılan neferler ile bunlara ödenen miktarları yansıtmaktadır. Muhafazaya yeni katılan ve bilgileri sağ tarafta yer alan neferlerin hücrelerinde sadece Recec 1106 mevâciblerine ait bilgiler yer almaktadır.
[545] Bkz. BOA, AE.SMST.II. 139/15347 (16 N 1107/19 Nisan 1696). Cebecilerin gelirleri Babadağı kazası cizyesinden ödenecektir. İkiye bölünmüş sütunların sağ tarafında yer alan bilgiler "tashih be-dergâh" olarak kaydedilmiş olan cebecilerin kayıtlarına aittir.
[546] BOA, MAD.d. 4318, s. 634, 667. H. 1108 yılının ilk ve ikinci 6 ayında Özi'de görevlendirilen cebeci neferatının kayıtları ayrı olmakla birlikte, veriler, yıl bazlı takibi kolaylaştırmak maksadıyla tek bir satır hâlinde tabloya eklenmiştir. Buna göre, Özi'ye ilk 6 ayda 615, ikinci 6 ayda 449 cebeci neferi muhafaza hizmeti için gönderilmiş olup, neferlere ilk 6 ayda 5267, ikinci 6 ayda 5254 akçelik yevmiye söz konusudur. Mukarrer kısımları da bununla mütenasip olarak farklılık arz etmiş olup, ilk 6 ayda 457.129, ikinci 6 ayda 464.798 akçedir.
[547] BOA, AE.SMST.II. 57/5828 (19 B 1110/21 Ocak 1699).
[548] Bkz. BOA, AE.SMST.II. 110/11905 (4 B 1111/26 Aralık 1699). Bu mevâcib dönemine ait bilgiler bir ödeme kaydından alınmış olup, söz konusu kayıtta nefer ve yevmiye miktarı yer almadığı için tabloda bu kısımlar boştur.

kalemlerinden başka çeşitli yerlerin iskele mukataası gelirleri, cizye-i gebran ve Yahudiyan akçeleri ile İstanbul Darbhanesi'nden gelen menkur akçeler yerlikulunun mevâcibleri için kullanılmıştır.

Merkez neferatının gelirlerinin karşılandığı yerlere bakıldığında, genel olarak Özi'ye yakın ve Özi Eyaleti'ne bağlı yerler olduğu görülmektedir. Aşağıda görüleceği üzere, mevâcib ve yiyecek ihtiyaçları için harcanan meblağların karşılandığı merkezler şunlardır: Niğbolu, Silistre, Koniçe, Hurpeşte/Hurpişte (Orestida), Tırnova, Tulça/Tolçi, Vidin ve Fethülislam'dır. Söz konusu merkezler arasında uzak sayılabilecek olanlar Karahisar-ı Sahib ve Aydın'dır. Yerlikulu neferatı için de aşağı yukarı aynı merkezler söz konusu olup, merkez neferatının gelir yerlerinden farklı olarak Tutrakan, Balçık, Rahova, Rusçuk, İbrail, Hırsova, İsakçı, Babadağı ve Filibe'nin gelirleri kullanılmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'ndeki bölge ihtiyacını yine bölgenin imkânlarını kullanarak karşılama eğiliminin bir sonucudur. Bu cümleden olarak, Özi'de muhafaza görevinde olan ve dönemin Özi beylerbeyi Derviş Mehmed Paşa'nın maiyetinde bulunan topçu neferlerinin 1057 mevâcibi, Özi Eyaleti'ne bağlı olan Silistre ve Niğbolu bedel-i nüzul akçeleri ile zahire bedellerinden karşılanmıştır[549]. Aynı şekilde cebeci neferatının mevâcibleri de bu gelir kalemlerinden karşılanmıştır[550]. Merkez neferatı gibi yerlikulu neferatının mevâciblerinin kaynağı da XVII. yüzyılın ikinci yarısındaki ödeme kayıtları vasıtasıyla tespit edilebilmiştir. Bu minvalde Atik Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatının H. 1067 (1656-57) mevâcibi, Niğbolu ve Rahova iskeleleri mukataalarından karşılanmıştır[551].

Cebeciler çavuşu İbrahim Çavuş tarafından oluşturulan kayda göre, Özi'de muhafaza hizmetinde bulunan Dergâh-ı Âli cebecilerinin Lezez 1074 (27 Nisan-24 Temmuz 1664); Masar, Recec ve Reşen 1075 (25 Temmuz 1664-16 Nisan 1665) mevâcibi, Koniçe sakini Hüseyin Bey tahvilinden olmak üzere Hurpeşte/Hurpişte (Orestida) vilâyeti cizye-i gebran akçesinden karşılanmıştır[552]. Özi'ye merkezden gönderilmiş olan topçuların Reşen-Lezez 1081 (14 Kasım 1670-9 Mayıs 1671) ile Masar-Recec 1082 (10 Mayıs-2 Kasım 1671) mevaciblerinin Tırnova gebran cizyesinden karşılandığı

[549] BOA, AE.SİBR. 5/478 (7 Şevval 1057/5 Kasım 1647).
[550] BOA, AE.SİBR. 5/508 (7 Şevval 1057/5 Kasım 1647).
[551] BOA, AE.SMMD.IV. 82/9739 (4 Ş 1068/7 Mayıs 1658).
[552] BOA, AE. SMMD.IV. 63/7372 (12 N 1075/29 Mart 1685).

anlaşılmaktadır. Hemen bir yıl sonrasına tekabül eden H. 1082'nin son iki kıst mevâcibleri de Tırnova gebran cizyesinden karşılanmıştır[553]. Özi'de görevli Dergâh-ı Âli topçularının maaşları haricinde, günlük yiyecek ihtiyaçları da gözetilmiştir. Bu mevâcib dönemine ait olup Özi'de görevli dergâh-ı âli topçularının hınta bahaları için oluşturulmuş olan ödeme kaydından, Niğbolu haslarının tayin edildiği ve 14.880 akçelik ödemenin Hazine-i Âmireden ödeneceği anlaşılmaktadır[554]. Yine H. 1085 (1674-75) yılında Özi muhafazasına görevlendirilen cebeciler için Tulça nüzul emininin vekiline, yirmi kile un vermesi için tezkire gönderilmiş olması, bu giderlerin buradan karşılanacağını düşündürmektedir[555]. Cebecilerin 2 yıl sonrasına ait olan H. 1087 (1676-77) mevâcibi ise, Vidin, Fethülislam ve çevresindeki yerlerin cizye mukataasından karşılanmıştır[556]. Topçuların hemen bir yıl sonrasına tekabül eden Masar-Recec 1088 (6 Mart-29 Ağustos 1677) mevâcibleri, Aydın ve tevabii mukataalarından karşılanmıştır[557]. Hasan Paşa Palankası'ndaki yerlikulu neferattan hademe, müstahfız, topçu, azeban ve farisan cemaatlerinin H. 1091 (1680-81) mevâcibleri Kili ve İsakçı iskelelerinden karşılanmıştır[558]. Yine Hasan Paşa Palankası'ndaki yerlikulu neferatının H. 1090 (1679-80) yılı mevâcibinin tamamı İsakçı iskelesi mukataasından karşılanmıştır[559]. Özi'de muhafaza hizmetinde bulunan dergâh-ı âli cebecilerinin H. 1091 mevâcibleri ile ilgili olarak Mevâcib Defterlerinde bir kayıt tespit edilememişse de, bu tarihte burada olduklarını yine yiyecek ihtiyaçları ile ilgili bir kayıttan öğrenmek mümkün olmuştur. H. 1091 yılı buğday bahasının Karahisar-ı Sahib ve kazalarının kürekçiyan bedeli avarızı ile ödenmesi için yazılmış olan emirden, bu tarihte Özi'de görevli 240 nefer dergâh-ı âli cebecisinin olduğu ve bunlara 57.600 akçe ödendiği anlaşılmaktadır[560]. Atik Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatını oluştura müstahfız, topçu, rüesa, azeb ve farisan

[553] Her ikisi de 7 Za 1082/6 Mart 1672 tarihli olan kayıtlar için bkz. BOA, AE.SMMD.IV. 49/5603.; 49/5602.
[554] Her ikisi de 7 Za 1082/6 Mart 1672 tarihli olan kayıtlar için bkz. BOA, AE.SMMD.IV. 49/5712.; 49/5711.
[555] BOA, AE.SMMD.IV. 13/1350 (17 M 1085/23 Nisan 1674).
[556] BOA, AE.SMMD.IV. 1/20 (10 N 1087/16 Kasım 1676). Mevâciblere zahire bedelleri de dâhildir.
[557] BOA, AE.SMMD.IV. 69/8077 (1 Ş 1088/29 Eyül 1677).
[558] BOA, AE.SMMD.IV. 64/7577, 64/7578, 64/7579 (1 B 1091/28 Temmuz 1680).
[559] BOA, AE.SMMD.IV. 65/7671 (3 C 1092/20 Haziran 1681).
[560] Ödeme emri ve ödemenin gerçekleştiğine dair Cebeci Çavuşu Ali tarafından yazılmış 25 Ca 1091/23 Haziran 1680 tarihli kayıt için bkz. BOA, AE. SMMD. IV. 56/6498.; 52/6044.

cemaatlerinin H. 1092 (21 Ocak-16 Temmuz 1681) yılının ilk 6 ayına denk gelen mevâcibleri, Niğbolu iskelesinin mukataa gelirlerinden karşılanmıştır[561].

Atik Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatının Viyana Kuşatması'ndan hemen sonraki yıllara denk gelen ilk mevâcib kaydı 1096 (1684-85) yılına ait olup, Silistre, Rusçuk ve tevabii iskelesi mukataasından karşılanmıştır[562]. Bundan 5 yıl sonrasında ait H. 1101 (1689-90) mevâcibine dair bilgilere, bölgeye gönderilmiş olan bir arzuhal vasıtasıyla ulaşılmıştır. Bu arzuhale göre, Kaptan Hasan Paşa Palankası'nın yerlikulu neferatına ödenecek mevâcib gelirlerinin Balçık mukataası gelirlerinden karşılanması ön görülmüştür[563]. Cedid Özi Kalesi neferatının H. 1102 (1690-91) yılı mevâcibleri ise, İstanbul darbhanesinde sahib-i ayar Mustafa Ağa tahvilinden olan menkur akçeden tesviye edilecektir[564]. Bu kez Atik ve Cedid Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatının kayıtlarını içeren H. 1103 (1691-92) mevâcibinin tamamı, Silistre ve Rusçuk iskeleleri mukataatından karşılanacaktır[565]. Söz konusu mukataa gelirlerinin Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatına ait olduğu, başkalarının müdahalede bulunmasına müsaade edilmemesi hususunda dönemin Özi beylerbeyi ile Silistre, Rusçuk ve Hırsova kadılarına ferman gönderilmiştir[566]. Yine Özi'ye tâbi Hasan Paşa Palankası'ndaki neferatın mevâcibleri için ocaklık olarak tayin olunmuş olan İbrail iskelesi mukataa gelirlerinin, İbrail'in duhan emini tarafından kanun hilafına toplandığı, bunun önlenmesi için verilen arz üzerine "kanun-ı kadime" uygun olarak eskiden olduğu gibi toplanıp neferatın mevâciblerine harcanması için dönemin Özi beylerbeyi ile İbrail kadısı ve iskele eminine emir gönderilmiştir[567].

Atik ve Cedid Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatının H. 1106 (1694-95) yılı mevâcibleri Silistre, Rusçuk, Tutrakan ve tevabii iskeleri mukataatından karşılanacaktır[568]. Yine Atik ve Cedid Özi Kalesi'nin H. 1107 (1695-96) mevâcibleri Silistre, Rusçuk, Tutrakan, Hırsova ve tevabii iskeleri mukataatından karşılanacaktır[569]. Aynı yılın ikinci 6 ayına ait

[561] BOA, AE.SMMD.IV. 65/7670 (3 C 1092/20 Haziran 1681).
[562] BOA, AE.SMMD.IV. 32/3655 (12 C 1096/16 Mayıs 1685).
[563] BOA, AE.SSÜL.II. 30/2939 (11 N 1101/18 Haziran 1690).
[564] BOA, İE.ML. 34/3307-2 (1 B 1102/31 Mart 1691).
[565] BOA, AE.SMST.II. 60/6208 (1 Ş 1109/23 Şubat 1697).
[566] Bkz. BOA, İE.DH. 14/1276 (2 Ca 1103/21 Ocak 1692).
[567] Bkz. BOA, İE.DH. 10/941 (5 Z 1103/18 Ağustos 1692). Kayıtta neferatın miktarına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.
[568] BOA, AE.SMST.II. 118/12944 (10 N 1109/22 Mart 1698).
[569] BOA, AE.SMST.II. 118/12945 (10 N 1109/22 Mart 1698).

olan cebeci neferatı mevâcibleri ise Babadağı'nın cizye gelirlerinden karşılanacaktır[570]. Rusların Kutsal İttifak'a katılmasından bir yıl sonrasına denk gelen H. 1108'de Atik ve Cedid Özi Kalesi'nin yerlikulu neferatına yapılan mevâcib ödemeleri tıpkı iki yıl öncesinde olduğu gibi Silistre, Rusçuk, Tutrakan, Hırsova ve tevabii iskeleri mukataatından karşılanacaktır[571]. Aynı yılın son 6 ayına ait olup merkez neferatından cebecilere ödenecek olan mevâcibler ise Erzurum vilayetinin cizye-i gebran akçesinden karşılanacaktır[572]. Topçu neferatının aynı döneme ait mevâcibleri ise, "*Ahyolu, Misivri, Karinabad ve gayri âdet-i ağnam, resm-i ağıl, âdet-i gulâmiye maa kefere akçesinden*" karşılanacaktır[573]. Hemen bir yıl sonrasının ilk 6 ayını kapsayan ve yüzyılın tespit edebildiğimiz son mevâcib ödeme kaydı olan yeniçeri mevâcibi kaydına göre, mevâcibler, Cizyedar Serbevvabin-i Dergâh-ı Âli Şirin İbrahim Ağa'nın uhdesinde olan Filibe ve Tatarpazarı cizye-i gebran ve Yahudiyan akçesinden ödenecektir[574]. Yeniçerilerden bazılarının aynı kıst dönemine ait mevâcibleri için Bâyezid Sancağı'nın cizye-i gebran akçesi tayin edilmiştir[575].

[570] BOA, AE.SMST.II. 139/15347 (16 N 1107/19 Nisan 1696).
[571] BOA, AE.SMST.II. 118/12943 (10 N 1109/22 Mart 1698).
[572] BOA, AE.SMST.II. 57/5828 (19 B 1110/21 Ocak 1699).
[573] BOA, AE.SMST.II. 66/6951(1 Ş 1109/12 Şubat 1698).
[574] BOA, AE.SMST.II. 66/6944 (1 N 1109/13 Mart 1698).
[575] BOA, AE.SMST.II. 75/7943 (8 S 1110/16 Ağustos 1698).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzeyinde etkin olmaya başladığı XV. yüzyıldan itibaren, bölgede güçlü bir devletin değil, çok sayıda küçük devletin ve bunlar arasında Osmanlı lehine dengenin olduğu bir siyasî yapı oluşturmaya ve bunu dengede tutmaya çalışmıştır. Kuzeydeki önemli sınır komşusu olan Lehistan ile arasında tampon olarak Eflak ve Boğdan, batıda ise Erdel'i kullanmıştır. Bu politikanın bir diğer ve önemli ayağı Kırım Hanlığı olmuştur. Lehistan ile dostane bir çerçevede XV. yüzyılda başlayan ilişkiler, XVI. yüzyılda da dostane bir görünüm arz etmiştir. Bununla beraber, Leh sınır birlikleri olarak ortaya çıkan Kazaklar ve Kırım Tatarları arasında sınır çatışmaları eksik olmamıştır. Bu gerçeği, Özi Kalesi'nin bu yüzyılda uğradığı saldırılar ve bunlar karşısında alınan önlemlerde görebilmek mümkündür.

Lehistan, kendi tâbiyetinde varlığına izin verdiği Kazakları, özellikle XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılın ilk yıllarında iyi "idare" etmişse de, daha sonra meseleler kendi başına içinden çıkamayacağı bir hâl almış, Kazaklar özellikle XVII. yüzyılda tam bağımsızlık için harekete geçtiğinde yüzlerini ilk çevirdikleri devlet idaresi Moskova olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusların bir tehlike olarak güneye doğru ilerlediğini görmüş ve ilk kez 1569 Ejderhan Seferi ile bu durumu ortadan kaldırmaya çalışmışsa da Sokullu Mehmed Paşa'nın bu çabası sonuç vermemiştir. Bu arada, kuzey sınırındaki kalelerden biri olan ve etrafından tecrit edilmiş durumda olan Özi Kalesi'nin tamir ve muhafazası için gerekli tedbirleri almayı ihmal etmemiştir. Bu faaliyetlerin izlerini, Mühimme defterlerindeki hükümlerden izleyebilmek mümkündür.

Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında XVII. yüzyıldaki ilişkilerin gerginleşmesinde Kazakların bir noktadan sonra başına buyruk hareket etmeye başlaması önemli bir etken olmuştur. Her iki devlet de çok büyük bir mesele olmadıkça savaş meydanına inmekten uzak durmuşsa da, özellikle yüzyılın ilk yarısındaki 1621 Hotin Seferi, meselelerin büyümeye başladığını göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti, özellikle XVII. yüzyıla dek kuzey sınırı meselelerini Kırım Hanlığı'na bırakmış, ancak bu yüzyılda meseleyi ciddi şekilde ele almak durumunda kalmıştır. Bu döneme kadar ise, kuzey sınırındaki kalelerin durumunu ele alıp tamirleri ve Özi örneğinde olduğu gibi yeniden ayağa kaldırılmaları için gereken önlemleri almaktan da

geri durmamıştır. XVII. yüzyılda ise bu önlemler daha ciddi olarak hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Özi Kalesi'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tamir edilip, Özi'nin küçük bir kaza merkezi iken büyük bir eyalet haline getirilmesi, bu önlemlerin bir sonucudur.

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Kazak saldırı sebebiyle kuzey sınırındaki politikasında değişikliğe gitmiştir. Yine içteki meselelerin ciddiye kazandığı dönemlerde kuzey meselelerini Kırım Hanlığına bırakmak durumunda kalmıştır. Ancak Kırım'ın meseleleri çözmede yeterli olamadığı durumlarda duruma bizzat el koymak durumunda kalmıştır. Bu anlamda yüzyılın ilk yarısındaki Hotin Seferi önemlidir. Söz konusu saldırıları sınırlarından uzak tutabilmek için kuzeydeki komşusu Lehistan'ın zayıflaması pahasına Kazakları himâye altına almıştır. Dahası, Kazakları himâyesinin bir sonucu olarak I. ve II. Leh seferleri için harekete geçmiştir. Daha sonra 1676 ve 1677'deki Çehrin seferlerinde Kazakları el altından kışkırtan Ruslarla karşı karşıya gelmiştir. Her iki devletle yaptığı seferlerde galibiyetler elde edip kuzey sınırını koruma altına almaya çalışmıştır. Bu arada Özi'nin muhafazası için yerlikulu neferat haricinde merkez neferatını da görevlendirmeyi ihmal etmemiştir.

Kalenin savunmasının sağlanması için gösterilen çaba yanında, kuzey sınırının güvenlik altına alınmasında bölgenin eyalet statüsünde yönetilmesi gerekliliğini de takdir eden Osmanlı idaresi, Rumeli Eyaleti'nden alınan ve içinde Silistre'nin de bulunduğu bazı sancaklarla Özi ve çevresini bir eyalet hâline getirmiştir. Özi Eyaleti içinde Silistre'nin önemi, eyaletin adının kaynaklarda Özi-Silistre Eyaleti olarak anılmasından da anlaşılmaktadır. Özi Eyaleti'nin kurulması, bölgede Osmanlı idaresinin eyalet düzeyinde temsil edilmesini sağlamış, buraya gönderilen muhafız paşalar vasıtasıyla merkezin gücünün daha iyi yerleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Kefe'de olduğu gibi askerî bir gerekliliğin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Merkezden gönderilen Dergâh-ı Âli yeniçeri, topçu ve cebecileri ile kalenin yerlikulu neferatı vasıtasıyla kaledeki istihkâmların daha etkili kullanılması ve kalenin caydırıcı bir güç olarak Osmanlı kuzey serhaddinde yükselmesi amaçlanmıştır. Evliya Çelebi'nin canlı tanığı olduğu ve Ekim 1657'de gerçekleşen Özi savunması, bu amacın belli ölçüde gerçekleştiğini göstermesi açısından önemlidir. 1683 Viyana Kuşatması'ndan sonraki süreçte hem yerlikulu hem de merkezden gönderilen neferatın sayısında artış

gözlenmektedir. Aynı durum kuzey ve batı sınırlarındaki çoğu kale için geçerlidir. Yüzyılın ilk yarısında tek bir sayfada toplandığını gördüğümüz icmal kayıtlarının, iki sayfayı dolduracak, hatta sayfa kenarlarına da kayıt yazılmasını gerektirecek kadar çoğalması, bu durumun bir sonucudur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılı, kuzey sınırında Kazak ve Rus ilerlemesini durdurmaya çalışırken Viyana Kuşatması'ndan sonra Kutsal İttifak oluşturan Avusturya, Venedik, Lehistan ve daha sonra Rus saldırılarına göğüs germek ve dört cephede birden savaşmak zorunda kalıp, hayli ağır şartlar içeren 1699 Karlofça Anlaşması ile kapatmak zorunda kalmıştır.

On dördüncü yüzyılda bir tahkimat olarak kurulan Özi Kalesi, XV ve XVI. yüzyıllar boyunca bölgedeki siyasî ve askerî olayların gölgesinde gelişmeye ve büyümeye başlayacak, kuzey serhaddindeki önemini XVII. yüzyıl boyunca koruyacaktır. XVIII. yüzyılda ise artık Kazakların arkasına gizlenmeyen Rusların saldırılarına karşı Osmanlı idaresinden fiilen 1788, hukuken 1792'de çıkana dek en önemli serhad kalelerinden biri olmayı sürdürecektir.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

Bâb-ı Âsafî

Askerî Rûznâmçe Kalemi Defterleri (A.DVN.ARZ.d.)

A.DVN.ARZ.d. 900

Divân-ı Hümâyun Defterleri (A.DVNS.)

Mühimme Defterleri: 5, 28, 43, 52, 62, 66, 69, 72, 75, 80, 87, 88, 89, 90, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 941/1, 941/7

Mühimme Zeyli Defterleri: 5, 18

Nişan ve Tahvil Kalemi Defterleri (A.NŞT.d.)

A.NŞT.d. 1261

Defterhane-i Âmire Timar Zeamet Ruznamçe Defterleri (DFE.RZ.d.)

DFE.RZ.d. 80

Ali Emirî Tasnifi Belgeleri (AE)

Sultan Ahmed II: AE.SAMD.II, 1/74

Sultan İbrahim: AE.SİBR, 4/459, 5/478, 5/508

Sultan Mehmed IV: AE.SMMD.IV, 1/20, 13/1350, 17/1875, 32/3655, 48/5518, 49/5602, 49/5603, 49/5711, 49/5712, 52/6044, 56/6498, 63/7372, 64/7576, 64/7577, 64/7578, 64/7579, 65/7670, 65/7671, 69/8077, 82/9739, 83/9844, 91/10758

Sultan Mustafa II: AE.SMST.II, 11/12943, 11/12944, 11/12945, 57/5828, 60/6208, 64/6772, 66/6944, 66/6951, 68/7186, 75/7943, 81/8663, 101/10906, 110/11905, 118/12943, 118/12944, 118/12945, 126/13825, 139/15347

Sultan Süleyman II: AE. SSÜL.II., 30/2939

İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE)

Askeriye: İE.AS. 15/1436, 26/2313-1, 39/3640-1, 39/3640-2, 39/3640-3

Dahiliye: İE.DH. 10/941, 14/1276, 16/1480-1

Maliye: İE.ML. 23/2244, 24/2319, 34/3307-2

Nafıa: İE.NF. 1/32.

Tevcihat: İE.TCT. 3/307, 7/773

Timar-Zeamet: İE. TZ. 4/418

Ruus Kalemi Defterleri (A.RSK.d.)

A.RSK.d. 1484, 1486, 1512, 1516, 1517, 1522, 1524, 1526, 1529, 1551, 1560, 1564

Bâb-ı Defterî

Büyük Kale Kalemi Defterleri (D.BKL.d.)

D.BKL.d. 32173, 32183

Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d)

KK.d. 70, 256, 257, 258, 266

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d.)

MAD.d. 788, 791, 792, 805, 821, 2120, 2203, 3953, 3975, 4029, 4318, 5561, 5974, 6109, 6306, 6309, 6398, 6437, 6577, 6579, 6683, 6696, 6698, 6701, 6722, 6733, 6742, 6755, 6804, 6808, 6827, 6925, 6926, 6936, 6957, 6959, 6961, 6969, 6976, 6993, 6998, 6999, 7223, 7235, 7239, 7243, 7483, 14743, 16370, 16371, 16458, 16557, 16574, 16668, 16721, 16804, 16812, 17829, 20163

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri

Dahiliye: C.DH. 122/6095

Tapu Tahrir

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.)

TT.d. 215, 483

TS. Topkapı Sarayı

TS.MA.d. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

TS.MA.d. 2132, 10152

TS.MA.e. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

TSMA.e. 476/11, 476/12, 501/31, 556/1, 639/3, 746/53, 795/39, 795/105, 798/66, 815/82, 856/8, 1081/20

Ayn Ali Efendi. "Kavânîn-i Âl-i Osman der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân", Hekimoğlu Ali Paşa Kol. nr. 558.

BOA, Haritalar, (HRT.h.) 90, 91, 92.

<u>Yayınlanmış Kaynaklar</u>

BOA. (1993). *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

BOA. (1994). *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet ve İndeks*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

BOA. (2000). *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

BOA. (2020). *82/1 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1027-1028/M. 1618-1619)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

BOA. (2001). *83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/1626-1628) Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

BOA. (2002). *85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632)) Özet-Transkripsiyon-İndeks*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

BOA. (2002). *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530)*, c. I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Abrahamowicz, Zygmunt. (1959). *Katalog Dokumentów Tureckich*. vol. I, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Akkaya, Ziya. (1957). "Vecihi Devri ve Eseri 1637-1661", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Biedrzycka, Agnieszka. (ed.). (2005). *Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632-1646*, Societas Vistulana, Kraków.

Bielski, Marcin. (1856). *Kronika Marcina Bielskiego*, c. 3, k. 6, Nakład i Druk Karola Pollaka, Sanok.

Broniewski, Marcin. (1595). "Tartariae Descriptio, Ante Hac In Lvcem Nvmqvam edita, vum tabula geographica eiusdem Chersonesus Taurice", , https://polona.pl/item-view/44f4725f-9c24-4c0f-84fe-3068a71303d8?page=9. (Son erişim: 16.03.2024).

Broniewski, Marcin. (2011). *Descriptio Tartariae Opis Tatarii*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Derin, Fahri Çetin. (1993). "Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâme'si (Tahlil ve Metin Tenkidi)", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*,

(haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, ve Yücel Dağlı), c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

———. (2001). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*, c. 5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Feridun Bey. (1275). *Münşe'atü's-Selâtîn*, c. II, İstanbul.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa. (2004). *Hasan Bey-Zâde Târîhî Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, c. III, (haz. Şevki Nezihi Aykut), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Herodotos. (2004). *Herodot Tarihi*, (çev. Müntekim Ökmen), 2. bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, (haz. Sevim İlgürel), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Hüseyin Tugi. (2010). *Musîbetnâme Tahlil-Metin ve İndeks*, (haz. Şevki Nezihi Aykut), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Karaçay Türkal, Nezihe. (2012). "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca 1106 / 1654-7 Şubat 1695)", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kâtib Çelebi. (2008). *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, (haz. İdris Bostan), Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara.

Koçi Bey. (1985). *Koçi Bey Risâlesi*, (haz. Zuhuri Danışman), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Mehmed Neşrî. (1949). *Neşrî Tarihi (Kitâb-ı Cihannümâ)*, (haz. Mehmet Altay Köymen-Faik Reşit Unat), c. I. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Naîmâ*, (haz. Mehmet İpşirli), c. I-VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Peçevî İbrahim Efendi. (1968). *Peçevî Tarihi*, (çev. Murat Uraz), c. II, Son Telgraf Matbaası, İstanbul.

———. (1861). *Pisma Stanisława Żółkiewskiego Kanclerza Koronnego i Hetmana*, Drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów.

Râşid Mehmed Efendi, ve Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, (yay. Abdülkadir Özcan vd.), 1. bs., c. I-III, Klasik Yayınları, İstanbul.

Sarı Abdullah Efendi. (2017). *Gazânâme-i Halîl Paşa (1595-1623)*, (haz. Meltem Aydın), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Schütz, Edmund, (ed.). (1968). *An Armeno-Kıpchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, (haz. Mehmet İpşirli), c. I-II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi. (1992). (haz. Midhat Sertoğlu), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Şahin, İlhan. (1979). "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", *Tarih Dergisi*, sy. 32, s. 906-35.

Taçkın, Musa. (2004). "Ali Efendi ve Târih-i Kamaniçe Adlı Eseri (Metin ve Tahlil)", Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Turan, Şerafettin. (1963). "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı (H. 1041/1631 tarihli bir idarî taksimat defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, s. 201-32.

Unat, Faik Reşit. (1942). "Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Lâyihası", *Tarih Vesikaları Dergisi*, c. 1, sy. 6, s. 443-80.

Yılmazer, Ziya. (2003). *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Araştırmalar ve Diğer Kaynaklar

Abrahamowicz, Zygmunt. (1986). "Leh", *EI*, vol. V, Brill, Leiden, p. 719-23.

Afyoncu, Erhan. (2004). "Mevâcib", *DİA*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 418-420.

Aksan, Virginia. (2002). "Manning A Black Sea Garrison in the Eighteenth Century: Ochakov and Concepts of Mutiny and Rebellion in the Ottoman Context", *International Journal of Turkish Studies*, vol. 8, no. 1/2, p. 63-72.

Atanasov, Georgi. (2014). "Durostorum-Dorostol-Drastar-Silistra. The Danubian Fortress (4th-19th c.)", *Corpus of Ancient and Medieval Settlements in Bulgaria*, vol. 2, Sofia, p. 493-587.

Avcı, Casim. (2009). "Sugûr", *DİA*, c. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 473-74.

Aycibin, Zeynep. (2007). "Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I", Basılmış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Aydüz, Salim. (2004). "Osmanlı Askerî Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 2, sy. 4, s. 265-295.

Ayverdi, İlhan. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. bs., Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bartl, Peter. (1998). "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmî Araştırmalar*, sy. 6, s. 301-30.

Baysun, M. Cavid. (1978). "Ahmed I", *İA*, c. I, MEB, İstanbul, s. 161-64.

Beldiceanu, Nicoara. (1983). "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi", (çev. Zeki Arıkan), *Belleten*, c. 47, sy. 186, s. 587-98.

Beliaeva, Svitlana. (1999). "Özi Kalesi (Ukrayna-Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları", *Uluslararası IV. Türk Tarih Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997*, (yay. haz. Azize Aktaş Yasa), c. I, Atatük Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 109-114.

Berindei, Mihnea-Gilles Veinstein. (1981). "Règlements Fiscaux Et Fiscalité de la Province de Bender-Aqkerman 1570", *Cahiers du Monde russe et soviétique*, vol. 22, no. 2/3 (Apr.-Sep.), p. 251-328.

Beydilli, Kemal. (2007). "Polonya", *DİA*, c. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 309-17.

Bıyık, Ömer. (2014). "Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXIX, sy. 2, s. 489-513.

Bıjışkyan (Trabzonlu), P. Minas. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Bubczyk, Robert. (2002). *A History of Poland in Outline*, Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin.

Cevrioğlu, Mahmut Halef. (2020). "Sultan Murad IV's Polish Campaign (1634)", *Acta Poloniae Historica*, no. 122, p. 209-46.

———. (2022). "Tulû'î'nin Paşanâme'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, c. 3, sy. 1, s. 86-102.

Cezar, Mustafa. (2021). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. I, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

———. (2021). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. II, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

———. (2021). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. IV, 2. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Danişmend, İsmail Hâmi. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. III, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Davies, Norman. (2005). *God's Playground A History of Poland The Origins to 1795*, Revised Edition, vol. I, Columbia University Press, New York.

———. (1987). "Hotin", *İslâm Ansiklopedisi*, c. V/1, s. 567-71, MEB, İstanbul.

DİA. (2022). "Kırım", *DİA*, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 447-449.

DİA. (2006). "Müstahfız", *DİA*, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 109-11.

Długosz, Jan. (1877). *Senioris Canonici Cracoviensis Historiae Poloniae*, c. IV, Kraków.

Doğru, Halime. (2006). *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, 1. bs., Kitap Yayınevi, İstanbul.

Dziubiński, Andrzej. (1996). "Polsko-Litewskie Napady na Tureckie Pogranicze Czarnomorskie w Epoce Dwu Ostatnich Jagiellonów", *Kwartalnik Historyczny*, vol. CIII, no. 3, p. 53-87.

Edhem, Halil. ((1328). "Sultan Osman Han-ı Sânî'nin Leh Seferi'ne Dair Türkçe Bir Kitabesi", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* sy. 4, s. 223-32.

Ekrem, Mehmet Ali. (1993). *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I. Kronikler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

———. (2012). "Uç Beyi", *DİA*, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 38-39.

Eyice, Semavi. (2001). "Kale", *DİA*, c. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 234-42.

Finkel, Caroline-Victor Ostapchuk. (2005). "Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archaelogy and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *Muqarnas*, vol. 22, p. 150-188.

Gezer, Ömer. (2018). "Osmanlı Kaleleri Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 33, s. 131-150.

Gezer, Ömer. (2020). *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askerî Gücü (1699-1715)*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Gökbilgin, M. Tayyib. (1949). "XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor'un Beyliğe İntihabı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. 1, sy. 1, s. 1-29.

Górski, Stanisław. (1538). "Acta Tomiciana, t. 18", Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/283362/edition/235937/content. (Son erişim: 24.06.2024).

Griswold, William J. (2002). *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, (çev. Ülkün Tansel), 2. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Grodecki, Wacław. "Mapa Polski Wacława Grodeckiego". Cartographia Cracoviana Krakøw i Okolice na Dawnych Mapach, 1579. https://dawnemapykrakowa.pl/map/1579-mapa-polski-waclawa-grodeckiego/#6/50.064/34.398/1579_Polska-osm_podklad_czb. (Son erişim: 24.06.2024).

Grygorieva, Tetiana. (2020). "Ottoman Protection of Cossack Ukraine under Hetman Petro Doroshenko: Between Legal Aspects and Actual Practice", *Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire*, Brill, Leiden, p. 240-63.

Guboğlu, Mihail. (1986). "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi", *Belleten*, c. L, sy. 198, s. 727-805.

Gümüşçü, Osman. (2010). "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilig*, sy. 52, s. 79-104.

Günel, Kâmil. (1997). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, 2. bs., Çantay Kitabevi, İstanbul.

Hale, John Rigby. (1965). "The Early Development of the Bastion", *Europe in the Late Middle Ages*, (ed. John Rigby Hale, John Roger Loxdale Highfield, Beryl Smalley), Faber and Faber, London, p. 466-94.

Halecki, Oskar. (1943). *The Crusade of Varna A Discussion of Controversial Problems*, Polish Institute of Arts and Sciences in America, New York.

Homann, Johann Baptist. (1720). "Tabula Geographica qua pars Russiae Magnae Pontus Euxinus seu mare Nigrum et Tartaria Minor cum finitimis Bulgariae, et Romaniae et Natoliae…." Barry Lawrence Ruderman Antique Maps Inc.,. https://www.raremaps.com/gallery/detail/64746/tabula-geographica-qua-pars-russiae-magnae-pontus-euxinus-se-homann. (Son erişim: 24.06.2024).

Hrushevsky, Mykhailo. (1999). *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age to 1625*, (ed. Serhii Plokhy ve Frank E. Sysyn), (çev. Bohdan Struminski), vol. 7, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto-Edmonton.

———. (2002). *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age, 1626-1650*, (ed. Serhii Plokhy ve Frank E. Sysyn), (çev. Marta Daria Olynyk), vol. 8, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto-Edmonton.

———. (2005). *History of Ukraine and Rus'. The Cossack Age, 1626-1650*, (ed. Serhii Plokhy ve Frank E. Sysyn), (çev. Bohdan Strumiński), vol. 9/1, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto-Edmonton.

Hundert, Zbigniew. (2021). "Bitwa pod Chocimiem 10-11 Listopada 1673 Roku w Historiografii", *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, vol. XVIII, no. 3, p. 161-76.

Iakovenko, Natalia. (2009). "Choice of Name versus Choice of Path: The Names of Ukrainian Territories from the Late Sixteenth to the Late Seventeenth Centuries", *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*, (ed. Georgiy Kasianov ve Philipp Ther), CEU Press, Budapest and New York, p. 117-48.

Işık, Mustafa. (2008). "XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Kalesi; Cankerman (Özü)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* , c. 5, sy. 5, s. 55-76.

İnalcık, Halil. (1991). "Eyâlet", *EI*, vol. 2, Brill, Leiden, p. 721-24.

———. "Kırım". (1977). *İslâm Ansiklopedisi*, c. VI, MEB, İstanbul, s. 741-56.

———. (1999). "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 37-132.

———. (1948). "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, c. XII, sy. 46, s. 349-402.

———. (1944). "Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidnâme Meselesi", *Belleten*, c. VIII, sy. 30, s. 349-402.

İnciciyan, L., ve Hrand D. Andreasyan. (1976). "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası (Devam)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 4-5, s. 101-52.

Jorga, Nicolae. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774)*, c. IV, 5. bs., Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Kahya, Ozan. (2023). "Özi Kalesi (1768-1792)", Basılmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Kalinowski, Emil. (2017). "Z Dziejów Elearów Polskich – Idzi Kalinowski. Część I: Od Moskwy do Chocimia", *Studia nad Staropolską Sztuką Wojenną*, (ed. Zbigniew Hundert ve Jan Jerzy Sowa), vol. V, Napoleon V, Oświęcim.

Karatay, Osman. (2010). "Dnyeper Nehri'nin Türkçe'deki Adı ve İzahı Gereken 2500 Yıl", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 26, s. 17-26.

Kármán, Gábor. (2013). "György Rákóczi II's Attempt to Establish a Local Power Base among the Tributaries of the Ottoman Empire 1653-1657", *Power and Influence in South-Eastern Europe 16th-19th Century*, (ed. Maria Baramova, Plamen Mitev, Ivan Parvev, Vania Racheva), LIT Verlag, Berlin, p. 229-43.

Keller, Daniel. "Asiae Nova Descriptio". Göttinger Digitalisierungszentrum, 1590. http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN339637889. (Son erişim: 24.06.2024).

Kılıç, Orhan. (2017). "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 12, sy. 23, s. 29-82.

———. (2012). "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", *OTAM*, c. 31, sy. 31, s. 87-128.

Kingra, Mahinder. (1993). "The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years War, 1567-1648", *The Journal of Military Studies*, vol. 57, no. 3, p. 431-46.

Knoll, Paul W. (1974). "Poland As Antemurale Christianitatis in the Late Middle Ages", *The Catholic Historical Review*, vol. LX, no. 3, p. 381-401.

Kołodziejczyk, Dariusz. (2002). "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 9, (ed. H. C. Güzel, S. Koca, ve K. Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 680-85.

———. (1998). "Hotin", *DİA*, c. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 253-54.

———. (2007). "Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe-XXIe siècles), Études à la mémoire de Mihail Guboglu*, (ed. F. Bilici), I. Cândea, ve A. Popescu, Braila, p. 125-39.

———. (2000). *Ottoman-Polish Diplomatic Relationships (15th-18th Century) An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Brill, Leiden-Boston-Köln.

———. (2004). *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681) Defter-i Mufassal-ı Eyalet-i Kamaniçe*, vol. I-II, 1. bs., Harvard University Press, Cambridge.

Kurat, Akdes Nimet. (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

———. (2011). *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ladis, Kristof K. D. (1959). "The Nature of Frontiers and Boundaries", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 49, no. 3, s. 269-82.

Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmânî*, c. I-V, (yay. haz. Nuri Akbayar), (eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ménage, Victor Louis. (1986). "Beglerbegi", *EI*, vol. 2, Brill, Leiden, p. 1159-60.

Mercator, Gerard. (1595). "Taurica Chersonesus. Nostra aetate Przecopsca et Gazara dicitur". Geographicus Rare Antique Maps. https://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/crimea-mercator-1595. (Son erişim: 24.06.2024).

Mercator, Gerardus. "Mercator's Atlas of Europe (Atlas Minor)". British Library Online Gallery Virtual Books: Images Only, 16. yüzyıl. https://www.bl.uk/onlinegallery/ttp/mercator/accessible/pages93and94.html. (Son erişim: 24.06.2024).

Mercatoris, Gerardi. "Atlas Minor Gerardi Mercatoris a I. Hondio plurimis aeneis tabulis auctus atque illustratus". POLONA, 1609. https://polona.pl/item-view/1e0be2ee-302e-451b-9302-8f551c0d6007?page=20. (Son erişim: 24.06.2024).

Meredith-Owens, Glyn Munro. (1961). "Ken'an Pasha's Expedition Against the Cossacks", *The British Museum Quarterly*, vol. 24, no. 3/4, p. 76-82.

Milewski, Dariusz. (2012). "A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part I. Politico-Diplomatic and Military Preliminaries", *Codrul Cosminului* vol. XVIII, no. 2, p. 261-86.

———. (2013). “A Campaign of the Great Hetman Jan Zamoyski in Moldavia (1595). Part II. The Battle of Ţuţora and Aftermath”, *Codrul Cosminului*, vol. XIX, no. 1, p. 57-76.

Murphey, Rhoads. (2007). *Osmanlı’da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, (çev. M. Tanju Akad), 1. bs., Homer Kitabevi, İstanbul.

Oğuzoğlu, Yusuf. (1994). “Dizdar”, *DİA*, c. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 480-81.

Ostapchuk, Victor. (1987). “Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea against the Cossacks (1639)”, *Journal of Turkish Studies, Raiyyet Rüsumu-Essays Presented to Halil İnalcık on his Seventeenth Birthday by His Colleagues and Students*, vol. II, p. 49-104.

Ostapchuk, Victor. (1989). “The Ottoman Black Sea Frontier and the Relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628”, PhD Thesis, Harvard University.

———. (1990). “An Ottoman Ġazānāme on Ḫalīl Paša’s Naval Campaign against the Cossacks (1621)”, *Harvard Ukrainian Studie*s, vol. 14, no. 3/4, (December), p. 482-521.

———. (2013). “Cossack Ukraine in and out of Ottoman Orbit, 1648-1681”, *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (ed. Gábor Kármán ve Lovro Kuncević), Brill, Leiden-Boston, p. 123-52.

Öntuğ, M. Murat. (1995). “Özü ile İlgili XVII. Yüzyıl Mühimme Hükümleri ve Kalesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Öz, Mehmet. (2008). *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avârız Defterleri 1642*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özcan, Abdülkadir. (1992). “Boğdan”, *DİA*, c. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 269-71.

———. (2013). “Yerli Kulu”, *DİA*, c. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 484-85.

———. (2020). “Fârisân”, *DİA*, Ek-1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 442.

Öztürk, Temel. (2007). “Özü”, c. 34, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 133-34.

Öztürk, Yücel. (2004). *Özü'den Tuna'ya Kazaklar - 1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Pakalın, Mehmet Zeki. (1983). *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

———. (2000). *The Ottoman Law of War and Peace The Ottoman Empire and Tribute Payers*, Columbia University Press, New York.

Parker, Geoffrey. (2018). *Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, (çev. Tuncay Zorlu), 2. bs., Küre Yayınları, İstanbul.

Plokhy, Serhii. (2015). *The Gates of Europe A History of Ukraine*, Basic Books, New York.

Podhorodecki, Leszek. (1976). "Wojna Polsko-Turecka 1633-1634 R.", *Studia i Materiały Do Historii Wojskowości*, vol. XX, p. 27-72.

———. (1988). *Chocim 1621*, Bellona, Warszawa.

Pritsak, Omeljan, ve John S. Reshetar. (1963). "The Ukraine and the Dialects of Nation-Building", *Slavic Review*, vol. 22, p. 224-55.

Prochaska, Antoni. (1912). "Z Witoldowych Dziejów", *Przegląd Historyczny*, vol. 15, no. 3, p. 259-70.

Przyłęcki, Stanisław. (1842). *Ukrainne Sprawy. Przyczynek do dziejów polskich, tatarskich i tureckich XVII wieku*, (nakł. Henryka Xięcia), W Drukarni Piotra Pillera, Lwów.

Rădvan, Laurențiu. (2010). *At Europe's Borders Medieval towns in the Romanian Principalities*, (çev. Valentin Cîrdei), Brill, Leiden-Boston.

Sâmi, Şemseddin. (1317). *Kamus-ı Türkî*, İkdam Matbası, İstanbul.

Saray, Mehmet. (1989). "Altınorda Hanlığı", *DİA*, c. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 538-40.

Sarıcaoğlu, Fikret. (2004). "Melek Ahmed Paşa", *DİA*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, s. 42-44.

Šerech, Yury. (1952). "An Important Work in Ukrainian Onomastics", *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.N*, vol. 4, no. 6, p. 435-43.

Sereda, Oleksandr. (2015). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti*, 1. bs., TİKA, Astroprint, Odesa.

———. (2020). "Osmanlı-Ukrayna Serhattinde Özi Bozkırı", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 35, s. 17-34.

Sevgen, Nazmi. (1959). *Anadolu Kaleleri*. c. I., Doğu Ltd. Şirket Matbaası, Ankara.

Sossa, Rostyslav. (2019). "Political and Administrative Divisions of Ukrainian Lands on the 16th Century Maps", *Polish Cartographical Review*, vol. 51, no. 1, s. 29-37.

Soucek, Svatopluk. (1995). "Özi", *Encyclopediae of Islam*, vol. VIII, Brill, Leiden, p. 236.

Stone, Daniel. (2001). *The Polish-Lithuanian State, 1386-1795*, vol. IV, University of Washington Press, Seattle and London.

Streck, M. (1977). "Kale", *İA*, c. VI, MEB, İstanbul, s. 124-25.

Szabados, János. (2021). "The Habsburg and Transylvanian Aims Related to the Campaign of the Ottomans Against the Polish-Lithuanian Commonwealth (1634)", *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, vol. 148, no. 4, p. 731-43.

Śledziński, Kacper. (2007). *Cecora 1620*, Bellona,Warszawa.

Tansel, Selahattin. (2017). *Sultan II. Bâyezid'in Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Tezcan, Baki. (2009). "Hotin 1621, or How the Poles Changed the Course of Ottoman History", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 62, no. 2, s. 185-98.

Toker, Gamze. (2015). "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Silistre Sancağı'nın Timar Düzeni (Timar Rûznâmçe Defterleri'ne Göre)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Tretiak, Józef. (1921). *Historja Wojny Chocimskiej*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków.

Tugay, Esad Fuad. (1948). *Rusya Tarihi I Giriş*, Yeni Fazilet Matbaası, İstanbul.

Turner, Frederick. (1894). "The Significance of the Frontier in American History", *Annual Report of the American Social Association for the Year 1893*, vol. 6, no. 37, Government Printing Office, Washington.

Urbańczyk, Stanisław. (ed.). (1977). *Słownik Staropolski*, vol. VIII, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Uyar, Mesut-Edward Erickson. (2020). *Osmanlı Askerî Tarihi*, 3. bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1979). "Azab", *İA*, c. II, MEB, İstanbul, s. 82-83.

———. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

———. (2011). *Osmanlı Tarihi*, c. II, 10. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

———. (2011). *Osmanlı Tarihi*, c. III., I. Kısım, 8. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

———. (2011). *Osmanlı Tarihi*, c. III., II. Kısım, 7. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ürekli, Muzaffer. (1989). *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Veinstein, Gilles. (1986). "L'Occupation Ottomane d'Očakov et le Problème de la Frontière Lituano-Tatare 1538-1544", *Passé Turco-Tatar Présent Soviétique Études Offertes à Alexandre Bennigsen*, Éditions Peeters, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, p. 123-55.

White, Sam. (2020). *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, (çev. Nurettin Elhüseyni), 2. bs., Alfa Yayınları, İstanbul.

Wittek, Paul. (1947). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, (çev. Fahriye Arık), Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul.

Wójcik, Zbigniew. (1959). *Między Traktatem Andruszowskim a Wojną Turecką: Stosunki Polsko-Rosyjskie 1667–1672*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

———. (1959). *Traktat Andruszowski 1667 i Jego Geneza*, Wydawnictwo Nukowe PWN, Warszawa.

Yıldız, Hakkı Dursun. (1991). "Avâsım", *DİA*, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 111-12.

Yüksel, Sinan. (2011). "Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 30, sy. 49, s. 205-18.

Zamoyski, Adam. (1987). *The Polish Way A Thousand-Year of the Poles and Their Culture*, 1. bs., John Murray, London.

EKLER

EK1: Ukrayna'da Hocabey, Kerson, Mikolayif, Özi ve Kılburun kalelerinin bulundukları yerler ile Azak civarının takribî bir haritası (BOA, HRT. h. 0090).....176
EK2: Özi Nehri ve kolları ile üzerindeki kaleleri gösterir takribî harita (BOA, HRT. h. 0091).....177
EK3: Özi Nehri ve kolları ile üzerindeki kaleleri gösterir takribî harita (BOA, HRT. h. 0092).....178
EK 4: Wacław Grodecki'nin yeniden düzenlenerek 1570'te yayınlanan haritasına göre Özi.....179
EK 5: 1590 yılına ait Latince bir haritaya göre Özi.....180
EK 6: Gerardus Mercator'un haritasının 1595 basımına göre Özi.....181
EK 7: Gerardus Mercator'un haritasının 1609 basımına göre Özi.....182
EK 8: Johann Baptist Homann'ın XVIII. yüzyıla ait haritasına göre Özi.....183
EK 9: Karadeniz kıyılarındaki kalelerin haritası.....184
EK 10: BOA, MAD.d. 3953, (H. 1104), s. 2-3.....185
EK 11: Orijinallik Formu.....186
EK 12: Etik Kurul Muafiyet Formu.....187
EK 13: Özgeçmiş.....188

EK 1: UKRAYNA'DA HOCABEY, KERSON, MİKOLAYİF, ÖZİ VE KILBURUN KALELERİNİN BULUNDUKLARI YERLER İLE AZAK CİVARININ TAKRİBÎ BİR HARİTASI (BOA, HRT. H. 0090)

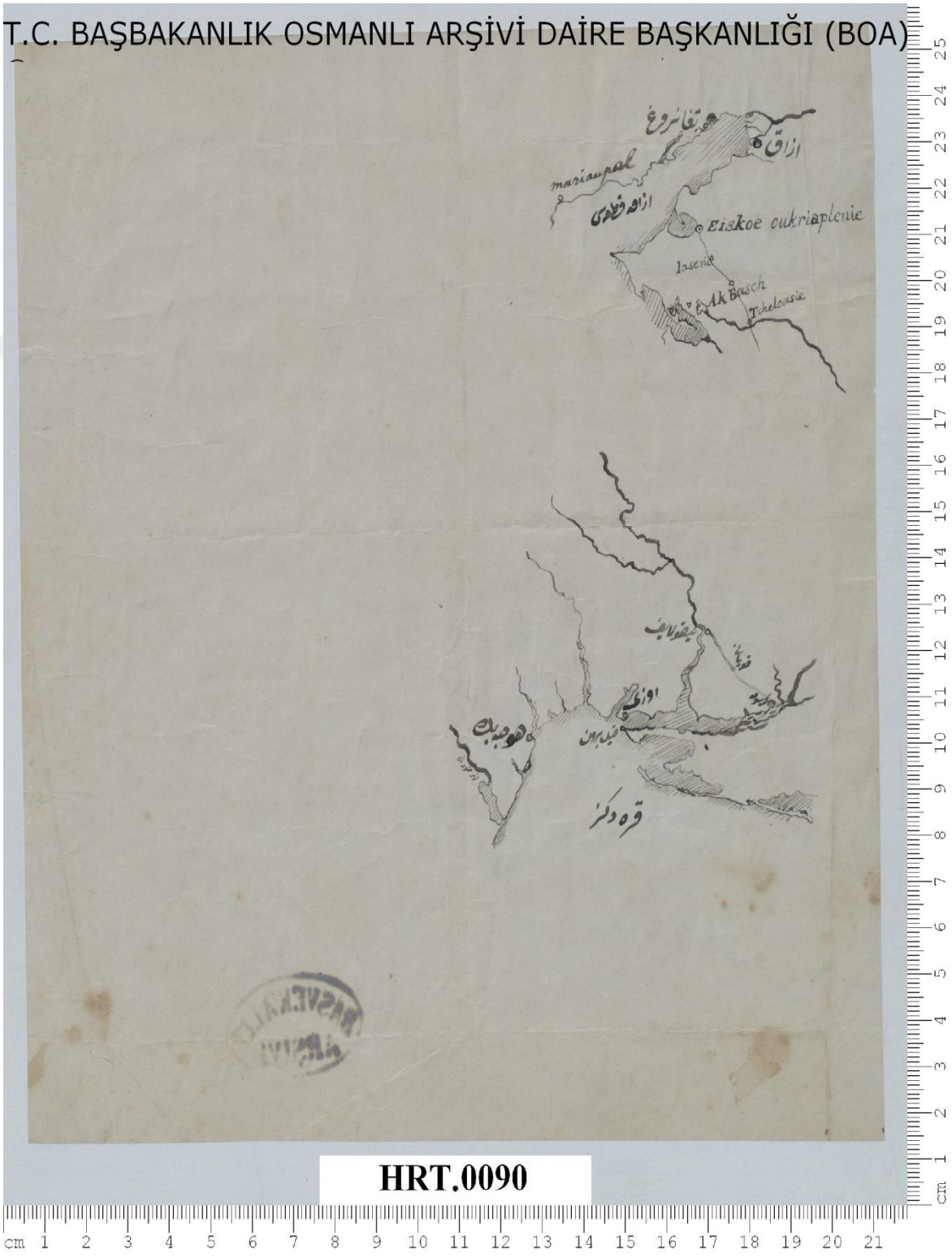

EK 2: ÖZİ NEHRİ VE KOLLARI İLE ÜZERİNDEKİ KALELERİ GÖSTERİR TAKRİBÎ HARİTA (BOA, HRT. H. 0091)

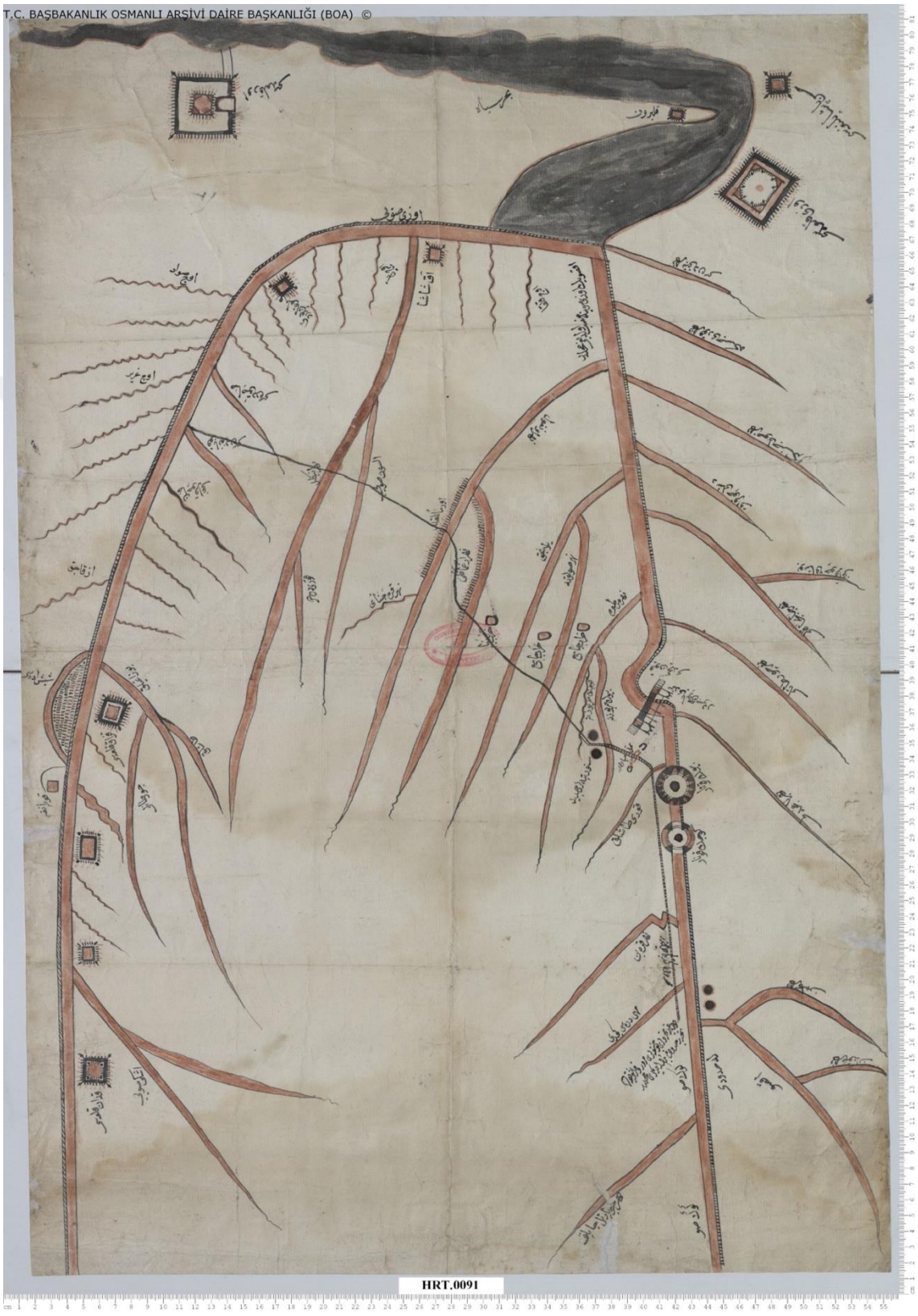

EK 3: ÖZİ NEHRİ VE KOLLARI İLE ÜZERİNDEKİ KALELERİ GÖSTERİR TAKRİBÎ HARİTA (BOA, HRT. H. 0092)

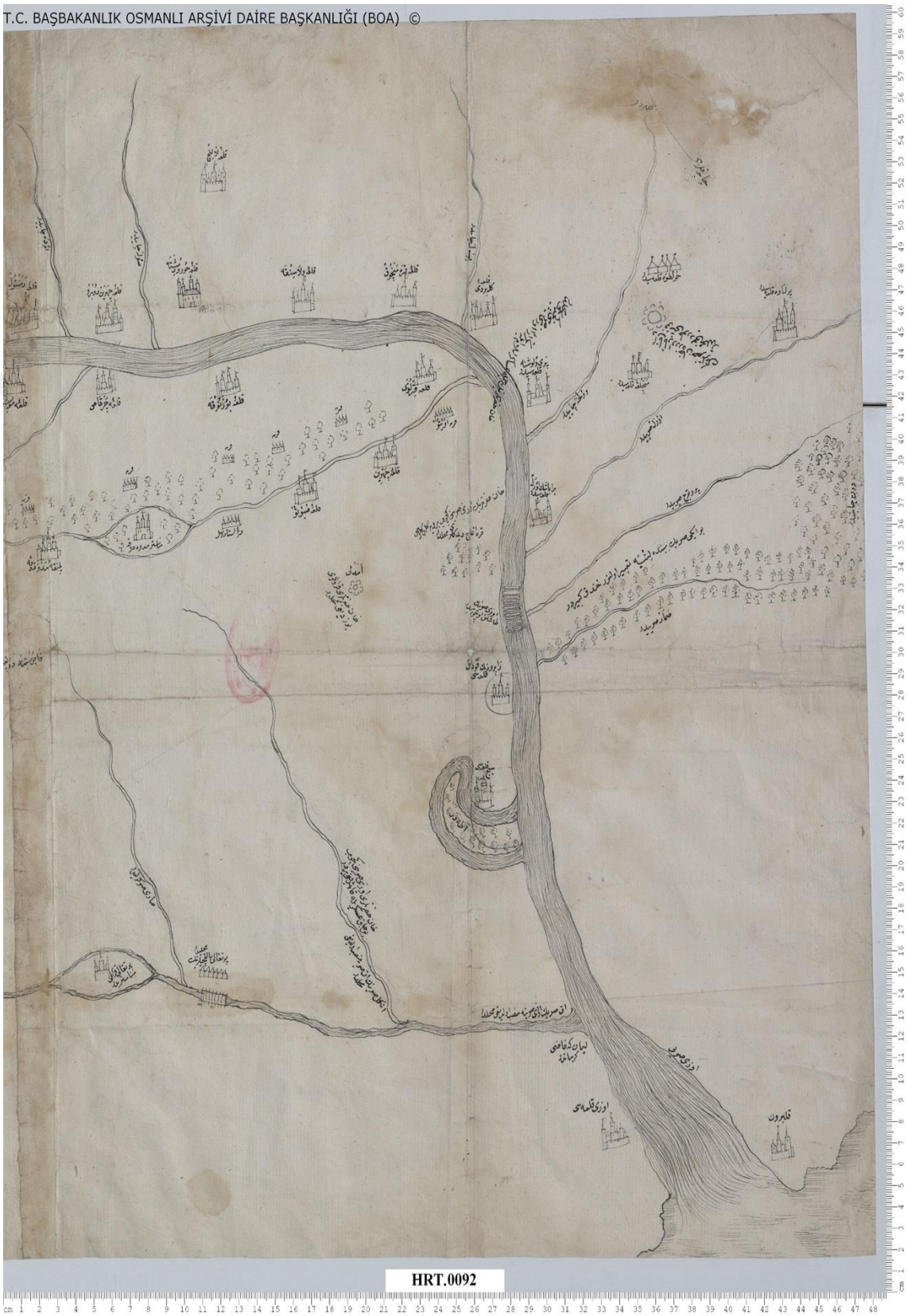

EK 4: WACŁAW GRODECKİ'NİN YENİDEN DÜZENLENEREK 1570'TE YAYINLANAN HARİTASINA GÖRE ÖZİ

EK 5: 1590 YILINA AİT LATİNCE BİR HARİTAYA GÖRE ÖZİ

EK 6: GERARDUS MERCATOR'UN HARİTASININ 1595 BASIMINA GÖRE ÖZİ

EK 7: GERARDUS MERCATOR'UN HARİTASININ 1609 BASIMINA GÖRE ÖZİ

EK 8: JOHANN BAPTİST HOMANN'IN XVIII. YÜZYILA AİT HARİTASINA GÖRE ÖZİ

EK 9: KARADENİZ KIYILARINDAKİ KALELERİN HARİTASI

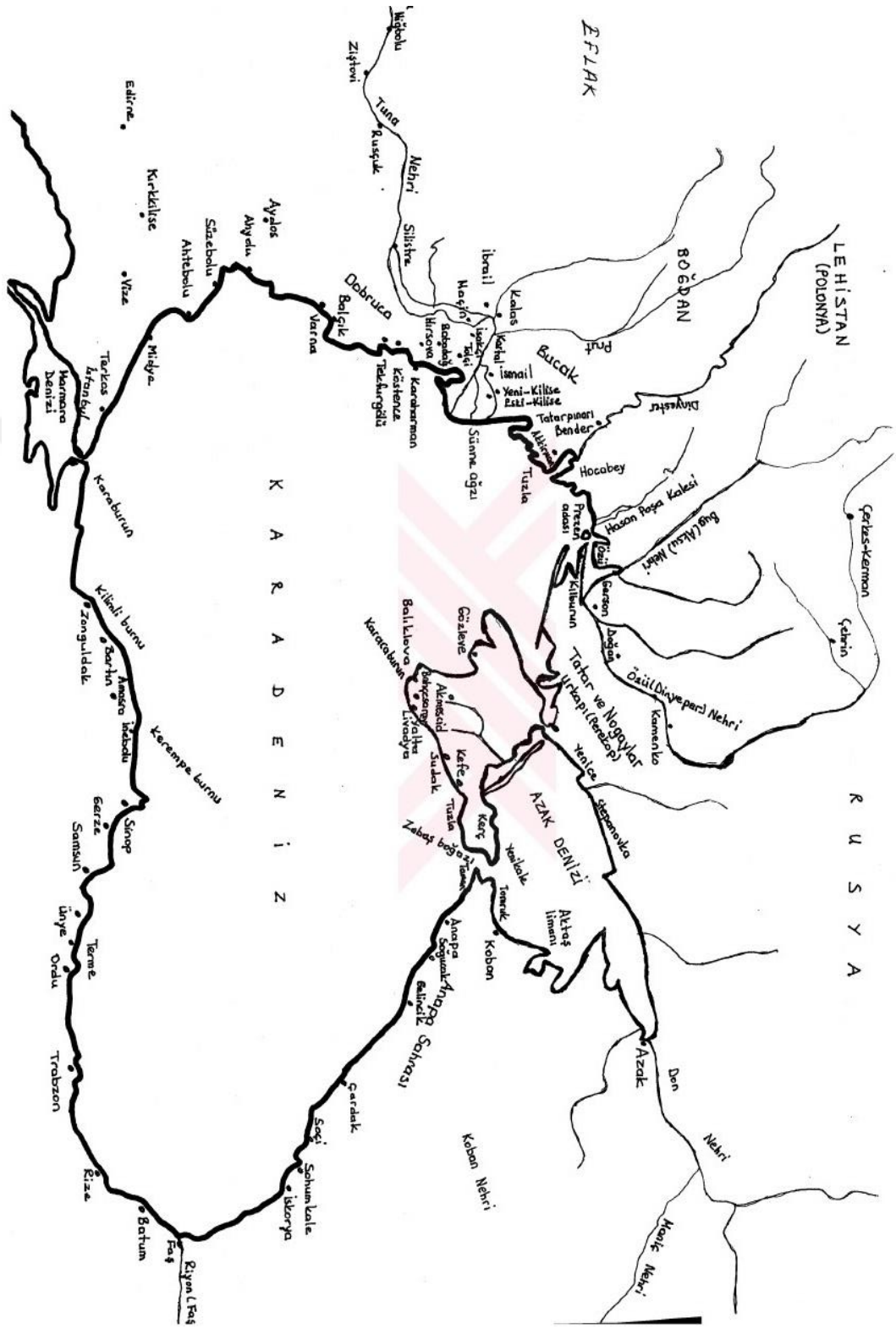

EK 10: BOA, MAD.d. 3953, (H. 1104), s. 2-3.

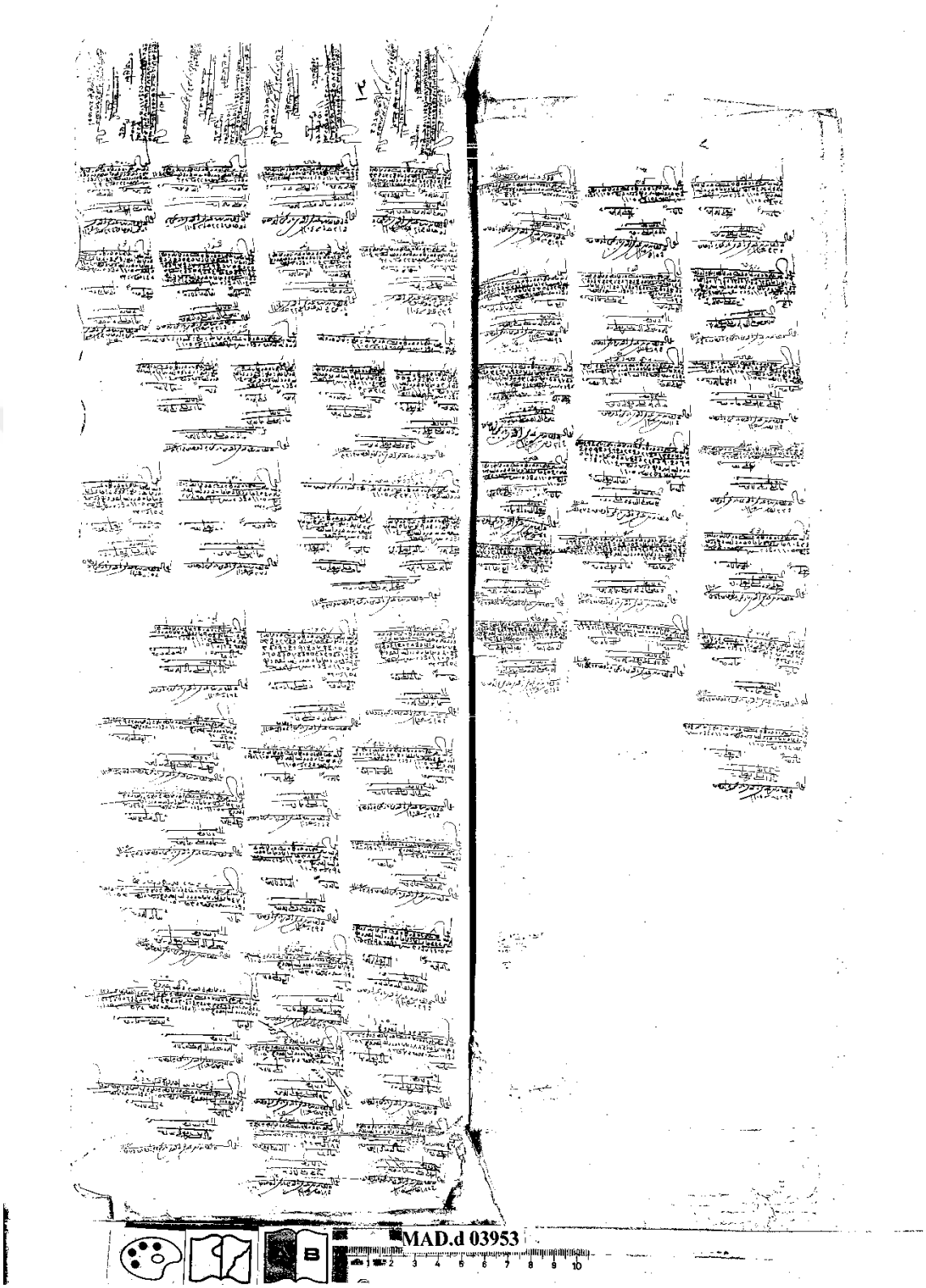

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-DR-21
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	22.11.2023
	FRM-DR-21 **Doktora Tezi Orijinallik Raporu** *PhD Thesis Dissertation Originality Report*	Revizyon No *Rev. No.*	00
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih:12/08/2024

Tez Başlığı* XVII. Yüzyılda Osmanlı-Lehistan Sınır İlişkileri Bağlamında Özi Eyaleti ve Kalesi,

Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 157 sayfalık kısmına ilişkin,12/08/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'tür.

Uygulanan filtrelemeler**:

1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2. ☒ Kaynakça hariç
3. ☐ Alıntılar hariç
4. ☒ Alıntılar dâhil
5. ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12.08.2024

Öğrenci Bilgileri				
	Ad-Soyad	GAMZE TOKER	**Öğrenci No**	N14247104
	Enstitü Anabilim Dalı	TARİH		
	Programı	TARİH		
	E-posta/Telefon			
	Statüsü	**Doktora** X☐	**Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr** ☐	

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Mehmet ÖZ

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır
**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu *Form No.*	FRM-DR-21
		Yayım Tarihi *Date of Pub.*	22.11.2023
	FRM-DR-21 **Doktora Tezi Orijinallik Raporu** *PhD Thesis Dissertation Originality Report*	Revizyon No *Rev. No.*	00
		Revizyon Tarihi *Rev.Date*	

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 12/08/2024

Thesis Title (In English): Özi Province and Fortress in the Context of 17th Century Ottoman-Polish Frontier Relations

Thesis Title (In German/French):.....

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on ...08/08/2024 for the total of .....157..... pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is...13... %.

Filtering options applied**:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ References cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

12.08.2024

Student Information				
	Name-Surname	GAMZE TOKER	**Student Number**	N14247104
	Department	HISTORY		
	Programme	HISTORY		
	E-mail/Phone Number			
	Status	**PhD** X☐	**Combined MA/MSc-PhD** ☐	

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Mehmet ÖZ

**As mentioned in the second part [article (4)/3]of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding refence, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 19/08/2024

Tez Başlığı: XVII. Yüzyılda Osmanlı-Lehistan Sınır İlişkileri Bağlamında Özi Eyaleti ve Kalesi
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*::.....
.....

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır.
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir.
4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir.
5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Gamze TOKER

Öğrenci Bilgileri			
	Ad-Soyad	Gamze TOKER	
	Öğrenci No	N14247104	
	Enstitü Anabilim Dalı	TARİH	
	Programı	TARİH	
	Statüsü	**Doktora** ☒	**Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr** ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Mehmet ÖZ

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 19/08/2024

ThesisTitle (In English): Özi Province and Fortress in the Context of 17th Century Ottoman-Polish Frontier Relations

My thesis work with the title given above:

1. Does not perform experimentation on people or animals.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infrigement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Gamze TOKER

Student Information					
	Name-Surname	Gamze TOKER			
	Student Number	N14247104			
	Department	HISTORY			
	Programme	HISTORY			
	Status	**PhD**	☒	**Combined MA/MSc-PhD**	☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Mehmet ÖZ

EK 13: ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Gamze TOKER

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi	: Gazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2009
	: Ankara Üniversitesi, İspanyol Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2022
Yüksek Lisans Öğrenimi	: Gazi Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Bilimdalı, 2015
Bildiği Yabancı Diller	: İngilizce, İspanyolca

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar

İletişim

E-Posta Adresi

Tarih